

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

HZ. ÂİŞE’NİN TEFSİR RİVÂYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hatice GÖRMEZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Ankara 2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

HZ. ÂİŞE’NİN TEFSİR RİVÂYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Prof. Dr. Ali YILMAZ

Doç. Dr. Bünyamin ERUL

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 26/09/2006

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METOTLARI.....	4
III. ARAŞTIRMANIN ZORLUKLARI VE PROBLEMLERİ.....	7
IV. TEFSİRDE RİVÂYETLERİN ÖNEM VE DEĞERİ.....	13
V. HZ. ÂİŞE.....	18
A. ŞAHSİYETİ	18
B. HZ. ÂİŞE’NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ VE KUR’AN BİLGİSİ.....	29
BİRİNCİ BÖLÜM	34
HZ. ÂİŞE’DEN GELEN TEFSİR RİVÂYETLERİ	34
I. KAYNAKLARI İTİBARIYLA	34
A. BİZATİHİ HZ. ÂİŞE’NİN TEFSİR ETTİĞİ ÂYETLER.....	34
B. HZ. ÂİŞE’DEN NAKLEDİLEN MERFÛ’ TEFSİR RİVÂYETLERİ.....	65
II. İÇERİK İTİBARIYLA	82
A. ULÛMU’L-KUR’AN’LA İLGİLİ RİVÂYETLER	82
1. VAHYİN GELİŞ ŞEKİLLERİ VE MAHİYETİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLER.....	82
2. HZ. ÂİŞE’NİN NÜZÛL SEBEBİNİ İFADE ETTİĞİ ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER.....	88
3. NÂSİH VE MENSÛH ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER	106
4. İSLÂM’DAN ÖNCEKİ BİR UYGULAMANIN KUR’AN’DAN BİR HÜKÜMLE NASIL DEĞİŞTİĞİNİ GÖSTEREN RİVÂYETLER.....	111
B. HZ. ÂİŞE’NİN FEZÂİLE DAİR RİVÂYETLERİ.....	116
1. KUR’AN’IN VE SÛRELERİN FAZİLETİNE DAİR RİVÂYETLER... 117	
2. MÜBAREK GÜNLER, GECELER VE AMELLERİN FEZÂİLİNE DAİR RİVAYETLER.....	119
3. BAZI MEKAN VE BELDELERİN FAZİLETİNE DAİR RİVÂYETLER	121

4. HZ. ÂİŞE’NİN, HZ. PEYGAMBER’İN AHLÂKINDAN, İBADETLERİNDEN VE VASIFLARINDAN KUR’AN İLE İLİŞKİLENDİREREK HABER VERDİĞİ RİVÂYETLER.....	123
5. HZ. PEYGAMBER’İN HANGİ SÛREYİ VEYA ÂYETİ NEREDE, NASIL VE NİÇİN OKUNACAĞINI HABER VEREN RİVÂYETLER	130
III. MAHİYETİ İTİBARIYLA.....	133
A. HZ. ÂİŞE’NİN FETVÂLARINA VE GÖRÜŞLERİNE MESNED TEŞKİL EDEN ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER	133
B. HZ. ÂİŞE’NİN NÜZÛLÜNE SEBEP OLDUĞU ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER.....	143
C. HZ. ÂİŞE’NİN NÜZÛLÜNE ŞAHİD OLDUĞU ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER.....	157
D. MÜFESSİRLER TARAFINDAN ÇIKARIMDA BULUNARAK DEĞERLENDİRİLEN RİVÂYETLER.....	165
E. HZ. ÂİŞE’YE İSNAD EDİLEN VE TEFSİRLE İLİŞKİLENDİRİLEN ZORLAMA VE UYDURMA HABERLER.....	170
İKİNCİ BÖLÜM	178
HZ. ÂİŞE’NİN TEFSİRE DAİR İSTİDRAKLERİ VE HZ. ÂİŞE RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ	178
A. HZ. ÂİŞE’NİN TEFSİRLE İLİŞKİLİ İSTİDRAKLERİ.....	178
1. HZ. ÂİŞE’NİN HZ. PEYGAMBER’LE YAPTIĞI MÛTALÂALAR	178
2. HZ. ÂİŞE’NİN SAHÂBEYE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER VE İTİRAZLAR.....	198
B. HZ. ÂİŞE RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ.....	217
1. KUR’AN-IN ANLAŞILMASI VE YORUMLANMASINDA HZ. ÂİŞE’DEN GELEN TEFSİR RİVÂYETLERİNİN KATKISI	217
a. Rivâyet Bilgisi Bakımından	217
b. Anlama ve Yorumlama Yöntemi Bakımından.....	219
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	226
KAYNAKÇA	233
ÖZET.....	239
ABSTRACT	241

ÖNSÖZ

Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim, tek ciltlik bir hacimde olduğu halde nâzil oluşundan günümüze kadar binlerce cilt tefsire konu olmuştur. Aynı zamanda İslâm kültür ve medeniyetinin ortaya koyduğu diğer bütün eserlere de kaynaklık etmiştir. Ona iman eden her insan, her nesil ve her toplum onu anlamak için gayret sarfetmiştir. Onu anlamak için herkesin başlangıç noktası ise vahyin kalbine ilkâ edildiği Hz. Peygamberin kendisi; ilâhi hitabın ilk şahidleri ve muhatapları olan seçkin insanlar olmuştur. Çünkü bu insanların sundukları bilgiler vazgeçilmezdir. Bunlar arasında Hz. Ebû Bekir gibi dönemin en bilge zâtının evinde yetişmiş, daha sonra zihninin en parlak ve duru döneminde Hz. Peygamberle yıllarca aynı ortamı paylaşmış, risâletin bütün safâhatını birlikte yaşamış, birçok âyetin nüzûlüne şahitlik etmiş, bir kısmının da inmesine sebep ve vesîle olmuş, tüm kazanımlarını hem Sahâbeye hem de diğer Müslümanlara ulaştırma gayretini göstermiş olan mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin yeri daha da ayrı bir önem arz etmektedir. Pek çok konuda oldukça zengin bir rivâyet malzemesi bırakan Hz. Âişe'den gelen haberlerin yarıya yakınının tefsir rivâyetleri olması, onun tefsirdeki yerini ve ehemmiyetini göstermesi bakımından çok önemlidir.

Gerek Türkiye'de, gerekse İslâm dünyasında Hz. Âişe ve ondan gelen rivâyetler ile ilgili pek çok ilmî çalışma yapılmış olmakla birlikte Kur'an âyetlerinin tefsirine dair bize intikal eden rivâyetler, tefsir ilminin verileri açısından ele alınmamıştır. Şu ana kadar biri Mısır'da ve bir diğeri Suudi Arabistan'da yapılan iki çalışma, sadece Hz. Âişe'nin tefsir rivâyetlerinin derlenmesinden ibarettir. Hem tefsir ve hem de hadis kaynaklarında yer alan bu rivâyetler için asıl yapılması gereken, bunları tasnif etmek, değerlendirmek ve buradan hareketle Hz. Âişe'nin Kur'an'ı anlama yöntemi denilebilecek bir sonuca ulaşıp ulaşamayacağımızı tartışmak olmalıdır. Bu mütevâzı çalışmamızda bunu gaye edindik ve bu temel bakış açısı çerçevesinde araştırmamızı sürdürmeye ve bu amacımızı gerçekleştirmeye çalıştık.

Bu çalışmayı yaparken öncelikle değerli katkılarından dolayı tez danışmanım Prof.Dr. İdris ŞENGÜL'e, kaynak temini ve her türlü aydınlatıcı açıklamalarını esirgemeyen Doç.Dr. Bünyamin ERUL'a, proje aşamasından çalışma tamamlanıncaya kadar engin bilgisinden ve desteğinden oldukça fazla istifade

ettiğim Doç.Dr. Mehmet GÖRMEZ'e en kalbî Őükranlarımı sunmayı bir borç telakkî ederim. Ayrıca tez süresince Hz. Âişe'yi ailemizin altıncı ferdi kabul edip sabırla çalışmamızın tamamlanmasını takip eden sevgili Humeyra, Müberra ve Burak'a da annelerine verdikleri destek ve gösterdikleri sabırdan dolayı teŐekkürlerimi iletmek isterim.

Yine isimlerini tek tek zikredemediğim sevgili arkadaşlarım ile ve teknik imkanlar ve yazım konusunda destek aldığım değerli araştırmacılara teŐekkürlerimi sunarım.

Çalışma bizden, başarı Rabbimizdendir.

Hatice GÖRMEZ

Ankara 2006

KISALTMALAR

age.,:	Adı geçen eser
agm.,:	Adı geçen makale
AÜİFD:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.,:	İbn
bkz.,:	Bakınız
by.,:	Baskı yeri yok
c.,:	Cilt
çev.,:	Çeviren
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız:	Hazreti
İA.,:	Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
MEB:	Millî Eğitim Bakanlığı
MÜİF:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.,:	Sayfa
sav.,:	Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
ty.,:	Baskı tarihi yok
Yay.:	Yayımları
yay.haz.,:	Yayına hazırlayan
YYÜİFD:	Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Her zaman ve her devirde edebî, felsefî ve ilmî eserlerin, muhatapları tarafından iyice anlaşılıp kavranabilmesi için ehil kimseler tarafından îzâh edilip yorumlanması gerektiği açıktır. Bu noktadan hareketle özellikle kutsal dinî metinler için özel bir çaba gerekir.

İlahî kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim'in de Müslümanlar, hatta tüm insanlar tarafından anlaşılıp tatbik edilmesi için mutlak sûrette tefsir ve îzâhı gerekiyordu.¹

Allah Teâlâ'nın kelamının en sağlam tefsiri, şüphesiz yine Allah'ın kelamı ile yapılanıdır. Kur'an, kendisini gittikçe artan bir enginlikte açıklamaya devam eden ve onu anlamaya çalışanların göz ardı ettiklerinde mutlaka hataya düşecekleri çok önemli bir tefsir kaynağıdır.²

Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinden sonra bu konuda en yetkili ve en etkili insan şüphesiz Hz. Peygamber'di. O, Kur'an tefsirinin aslı ve esasıdır. Zira Kur'an kendisine indirilmişti. İşte tebliğ ve tebyinle görevlendirilmiş olan Hz. Peygamber ilk günlerden itibaren ashâbı için Kur'an âyetlerini tefsir ediyordu. Tefsir elzem bir ihtiyaçtı ve İslam'ın kendi bünyesinden doğdu.³

Bir âyetin açıklaması Kur'an'da ve Sünnet'te bulunmazsa o zaman sahâbîlerin bu husustaki sözlerine müracaat edilirdi.⁴

İslam'ın ilk günlerinde Sahâbenin Kur'an tefsiri hususunda iki gruba ayrıldığı görülür. Bir grup sahâbî, Kur'an tefsiri hakkında söz söylemekten çekinirken, bir grup onu tefsir ediyordu. Birinci grup, tefsir yaparken hata yaparız korkusu ile Kur'an'ı tefsir etmekten çekinmişlerdi. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Abdullâh b. Ömer gibi seçkin isimler bu gruptandı. İkinci grup ise Kur'an'ın anlaşılması ve hayâta aktarılması için tefsiri önemsiyordu. Kur'an tefsiri ile uğraşan sahâbîlerin en önde gelenleri ise Hz. Âişe, Abdullâh b. Mes'ûd, Abdullâh b. Abbâs gibi müfessir sahâbîlerdir.⁵

¹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, DİB Yay., Ankara 1988, I. 35-39.

² Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay, İstanbul 1998, s. 158.

³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 35-39.

⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 40.

⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 22.

Hız. ÂiŖe, Hız. Peygamber'in sürekli yanında bulunarak vahyin nüzûlünün önemli bir ksmni teneffüs etmiŖ biri olma özelliğiyle bu srlamada en önde gelenlerden biridir.

Hız. ÂiŖe, birçok âyeti tefsir ederken bir ksmnin da te'vilini yapmŖtır. Onun ve döneminin oluŖturduđu tefsir literatürü ve tarihî arka plâna ait birikim, daha sonra müfessirler için çok önemli bir kaynak olmuŖtur.

Tefsir literatürü elbette birtakım skntlar ve problemleri de beraberinde getirmiŖtir. Tefsirle iŖtigal edenlerin ilk karŖılaŖtkları sorun, tefsir rivâyetleri sorunu olmuŖtur. Bilindiği üzere, tefsir rivâyetlerinin dayandığı Ŗahslar, birkaç sahabî ve tabiini geçmemektedir.⁶

Yapılması gereken en önemli alıŖmalardan biri tefsir rivâyetlerinin mevskiyeti meselesi ile anlaŖılması ve yorumlanması sorunlarını ele almak olmalıdır.

Biz bu alıŖmamızda bu rivâyetlerin önemli bir ksmni teŖkil eden Hız. ÂiŖe'den gelen tefsir rivâyetlerini ele almak istiyoruz. Mevskiyet sorunu çok geniŖ isnad ve hadis alıŖmalarnı gerektirdiği için bu tezin sınırları dŖında kalmaktadır.

Bizim burada yapmak istediğimiz Ŗey teknolojik imknlardan da yararlanarak Hız. ÂiŖe'den gelen rivâyetleri toplamak, muhtevalarına göre tasnif etmek ve bizzat Hız. ÂiŖe tarafından âyetlerin nasıl anlaŖıldıđını ve yorumlandığını tespit ederek, bir Hız. ÂiŖe bakıŖ açısının olup olmadığını ortaya koymaya alıŖmak olacaktır.

Hız. ÂiŖe'nin tefsir rivâyetlerini değerlendirirken aynı hassasiyetle baktığımızda onun ve ashab-ı gzinin tüm haytnn âdetâ Kur'an tefsiri niteliğinde olduğunu kabul etmek durumundayız. Kur'an-ı Kerim'in tefsirini ve yorumunu İslâmî ilimlerin faaliyetleri çerçevesinde veya sadece tefsir, tefsir usûlü, ulûmu'l-Kur'an alıŖmalarnda aramanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Kur'an'ın yorumunun bütün İslam dünyasının kültür ve medeniyetinin dokularında aranması elbette daha doğru olacaktır.⁷ İslam ilimleri alanında tarih boyunca yapılan alıŖmalar bu ilimleri kategorize etmiŖtir. Bunun sonucu olarak pek çok ilim dalı ve onlara kaynaklık eden bilgi kaynağı ortaya ıkmŖtır. Kur'an'ı doğru anlamayı amaçlayan tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'an da bu kategorize sırasında ortaya ıkmŖtir.

⁶ Sahabilerden tefsir rivayeti yapan en önemli iki isim İbn Abbâs ve Hız. ÂiŖe'dir. Tbiundan ise Katâde, Dahhk, Mücâhid, Mesrûk ilk akla gelenlerdir.

⁷ Albayrak, Halis, *Tefsir Usûlü*, Ŗle Yay., İstanbul 1998, s. 12.

Tez konumuzun sıkıntılı bir alanda araştırma yapmayı gerektirdiğini kabul ederek, tefsir ilimleri ve usûller çerçevesinde Hz. Âişe'nin Kur'an metni ile ilgili rivâyetlerini derlemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamış bulunuyoruz.

Araştırmamızın önemli bir noktası da, Hz. Âişe'nin tefsir rivâyetlerini değerlendirirken, aynı zamanda İslam'ın ilk dönemlerinde Müslüman hanımların ilmî ve fikrî düzeylerini ortaya çıkarmak ve bunun önemini bir kez daha vurgulamaktır.

Hz. Âişe toplumda önemli bir statüye sahipti. Bir amacımız da bu statüdeki bir hanımın söz ve davranışlarından hareketle İslâmî literatürü yeniden yorumlamaya çalışmaktır. Çünkü Hz. Âişe 23 yıllık nüzûl sürecinin büyük bir kısmında Hz. Peygamber'le birlikte yaşamış, pek çok âyetin nüzûlüne sebep olmuş genç bir hanımefendidir. Bu sebeple onun tefsire dair rivâyetlerinin tahlili Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak isteyen kimseler için oldukça önem arz etmiş ve bundan sonra da arz etmeye devam edecektir. Diğer yandan Hz. Âişe'nin rivâyetlerini temel alarak diğer müfessir sahâbîlerden gelen benzer rivâyetlerin nasıl bir yöntemle ele alınması gerektiğini tespit etmeye ve tefsirde rivâyet-dirâyet dengesini oluşturmaya yardımcı olacaktır. Özellikle bazı âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında Hz. Peygamber ve sahâbîler ile yaptığı mütalâalar tefsir tarihinde ufuk açıcı olmuştur.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METOTLARI

Çalışmamız, genel olarak, kaynak tarama yöntemi ve veri toplama tekniklerine dayanmaktadır. Rivâyetleri toplama aşamasında özellikle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i başta olmak üzere, müsned tarzı hadis ve diğer hadis kaynaklarının "Kitâbu't-Tefsîr" bölümlerinde bulunan Hz. Âişe'ye nispet edilen rivâyetler seçilip incelenecek ve örnekleme yoluyla söz konusu rivâyetlerin bir kısmı tahlil edilecektir.

Araştırmamızın en önemli diğer kaynağını ise erken dönem tefsir kaynakları oluşturmaktadır. Bu alandaki en temel kaynağımız Taberî'nin *Câmiu'l-beyân* adlı tefsiridir.

Taberî *Câmiu'l-beyân*'da kendinden önceki çok sayıda tefsir rivâyetini senedleriyle birlikte toplamıştır.

Taberî'nin bir diğer önemli yanı da tefsirinin sadece rivâyet tefsiri hüviyetinde olmayıp aynı zamanda şahsî yorumlarını içine alan bir dirâyet tefsiri niteliğine de sahip olmasıdır.⁸

Bir başka tespite göre ise Taberî sahih olan ve olmayan bütün haberleri tefsirine almıştır. Bazı rivâyetler hakkında tercihte bulunmakla beraber, büyük bir bölümünde değerlendirme yapmayı, bunu okuyucuya bırakmıştır.⁹

Araştırmamıza büyük katkı sağlayan iki çalışmayı daha burada zikretmek istiyoruz:

Bunlardan biri *Merviyyâtu ümmi'l-mü'minîn Âişe fi't-tefsîr* adlı eserdir.¹⁰ Hz. Âişe'nin sadece tefsir rivâyetlerinin derlendiği bu eser, sahasında ilk olduğu için oldukça önemlidir. Müellif, yedi yüz elliye yakın rivâyeti "Hz. Âişe'nin tefsir rivâyetleri" başlığı altında zikretmektedir. Sûrelerin tertibine göre ilgili rivâyetler yer almaktadır; fakat herhangi bir tasnife ve sınıflandırmaya tabi tutulmadan ve genelde yorum ve değerlendirme de yapılmaksızın rivâyetler derlenmiştir.

Konumuzla doğrudan ilişkili bir diğer kaynak da *Mevsûatu ümmi'l mü'minîn Âişe Bint-i Ebî Bekir* adlı çalışmadır.¹¹ Hz. Âişe ile ilgili tüm rivâyetleri ansiklopedik

⁸ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 96 (Zehebî'den nakil).

⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 146-160; Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 101.

¹⁰ Fenîsan, Su'ud b. Abdillâh, *Merviyyâtu ümmi'l-mü'minîn Âişe fi't-tefsîr*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1992.

¹¹ Hıfî, Abdu'l-mun'im, *Mevsûatu ümmi'l-mü'minîn Âişe bint-i Ebî Bekr*, Mektebetü'l-Medbûlî, Kahire 2003.

bir çalışma tarzında bir araya toplayan eserde yaklaşık beş bin rivâyet yer almaktadır. Birçok ana başlıktan oluşan bu eserin “Hz. Âişe’nin Tefsir Rivâyetleri”, “Hz. Âişe’nin Fetvâları” ve “Hz. Âişe’nin Hadis Rivâyetleri” adlı bölümleri konumuz itibarı ile en çok faydalandığımız bölümlerdir.

Çalışmamız esnasında bilgisayar ortamındaki verilerden faydalanmak kaçınılmaz olmuştur. Elektronik ortama aktarılmış kaynaklar özellikle Arapça metnine yer verdiğimiz rivâyetler konusunda çalışmamıza olumlu katkılar sunmuştur. Ancak bu kaynaklar ve klasik yazılı kaynaklar arasındaki sayfa numarası farklılığı dipnot verirken hangisinin esas alınacağı ile ilgili problem oluşturmuştur. Sahasında uzman araştırmacıların tavsiyesi ile yer verilen Arapça metinlerin dipnotunda elektronik ortamdaki kaynakların sayfa numaraları esas alınmıştır. Dipnottaki ilk kaynak buna işaret etmiş olup, diğerleri yazılı kaynaklar esas alınarak dipnotta yer almıştır.

Tefsir rivâyetleri, menşei bakımından bir hadis rivâyeti olsalar da içerikleri bakımından tefsir alanının konusudur. Her iki alan için de hadis terminolojisinin yeterli olduğunun düşünülmüş olması muhtemeldir. Çünkü tefsir alanı için müstakil bir terminoloji henüz geliştirilememiştir.¹²

Biz bu araştırmamızda Hz. Âişe’yi ve onun meşhur olduğu ilim dallarının hepsini konu edinmeyip, bunlara çok az yer vermek durumundayız. Asıl amacımız onun tefsir rivâyetlerini irdeleyip tahlil etmek ve bu tahlillerden hareketle benzer tarihî rivâyetlerin anlaşılmasında nasıl bir yöntemle hareket etmek gerektiği konusunda bir bakış açısı oluşturmaktır.

Araştırmamızda Hz. Âişe’yi konu edinirken pek çok kaynağı da taramayı gerekli gördük. Çünkü her ne kadar başlangıçtan günümüze değin Hz. Âişe ile ilgili çalışmaların çok azı hariç, genelinin tefsir rivâyetlerini ve Kur’an anlayışını konu edinmediklerini görsek de onların da incelenmesinin önemli olduğuna inanıyoruz.

Yine erken dönem tefsir rivâyetlerini ve Hz. Âişe’nin ilmî yönünü konu edinen değerli araştırmacıların çalışmaları bizler için ufuk açıcı olmuştur. Tefsir usûlü ve tarihi, hadis usûlü ve tarihi alanındaki çalışmalar da bizlere oldukça yardımcı olan kaynaklar arasındadır.

---

¹² Koç, Mehmet Akif, *Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Kitâbiyât, Ankara 2003, s. 18-19.

Yaptığımız bu araştırmada Hz. Âişe'den gelen 2210 (veya 2400 civarı) rivâyetten sadece Kur'an âyetlerinin anlaşılmasına yönelik beyanları tefsir rivâyetleri olarak kabul edildi ve Hz. Âişe'nin tefsire katkısı buna göre değerlendirildi.

Zaman zaman Hz. Peygamber'e ve ashabına isnad edilen bütün sözler ve uygulamalar Kur'an'ın bir tefsiri gibi algılanmışsa da bu ifadelerin Kur'an'ı tefsir edenler ile diğer ifadeleri birbirinden ayırmak gerektiği kanaati daha çok kabul görmüştür.

şunu da ifade edelim ki, Hz. Âişe'nin 2210 rivâyetini belli başlı hadis ve tefsir kaynaklarının tamamında teker teker aramak ve incelemek bir yüksek lisans çalışmasının çerçevesini aşmaktadır. Bu sebeple kaynak sınırlamasına giderek araştırmamızı daha mümkün kılmaya çalıştık.

Tüm bu rivâyetler günümüzde metodoloji ile ilgili gelişmeler ışığında değerlendirilmiştir. Tezimiz bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmamız ile ilgili gerekli teknik bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda Hz. Âişe'nin şahsiyeti, ilmî kişiliği ve rivâyetlerin önemi ile ilgili özet bilgiler de yer almıştır.

Birinci bölümde; araştırmamızın asıl konusu olarak Hz. Âişe'den gelen tefsir rivâyetleri derlendi ve bu rivâyetler değerlendirmeye tabi tutuldu. Rivâyetler üç ana grupta incelendi. Kaynakları, içeriği ve mahiyeti dikkate alınarak yapılan tasnifte önemli rivâyetlerin metnine yer verildi, diğerlerine sadece atıfta bulunuldu. Konunun oldukça kapsamlı olması ve elimizdeki verilerin fazlalığı sebebiyle konu ve alan sınırlamasına gitmek zorunluluk arz etmiştir.

İkinci bölümde; Hz. Âişe'nin tefsirle ilgili istidrakleri incelenmeye çalışıldı. Râvîsi kim olursa olsun eksik ya da hatalı bulduğu tüm rivâyetleri düzeltme vazifesini hakkıyla yerine getirdiğine inandığımız Hz. Âişe'nin Sahâbeyle aralarında geçen mütalâaları değerlendirmeye tabi tutuldu.

Sonuç olarak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında Hz. Âişe'den gelen tefsir rivâyetlerinin katkısı ve değeri ile ilgili önemli verilere ulaştığımız kanaatindeyiz.

III. ARAŞTIRMANIN ZORLUKLARI VE PROBLEMLERİ

“İnsanlık tarihinin kaynaklarını derleme

çabalarının hangisi, tümüyle tehlikeden uzaktır ki!”¹³

Tefsir ilmi açısından tefsir literatürünü ve Kur’an metnine yaklaşımları ortaya koyan tarihî arka plân çok büyük bir önem taşımaktadır.¹⁴

İlk dönemlerde tefsir; Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiûndan nakledilen rivâyetlerden oluşmaktaydı. Aklî yorumlara fazla yer verilmiyordu. Bu sebeple de tefsir çalışmaları başlangıçta rivâyet tefsiri olarak gelişti. Ama şu da bir gerçektir ki, rivâyetler çoğu zaman dirâyetin etkisi altında naklediliyordu. Klasik tefsirler tasnif edilirken genelde rivâyet ve dirâyet ayrımına gidilir ve tefsirler de dirâyet ve rivâyet tefsiri olarak ikiye ayrılır. Şüphesiz bunu doğrulayacak pek çok örnekten de söz edilebilir. Ancak rivâyeti ve dirâyeti birbirinden ayırmak, tefsir kaynaklarını bu açıdan topluca iki kategoride ele almak her zaman genel geçer bir kural değildir. Dilbilim merkezli ilk tefsirler pek çok rivâyet ihtiva etseler de tabiatı gereği birer dirâyet tefsiridirler. Herhangi bir rivâyeti tespit etmek rivâyet ve âyet metni arasında ilişki kurmak, rivâyetle metne açıklık kazandırmak aynı zamanda bir dirâyet işidir. Bu işi aklî olmaktan uzak bir işlem olarak görmek pek de doğru değildir. İşte bu birikim ve literatür pek çok problemi de beraberinde getirmiştir. Problemleri ve zorlukları müshahaslaştıracak olursak şu hususlar karşımıza çıkmaktadır.

Cevaplânması oldukça zor olan birinci soru şudur: Gerek Hz. Peygamber’e ve gerekse başta Hz. Âişe olmak üzere Sahâbeye isnad edilen rivâyetler, acaba gerçekten sözün sahipleri tarafından Kur’an’ı tefsir etmek kastıyla mı söylenmiş, yoksa bu ifadeler müfessirler tarafından daha sonra birtakım âyetlerin tefsiri için mi uygun görülmüştür?

Mesela İbn Abbâs’a isnad edilen pek çok görüşün onu görmeyenler tarafından nakledilmiş olduğu gerçeği düşündürücüdür.¹⁵ Tefsir geleneğinde yer bulan dağınık pek çok isnad kalıbı İbn Abbâs’tan Kur’an yorumu getirmiştir. Ali b. Ebî Talha ise İbn Abbâs’ı görmediği halde ondan rivâyette bulunduğu için eleştirilmiştir. Yaygın iki kanaate göre Ebû Talha, rivâyetleri İbn Abbâs’tan Mücâhid

¹³ Abbott, Nabia, *Hz. Muhammed’in Sevgili Eşi Ayşe*, Yurt Kitap Yay., çev. Tuba Asrak Hasdemir, Ankara 1999, s. 18.

¹⁴ Koç, s. 19.

¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Koç, s. 117-122.

aracılığıyla almış olabilir ya da İbn Abbâs bir tefsir yazmış olabilir.¹⁶ Aynı problem Hz. Âişe ve ondan gelen rivâyetler için de söz konusudur.

Özellikle Hz. Âişe'den bize ulaşan kaynakların çoğunda çizdiği zihnî ve ilmî profilin bazı rivâyetlerine yansımadağı veya onlarla açıkça çeliştiğı araştırmamız esnasında gözlemlediğimiz bir husustur.

Bir diğerk problem ise şudur:

Dinî konular üzerinde yoğunlaşan tartışmalar, hulefâ-i râşidin döneminin sonlarına doğru görölmeye başlayan farklı siyasî eğilimler ve itikadi mezhepler İslâmî ilimlerle birlikte onlara kaynaklık eden ve önemli bir birikim olan rivâyetleri de etkilemiştir.

İsrâilî haber kaynakları da ilk dönem tefsir rivâyetleri için sorunlu bir alan oluşturmuştur. Yahûdî, Hıristiyan ve diğerk kültürlerden İslam'a giren rivâyetler olarak bilinen isrâiliyat Hz. Peygamber'in vefatından sonra Sahâbe devrinde kültürümüze girmiş, zamanla daha da çoğalmıştı. Çeşitli sebeplerle bu rivâyetler, müfessirler tarafından ayıklanmadan eserlerine alınmıştı. Kur'an'ın Tevrat ve İncillere nispeten kıssalar yönünden daha vecîz oluşu, Sahâbeyi tefsir hususunda ehl-i kitaba yöneltmişti. Tefsire en fazla rivâyet de Yahûdî kaynaklarından gelmiştir.

Tâbiiler de ehl-i kitaptan isrâilî haberler almışlardır. Çünkü bu dönemde ehl-i kitaptan bir çok kimse İslam'a girmişti.

Tefsirlerindeki bilgi boşluklarını bu rivâyetlerle doldurmaya çalışan müfessirler lüzumsuz bir haşviyyât döneminin de ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Daha sonra İslâmî ilimlerin teşekkül devrinde İslam kültür ve medeniyetinin Yunan, Bizans, İnan ve Hint kültürüyle karşılaşması, ilk dönemlerin sonunda Müslüman olan Yahûdî ve Hıristiyan muhtedilere dayanan isrâiliyat bilgisini, bilgi ve kültürler arası etkileşimi daha da yaygın hale getirmiştir.¹⁷

Farklı zaman dilimlerinde tefsir rivâyetlerinin artışı da bu alandaki problemlerden biridir. Zaman içerisinde rivâyet tefsirinde rivâyetler hızla artmıştır. Müfessirlerin kendi görüş ve düşüncelerini destekleyen rivâyetleri otorite sayılan insanlara (Hz. Âişe, İbn Abbâs gibi) isnad etmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu

---

¹⁶ Koç, s. 64.

¹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 120-125.

bağlamda, bir rivâyetin ilk dönem rivâyet tefsirlerinde olmayıp, sonraki kaynaklarda yoğunlaşması birtakım tereddütleri beraberinde getirmektedir.

Bu sorunlar derin isnad araştırmaları gerektirdiğinden tezimizin sınırlarını aşmaktadır. Bu sebeple sadece araştırmamız esnasında gözlemlediğimiz bir hususu ifade etmekle yetineceğiz. Bilindiği gibi Taberî tefsiri ilk dönem tefsir rivâyetleri bakımından önemli bir kaynaktır. Çünkü Taberî kendisinden önce Kur'an tefsiriyle ilgili açıklama, görüş ve rivâyetlerin hemen hepsini eserinde bir araya getirmiştir.¹⁸

Taberî'den yaklaşık altı asır sonra kaleme alınan Suyûtî'nin tefsirine baktığımızda Taberî'de olmayan birçok rivâyetin Suyûtî'de yer almış olması oldukça düşündürücüdür. Araştırmamıza konu olması sebebiyle tek bir isim olan Hz. Âişe'nin her iki eserdeki rivâyetlerini karşılaştırdığımızda bunu açıkça gözlemleyebilmekteyiz.

Bir başka problem ise; ilk dönem rivâyet tefsirlerinde âdeti bir derlemeci anlayış hâkim olmuş ve pek çok rivâyet isnad ve metin tenkidine tabi tutulmadan doğrudan tefsirlerde yer almıştır.

Sahih hadis kitaplarındaki rivâyetlerle tefsirlerdeki rivâyetleri karşılaştırma imkânı bulunulduğunda bu husus açık ve net olarak görülecektir. Ayrıca erken dönem âlimleri, tefsire dair zayıf rivâyetleri nakletmekte bir beis görmemişlerdir.

İlk dönem kaynaklarındaki rivâyet problemlerinden birisi de h.3. asırdan sonra isnadların hazfedilmesi gibi tefsir yazım tarzının değişmesidir. Bu en belirgin şekilde Suyûtî'nin tefsirinde karşımıza çıkmaktadır.

Sahih hadis kaynaklarındaki isnadlı tefsir rivâyetleriyle tefsirlerde yer alan isnadsız rivâyetleri mukayese etmek ilmî bir zorunluluk arz etmektedir.

Ayrıca iki isnad tam anlamıyla aynı olmadığı sürece farklı isnadlar olarak değerlendirilmiştir. Bu da doğal olarak rivâyet tekniği bakımından rivâyetlerin sayıca artmasına yol açmış olabilir.

Tesbit ettiğimiz bir başka husus ise şöyledir: Aynı rivâyetlerin bazı kaynaklarda farklı âyet ve sûrelerin yorumu, tefsiri ve değerlendirmelerinde kullanıldığını da araştırmamız esnasında sık sık gözlemledik.

Rivâyet tefsirlerinin bize göre önemli bir problemi de âyetlerle ilişkili görülen tefsir rivâyetleri, sadece âyetin akabinde yer almakta ve genelde hiçbir yorum ve

---

¹⁸ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 121.

değerlendirme, açıklama getirilmemektedir. Âyetin rivâyetle ilişkisi bağlamında tatmin edici bir bilgilendirmeye ihtiyaç hissedilmemektedir. Bu da “*Bir kimse Kur’an hakkında bilmeden ilimsiz olarak konuşursa ateşten oturacak yerine hazırlansın*”¹⁹ rivâyetiyle temellendirilmektedir.

Çağımız araştırmacılarından sayın Fuad Sezgin’in tespitine göre; “Taberî, kendi tefsirinin kaynakları olarak aldığı eserlerden faydalandığı her yerde malzemelerini bir bir isnad ettiği halde, Sahih de bunların hemen hepsi muallak olarak bırakılmıştır.”

Buhârî, sahâbe ve tâbiûnun Kur’an tefsirine dair bazı filolojik îzâhlarını kendinden evvel mevcut rivâî tefsir kitaplarından rivâyet etmiştir. Tarihî bir kontrole tâbi tutulması gereken bu malzemenin daha sonra sırf filolojik olmak iddiasıyla ortaya konularak kaynaklarını zikretmeyen Kur’an tefsirlerinin zuhurunu hazırlamış buldukları muhakkaktır.²⁰

Bu da bize şunu göstermektedir ki, ilk dönem tefsir kaynaklarından Taberî, kullandığı rivâyetlerin isnatlarına yer verdiği halde sahih hadis kaynaklarından kabul ettiğimiz Buhârî, talik olarak yer verdiği rivâyetleri isnatsız olarak ifade etmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla ifade ettiğimiz bu problemler, aynı şekilde araştırma alanımızın konusu olan Hz. Âişe’den gelen tefsir rivâyetleri için de geçerlidir. Bu hususlar birtakım zorlukları beraberinde getirip, sağlıklı bir çalışma ortaya koyabilme konusunda bizi tedirgin etmektedir. Ancak bütün bu sıkıntılar bu rivâyetleri derleme ve değerlendirme çabalarına mani olacak düzeyde tehlike arz etmemektedir.

Tarih boyunca birçok farklı konulardaki kültür mirasları için aynı sıkıntı söz konusu olmuştur. Hz. Âişe rivâyetleri için geçerli olan problemler, Hz. Peygamber’in hadisleri, Sahâbe ve Tâbiûnun ifadeleri için de geçerlidir. Kur’an’ın nüzûl döneminden uzaklaştıkça yeni yorumlara ihtiyaç kaçınılmaz olmuştur. Ancak tarihte olduğu gibi günümüzde de dirâyet tefsir alanındaki yorumların önündeki engellerden biri de söz konusu âyetlerin tefsirine dair gelen rivâyetler olmuştur.

Ebû Hureyre’den sonra en çok hadis rivâyet eden Hz. Âişe’nin tefsire dair rivâyetleri de tahlil edilmeye muhtaçtır.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/269; Tirmizî, *Sünen*, V/199.

²⁰ Sezgin, Fuad, *Buhârî’nin Kaynakları*, Kitâbiyât, Ankara 2000, s. 146-147.

İşte biz bu çalışmamızı tüm bu problemler ve beraberinde getirdiği zorlukların farkında olarak ve bunları göz önünde bulundurarak hazırlamaya çalışacağız. Bu bağlamda bu tür problemlerin kendi içindeki çözümü ve cevabı olabilecek tespitlerde bulunan âlimlerin sözleri de bir nebze olsun bizi rahatlatmaktadır.

Sayın Fuad Sezgin eserinde şöyle demektedir: “Muhaddislerin veya genel olarak Müslümanların, Kur’an’ın olduğu gibi hadislerin de büyük kısmını ezberlemeye çaba sarf ettikleri bilinen bir gerçektir. Ancak bu, bu sebeple kitaplardan vazgeçildiği veya hiçbir yazılı malzemeye gerek duyulmadığı tarzında yorumlanmamalıdır. Nitekim Kur’an’ın da yüzlerce el yazması mevcuttu.

Hadis edebiyatı doğru bir açıdan araştırıldığında, hemen hemen her muhaddisin bir veya daha çok kitabının olduğu, bununla birlikte sahîbu’l-hıfz’ın bir şeref unvanı olduğu fark edilir.”²¹

İslam ilimleri sahasında önemli araştırmalar yapan ve birtakım tespitlerde bulunan müsteşriklerden biri olan Goldziher, hadislerin İslam’ın ilk on yılında sahife veya cüz diye isimlendirilen defterlerde yazılı olarak kaydedildiğini bir vakıa olarak kabul eder ve şöyle der: Sahâbe ve Tâbiûnun Peygamber’in söz ve emirlerini hitabet yoluyla unutulmaktan korumak istemiş olmalarına hiçbir engel yoktur. Sıradan insanların hikmetli sözlerinin sahifelerde yazılı olarak muhafaza edildiği bir ortamda, Peygamber’in sözlerinin devamı nasıl olur da şîfâhi rivâyetin muhafazasına terk edilebilirdi.²²

Şu hususu da sürekli göz önünde bulundurmak gerektiğine inanıyoruz. Daha ilk günden itibaren gerek Sahâbe ve gerek Tâbiûnun ekserisi rivâyetler konusunda oldukça hassas davranmışlar ve Hz. Peygamber’in mirasını Müslümanlara aktarırken birtakım kıstaslara, kurallara göre hareket etmişlerdir. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Âişe gibi titiz sahâbiler, ya şahit istemek ya da yemin verdirmek sûretiyle, kendilerine ulaşan haberlerin doğruluğundan emin olmaya çalışırken, Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudri, Enes b. Mâlik ve Abdullâh b. Ömer gibileri bu yola nadiren başvurmuşlar veya hiç başvurmamışlardır.²³

---

²¹ Sezgin, age., s. 38-39.

²² Goldziher, Ignaz, *Muhammedanische Studien*, den naklen Sezgin, age., s. 24.

²³ Kırbaçoğlu, Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000, s. 23.

Başlangıçta (Hz. Ömer, Hz. Âişe ve Hz. Ali gibi fakih sahâbîler döneminde) metin tenkidi uygulaması en az isnad tenkidi kadar hatta ondan da yaygın idi.²⁴

Bu bilgiler ışığında birçok âyetin nüzûlüne şahit olan, bazılarının da inmesine vesile olan ve birçok kaynakta ifade edildiği gibi tüm hayâtı âdeta canlı bir Kur'an tefsiri olarak kabul edilen Hz. Âişe'nin tefsir rivâyetlerini derleyip tahlil etmek ve bunu bir nebze de olsa başarabilmek, Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya çalışan tefsir araştırmacıları önünde bir vazife olarak durmaktadır.

---

²⁴ Kırbaşoğlu, s. 55.

IV. TEFSİRDE RİVÂYETLERİN ÖNEM VE DEĞERİ

Tefsir ilmi bakımından tefsir literatürünü ve Kur'an metnine yaklaşımları ortaya koyan tarihî arka plân çok büyük bir önem taşımaktadır.²⁵

Tefsir literatürünün ilk ve en önemli ögesi şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Bu konuda geçmişten günümüze bütün İslam âlimleri hemfikirdir. Çünkü Kur'an'ı anlamaya çalışanlar bunu ihmal ettikleri takdirde mutlaka hataya düşeceklerdir.

İkinci öge Hz. Peygamber olup onu diğer sahâbî ve tâbiûn takip etmiştir. İslam bilginlerinin hemen hepsi sünneti, dolayısıyla hadisleri (rivâyetleri demek daha doğru olur) Kur'an tefsirinde ikinci önemli kaynak olarak kabul etmişlerdir. Çünkü Kur'an, Hz. Peygamber'i sadece indirileni tebliğ etmeye memur kılmayıp aynı zamanda ona, Kur'an'ı açıklama vazifesini de yüklemiştir.²⁶

Kur'an vahyine tanıklık edenlerin, yani onun doğrudan muhataplarının ve onları takip edenlerin Kur'an anlayışları, hem tefsir ilmi ile meşgul olanlar, hem de Kur'an'ı anlamaya çalışan herkes için çok önemlidir.

Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiûnun Kur'an'ı ne kadar tefsir ettikleri, tefsirleri arasındaki farklılıklar, yorumlar ilk asırdan günümüze kadar merak ve çalışma konusu olmuştur.

Her şeyden önce incelenen erken dönem tefsir tarihi, hadis tarihinin önemli bir parçasıdır. Tefsir rivâyetleri içerikleri bakımından diğer rivâyetlerden ayrılabilir bile menşeleri itibariyle aslında birer hadis rivâyetleridir. İlk asırlarda "rivâyet" ile "hadis" kelimeleri eş anlamlı olarak da kullanılmıştır.²⁷

Hz. Peygamber'den sonra tefsir sahasında en mühim rolü sahâbe almıştı. Hz. Peygamber'in muhatabı olan bu muhterem zevatı tefsir sahasında iki şey yükseltiyordu: birincisi, sarsılmaz mutlak imanları; ikincisi, hâdise ve sebepleri müşahede edip, olaylar ile hükümleri arasında ilişki kurabilmeleri, yani nüzûl sebeplerine vâkîf olabilmeleri idi.

Şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki; aralarında idrak, anlayış, fazilet, ilim ve cesaret farkından dolayı bütün sahâbenin Kur'an'ı icmâlen ve tafsîlen aynı

²⁵ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 96.

²⁶ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 137-138.

²⁷ Koç, s. 19.

derecede anlamaları mümkün değildi. Farklı yorum ve anlayışların rivâyetlere yansması bu sebeplerden dolayı kaçınılmazdı.²⁸

Âyetteki dinî bir müşkili halletmek için, Sahâbenin bir kısmı tahsis yolunu, diğer bir kısmı ise tarihî bir yolu takip etmiş, dinî bir hükme remz yolu ile îzâh getirmişlerdir.

Bir sahâbî, kelimenin mecâzî manasını kullanırken diğeri ise hakiki manasını kullanmıştır.

Sahâbe arasında yapılan tefsirler tedvin edilmemiştir. Genel kanaate göre sahâbe, Kur'an'ı tamamen sıra ile tefsir etme yoluna gitmemiş, detay ve teferruata girmemiştir.²⁹

Bir çok sahâbî rivâyetin yanı sıra dirâyete önem vermiş, fikhî melekeleri ve muhakeme güçleri ile nassları anlamaya ve kavramaya gayret etmişlerdir. Böylece rivâyet döneminin dirâyet otoriteleri olmuşlardır. Bunlardan özellikle Hz. Âişe, Ümmü Seleme, İbn Abbâs, Ebû Mûsâ el-Eşârî, Câbir b. Abdillâh, Sâ'd b. Ebî Vakkâs gibi sahâbîler başta gelmektedirler. Özellikle Hz. Âişe ile İbn Abbâs'ın gayretleri her türlü takdirin üstündedir.³⁰

İlk dönemlerde tefsir rivâyetlerden oluşmaktaydı. Aklî yorumlara görünüşte yer verilmiyordu. Bu da tefsir çalışmalarının başlangıçta rivâyet tefsiri olarak gelişmesine zemin hazırlamıştır.³¹

Ashab genelde Kur'an'ı en iyi anlayan insanlar idi. İnançları saf olup eski medeniyetlerin ve felsefelerin tesiri altında yetişmemişlerdi. Başka kavimlerle karışmadıkları için lisan zevkleri bozulmamıştı. Âyetler ve onlarla ilgili hâdiseler arasındaki irtibatları da çok iyi biliyorlardı. Anlayamadıkları konularda ise Hz. Peygamber'in îzâhına müttali oluyorlardı.

İbn Mes'ûd'un ifade ettiği gibi “İleri gelen sahâbeden biri on âyet bellediğinde, mânâlarını ve onlarla amel etmesini öğrenmedikçe başka âyetlere geçmezdi.” İşte tüm bunlardan dolayı Kur'an'ı en iyi anlayanların sahâbîler olduğu kabul edilmektedir.³²

---

²⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 72.

²⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 86-90.

³⁰ Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2000, s. 337.

³¹ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 96.

³² Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, Kayıhan Yay., İstanbul 1983, s. 19-20.

Tefsir ilminde şöhret kazanan sahâbîler Alî b. Ebî Tâlib (ö: 40/ 661), Abdullâh b. Mes'ûd (ö: 32/652), Ubeyy b. Kâ'b (ö: 19/640), Abdullâh b. Abbâs (ö: 68/688), Ebû Mûsâ el-Eş'âri (ö: 44/664), Zeyd b. Sâbit (ö: 45/665), Abdullâh b. Zubeyr (ö: 73/692), Hz. Âişe (ö: 59, 678), Ebû Hureyre (ö: 57/677), Câbir b. Abdillâh (ö: 74/693), Abdullâh b. Ömer (ö: 73/692), Abdullâh b. Amr b. el-Âs (ö: 63/683), Enes b. Mâlik (ö: 91/710) tefsirle ilgili rivâyetler nakleden başlıca sahâbîlerdir. Bunlar arasında en fazla tefsir rivâyeti olanlar ise Abdullâh b. Abbâs, Abdullâh b. Mes'ûd, Ali b. Ebî Talib ve Ubeyy b. Kâ'b'dır.³³

İbn Abbâs'ın hemen hemen Kur'an'ın her âyeti hakkında fikir beyan ettiği iddia edilmektedir. O, “(Allah) Hikmeti kime dilerse ona verir. Kime de hikmet verilirse muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir...” (Bakara 269) âyetindeki “hikmet” i Kur'an tefsiri olarak îzâh etmiştir.³⁴

Mücâhid (ö: 103/721) bütün Kur'an'ı baştan sona üç kez İbn Abbâs'a arz etmiş, her âyetin mânâsını, ne hakkında nâzil olduğunu ondan öğrenmiştir.³⁵

Fîrûzâbâdî (816/1413) İbn Abbâs'a atfedilen rivâyetleri, *Tenvîru'l mikbâs min tefsîri 'bn-i Abbâs* adıyla bir kitapta toplamıştır. Ancak bu kitaptaki rivâyetlerin hepsinin, Abdullâh b. Abbâs'a ait olmadığı sanılmaktadır.³⁶

Kur'an'ı iyi anlamak isteyenlerin Hz. Peygamber ve Sahâbeden gelen rivâyetleri ilk plânda dikkate almaları gerekmektedir. Bunu yaparken rivâyetleri tartışmasız kabul etmek yerine ihtiyatlı davranmak daha sağlıklı bir yöntem olacaktır. Mesela erken dönem âlimlerinin tefsir anlayışında rivâyetleri değerlendirirken hukuk ve itikadı ilgilendirmeyen sahalarda insanların çok dikkatli ve titiz davranmadıkları görülmektedir. Bu bir eksiklik ve hata olarak da kabul edilmemektedir. Çünkü erken dönem müfessirleri için iki seçenek söz konusuydu. Birincisi, rivâyetlerin isnad ve metin sorunlarına rağmen değerlendirilip tefsirlere alınması; ikincisi ise problemleri ön plâna alarak, rivâyetleri tefsir kitaplarına dahil etmemek idi. Genelde ilk yol tercih edilmiş, rivâyetler tefsir eserlerinde kullanılmış, böylece daha sonra gelenler hatta

³³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 90.

³⁴ Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1987, II, 192; Yıldırım, *Kur'an Tefsîri*, s. 27;

³⁵ Yıldırım, *Kur'an Tefsîri*, s. 27.

³⁶ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 94.

bizler için bu sayede ilk dönem Müslüman âlimlerin Kur'an yorumlarına ulaşabilme imkânı elde edilmiştir.³⁷

İlk tefsir eserleri h. 2. asırdan itibaren ortaya çıkmış ama ilk tefsirlerin çoğu bize kadar ulaşmamıştır. Sayın İsmail Cerrahoğlu, günümüze kadar gelebilen ilk tefsir sahifelerinin müelliflerini şöyle sıralamıştır:

Alî b. Ebî Talha (ö: 143/760)

Mukâtil b. Süleymân (ö: 150/767)

Süfyân es-Sevrî (ö: 161/778)

Yahyâ b. Sellâm (ö: 200/815)

Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö: 211/827)³⁸

Erken dönem tefsir çalışmaları ve bu sahada verilen ilk tefsirler İslâmî ilimler açısından oldukça önemli olmakla beraber yeterince aydınlatılmamış bir dönemin ve o dönem rivâyetlerinin daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olabilecek kaynaklardır.

İlk dönem tefsirlerinin genel özellikleri arasında, açık bir şekilde hadis kitabını andırmaları, içerisinde aynı mevzuya ait farklı yaklaşımları barındıran ve bunlardan herhangi birisini tercih etmeyen bir bilgi aktarım metodunu içermeleri ve tefsir kavramını rivâyet anlamında kullanmaları ilk göze çarpan özelliklerdendir (Taberî kendi görüş ve tercihlerine eserinde yer vermektedir). İbn Ebî Hatîm ise eserinde ne görüş bildirir ne de rivâyetler arasında bir tercihte bulunur.³⁹

Rivâyet tefsirinin unsurlarından biri, Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri konusudur. Görünüşte rivâyet tefsirinin bir unsuru olarak kabul edilen bu yöntem aslında çoğu zaman müfessirlerin dirâyeti ile ortaya konmaktadır. Böylece rivâyet tefsirinin önemli bir unsuru sayılan bu yöntem dirâyet tefsirinin de unsurlarından biri olarak kabul görmektedir.

“Aslında Kur'an'ın Kur'anla tefsiri yöntemi büyük oranda tefsire doğrudan bir katkı değil, insana ait tefsir gayretinin (dirâyet) bir aracıdır. Bu durumun en önemli göstergesi de elimizdeki tefsir malzemesidir.”⁴⁰

---

³⁷ Koç, age., 164.

³⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 181-268.

³⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Koç, s. 85-91.

⁴⁰ Koç, age., 106.

İlk dönem tefsir rivâyetlerinden oluşan bazı tefsir kaynaklarında dilbilgisi inceliklerinden ziyade Allah'ın muradı ve mânânın hâkim oluşu müşâhede edilmiştir. Nakiller saf ve yorumsuz olarak tefsirlere alınmış ve zamana ayna tutmuştur.⁴¹

Tabakat kitaplarındaki rivâyetlerin isnadlarında yer alan şahıslardan pek çoğunun tefsir sahibi olduğu belirtilmektedir. Fuad Sezgin'in de tezinde ileri sürdüğü gibi, yazılı ilim geleneği çok erken dönemlerde başlamıştı. İlk dönem tefsir kitaplarını incelediğimizde tefsir rivâyetlerine dair birçok yazılı kaynak karşımıza çıkmaktadır.⁴²

Şunu da ifade etmek durumundayız ki, Kur'an'ın tefsir ve yorumunu sadece rivâyetler, tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'an çalışmalarında aramak pek doğru olmasa gerek. Kur'an'ın yorumunu, bütün İslam dünyasının kültür ve medeniyetinin dokularında aramak daha doğru olacaktır.⁴³

Hiz. Âişe'den gelen tefsir rivâyetlerini değerlendirirken de aynı hassasiyetle baktığımızda Hiz. Peygamber'in ve sahâbenin yaşamlarının tamamı âdeta Kur'an'ın tefsiri gibi olduğu müşâhede edilmektedir.

Bununla birlikte Hiz. Âişe'nin tefsir rivâyetlerinin önem ve değeri, ilk dönem tefsir kaynaklarında ve dolayısıyla günümüz tefsir çalışmalarında büyük oranda sağladığı katkıda kendini göstermektedir.

---

⁴¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 239.

⁴² Daha fazla bilgi için bkz. Sezgin, s. 23-50.

⁴³ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 12.

V. HZ. ÂİŞE

A. ŞAHSİYETİ

Bu bölümde Hz. Âişe'nin uzunca bir biyografisinden bahsetmeyeceğiz. Sadece onun ilmi, ameli, ahlâki derslerle paha biçilmez hazine kıymetinde tertemiz yaşantısından bazı sahneleri satırlara dökmeye çalışacağız. Çünkü çalışmamızın asıl amacı Hz. Âişe'nin hayâtına dair nakledilenlerden yola çıkarak bir şeyler söylemek değil, onun tefsir rivâyetlerini incelemeye çalışmaktır. Bu inceleme öncesinde de kısaca Hz. Âişe'nin şahsiyeti ve ilmî kişiliği başlıkları altında onunla ilgili çalışmalara ve sahih kaynaklarda geçen bilgilere başvurarak kısa değerlendirmeler yapmak istiyoruz.

Birçok neşriyat İslam tarihinde şöhret kazanan kişilerin değerini ve yüceliğini okuyucularına tanıtmış olduğu halde Müslüman hanımların İslam tarihindeki konumları kimsenin dikkatini çekmediği için layık oldukları şekilde gün yüzüne çıkarılamamıştır.

Hz. Âişe de bu hanımların önde gelenlerindedir. Hz. Âişe'nin hayâtı incelendiğinde her Müslüman kadın her konuda onda bir örnek bulabilir.

Bu tertemiz hayât, bir ayna misali Müslüman kadının bütün saflığı ve berraklığını, hüznü ve mutluluğunu yansıtır.⁴⁴

Musa Carullah'ın çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi “Medine hayâtında hâne-i saadetin en sevgili hanımefendisi olmuş, evi bütün vahiylerle muhatap olma şerefine ermiş, risaletin bütün dakikalarını müşahede ettiği gibi, ashab-ı kirâmın her birinden ziyade nübüvvet bilgilerini hem Sahâbeye hem de İslam müçtehitlerine tebliğ etmiş, müçtehitlerin öncüsü ve mü'minlerin annesi Âişe-i Sıddîka”⁴⁵ gerçekten de İslam tarihi içerisinde mümtaz bir şahsiyettir.

Hz. Âişe'nin lakabı “Sıddîka”, ünvanı “Ümmü'l-Mü'minin”, künyesi “Ümmü Abdullâh”, lakabı “Humeyra”dır.

Hz. Âişe'nin çocuğu olmadığı için yeğeni Abdullah'ın ismiyle bizzat Hz. Peygamber tarafından künyelenmiştir.⁴⁶

Babası Hz. Ebû Bekir Sıddîk, annesi Ümmü Rumân'dır.

⁴⁴ Nedvî, Seyyid Süleyman, *Hz. Âişe*, çev. Ahmet Karataş, Timaş Yay., İstanbul 2004, s. 12, 13.

⁴⁵ Carullah, Musa, *Hatun*, yay.haz. Mehmet Görmez, Kitâbiyât, Ankara 2001, s. 7-9.

⁴⁶ Nedvî, age., s. 19.

Hz. Âişe'nin doğum tarihi ile ilgili tarih kitaplarında net bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁷

Pek çok kaynakta Hz. Âişe'nin doğum tarihi bi'setten 3 veya 4 yıl sonra olarak geçmektedir; bu kaynaklara göre Hz. Âişe bi'setin 3. veya 4. yılında doğmuş, 5-6 yaşlarında Hz. Peygamber'le nişanlanmış, hicretten sonra 8-9 yaşlarında ise evlenmiştir. Pek çok ilim adamı, müfessir, muhaddis, fakih, tarihçi Hz. Âişe'nin Peygamberimizle evlendiği yaşı ile ilgili farklı iddialar ortaya atmış olup, her biri kendi iddiasını destekleyecek deliller öne sürmeyi ihmal etmemişlerdir.

Bir rivâyete göre; Hz. Âişe, Hz. Fatıma'dan sekiz yaş küçüktü. Hicretin 2. yılında küçük yaşta Rasulullah ile evlendi. Medine'de vefat etti.⁴⁸

Bir başka kaynağa göre ise; Hz. Âişe, Hz. Peygamber'le Mekke de nübüvvetin 10. yılında, hicretten 3 yıl önce Şevval ayında nikahlandı. Hicretten 17 ay sonra Medine'de evlendiğinde 9 ve Rasulullah vefat ettiğinde 18 yaşındaydı.⁴⁹

Diğer bazı kaynaklarda ise Hz. Âişe bi'setten 4 yıl önce doğmuş olup Rasulullah ile evlendiğinde 17 veya 18 yaşındadır.

Bu yaş tartışmalarını daha fazla uzatmadan sadece şunu ifade etmek istiyoruz. Ömer Rıza Doğrul'un pek çok deliller getirerek iddia ettiği gibi Hz. Âişe'nin Peygamberimizle evlenirken yaşının 7 veya 9 olmayıp 15-18 arası bir yaşta olduğu pek çok sebepten daha mantıklı ve tutarlı gözükmektedir.⁵⁰

Hz. Âişe ile Peygamberimizin evliliği hicretten sonra Medine'de gerçekleşmiştir.

Hz. Âişe ile Hz. Peygamber arasında karşılıklı bir muhabbet, nezih bir arkadaşlık, iki taraflı bir ihlas mevcuttu. Sevgileri son derece feragat ve samimiyet esaslarına dayanıyordu. 9 yıllık evlilik müddetinde ikisi arasında önemli bir geçimsizlik olmamış, ifk hâdisesinden başka dikkate değer bir hâdise vukû bulmamıştı.⁵¹

⁴⁷ Nedvî, *Hz. Âişe*, s. 21.

⁴⁸ Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, *Derru's-sahâbe fi menâkibi'l-karâbeti ve's-sahâbe*, tah. Hüseyin b. Abdillâh, Dimeşk 1984, s. 609.

⁴⁹ İbn Abdilvehhâb, Şihâbuddîn Ahmed, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, Dârül-Kutub.Kahire t.y., s. 174.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Nedvî, Süleymân, *Asr-ı Saadet*, çev. Ö.R. Doğrul, İstanbul 1928, II, 141, 147-151.

⁵¹ Nedvî, *Hz. Âişe*, s. 70.

Hız. Peygamber Hız. ÂiŖe'yi çok sevdiği için kendisine ‘‘AyŖe’’, ‘‘Uveys’’ ve ‘‘ÂiŖ’’ diye hitap ederdi. Ayrıca beyaz tenli olmasından dolayı Hız. ÂiŖe'ye ‘‘Humeyra’’ diye de hitap ettiği rivâyet edilir.

Hız. Ali bir rivâyetinde ondan ‘‘Rasulullahın sevgilisi’’ diye söz etmiş, tabiinden Mesrûk ise ‘‘Allah'ın sevgilisinin sevgilisi, semadan inen âyetle temize çıkan (Müberra)’’ ifadesini kullanmıştır.⁵²

ÂiŖe, hanımları arasında Rasulullah'ı en fazla kıskanan ve onun sevgisini kazanma yolunda en fazla mücadele edeni idi. Bu konuda mazurdu. Çünkü o, Rasulullah'ın Hız. Hatice'den sonra kalbini açtığı ilk kadındı ve o aynı zamanda Hız. Ebû Bekir'in kızı ÂiŖe'ydi.⁵³

Hız. ÂiŖe Medine'de 9 yıl boyunca Rasulullah'ın en yakın ve en samimi dostu olmuş ve bunun bir sonucu olarak da Hız. Muhammed (sav)'in hayâtı ile ilgili çok miktarda hadis onun sayesinde bize kadar ulaşabilmiştir. Onun hukukî, tıbbî, matematik, edebî, tarihî ve folklorik meselelerde büyük kabiliyeti herkesçe bilinen bir gerçekti. Hatta sportif tarafları da vardı. Rasulullahla beraber zaman zaman açık arazide koŖu yarışını bile yapıyordu.⁵⁴

Hız. ÂiŖe'nin öz evladı yoktu. Hız. Peygamber onu ‘‘Ümmü Abdullâh’’ diye künyelemiŖti. Künye olarak verilen bu ocuk Abdullâh b. Zubeyr olup Hız. ÂiŖe'nin yeğeni ve hicretten sonra doğan ilk Müslüman çocuğu idi. Hız. ÂiŖe onu evlatlık edinmiş ve terbiye edip yetiŖtirmişti.

Yine onun yetiŖtirdiđi çocuklar arasında Mesrûk b. Ecdâ, Amra bt. ÂiŖe b. Talha, Esmâ b. Abdurrahmân b. Ebî Bekir, Urve b. Zubeyr, Kâsım b. Muhammed önde gelen isimlerdir.⁵⁵

Hız. Peygamber Hız. ÂiŖe'yi çok sever ve her fırsatta da bunu dile getirirdi, Hız. ÂiŖe de Peygamberin dilinden bunu duymaktan çok mutlu olurdu. Bunlardan birkaç örneği zikretmek istiyoruz.

⁵² Fayda, Mustafa ‘‘ÂiŖe’’, DİA, TDV Yay., İstanbul 1989, II. 202-205.

⁵³ Abdurrahmân, AiŖe Abdurrahman b. Ŗâtı', *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, ev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1991, I. 255; ZerkeŖî, *Hız. ÂiŖe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŖtiriler*, ev. Bünyamin Erul, Kitâbiyât, Ankara 2000, s. 27.

⁵⁴ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, ev. S. Tuğ, İmaj Basım, Ankara 2003, s. 679.

⁵⁵ Nedvî, *Hız. ÂiŖe*, s. 175, 176.

Hiz. ÂiŖe bir gün Hiz. Peygamber'e Ŗyle bir soru sordu: "Bana olan sevgin nasıl Ey Allah'ın Rasulü?" "İpteki sıkı dgm gibidir" dedi, "İpteki sıkı dgm nasıl oluyor?" dediğinde "Daima aynı minvaldedir." buyurdu.⁵⁶

Bir rivâyette ise, Hiz. ÂiŖe'yi Ŗikâyet etmek isteyen Ümmü Seleme'ye Ŗyle der: "Ey Ümmü Seleme! ÂiŖe konusunda beni zme, Allah'a yemin ederim ki, sizden, ÂiŖe'den baŖka hiçbir hanımın örtüsü altındayken bana vahiy inmedi."⁵⁷

Hiz. Peygamber bir gün, "Ey ÂiŖe, Ben senin benden razı olduğun ve bana kızgın olduğun zamanları iyi bilirim." dedi. Hiz. ÂiŖe "Nasıl Ey Allah'ın Rasulü" dedi. "Sen benden razı olduğun zaman Muhammed'in Rabbine yemin olsun ki, dersin; kızgın olduğun zaman ise İbrahim'in Rabbine yemin olsun ki dersin."⁵⁸

Âmr b. Âs Ŗyle rivâyet etmiŖtir. Rasulullah (sav)'a: "*İnsanların en sevgilisi hangisidir?*" diye sordum. "ÂiŖe" dedi. "*Erkeklerden kim?*" diye sordum. "*Babası*" dedi.⁵⁹

Hiz. ÂiŖe, Hiz. Peygamber'in yaŖadığı sürece onun yanında ve yakınında bulunmuŖ, sadakatli ve sevgi dolu bir eŖ, vahiy ve Hiz. Peygamber'in sünnetini tedris eden bir talebe, bilmediği pek çok Ŗeyi Hiz. Peygamber'e bıkıp usanmadan soran bir bilge hanımefendi olmuŖtur.

Hanımları arasında da Hiz. Peygamber'i en çok kıskanan Hiz. ÂiŖe idi. Bu kıskançlığı bazen ifadeleri ve davranıŖlarına da yansımıŖ, hatta bal Ŗerbeti olayı ile Kur'an âyetlerinde yankı bulmuŖtu.⁶⁰

Bir defasında da Hiz. Zeynep ile aralarında ilginç bir mukayese vukû bulmuŖ, Hiz. ÂiŖe kendisinin "Kur'an'la temize çıkarılmıŖ (Mberrâ) bir hanım" olduğunu söyleyerek diğer hanımlar arasındakistnlğn ifade etmiŖtir. Hiz. Zeynep de "nikahı Allah katında kıyılan bir hanım" olduğunu dile getirip bu yarıŖta ve kıyasta yerini almıŖtır.⁶¹

⁵⁶ Bkz. el-İsfehânî, Eb'l-Ferec, *Ahbâru'n-Nisâ fî Kitâbi'l-Eğânî*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut 1988.

⁵⁷ Hıfînî, Abdu'l-mun'im, *Mevsuât'ı ümmi'l-mü'minîn ÂiŖe binti Ebî Bekr*, Mektebetü'l-Medbûlî, Kâhire 2003, s. 318-322.

⁵⁸ Bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İsmâ'il, *Sahih-i Buhârî*, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ty.,

⁵⁹ İbn Abdilvehhâb, age., s. 175.

⁶⁰ Bkz. 66. Tahrîm, 1-5. ayetler ve tefsirleri.

⁶¹ Bkz. 24. Nur, 11-26. ayetler ve tefsirleri.

H.z. ÂiŖe'nin H.z. Peygamber'le evliliği döneminde onu en çok zen hâdis.e, H.z. Peygamberi ve tüm Müslümanları da derinden yaralayan ifk hâdisesi olmuŖtur. H.5. yılda vukû bulan bu hâdis.e sonucu H.z. ÂiŖe üzüntüsünden yatalara dŖmŖ, gece gündüz ağlayıp zlmŖ, nihâyet Yüce Allah âyetlerle onun mâsûmiyetini ispatlamıŖtır. Mnâfıklar ve diğer suçlular amaçlarına ulaŖamayıp hak ettikleri cezayı grmŖlerdir.

İftiracıya celde (sopa) cezasının da ilk defa ifk hâdisesinden sonra uygulandığını ZerkeŖi'den rivâyetle Abdulvehhâb Abdullatıf eserinde ifade etmektedir.⁶²

Bazı kaynaklarda H.z. ÂiŖe'nin ifk hâdisesinin ağırlığını, Meryem kıssasının varlığıyla gğslediği, H.z. Meryem'in söylediğine benzer Ŗekilde "ah ne olaydı, daha önce lmŖ, unutulup gitmiŖ olsaydım" dediği, H.z. Meryem'in baŖına gelenleri dŖnerek kendisini teselli ettiği belirtilmektedir.⁶³

H.z. ÂiŖe hakkında oryantalistlerin ve Ŗia kaynaklarının pek de insafılı olmadıkları ve H.z. ÂiŖe ismi etrafında sürekli Ŗpheler oluŖturdukları hatta ona atılan iftirayı destekleyici bir tutum içine girdikleri görülmektedir.

Mesela MEB kaynaklı ilk tercüme eserlerden biri olan "İslam Ansiklopedisi"ndeki "H.z. ÂiŖe" maddesindeki iftira mahiyetindeki ifadeler oldukça dŖndrcdr.⁶⁴

Son dönem oryantalistlerden N. Abbott da *H.z. ÂiŖe* adlı eserinin birçok yerinde benzer ifadeler kullanmıŖtır.

İftira olayından sonra H.z. ÂiŖe'nin ve Peygamber'in diğer eŖlerinin hayâtinde tahrîm⁶⁵, îlâ⁶⁶ ve tahyîr⁶⁷ hâdiseleri cereyan etmiŖ, bu olaylar birtakım üzüntülere

⁶² Abdullatıf, Abdulvehhâb, *el-Muhtasar fi 'ilmi ricâli'l-eser*, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîsiyye, Kâhire 1966, s. 107.

⁶³ Ceylan, age., s. 65.

⁶⁴ "YaŖlı kocasının evine ÂiŖe ocuk oyuncakları ile geldi ve bazen kendisi ile birlikte oynayan Peygamber'in sevgisini kazandı. Fakat irkin bir hâdis.e onu Peygamber'in gözünden dŖrd... ÂiŖe'nin bir genç adamla yalnız görünmesi büyük dedikodulara yol açtı. Abdullah b. Ubey'in "Saffan güzel ve genç olduğuna göre ÂiŖe elbette onu Peygambere tercih eder." dediği rivâyet edilir. Bazı tanınmıŖ kimseler de onu desteklemiŖlerdir. Nihayet Peygamber, bir vahiy ile genç karısının masumiyetini teslim eyledi. Buna rağmen kalbinde Ŗphe kalmıŖ olacak ki, bundan sonraki seferlerde daha çok mm Seleme'yi yanına aldı." Seligsohn, M., "ÂiŖe", *İA.*, Milli Eğitim Basımevi, Devlet kitapları 1997, I. 229-230.

⁶⁵ Tahrîm: Allah Raslnn kendisine birtakım yiyecekleri haram kılması olayıdır.

⁶⁶ İlâ: Peygamberin bir ay süre ile eŖlerinden ayrı yaŖaması olayıdır.

sebebiyet verse de Allah ve Rasulünün rızası ve Ümmühâtu'l-Mü'mininin huzuru ve felahı ile sonuçlanmıştır. Bu konuya rivâyetler bölümünde daha geniş yer verilecektir.

Peygamberimizin son nefesine kadar Hz. Âişe validemiz onun yakınında bulunmuş, saadet ve huzur yuvasının en sevgili hanımefendisi olmuştur. Hz. Peygamber, hastalandığında diğer eşlerinden izin alarak Hz. Âişe'nin odasında kalmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber'in son günlerini Hz. Âişe'nin yanında geçirmesinin sebebi yalnızca ona olan muhabbetinden değil, son günlerine ait söz ve hareketlerinin onun tarafından ezberlenmesidir. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatıyla ilgili en sahih rivâyetler Hz. Âişe'den nakledilmiştir.⁶⁸

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Âişe'nin siyasî, ilmî ve fikhi gücü kendisini daha fazla hissettirmiştir.

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde siyasete pek karışmayan Hz. Âişe daha çok ilmî ve fikhi konularda otorite olmuştur.

Özellikle kadınların her türlü sorularına cevap vermiş ve onlara namaz vakti girdiğinde imamlık yapmıştır.⁶⁹

Her sene hac mevsiminde Hz. Âişe'nin çadırı Hira ile Merve arasında kurulur, değişik coğrafyalardan hac için gelen ilim erbabı onun dersinde bulunur, bütün problemlerini halletmeye çalışırlardı.⁷⁰

Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde ise Hz. Âişe kendisini siyasetin içinde bulmuştur. Hz. Osman'ın öldürülmesini isteyen isyancı grup Hz. Âişe'den fetvâ talep etmiş, Hz. Âişe ise şu cevabı vermişti: "Allah korusun! Ben mü'minlerin emîri için kesinlikle böyle bir hüküm veremem." Başka bir rivâyette de, "Yemin ederim ki, Hz. Osman'ın katledilmesini istemedim. Şâyet böyle bir şey istediysem ben de aynı âkıbete uğrayayım."⁷¹

---

⁶⁷ Tahyir: Peygamber hanımlarının dünya zineti ile Peygamber'in hanımlığı arasında muhayyer bırakılması olayıdır.

⁶⁸ Nedvî, *Hz. Âişe*, s. 120-121.

⁶⁹ Nedvî, *Hz. Âişe*, s. 138.

⁷⁰ Nedvî, *Hz. Âişe*, s. 244.

⁷¹ Nedvî, s. 131-132.

Hiz. ÂiŖe, Hiz. Osman'a biat etmiŖ ama sağlığında onu eleŖtirmiŖ, ölümünden sonra da kızıp onun kan bedelini talep etmiŖtir. Bu süreç onu Cemel vakasına kadar gtrmŖtir.⁷²

Hiz. ÂiŖe'nin hayâatında çok önemli bir safha olan Cemel vakası, Hiz. ÂiŖe ile ilgili alıŖmaların çoğunda geniŖe yer almıŖtır. SavaŖa götüren sebepler, her iki grubun önde gelenleri, bu konuda Hiz. Peygamber'e dayandırılan rivâyetler, Hiz. ÂiŖe'nin piŖmanlıęı...vs.⁷³

Hiz. ÂiŖe birçok savaŖa katılacak kadar korkusuz, devesine atlayıp siyasî bir harekete kalkıŖacak kadar atak ve zgr, askerî bir seferi komuta edebilecek kadar komuta gücüne sahipti.⁷⁴

Bununla birlikte daha sonraları Hiz. ÂiŖe hayâti boyunca barıŖ için harcadığı çabanın nasıl savaŖa dnŖtęn ve bu çabanın doğru olup olmadığını dŖnr, atıŖmaları üzüntüyle hatırlardı.

Sahih-i Buhârî'den nakledildiğine göre Hiz. ÂiŖe vefat ederken hayâatında büyük bir hata iŖledięini söyleyerek Ravza-i Mutahhara'ya defnolunmamasını, Hiz. Peygamber'in diğer hanımlarının yanına, Bakî mezarlığına defnolunmasını vasiyet etmiŖti.⁷⁵

Bir gün adamın biri Hiz. ÂiŖe'ye gelerek Ŗu âyetin manasını sordu: “Sonra Kitab'ı kullarımız arasından setiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır. Kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda ne geçmek için yarıŖır. İŖte büyük fazilet budur.”⁷⁶ Hiz. ÂiŖe Ŗu cevabı verdi:

“Bu  firka da cennete girecektir. Çünkü bu âyetten sonra –bunlar Adn cennetine girerler– buyruluyor. İyilikte yarıŖanlar, Hiz. Peygamberin gözü önünde ölenler onun müjdesine nail olanlardır. Mutediller ise Hiz. Peygamber'e tamamıyla yoldaŖ olanlar, hatta o yolda eziyet ekenlerdir. Kendi nefislerine zulmedenler ise onlar senin ve benim gibi olanlardır.”⁷⁷ Bu ifadelerle Hiz. ÂiŖe'nin Cemel Vakası'nın sonuçları ile ilgili üzüntülerini dile getirdiği görülmektedir.

⁷² Âdil, Nuveyhiz, *Mu'cem'l-mfessirn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hdiri*, Muessesetu Nuveyhizi's-Sekafi, Beyrut 1406/1986, s. 251.

⁷³ Bu alıŖmalardan biri de *Ŗerhu Nehcü'l-Belğa'dır*. Daha geniŖ bilgi için bkz. s. 310-323.

⁷⁴ ZerkeŖi, *Hiz. ÂiŖe*, s. 27.

⁷⁵ Bkz. Buhârî, “Ceniz”96; Nedvî, age., s. 153-154.

⁷⁶ 35. Fatır, 32.

⁷⁷ Hıfnî, s.963.

Hız. Ali ve Hız. ÂiŖe arasındaki Cemel SavaŖı husumet gibi gösterilmekte ve her iki tarafa yakın kaynaklar karŖı tarafı hain ve hatta mürted olmakla dahi suçlamaktadır. Halbuki aralarındaki birtakım problemlere rağmen hem Hız. Ali hem de Hız. ÂiŖe birbirini hayırla yad edip, sahip oldukları ilimlerden istifade etmiŖlerdi, Hız. Ali seferden dönünce Hız. ÂiŖe onun için ziyafet düzenlerdi.⁷⁸

Hız. Ali'den sonra baŖlayan Muaviye döneminde de Hız. ÂiŖe ilmî ve siyasi otoritesini zaman zaman kullanmıŖ, Muaviye'ye uyarılarda bulunmuŖtu.

Bir defasında Hız. ÂiŖe Muaviye'ye mektup yazarak Ŗyle dedi: "Rasulullahtan duydum ki, bir adam insanların değil, Allah'ın rızasını kazanmaya alıŖırsa Cenab-ı Hak onu insanların rızasını kazanmadığı için meydana gelecek her türlü kötülüklerden korur. Allah'ın rızasını bir tarafa bırakıp insanların rızasını kazanmaya alıŖanları da Allah insanlara bırakır."

Hız. ÂiŖe, Muaviye devrinin sona ermesine 2 yıl kala vefat etti.⁷⁹ Kaynakların verdiği bilgiye göre Rasulullah'ın bu özel ve güzel eŖi m. 13 Haziran 678, h. 17 Ramazan 58 günü, vitir namazından sonra, geceleyin dünya hayatına gözlerini yumar. Vasiyeti zerine geceleyin defnedilir. ldğn duyan herkes, hatta pek çok İslam ülkesinden insanlar akın akın Medine'ye gelir. Cenaze namazını dönemin Medine valisi Eb Hureyre kıldırımıŖtır. Herkes onun vefatı üzerine çok zlmŖ ve "Hız. Peygamberin haremının bir meŖalesi daha söndü." diyerek gzyaŖı dkmŖtir.⁸⁰

Hız. ÂiŖe'nin bu kısa biyografisinden sonra, kaynaklarda onun zühd ve takvsına iŖaret eden bilgilere de örnekleme yoluyla göz atabiliriz.

Hız. ÂiŖe varlıkta da darlıkta da aynı tarzda yaŖamıŖ, kendisine yöneltilen dnyalıkları daima reddetmiŖ, asla iltift etmemiŖtir. Eline geçeni biriktirmiŖ biriktirdiğini de yoksul ve muhtaçlara paylaŖtırmıŖtır.

---

⁷⁸ Nedvî, age., 162.

⁷⁹ Suyut, Celaluddn Abdurrahmân, *Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l me'sr*, Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut, ty., VI. 234; İbn Eb Ŗeybe, Eb Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Musannef*, Dâru'l-İlmiyye, Hindistan, ty., XIV. 16; Tirmizî, Eb İs Muhammed, *Sünen*, ağrı Yayınları, IV, 609.

⁸⁰ Nedvî, age., s. 172; Ceylan, Canan, *Entelektüel ve Siyasi Bir KiŖilik Olarak Hız. ÂiŖe*, Ahsen Yay., İstanbul 2000, s.18.

Hiz. ÂiŒe yetim çocukları alır, terbiye eder, yetiŒtirir ve evlendirirdi. Bunu kendisi için bir vazife ve borç telakkî ederdi. İmkân bulduğu zaman da köle azat ederdi. O hep mŒfik bir ana profili izerdi.⁸¹

Hiz. ÂiŒe, Rasulullah'ın ölümünden sonra da oruç tutmaya çok zen gstermiŒ, sadece arpa ekmeği ve zeytinyağı ile iftar etmiŒtir.

Muaviye, Hiz. ÂiŒe'ye giysi ve gmŒ para hediye etmiŒ, Hiz. ÂiŒe bakmıŒ, aėlamıŒ ve "Fakat Rasulullah bunlardan hiçbirini bulamazdı." diyerek hepsini infak etmiŒ, daėıtmıŒtır.⁸²

Geceleri namaz kılar, günlerinin çoğunu oruçlu geçirir, kimsenin aleyhine konuŒmazdı. Kanaatkâr, mütevâzı, vakur, cömert ve mttakî bir insandı. Kadınlarla namaz kılariken onlara imamlık ederdi. Hiz. ÂiŒe ve mm Seleme kadınlarının ortasında durarak onlara namaz kıldırırlardı.⁸³

Hiz. Ömer, öldüğünde kendisinin Hiz. Peygamber'in yanına defni için Hiz. ÂiŒe'den izin isteyince kendisine dŒndėu yere "Ömer'i kendime tercih ederim" diye izin vermiŒ, böylece büyük bir kadirŒinaslık rneği gstermiŒtir.⁸⁴

Hicab âyeti nâzil olduktan sonra ashab Hiz. ÂiŒe'ye gelip soru sorduklarında o perde arkasından onların sorularına cevap veriyordu. Yine Hiz. ÂiŒe'nin, Hiz. Ömer'in Rasulullah'ın yanına defninden sonra o ortamda yaŒamaya devam ettiği için örtünme hususunda daha da titiz davranacak kadar edep ve hayâ sahibi olduğu vurgulanmaktadır.⁸⁵

Hiz. ÂiŒe'nin üstün vasıfları ve ayrıcalıkları, menkıbeleri pek çok eserde yer almaktadır. *el-İlm ve'l-Ulemâ* adlı eserde bunlardan özellikle ne vurgu yapılmaktadır.

- Allah Teâlâ'nın Hiz. Peygamber'e Hiz. ÂiŒe'yi rüyasında iki kez göstermesi ve bu senin hanımın demesi.

- Allah Teâlâ'nın Hiz. ÂiŒe'nin mâsmiyeti ile ilgili âyetler indirmesi, yani mâsûmiyetinin bizzat Kur'an'la ispatı.

⁸¹ AiŒe Abdurrahmân, age., s. 280-281.

⁸² İsfehânî, age., s. 216-217.

⁸³ Bolelli, Nusrettin, *Kadınlarm Hadis İlmindeki Yeri*, MÜİF Yay., İstanbul 1998, s. 42;

⁸⁴ Fayda, "ÂiŒe", DİA, II, 201-205.

⁸⁵ Abdullatîf, Abdulvehhâb, age., s. 107.

- Hz. Âişe'nin beraatini işitince izzet, şeref ve vakarına örnek olacak sözü söylemesi "Beraatimi Allah indirdi. Hamd ve şükrü ancak O'na yaparım." demesi, Hz. Peygamber'in de bunu olgunlukla karşılaması...⁸⁶

Zerkeşî, kitabında Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in diğer hanımlarında olmayan kırk özelliğine genişçe yer vermiştir. Sayıyı kırka tamamlamak için fazla zorlama ifadeler kullanmış olsa da onun sıraladığı bu vasıfların çoğu Hz. Âişe'nin pek çok insan tarafından kabul edilen vasıflarındandır.⁸⁷

Hz. Âişe fazilet sahibi, fakih, zeki, zâhid ve oldukça sabırlı bir hanımdı. Takatsiz kalıncaya kadar oruç tuttuğu, yanında tek dirhem kalmayınca kadar infak ettiği kaynaklarda ifade edilmektedir.⁸⁸

Pek çok sahâbî, tâbî, ilim ve irfan sahibi zatlar, hatta oryantalist yazarlar Hz. Âişe'nin ilmi, dirâyeti, şahsîyeti, vakarı konusunda birbirinden anlamlı tespitlerde bulunmuşlar ve onun için şöyle demişlerdir:

Ahmed b. Hanbel: "Ehl-i Beyt içinde Âişe'nin üstünlüğü tartışılmaz."⁸⁹

Muaviye bir gün adamlarından birine: "En büyük âlim kimdir?" diye sorar, "sizsiniz" cevabını alınca "doğrusunu söyle" der, adam "doğrusu Âişe'dir" cevabını verir.⁹⁰

Ebû Seleme: "Hz. Peygamber'in Sünnetini, İslam hukukunu, bütün diğer ilimleri ve nâzil olan âyetleri Hz. Âişe'den daha iyi bilen yoktur."⁹¹

İbn Sâ'd: "Ashab, Âişe'den ne sorsalar cevabını bulacaklarından şüphe etmezlerdi."

Nedvî, İbn Teymiye ve öğrencisi İbn Kayyîm'in şöyle dediklerini nakletmektedir:

"Faziletten maksat uhrevi gaye ise bunu yalnız Allah bilir. Bundan maksat asâlet ise Hz. Fatıma hepsinden efdaldi. Maksat ilk iman eden olmak ise, İslâmîyetin uğradığı ilk zorluklara karşı koyarak herkesten evvel iman eden ve Hz. Peygamber'e

⁸⁶ el-Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, *el-İlmü ve'l-ulemâ*, Dâru'l-Kütübi's-Selefiyye, Kâhire, ty., s. 241-242.

⁸⁷ Bu özellikler için bkz. Zerkeşî, a.g.e., 168-195.

⁸⁸ Abdullatîf, Abdulvehhâb s. 105-108.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mektebü'l İslâmî, Beyrut, ty., VI, 110.

⁹⁰ el-Hâkim en-Nisâbûrî, el-Hâfız Ebû Abdillâh, *el-Müstedrek*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty. s. 60.

⁹¹ Bkz. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru Sâdir, Beyrut 1968, II, 126.

daima yardımcı olan Hz. Hatice hepsinden efdaldır. Fakat maksat amellerde olgunluk, dine hizmet ve Hz. Peygamber'in talimatını insanlara ulaştırmak ise bu hususta hiç kimse Hz. Âişe'ye rakip olamaz.”⁹²

Hintli İslam âlimlerinden Süleyman Nedvî Hz. Âişe hakkında ilk defa müstakil bir eser kaleme almış olup eserinde şöyle demektedir:

“Tarihin bütün sayfalarını karıştıracak olursak dinî, ahlâki, siyasî ve medeni bütün meziyetleri şahsında toplamış ve bütün bunların icaplarını yerine getirmiş, ilmî, amelî bir rehber olmuş Hz. Âişe'den başka bir kadın göremeyiz.”⁹³

Hz. Âişe Müslüman hanımların en fakihî olup onlara dinlerini ve edeplerini öğretmiştir.⁹⁴

Nabia Abbott, Âişe'nin, çağının farklı kadını olduğunun altını çizerek şöyle der: “Âişe'nin her şeyden haberdar edilmeyi veya zamanın bilgilerine sahip olmayı kendisine iş edindiğine dair açık deliller mevcut.”⁹⁵

Müstedrek'te şöyle geçmektedir:

“Eğer bu ümmetin kadınlarının ilmi toplânsa Hz. Âişe'nin ilmi hepsinden üstün gelir.”

Ahzap 30-34. âyetlerde Allah Teâlâ, Hz. Peygamber hanımlarına hitap etmekte ve onlara has birtakım vazifeler ve yükümlülükler buyurmaktadır. İşte Hz. Âişe'nin bütün hayâtı bu âyetlerin fiilî ve canlı bir tefsiri idi.⁹⁶

---

⁹² Nedvî, age., s. 264.

⁹³ Nedvî, age., s. 263.

⁹⁴ Şevkânî, age., s. 609.

⁹⁵ Abbott, age.,s. 103.

⁹⁶ Nedvî, age., s. 120-121.

B. HZ. ÂİŞE’NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ VE KUR’AN BİLGİSİ

Hiz. Âişe İslam ÷lkelerine yayılan ve ilim kaynağı olarak en önde gelen âlim sahâbilerdendir. Sahâbe ve tâbiûndan birçok kişi ondan ilim almıştır.

Hiz. Âişe çok fetvâ vermekle tanınan yedi sahâbîden biridir. Temel İslâmî konularda onun görüş ve fetvâlarına rastlamak mümkündür.

O bütün ömrünü öğrenen ve öğreten bir âlime olarak geçirmiştir. Yine denilebilir ki Hiz. Âişe’nin bütün hayâtı Kur’an âyetlerinin canlı bir tefsiri mahiyetindedir.

Onun ilmi; nassların manalarına derin vukûfun aralarındaki irtibatın, delillerin tercihe müsait olmaması halinde aklı melekelerin hâkimiyetinin görüldüğü çeşitten bir ilimdir.⁹⁷

Hiz. Âişe’nin ilimdeki yeri, İslam kültürünün dünya kültürlerine göğsünü gere gere takdim edeceği sayısız örneklerin en başta gelenidir. Bir mitoloji, bir efsane olmayıp tarihî, gerçek bir şahsîyet olan Hiz. Âişe özellikle İslam kültürünün kadın telakkîsini temsil eden çok değerli bir isimdir.⁹⁸

Hiz. Âişe, babası Hiz. Ebû Bekir’in ilminden oldukça istifade etmiş, Şiir, edebiyat, neseb (soy) ilmini ondan öğrenmişti. Zira Hiz. Ebû Bekir bu ilimlerde otorite kabul edilenlerden biriydi.

Hiz. Âişe babası Hiz. Ebû Bekir’in Hiz. Peygamber’in en yakın dostu olması ve evlerinin çok yakın bulunması sebebiyle Hiz. Peygamber’le evlenmeden önce de Kur’an’la ve İslâmî öğretilerle çok yakın ilişki içerisindeydi. Kur’an eğitimine daha baba evinde başlamış olup âyetleri ezberlemeye çalışır, anlamadığını babasına ve evlerine gidip geldiğinde Hiz. Muhammed’e sorardı. Mekke’de oyun oynayan küçük bir kız iken “*Bilakis Kıyamet onlara vadedilen asıl saattir...*”⁹⁹ âyetinin nâzil olduğunu haber vermesi, Kur’an’dan ilk nâzil olan sûrenin mufassal bir sûre olup cennet ve cehennemden bahseden sûreler olduğunu söylemesi onun daha evlenmeden sahip olduğu Kur’an bilgisini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Yine haram ve helalle ilgili hükümlerin daha sonra nâzil olmasındaki hikmeti ise şöyle îzâh etmekteydi:

⁹⁷ Medkur, Muhammed Selam, *Hiz. Âişe’nin Fıkhi ve İctihad Usûlü*, çev. Mücteba Uğur, Diyanet Dergisi, Ankara 1977, XVI, sayı: 2, s. 75, 84.

⁹⁸ Özafşar, M. Emin, *Hadis ve Kültür Yazıları*, Kitâbiyât, Ankara 2005, s. 87.

⁹⁹ 45. Casiye, 32

“Kur’an’da ilk nâzil olan sûre mufassal bir sûre idi. Bu sûre cennet ve cehennemden bahsediyordu. Vakta ki herkes Müslümanlığı kabul etti, o zaman helal ve haram beyan olundu. (Böyle yapılmıyaydı da) ilk nâzil olan âyet “içki içmeyiniz” mealinde olsaydı, “herkes içkiyi asla terk etmeyiz”, yahut ilk nâzil olan âyet “zinayı terk ediniz” mealinde olsaydı herkes “zinayı asla terk etmeyiz” derdi...”¹⁰⁰

Hiz. Âişe asıl eğitim ve öğretimi ise Hiz. Peygamber’le evlendikten sonra almıştır. Gece gündüz onun yanında olduğu için Hiz. Peygamber’den sık sık her konuda istifade ederdi. Hiz. Peygamber’in eğitim öğretim meclisleri gündüzleri Mescid-i Nebevi’de kurulurdu. Bu meclis Hiz. Âişe’nin odasına bitişik olup, Hiz. Âişe bu dersleri kendi odasından dinler, bunlara katılır şâyet anlamadığı bir şey olursa Hiz. Peygamber’e sorar ve onu iyice araştırırdı.¹⁰¹

Hiz. Âişe’nin hâne-i saâdetde gördüğü geniş tahsil sayesinde insanlığın tekemmülüne, kadınlığın yükselmesine, ahlâkın teâlisine, esâsât-ı dîniyyenin îzâhına, Kur’an’ın tefsirine, ahkâm-ı İslâmîyyenin tavihine îfâ ettiği hizmet, onun geniş vukûf ve yüksek kavrayışı, bütün ilmî otoritelerce kabul ve takdir görmüştür.¹⁰²

Bilemediklerini, anlayamadıklarını, eksik ve yanlışlarını, hatta Kur’an ile Hiz. Peygamber’in hadisleri arasındaki kendi anlayışına göre farklılık arz eden hususları Hiz. Peygamber’e sormak ve müzakere etmek gibi güzel bir alışkanlığı vardı.

Hiz. Peygamber de onunla bir arada bulunmaktan, özellikle gece seyahatlerinde onunla sohbet etmekten, davetlere birlikte katılmaktan sorularına cevap vermekten pek memnun olurdu.

Hiz. Âişe rey ekolünün asıllarından birisi olarak kabul edilmekle beraber Medine ekolü olarak bilinen hadis ekolü üzerinde de kuvvetli tesirleri vardır.

Hiz. Âişe sadece güvenilir bulduğu rivâyetleri kabul etmekle kalmamış, kendi bildiğini fırsat buldukça asıl rivâyet edenlerinki ile karşılaştırma yoluna da gitmiştir.

Hiz. Âişe’nin meselelere yaklaşım tarzı ve fikirleri fukaha için büyük bir hazinedir. Medine fikhının temeli Hiz. Âişe’nin görüşleri üzerine kurulmuştur. Bu görüşlerin çoğu İmam Mâlik’in *Muvatta* ’sında yer almıştır.¹⁰³

¹⁰⁰ Doğrul, Ömer Rıza, “Âişe”, *İslam Tarihi Ansiklopedisi*, I, 203.

¹⁰¹ Nedvî, *Hiz. Âişe*, s. 52.

¹⁰² Doğrul, “Âişe”, *İslam Tarihi Ansiklopedisi*, I, 203-205.

¹⁰³ Nedvî, *Hiz. Âişe*, s. 217.

Hiz. Ömer döneminde Hiz. ÂiŖe'den baŖkasına fetvâ izni verilmemiŖti. Bu da Hiz. Ömer'in Hiz. ÂiŖe'nin ilmine duyduğu saygıyı gösterir.¹⁰⁴

Muaviye bir problemle karŖılaŖtıđında Medine'ye adam gönderir ve her meselede Hiz. ÂiŖe'nin fikrini alırdı.¹⁰⁵

Daha Hiz. Peygamber döneminde Peygamber'in sünneti ve uygulamaları gibi konularda Hiz. ÂiŖe'ye danıŖılmaya baŖlanmıştı. Hatta Hiz. ÂiŖe, iŖi fetvâ vermeye veya dinî yasalar ya da gelenekler konusunda kararlar vermeye kadar götürmüŖtü.¹⁰⁶

Kettâni'nin *et-Terâtibu'l-İdariyye* adlı eserinde nakledildiğine göre, Kâsım b. Muhammed Hiz. ÂiŖe hakkında Ŗöyle demiŖtir:

“Hiz. ÂiŖe, Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman'ın halîfeliği sırasında bağımsız olarak fetvâ verirdi. Bu durum vefat edinceye kadar devam etti.”¹⁰⁷

Hiz. ÂiŖe'nin evi, Medine'de en mühim ilim merkezi idi. Büyük, küçük, kadın, erkek birçok kimse onun sohbetine devam eder, bilmediklerini ona sorup öğrenirlerdi.¹⁰⁸

Peygamberimiz (SAV)'in Ŗöyle buyurduğu rivâyet edilir:

“*Dininizin yarısını Ŗu Humeyra'dan alınız.*”¹⁰⁹

Ebû Musa el-EŖ'ari ise der ki: “Rasulullahın ashabı olarak bize zor gelen bir hadisi gider Hiz. ÂiŖe'ye sorardık ve o hususta onda mutlaka bir bilgi bulurduk.”¹¹⁰

Hiz. ÂiŖe sadece bulunduğu mekanlarda insanların sorularına problemlerine cevap vermiyor aynı zamanda mektupla tebliğine, fetvâsına, eleŖtirilerine ve nâsihatına devam ediyordu. Pek çok kaynakta Hiz. ÂiŖe'nin kendisine yazılan mektuplarla ilgili bilgiler ve bu mektupların metinleri yer almaktadır.

Cemheretü Resâili'l-Arab adlı eserde Hiz. ÂiŖe'nin insanlara (aralarında Ümmü Seleme de var) insanların da Hiz. ÂiŖe'ye yazdığı mektuplara geniŖçe yer verilmektedir.¹¹¹

---

¹⁰⁴ Nedvî, *Hiz. ÂiŖe*, s. 245.

¹⁰⁵ Nedvî, *Hiz. ÂiŖe*, s. 245.

¹⁰⁶ Abbott , age, s. 103.

¹⁰⁷ Kettâni, *et-Terâtibu'l-İdariyye*, III/228.

¹⁰⁸ AiŖe Abdurrahmân, age., s. 277.

¹⁰⁹ Kaynaklarda ifade edildiği gibi Humeyrâ lakabını Hiz. Peygamber, Hiz. ÂiŖe'ye kendileri vermiŖtir. Humeyra kelimesinin geçtiği rivâyetlerin kaynak değeri ve isnad tenkidi için bkz., Aclûnî, *KeŖfu'l-hafâ*, I/449-450.

¹¹⁰ ZerkeŖî, age., s. 182; Abdullatîf, *Abdulvehhâb*, age., s. 107.

¹¹¹ Saffet, Ahmed Zekî, *Cemheretu Resâil'il-Arab*, *Mektebetü'l-İlmiyye*, Kahire, ty., s. 312-316.

Hız. ÂiŖe yalnız Ŗifâhî sorularla değil, aynı zamanda muhtelif Ŗehir ve bölgelerde yaŖayan Müslümanların mektupla sordukları sorulara da cevaplar vermiŖtir. Kadınlardan eğitim ve ğretimleriyle çok yakından ilgilenmiŖ, çevresinde ondan ders alan hadis nakleden birçok kadın yer almıŖtır.

Böylece hem bizzat hem de yetiŖtirdięi öğrencileri ile İslam dünyasında kadınlardan ilimle meŖgul olmaları gerektiğini tereddüte mahal bırakmadan gstermiŖtir.¹¹²

Hız. ÂiŖe'nin sika bir râvî olduğunun delilleri pek çok kaynakta yer almaktadır. Bunları toparlayacak olursak Ŗu hususlar özellikle vurgulanmaktadır:

- BaŖkaları Peygamberden iŖitip gördükleri Ŗeyi aynen diğerlerine anlattıkları halde, Hız. ÂiŖe gördüğü veya iŖittięi her meseleyi iyice anlayıncaya kadar Hız. Peygamber'e sorar ve öğrenmeye alıŖırdı.

- BaŖkalarından iŖittięi rivâyetler hakkında ihtiyatlı davranır, senedini araŖtırır, metni inceler sonra rivâyet ederdi.

- Bir rivâyeti araŖtırmak isteyen olursa onu asıl râvîye gönderirdi.

- aędaŖlarının rivâyetlerine dikkat eder, yanlış anlaŖılan her Ŗeyi dzeltirdi.

- Rivâyetlerin Kur'an'a muhalif olmamasına çok dikkat eder, hemen itirazını yapar ve bunu âyetlerle temellendirirdi.

Hız. ÂiŖe hadis rvîlerinin en seçkinleri arasında yer alır, fetvâ almak için çoğu defa kendisine müracaat edilirdi. Hfızası, her hâdise münasebetiyle bir Ŗiir tekrarlayacak kadar kuvvetli idi.¹¹³

Hız. ÂiŖe feshat ve belgatıyla da ünlü bir hatip olduğu için konuŖması insanlara çok tesir ederdi. Babasının vefatı üzerine kabri baŖında yaptığı dua, Cemel vakasındaki hutbesi ve bazı mektupları onun edebî kabiliyetini gösteren Ŗaheser rneklerdir.¹¹⁴

İyi bir eğitimci ve ğretmen olan Hız. ÂiŖe ocukların eğitim ve ğretiminde Ŗiirin önemine dikkat çeker ve onlara Ŗiir ğretmenin konuŖmalarına güzellik

---

¹¹² Fayda, "ÂiŖe", *DİA*, II, 204.

¹¹³ Seligsohn "ÂiŖe", *İA.*, I, 230.

¹¹⁴ Fayda, "ÂiŖe", *DİA*, II, 204.

katacağını söylerdi. Kendisine de Şair Lebid'e ait bin beyiti ezbere bilir ve zaman zaman da bu kabiliyetini beyitler okuyarak dile getirirdi.¹¹⁵

Hz. Âişe; ilmi, vakarı, takvâsı yanında siyâsî kişiliği ve medenî cesareti ile de ön plânda olan bir şahsiyetti. Birkaç kez Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde onun yürüttüğü siyaseti, mescitte, toplum önünde eleştirmiş, sözlü muhalefette bulunmuş, atanmış bir görevliyi devlet başkanına rağmen azlettirmiştir.

Hz. Osman da onun eleştirilerini dikkate almış ve gelen olumlu istekleri pek de geri çevirmemiştir.¹¹⁶

Hz. Âişe'nin yaptığı tenkitlerde hareket noktası Kur'an ve sünnettir. Bu iki kaynaktan aldığı İslâmî kültürüne, kendi müşahede ve düşüncelerini de katarak pek çok meselede İslam cemiyetini aydınlatan bir ilim ve fazilet meş'alesi olmuştur.

İslam kitâbiyatını bütünü ile ortaya çıkarmak İslam'ın istikbâli için oldukça elzemdir. İslam kültürünü Hz. Âişe zihniyetiyle ortaya koyacaklara, günümüzde her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Savaş, Rıza "İlimde Zirve İsim Hz. Âişe", *Diyanet Avrupa Dergisi*, (2005) s. 76; İsfehânî, age., s. 216

¹¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakat*, V/32; el-İsfehânî, *el-Eğânî*, V/130-131; Demirel, Harun Reşit, *Hz. Âişe ve Siyaset*, *YYÜİFD*, (2000) sayı 3, s. 122-148.

¹¹⁷ Hatiboğlu, Mehmed Said, "Hz. Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği", *AÜİFD*, XIX (1973), s. 72.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE'DEN GELEN TEFSİR RİVÂYETLERİ

I. KAYNAKLARI İTİBARIYLA

A. BİZATİHİ HZ. ÂİŞE'NİN TEFSİR ETTİĞİ ÂYETLER

Allah Teâlâ'nın kelamının en sağlam tefsiri şüphesiz yine Allah'ın kelamı ile olanıdır. Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinden sonra tefsirle yetkili olan merci Hz. Hz. Peygamber ve onun sünnetidir. Bir âyetin açıklaması Kur'an'da ve sünnette bulunmazsa o zaman sahâbîlerin bu husustaki sözlerine müracaat edilir. İslam'ın ilk günlerinde sahâbenin Kur'an tefsiri konusunda iki kısma ayrıldığı görülür. Bir grup sahâbî Kur'an tefsiri hakkında söz söylemekten çekinirken, bir kısmı onu tefsir etmeye gayret etmiştir. Diğer bir grup sahâbî de tefsirde hata yaparız korkusu ile Kur'an'ı tefsirden çekinmişlerdir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Abdullâh b. Ömer gibi seçkin sahâbî bu gruptandır.¹¹⁸

Hiz. Âişe validemiz ise o dönemde Kur'an'ı tefsir edenlerin safında olup, bu ekolün önde gelen en önemli isimlerindedir. Çünkü vahyin nüzûl ortamında bulunmuş, vahyin muhatabının sürekli yanında olmuş ve vahiy sürecinin önemli bir kısmını teneffüs etmiş bir isimdir.¹¹⁹ O, bir çok âyeti tefsir yoluna giderken bir kısmının da te'vilini yapmıştır. O dönemde Abdullâh b. Mes'ud, Abdullâh b. Abbâs gibi müfessir sahâbîler de Kur'an'ın tefsiri ile uğraşmışlardır.

Hiz. Âişe fikhî, basîreti, Kur'an'a vukûfiyeti ve Rasulullah'la birlikteliği sayesinde ibadet, ahlâk, savaş hukuku ve muâmelat hususlarında birçok âyeti tefsir ve te'vil etmiştir. Bu konuda Hiz. Âişe'den bin civarında tefsir ile ilgili rivâyet nakledilmektedir.¹²⁰ Kaynaklarda geçtiği üzere kendisinden ikibin iki yüz on rivâyet nakledilen¹²¹ Hiz. Âişe'nin neredeyse rivâyetlerinin yarısının tefsirle alakalı olması tefsirdeki yerinin ehemmiyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Çalışmamız sürecinde bu rivâyetleri kaynakları, içeriği ve mahiyeti itibariyle olmak üzere üç ana başlıkta toplamaya çalıştık. Her madde de kendi içinde yan başlıklar oluşturdu. Araştırmamızın esasını teşkil eden başlık Hiz. Âişe'nin doğrudan

¹¹⁸ Cerrahoğlu. *Tefsir Tarihi*, I. 22

¹¹⁹ Cerrahoğlu. *Tefsir Tarihi*, I. 40

¹²⁰ Hiz. Âişe'nin tefsir rivayetlerini konu edinen Fenîsan, (Su'ûd b. Abdillâh, *Merviyâtü ümmi'l-mü'minîn Âişe fi't-tefsîr*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1992), eserinde 747 rivayete yer vermiştir. Hıfni'nin eserinde bu sayı daha da fazladır.

¹²¹ Bu sayı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 2400 civarındadır.

tefsir ettiği âyetlerle ilgili rivâyetlerdir. Bu konuda belirlediğimiz yüz civarındaki rivâyetten birbirine yakın anlamlı olanları ve tekrarları çıkardıktan sonra altmış kadar rivâyete burada yer vermeye çalışacağız. Bu değerlendirmeyi yaparken genelde başvurulan bir metod olan Kur'an'ın tertibindeki sıralamayı gözetmeyi uygun gördük.

1. Hz. Âişe'nin "İbrahim Makamı"nı Tefsiri

Bakara Sûresi 125. âyette şöyle buyurulmaktadır:

وإذ جعلنا البيت مثابة للناس وأمنا واتخذوا من مقام إبراهيم مصلى وعهدنا إلى إبراهيم وإسماعيل أن
طهرا بيتي للطائفين والعاكفين والركع السجود

"Biz Beyt'i (Kabeyi) insanlara toplânma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail'e; tavaf edenler, ibadete kapananlar, rüku ve secde edenler için Evim'i temiz tutun diye, emretmiştik."

Bu âyette geçen "İbrahim'in Makamı" genelde müfessirler tarafından fizikî bir mekan olarak kabul edilmiş ve öyle yorumlanmıştır. Kendisinden gelen bu rivâyette Hz. Âişe bu mekanı, manevî, metafizik bir makam, ilâhî, semadan inen bir makam, olarak tefsir etmiştir.

وأخرج ابن سعد وابن المنذر عن عائشة قالت: ألقى المقام من السماء

*"Makam-ı İbrahim semadan indirilmiştir."*¹²²

Bu âyetle ilgili başka bir rivâyette ise Hz. Âişe "mekan" kelimesini şöyle îzâh etmektedir.

وأخرج البيهقي في سننه عن عائشة إن المقام كان في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم زمان أبي بكر ملتصقا بالبيت ثم أخره عمر بن الخطاب

*"Makâm (-ı İbrahim) Rasulullah (s.a.v) ve Ebû Bekir döneminde Kâbe'ye bitişik idi. Sonra Ömer b. Hattab (r.a.) onu Kâbe'den ayırdı (arkaya aldı)."*¹²³

2. "Safâ ile Merve'yi Say Etme" nin Hükümüne Dair Yorumu

Bilindiği gibi Safâ ve Merve, Kabe'nin doğu tarafındaki iki tepenin adıdır. Câhiliye döneminde her iki tepede de birer put vardı. Daha sonra bu putlar kaldırılmışsa da bazı Müslümanların içinde bir şüphe kalmış ve Safâ ve Merve

¹²² Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, Celâluddîn Abdurrahmân, *Dürri'l-mensûr fi't-tefsiri bi'l-me'sûr*, Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut, ty., I. 291.

¹²³ Suyûtî, I. 293; bkz. İbn Ebî Dâvûd, *Müsnedü Âişe*, Mektebetü Dâru'l Aksa, Kuveyt, ty, s. 82.

arasını say etmekten çekinmişlerdi. Aşağıdaki âyetin nüzûlü ile bu şüphe giderilmiştir.

إن الصفا والمروة من شعائر الله فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح عليه أن يطوف بهما

“Şüphesiz Safâ ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur.”¹²⁴

Hiz. Âişe (ra)’nin bu âyetle ilgili şu ifadeleri tefsir usûlünün büyük bir düğümünü çözmüş, önemli bir esasını açıklığa kavuşturmuştur.

قال عروة: فقلت لعائشة: ما أبالي أن لا أطوف بين الصفا والمروة إقال الله: {فلا جناح عليه} قالت:

يا ابن أختي ألا ترى أنه يقول: {إن الصفا والمروة من شعائر الله}

“Urve Hiz. Âişe’ye gelerek: ‘Safâ ile Merve arasında tavaf yapılmazsa günah olmaz mı? Çünkü Allah bir günah yoktur diyor’ dedi. Hiz. Âişe: ‘Ey kız kardeşimin oğlu, Allah Teâlâ’nın, ‘Safâ ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır.’ dediğini görmüyor musun’ dedi.”¹²⁵ (Bir başka rivâyette “maksat öyle olsaydı âyette –bunları tavaf etmemenizde bir günah yoktur– denirdi. Görmüyor musun Allah ne diyor: Safâ ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır.” ifadesi yer almaktadır.)

Başka bir rivâyette Hiz. Âişe, “Hiz. Peygamber Safâ ile Merve’nin tavafını emretmiştir. Dolayısıyla kimse bunu terk edemez.” demiştir.¹²⁶

3. “Yetim Malını Kullanma” ya Dair Yorumu

Âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

في الدنيا والآخرة ويسألونك عن اليتامى قل إصلاح لهم خير وإن تخالطوهم فإخوانكم... والله يعلم

المفسد من المصلح ولو شاء الله لأعتكم إن الله عزيز حكيم

“Dünya ve ahiret hakkında (lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre hareket edin) ve sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız (unutmayın ki)

¹²⁴ 2. Bakara, 158.

¹²⁵ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Dâru'l Maârif. Mısır, III. 236; Suyûtî, I. 160; Buhârî, *Kitabu't-Tefsîr*, V. 153; VI. 51; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI. 144, 162, 227; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-kur'ani'l-azim*, Dâru'l-Halebi, Kâhire, ty. I. 198; Nedvî, *Hiz. Âişe*, s. 195.

¹²⁶ Taberî, III. 236; İbn Kesîr, I. 199; Suyûtî, I. 159; Ahmed b. Hanbel, VI. 144. Bu rivâyetlerde geçen tavaftan kasıt sa'ydir.

onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzeltene bilir. Allah eğer dileyseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hâkimdir.”¹²⁷

Bu âyetle ilgili Hz. Âişe’den şu rivâyet nakledilir:

وأخرج وكيع وعبد بن حميد عن الأسود قال: قالت عائشة: اخلط طعامه بطعامي وشرابه بشرابي فإني أكره أن يكون مال اليتيم عندي كالعبرة

Hz. Âişe şöyle demektedir: “Yanımdaki yetimin malından endişe ettiğim için ben yiyeceğimin onun yiyeceği ile içeceğimin içeceği ile karışmasını kerih görürüm (doğru bulmam).”¹²⁸

Görüldüğü gibi Hz. Âişe, âyeti kerimede Allah tarafından verilen ruhsatı kullanma konusunda duyduğu endişeyi dile getirerek hassasiyetini göstermektedir.

4. Hanımların Özel Durumunu İfade Eden Âyeti Yorumu

Kur’an’ı Kerim’de şöyle buyuruluyor:

ويسألونك عن المحيض قل هو أذى فاعتزلوا النساء في المحيض ولا تقربوهن حتى يطهرن

“Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.”¹²⁹

Buradaki ay hali ile ilgili Hz. Âişe’den pek çok rivâyet gelmiştir. Hz. Âişe bu rivâyetlerde kadınlara özel bu durumun İslamdaki algılanışını ve fihhi hükümleri ifade etmektedir. Ayrıca Hıristiyanlık ve Yahûdîlikteki hayız ile ilgili yanlış uygulamalara dikkat çekerek, bunların yanlışlığına bizzat kendi hayâtından örnek vermektedir. Bunlardan birinde şöyle demektedir.

حدثنا مسدد حدثنا يحيى عن جابر بن صبح سمعت خلاسا الهجري قال: سمعت عائشة تقول: كنت أنا

ورسول الله صلى الله عليه وسلم في الشعار الواحد وأنا حائض

Hz. Âişe: “Ben ve Allah Rasulü (sav) bir örtünün altında idik ve ben hayızlı idim.” demiştir.¹³⁰

5. Yemin ve Yemin Kefâreti İle İlgili Yorumu

Kur’an’ı Kerim’de;

لا يؤاخذكم الله باللغو في أيمانكم ولكن يؤاخذكم بما كسبت قلوبكم والله غفور حلِيم

¹²⁷ 2. Bakara, 220.

¹²⁸ Taberî, IV 355; İbn Kesîr, I. 257; Suyûtî, I. 256.

¹²⁹ 2. Bakara, 222.

¹³⁰ Taberî, IV. 482; İbn Kesîr, I. 348; Suyûtî, I. 259; Ahmed b. Hanbel, VI. 44. Bu konuda Hz. Âişe’nin diğer tefsir rivayetleri için bkz. Buhârî, *Kitab’ul-Hayz*, I. 77; Ahmed b. Hanbel, VI. 72, 117, 148, 204; Müslim, *Kitabu’l-Hayz*, I. 14; Taberî, IV. 378, 379; Suyûtî, I. 260,

“Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lakin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah Gafurdur, Halimdir.”¹³¹ buyrulmaktadır.

Hız. Âişe, bu âyette geçen “yemin-i lağv” kavramını örneklendirerek tefsir etme yoluna gitmiştir.

وأخرج عبد الرزاق وعبد بن حميد وابن جرير وابن المنذر عن عائشة لا يؤاخذكم الله باللغو في أيمانكم قالت: هو القوم يتدارؤون في الأمر يقول هذا: لا والله ويقول هذا: كلا والله يتدارؤون في الأمر لا تعقد عليه قلوبهم

Hız. Âişe, “Allah sizi yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz.” âyeti ile ilgili olarak, “Bunlar, işlerinde yemini alışkanlık haline getirerek, yaptıkları işe kalpleri ile inanmadıkları halde ‘vallahî hayır’, ‘vallahî evet’ diyen topluluktur.” demiştir.¹³²

6. Hız. Âişe’nin “İddet” Kavramını Tefsiri

Kur’an’ı Kerim’de:

والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء

“Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler...” buyrulmaktadır.¹³³

Kur’an’da çok anlamlı/birden çok anlamı olan, müşterek kelimeleri çözmek, anlamaya çalışmak pek çok problemi de beraberinde getirmiştir. Bu kelimelerden birisi de yukarıdaki âyette geçen “kurû” kelimesidir. “Kurû” kelimesi iki farklı anlamda kullanılmıştır. Bazıları bu kelimeyi “temizlik dönemi”, bazıları ise “hayız müddeti” olarak yorumlamışlardır. Hız. Âişe ise iki farklı görüşten birini desteklemiş ve bu kelimeyi “temizlik dönemi” olarak algılamış ve böyle tefsir etmiştir.

Bu konudaki rivâyet şu şekildedir:

وأخرج مالك والشافعي وعبد الرزاق وعبد بن حميد وابن جرير وابن المنذر وابن أبي حاتم والنحاس في ناسخه والدارقطني والبيهقي في السنن عن عائشة قالت: إنما الأقرء الأظهار

“Hız. Âişe “iddet” kavramını “temizlik dönemi” olarak tefsir etmiştir.”¹³⁴

¹³¹ 2. Bakara, 225.

¹³² Taberî, IV. 429; İbn Kesîr, I. 267; Suyûtî, I. 269; es-San’ânî, Abdurrezak b. Hemmâm, Ebû Bekr el-Musannef, Mektebû’l-İslâmî, Beyrut, ty., VIII. 274.

¹³³ 2. Bakara, 228.

¹³⁴ Taberî, IV. 375; İbn Kesîr, I. 258, Suyûtî, I. 656, Abdurrezzâk, VI. 319; Mâlik, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes, Muvatta, Dâru’l-İhya, Kâhire, ty.II. 576.

7. Hz. Âişe'nin "Orta Namaz" Kavramını Tefsiri

Âyet-i kerimede:

حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى وقوموا لله قانتين

"*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın.*" buyrulmaktadır.¹³⁵

Hiz. Âişe'nin tefsir ettiği âyetler içerisinde en mühimlerinden biri bu âyetle ilgili, ondan gelen şu rivâyettir:

وأخرج مالك وأحمد وعبد بن حميد ومسلم وابو داود والترمذي والنسائي وابن جرير وابن أبي داود وابن الأنباري في المصاحف والبيهقي في سنه عن أبي يونس مولى عائشة قال: أمرتني عائشة أن أكتب لها مصحفا وقالت: إذا بلغت هذه الآية فأدني حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى فلما بلغت آذنتها فأملت علي حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى و صلاة العصر وقوموا لله قانتين وقالت عائشة: سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم

Âişe'nin azatlısı Ebû Yunus'tan:

"*Âişe bana kendisine bir Mushaf yazmamı emretti ve dedi ki: "Namazlara ve özellikle orta namaza devam edin." âyetine geldiğinde bana haber ver! Oraya gelince kendisine bildirdim ve o âyeti bana şöyle yazdırdı: "Namazlara özellikle orta namaza, ikinci namazına devam edin ve Allah için huşû ve tâat ile (namaza) durun."* Hiz. Âişe devam ederek; "*Bunu Allah Rasulünden (s.a.v) duyudum*" dedi."¹³⁶

Bu konuyla ilgili diğer bir rivâyette ise Hiz. Âişe kendisine orta namaz ile ilgili sorulduğunda şöyle demektedir:

"*Biz Rasulullah döneminde ilk kırâatte o âyeti şöyle okuyorduk. Namazlara ve özellikle orta namaza ve ikinci namazına devam edin ve Allah için huşû ve tâat ile (namaza) durun.*"¹³⁷

Bu rivâyet pek çok soruları beraberinde getirmektedir. Acaba gerçekten Hiz. Âişe azatlısına kendisi için bir Mushaf yazdırmış mıdır? Varsa ne zaman? Burada okunduğu ileri sürülen cümle nesh edilmiş midir?... vs.

¹³⁵ 2. Bakara, 238

¹³⁶ Bu rivayet hemen hemen bütün tefsir kaynaklarında bu ayetin tefsirinde geçmektedir. Taberî, I. 302; İbn Kesîr, I. 290; Suyûtî, I. 722; Şevkani, I. 229. Ayrıca bu rivayete Buhârî hariç, altı hadis imamı yer vermiştir. Bkz. Müslim, I. 437; Ebû Dâvûd, II. 80; Tirmizî, V. 217; Nesâî, *Sünen*, I. 236, Mâlik, I. 138; Ahmed b. Hanbel, VI, 73,178.

¹³⁷ Taberî, V. 174; Suyûtî, I. 302; Abdurrezzâk, I.578. Ayrıca bkz. Hiz. Âişe'nin ayette geçen *salâtu'l-vüsta* ibaresinin yanına *salâtu'l-asr* ibaresini yazdırması, Rasulullah'tan böyle işittiğini haber vermesi pek çok kaynakta ifade edilmektedir. Bunlardan biri de es-Sicistânî, Ebû Bekr Abdullâh b. Ebî Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as'ın, *Kitâbu'l-mesâhif*, (Mısır 1936), adlı eseridir (s. 83-85).

Bu soruların cevabı bu tezin sınırlarını aştığı için sadece bunlara dikkat çekmekle ve özel araştırmalara konu olabileceğini ifade etmekle yetinmek durumundayız.

8. Çelişkili Gibi Görünen İki Âyeti Uzlaştıran Yorumu

Âyeti kerimede:

الله ما في السماوات وما في الأرض وإن تبدوا ما في أنفسكم أو تخفوه يحاسبكم به الله

“Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah’ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir...” buyrulmaktadır.¹³⁸

Nisa 123. âyette ise:

من يعمل سوءا يجز به

“...Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür...”

Hz. Âişe’ye çelişkili gibi gözükten bu iki âyetin yorumu sorulduğunda şöyle söylediği nakledilmiştir:

حدثنا الربيع قال حدثنا أسد بن موسى قال حدثنا حماد بن سلمة عن علي بن زيد عن أمية أنها سألت

عائشة عن هذه الآية: {وإن تبدوا ما في أنفسكم أو تخفوه يحاسبكم به الله} و {من يعمل سوءا يجز به} [النساء:123] فقالت: ما سألتني عنها أحد مذ سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: يا عائشة هذه متابعة الله العبد بما يصيبه من الحمى والنكبة والشوكة حتى البضاعة يضعها في كفه فيفقدتها فيفرع لها فيجدها في ضبته حتى إن المؤمن ليخرج من ذنوبه كما يخرج التبر الأحر من الكير

Ali b. Zeyd Ümeyye’den:

O, Hz. Âişe (ra) ‘ye, “Siz içinizdekini açıklasınız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.” âyeti ile (Bakara 284) “Kim bir kötülük yaparsa mutlaka onun karşılığını görür.” âyeti (Nisâ 123) hakkında bir soru sordu. Hz. Âişe şöyle dedi: “Ben bunu Allah Rasulüne sorduğumdan beri hiç kimse bunu bana sormadı. O şöyle buyurmuştu: Ey Âişe, bu, kulun hastalık, tökezleme, hatta kulun cebine koyduğu malın düşüp kaybolmasından dolayı karşılaştığı sıkıntı hakkında Allah’ın ona uyguladığı bir cezalandırmadır. Kul, saf altın tozunun körükten saf ve kızıl çıktığı gibi günahlardan çıkıp arınmasına kadar (dünyada) bu gibi şeylerle karşılaşır.”¹³⁹

Bu, Hz. Âişe’nin tefsir ettiği ve yorumladığı âyetlerle ilgili rivâyetler arasında önem arz eden rivâyetlerdendir. Hz. Âişe Bakara 284’te geçen “Sizi hesaba çeker.”

¹³⁸ 2. Bakara, 282.

¹³⁹ Taberî, III. 142; Suyûtî, I. 375; Ahmed b. Hanbel, VI. 218; Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Carud el-Farisi, *Müsned*, Mektebetu Maârif, Beyrut, ty. II. 15.

ibaresini ceza olarak değil, dünyada başa gelen birtakım olumsuzluklara sebep olarak yorumlamaktadır. Bu yorumun da yine Hz. Peygamberin sürekli yakınında olmaktan ve engin zeka ve ilminden kaynaklandığını görmekteyiz.

Bu âyetlerle ilgili bir diğer rivâyette de Hz. Âişe şöyle bir yorum getirmektedir:

وأخرج سعيد بن منصور وابن جرير من طريق الضحاك عن عائشة في قوله وإن تبدوا ما في أنفسكم الآية قالت: هو الرجل يهيم بالمعصية ولا يعملها فيرسل عليه من الغم والحزن بقدر ما كان هم من المعصية فتلك محاسبته

“Bir insan eğer bir kötülüğe, olumsuzluğa kasteder ama onu amele, fiiliyata dönüştürmezse, ona masiyetinin miktarınca üzüntü ve keder verilir, işte o da bu (olumsuz düşünce) nun hesabıdır.”¹⁴⁰

9. Hz. Âişe'nin “Muhkem-Müteşâbih” ve “İlimde Derinleşenler” İbarelerini Yorumu

Âyet-i kerimede:

هو الذي أنزل عليك الكتاب منه آيات محكمات هن أم الكتاب وأخر متشابهات فأما الذين في قلوبهم زيغ فيتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة وابتغاء تأويله وما يعلم تأويله إلا الله والراسخون في العلم يقولون أئنا به كل من عند ربنا وما يذكر إلا أولوا الألباب

“Sana Kitab'ı indiren O'dur. O'nu (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de Müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki Müteşâbih âyetlerin peşlerine düşerler. Halbuki onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek payeye erişenler ise: Ona inandık, hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar.”¹⁴¹ buyrulmaktadır. Âyette geçen “ilimde derinleşenler” ibaresini Hz. Âişe şöyle izâh etmektedir:

حدثني محمد بن عبد الله بن عبد الحكم قال حدثنا خالد بن نزار عن نافع عن ابن أبي مليكة عن عائشة قوله: {والراسخون في العلم يقولون أئنا به} قالت: كان من رسوخهم في العلم أن آمنوا بمحكمه ومتشابهه ولم يعلموا تأويله

¹⁴⁰ Suyûtî, II. 131; Taberî, VI. 116 (Buna yakın bir lafızla nakletmektedir.)

¹⁴¹ 3. Âl-i İmrân, 7

“İbn Ebî Muleyke’den: (Hz. Âişe) bana şöyle dedi: İlimde derinleşenler onun (Kur’an’ın) muhkemine ve Müteşâbihine iman edenlerdir ve Allah’tan başka kimse onun te’vilini bilmez. Onlar da onu te’vil etmediler (te’vilini bilmediler).”¹⁴²

Tefsirin önemli bir problemi de –bilindiği gibi– muhkem ve müteşâbihtir. Bunlar doğru kavranmadıkça Kur’an’ın büyük bir kısmı hem mü’minler hem de ona inanmayanlar tarafından büyük ölçüde yanlış anlaşılmaya maruz kalacaktır ve kalmıştır da.¹⁴³

Muhkem âyetler ilahî kelamın özü olarak (Ümmü’l-Kitâb) olarak tanımlanmıştır. Bunlar mesajın temelini teşkil eden ana ilkeleri ve özellikle ahlâki ve sosyal öğretileri kapsar ve bu konu, çok az nüanslar olmakla birlikte, ilk dönem müfessirleri ve günümüze kadar gelen tefsirciler tarafından böyle algılanmıştır.

Müteşâbih âyetler ise muhkemin zıddı olup manası tam olarak anlaşılması mümkün görünmeyen âyetlerdir.

İşte asıl önemli tartışma müteşâbih âyetlerin “râsihûn” tarafından bilinip bilinemeyeceği konusunda olmuştur. Bazı müfessirler âyetin kırâatından hareketle müteşâbihin yorumunu sadece Allah’ın bilebileceğini iddia etmişlerdir. Kimi de müteşâbihatı da kategorilere ayırarak;

- İnsanların bilmesi mümkün olan,
- İnsanların bilmesi mümkün olmayan ve sadece Allah’ın bilebileceği,
- İkisi arasındaki bilgiler ki ancak “râsihûn”un bilebileceği âyetler diyerek kısımlara ayırmışlardır.¹⁴⁴

Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz husus şudur: Hz. Âişe tefsirin bir problemi olan ve sonradan ortaya çıkan bir konu ile ilgili olarak, kendisi de ikinci görüşü destekleyip taraf tutmuş ve âyette geçen “râsihûn” ibaresini tefsir ve te’vil etmiştir. Onun bu yorumu daha sonraki tefsir çalışmalarına mesned teşkil etmiştir.

10. Muhatabın “Araplar” Olduğunu Söyleyerek Âyeti Tahsis Etmesi

Âyeti kerimede şöyle buyrulmaktadır:

¹⁴² Taberî, III. 179; İbn Kesîr, I. 345; Suyûtî, II. 6; Buhârî, *Tefsîr*, VIII. 209; Müslim, *İlm*, I. 2053.

¹⁴³ Daha fazla bilgi için bkz. Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay, İstanbul 1999, III. 1329-1332.

¹⁴⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat İstanbul 1979, II. 1035-1042.

لقد من الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفسهم يتلو عليهم آياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين

“Andolsun ki; içlerinden kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkardan) kendilerini temizleyen, kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.”¹⁴⁵

Hiz. Âişe, bu âyette sözü edilenleri tefsir ederek, onların özellikle Araplar olduğunu ifade etmiştir. Böylece âyeti tahsis etmiştir.

عن عروة عن عائشة رضي الله عنها: {لقد من الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفسهم} قالت: هذه للعرب خاصة

“Hz. Âişe bu âyetlerle ilgili olarak şöyle dedi: Bu âyetler özellikle Araplardır (Arapları kastetmektedir).”¹⁴⁶

11. Hiz. Âişe'nin “Yetim Kızlarla Evlenme” ile İlgili Âyeti Tefsiri

Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وإن خفتن ألا تقسطوا في اليتامى فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنى وثلاث ورباع فإن خفتن ألا تعدلوا فواحدة أو ما ملكت أيمانكم ذلك أدنى ألا تعولوا

“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız, beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (câriyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”¹⁴⁷

Bu âyetin ilk bölümü ile ilgili olarak Urve b. Zubeyr, Hiz. Âişe'den görüş beyan etmesini istemiş, Hiz. Âişe de bir örnek üzerinden ilgili âyeti tafsilatlı bir şekilde tefsir etmiştir. Rivâyet şöyledir:

حدثني يونس بن عبد الأعلى قال أخبرنا ابن وهب قال أخبرني يونس بن يزيد عن ابن شهاب قال أخبرني عروة بن الزبير: أنه سأل عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم عن قول الله تبارك وتعالى: {وإن خفتن أن لا تقسطوا في اليتامى فانكحوا ما طاب لكم من النساء} قالت: يا ابن أخي هذه اليتيمة تكون في حجر وليها تشاركه في ماله فيعجبه مالها وجمالها فيريد وليها أن يتزوجها بغير أن يقسط في صداقها فيعطيها مثل ما

¹⁴⁵ 3. Âl-i İmrân, 164

¹⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr*, Mektebetu'd-Dâr, Beyrut, ty. II. 647; Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, ty. IV. 256; Suyûtî, II. 93.

¹⁴⁷ 4. Nisâ, 3.

يعطيها غيره فنهوا أن ينكحوهن إلا أن يقسطوا لهن ويبلغوا بهن أعلى سنتهن في الصداق وأمروا أن ينكحوا ما طاب لهم من النساء سواهن قال يونس بن يزيد قال ربيعة في قول الله: {وإن خفتن أن لا تقسطوا في اليتامى} قال يقول: اتركوهن فقد أحللت لكم أربعا

“*Âiše (r.a) dan: Ona Urve Cenab-ı Hakk'ın “Yetimler hakkında adaleti yerine getirememekten korkarsanız...” “Mâlik olduğunuz câriye ile yetinin.” malindeki âyet hakkında sordu. Şu cevabı verdi: “Ey kız kardeşimin oğlu! Bu şunu anlatır: Velîsinin himayesinde yetim bir kız olur. Onun güzelliği ve malı velîsinin hoşuna gider ve onunla evlenmek ister. Ancak öte yandan onun mehrini eksik verir. İşte bu âyette mehirlerini tam vermeden onlarla evlenmek yasaklanmış, onlarla değil de başkalarıyla evlenmeleri salık verilmiştir.”*”

Âiše dedi ki: Bu âyet indikten sonra insanlar Allah Rasulünden (sas) bu hususta fetvâ istediler. Bunun üzerine, “Kadınlar hakkında sana soruyorlar...” ve “...nikahlanmalarını da istediğiniz...” mealindeki âyet (Nisâ 127) nâzil oldu. Âiše dedi ki, “Allah Teâlâ'nın diğer âyette, ‘onlarla evlenmek isterseniz...’ buyurması sizden birinizin himayesi altında bulunan yetim kızın malı ve güzelliği az olduğu zaman ona rağbet etmemesiyle ilgilidir. Böylece veliler bunlara rağbet göstermedikleri için, adaletli olmaları dışında malına ve güzelliğine rağbet ettikleri yetim kadınlarla evlenmekten nehyolundular.”¹⁴⁸

Bir başka rivâyette bu âyette geçen “mâ tâbe leküm” ifadesini Hz. Âiše şöyle tefsir etmiştir:

وأخرج ابن أبي شيبة وابن المنذر عن عائشة ما طاب لكم يقول: ما أحللت لكم

Hz. Âiše “mâ tâbe leküm” ifadesini “size helal olanlar” diye tefsir etmiştir.¹⁴⁹

Hz. Âiše genelde birçok âyet hakkında açıklamalarda bulunmuş ve kendi görüşünü ifade etmiştir. Ama özellikle kadınlarla ilgili durumlarda ondan gelen rivâyetler içinde tefsirle ilişkili olanlar da önemli bir yekun tutmaktadır. İşte Nisâ sûresi de Hz. Âiše'nin hanımlarla veya aile hukukuyla ilgili olarak pek çok açıklamada ve yorumda bulunduğu sûredir.

12. “Kadınlara Verilen Mihir” İle İlgili Yorumu

Allah Teâlâ buyuruyor ki:

¹⁴⁸ Taberî, III. 573; Suyûtî, II. 427; İbn Kesîr, VII. 449; Müslim, İmam Ebu Huseyin Müslim b.Haccac el-Kuşeyri en-Nisâburi, *Sahih-i Muslim*, Dâru'l-İhyâ, Kâhire 1918, IV, 2313.

¹⁴⁹ Taberî, (Sa'îd b. Cübeyr'den), VIII. 542; Suyûtî, II. 429; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Musannef*, Dâru'l-İlmiyye, Hindistan, ty. IV. 359.

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نَحْلَةً فَإِن طَبِنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

“Kadınlara mehirlerini gönül rızasıyla verin. Eğer gönül hoşluğu ile o mihrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yiyin.”¹⁵⁰

Bu âyette geçen “nahle” kelimesini Hz. Âişe “vacibetün” diyerek tefsir etmiştir. Rivâyet şöyledir:

وأخرج ابن أبي حاتم عن عائشة نحلة قالت واجبة

*İbn Ebî Hatîm'den; Hz. Âişe “gönül hoşluğu ile” kelimesini farzdır (vaciptir), diye ifade etmiştir.*¹⁵¹

Başka bir rivâyette Hz. Âişe şöyle demektedir:

“Hiçbir şey (hurmet ve günah bakımından) bir kadının mihrinden ve bir işçinin ücretinden daha şiddetli değildir.”¹⁵²

13. “Yetim Kızlar ve Velîleri” ile İlgili Âyeti Yorumu

Yüce Allah:

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِن آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رَشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبُرُوا وَمَن كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللهِ حَسِيبًا

“Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin. Eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları isrâf ile ve tez elden yemeyin. Zengin olan (veli) iffetli olmaya çalışsın. Yoksul olan da (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin...”¹⁵³ buyurmaktadır.

Bu âyetin tefsiri sadedinde Hz. Âişe şöyle demektedir:

حدثنا القاسم قال حدثنا الحسين قال حدثني حجاج عن ابن جريج عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت: والي اليتيم إذا كان محتاجا يأكل بالمعروف لقيامه بماله

*Hişam b. Urve'den, o da babasından: Hz. Âişe şöyle dedi: Eğer yetimin velisi muhtaç ise ihtiyaç ve emeğine uygun olarak yer.*¹⁵⁴

Bu konuda bir diğer rivâyet de Nisâ sûresi 127. âyetin tefsiri bağlamında değerlendirilmiştir. Âyet ve rivâyet şöyledir:

¹⁵⁰ 4. Nisâ, 4.

¹⁵¹ Taberî, VII. 552; İbn Kesîr, I. 451; Suyûtî, II. 431; İbn Ebî Şeybe, XIV. 183.

¹⁵² Bu rivayet tefsirlerden sadece *Durrü'l-Mansûr* da geçmektedir, II. 120; ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, IV. 431.

¹⁵³ 4. Nisâ, 6.

¹⁵⁴ Taberî, III. 593; İbn Kesîr, I. 600; Suyûtî, II. 435.

ويستفتونك في النساء قل الله يفتيكم فيهن وما يتلى عليكم في الكتاب في يتامى النساء اللاتي لا توتونهن ما كتب لهن وترغبون أن تنكوهن والمستضعفين من الولدان وأن تقوموا لليتامى بالقسط وما تفعلوا من خير فإن الله كان به عليما

*“Senden kadınlar hakkında fetvâ istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü size Allah açıklıyor; Kitapta kendileri için yazılmışı (mirası) vermeyip nikahlamak istediğiniz yetim kadınları, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah’ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır)...”*¹⁵⁵

Hiz. Âişe âyette geçen “nikahlamak istediğiniz yetim kadınlar” ibaresini Sahâbeden gelen talep üzerine şöyle tefsir edip açıklamıştır.

حدثنا ابن وكيع قال حدثنا أبي عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة: {وما يتلى عليكم في الكتاب في يتامى النساء اللاتي لا توتونهن ما كتب لهن وترغبون أن تنكوهن} قالت: هذا في اليتيمة تكون عند الرجل لعلها أن تكون شريكته في ماله وهو أولى بها من غيره فيرغب عنها أن ينكحها ويعضلها لمالها ولا ينكحونها غيره كراهية أن يشركه أحد في مالها

*“Hz. Âişe, “...Kitapta kendileri için, yazılmışı (mirası) vermeyip nikahlamak istediğiniz yetim kadınları, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah’ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır)...” âyetinin velisinin yanında bulunan yetim hakkında nâzil olduğunu söyler ve âyeti şöyle îzâh eder: “yetimin velisi, malı ve güzelliği hoşuna gittiği için onun malına ortak olur. Onunla evlenmek ister ama mehir konusunda adaletli davranmaz. Veya yetimin başkası ile evlenmesine malına ortak olur endişesi ile izin vermez.”*¹⁵⁶

14. “Mahremiyet Oluşturan Sütün Miktarı”na Dair Yorumu

Bu konu ile ilgili âyet şudur:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَالُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَأَخْتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخْوَالُكُمْ مِّنَ الرَّضَاعَةِ

*“...Sizi emziren analarınız, süt kardeşleriniz... Size haram kılındı...”*¹⁵⁷

Hiz. Âişe’den bize kadar ulaşan, süt kardeşliği ve bunun oluşması için gerekli şartlarla ilgili çok sayıda rivâyet mevcuttur. Bu konu üzerinde pek çok tartışmanın yapıldığı ilginç bir meseledir.

¹⁵⁵ 4. Nisâ, 127.

¹⁵⁶ Taberî, IV. 297; İbn Kesîr, I. 746; Suyûtî, II. 231, İbn Ebî Şeybe, IV. 357; Buhârî, VIII. 265; Müslim, IV. 2314; ayrıca başka benzer bir rivayet için bkz. Taberî, IV. 297; Suyûtî, II. 231

¹⁵⁷ 4. Nisâ, 23.

Tartışmalar, mahremiyet oluşması için yeterli sütün miktarı ve emzirme yaşı etrafında gelişmiştir. Bu konuya “Hz. Âişe ve sahâbe arasındaki ihtilaflar” başlığında daha geniş yer verilecektir. Burada sadece bir-iki rivâyete dikkat çekilecektir.

وأخرج عبد الرزاق عن ابن عمر أنه بلغه عن ابن الزبير أنه يَأْتِرُ عن عائشة في الرضاعة لا يحرم منها دون سبع رضعات قال: الله خير من عائشة إنما قال الله تعالى وأخواتكم من الرضاعة ولم يقل رضعة ولا رضعتين

“İbn Ömer’e ulaşan bir habere göre İbn Zubeyr Hz. Âişe’nin süt emzirme konusunda “yedi emzirmeden az olanın mahremiyet oluşturmadığını” söylediğini nakletmiştir. Bunun üzerine İbn Ömer “Allah’ın sözü Âişe’nin sözünden daha hayırlıdır. Çünkü Allah (haram olanları belirtirken) “süt kardeşleriniz” demiştir. ‘Bir emzirme veya iki emzirme’ dememiştir.”¹⁵⁸

Burada Hz. Âişe haramlığın oluşması için yedi kez emzirmenin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Peygamberimizden bu konudaki rivâyeti nakletmesi de oldukça önemlidir.

“Doğumun oluşturduğu haramlık süt kardeşliği için de aynıdır.”

“(Süt kardeşliği için) Emzirme ancak aklıktan dolayı olandır.”

Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber ve Sahâbeden gelen birçok haberde emzirmenin iki yaşına kadar olan dönemde haramlık oluşturacağı ifade edilmektedir.¹⁵⁹

Tüm bunlardan haberdar olan, içtihadî ve fikhî yönüyle meşhur Hz. Âişe’nin yetişkin erkeklerin emzirilerek kardeşlik tesis edilmesini tavsiye ettiğine; hatta bunu kendisinin uyguladığına dair bazı rivâyetler vardır. Fakat bu rivâyetler, onun şahsiyeti ve bakış açısı ile hiç uyuşmamaktadır. Bu sebeple ondan gelen bu konudaki rivâyetlerin hem metin hem de isnad tenkidine titiz bir şekilde tabi tutulması gerekmektedir. Burada bu konuya girmek tezimizin çerçevesini aşacağı için bu kadarla yetiniyoruz.

Hz. Âişe’nin hiç çocuğu olmadığını düşündüğümüzde bunun biyolojik olarak da mümkün olamayacağı açıktır.

15. Hz. Âişe’nin “Karye” Kelimesini Tefsiri

...ربنا أخرجنا من هذه القرية الظالم أهلها...

¹⁵⁸ Suyûtî, II. 472; San’ânî, Ebû Bekr Abdurrezak b. Hemmam, *el-Musannef*, Mektebü’l-İslâmî, Beyrut ty., VII, 466, 468.

¹⁵⁹ Bkz. Abdurrezak, VII. 464, 465; Mâlik, *Radâ*, 4, 6, 14.

“...Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar...”¹⁶⁰ âyet-i kerimesinde geçen “karye” ifadesini Hz. Âişe tek kelimeyle “Mekke” olarak tefsir etmiştir.

وأخرج ابن أبي حاتم عن عائشة في قوله ربنا أخرجنا من هذه القرية الظالم أهلها قال: مكة

“İbn Ebî Hatîm, Âişe’den; Rabbimiz bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar sözüyle ilgili olarak: “(o belde) Mekke’dir.” dediğini rivâyet etti”.¹⁶¹

16. “İnâs” Kelimesini Kırâati

Âyet-i kerimede buyrulur ki:

إن يدعون من دونه إلا إناثا وإن يدعون إلا شيطانا يريد

“Onlar (müşrikler) O’nu bırakıp yalnızca birtakım dışilerden (dışı isimli tanrılardan) istiyorlar. Ancak inatçı şeytandan dilekte bulunuyorlar.”¹⁶²

Bu âyette geçen “inâsen” kelimesinin Hz. Âişe’nin mushafında “evsânen” olarak yer aldığı rivâyetlerde nakledilmektedir. Rivâyet şöyledir:

ابن أبي حاتم وابن الأنباري في المصاحف عن عائشة أنها كانت تقرأ إن يدعون من دونه إلا أوثانا

İbn Ebî Hatîm ve İbn Enbârî Hz. Âişe’den onun “inâsen” kelimesini “evsanen” olarak okuduğunu rivâyet etmektedirler.¹⁶³

Bu tartışmalı bir konu olup buradaki ibarenin Hz. Âişe’nin mushafında mı asıl metinde mi yoksa tefsir sadedinde mi yer almış olduğu ihtilafıdır. Âlimler tarafından Hz. Âişe’nin bu kırâatı şazz olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu gibi kırâatler, sahâbenin ilgili âyetin yanına yazdıkları tefsir ve beyan içeren ifadeler olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁴

17. Hz. Âişe’nin Nisa Sûresi 123. Âyeti Bağlamında “Kötülüğün Cezasına” Dair Yorumu

ليس بأمانيتكم ولا أمانى أهل الكتاب من يعمل سوءا يجز به ولا يجد له من دون الله وليا ولا نصيرا

“Ne sizin kuruntularınız, ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir). Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah’tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.”¹⁶⁵

¹⁶⁰ 4. Nisâ, 75.

¹⁶¹ Taberî, IV. 171 (Taberî, bu rivayeti İbn Abbâs’tan rivayet etmektedir.); Suyûtî, II. 593; İbn Kesîr, I. 524.

¹⁶² 4. Nisâ, 117.

¹⁶³ Taberî, IX. 210; İbn Kesîr, I. 155; Suyûtî, II. 687.

¹⁶⁴ Daha geniş bilgi için bkz. ayrıca bkz. Fenisân, *Merviyatu’l-Ümmi’l-Müminin Âişe*, s. 169.

¹⁶⁵ 4. Nisâ, 123.

Bu âyet daha önce geçtiği gibi Bakara 284’le ilişkilendirilmiş ve her iki âyet arasında çelişkili gibi görülen durum Hz. Âişe tarafından tefsir ve te’vil edilmişti. Yine benzer bir tefsir rivâyeti de bu âyetle ilgili olarak kaynaklarda yer almaktadır. Rivâyet şöyledir.

حدثنا القاسم بن بشر بن معروف قال حدثنا سليمان بن حرب قال حدثنا حماد بن زيد عن حجاج الصواف عن أيوب عن أبي قلابة عن أبي المهلب قال: دخلت على عائشة كي أسألها عن هذه الآية: {ليس بأمانيكم ولا أماني أهل الكتاب من يعمل سوءا يجز به} قالت: ذاك ما يصيبكم في الدنيا

“Ebû Mihleb Hz. Âişe’nin yanına gelerek, O’na: ‘Ne sizin kuruntularınız, ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir). Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür’ âyetinin anlamını sordu. Hz. Âişe de ‘bu, dünyada size isabet eden şeylerdir’ şeklinde cevap verdi.”¹⁶⁶

18. Kırâat Farklılıkları ile İlgili Yorumu

Âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

لكن الراسخون في العلم منهم والمؤمنون يؤمنون بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك والمقيميين الصلاة والمؤتون الزكاة والمؤمنون بالله واليوم الآخر أولئك سنوتهم أجرا عظيما

“Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve mü’minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman edenler, namazı kılanlar, zekatı verenler, Allah’a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara pek yakında mükafat vereceğiz.”¹⁶⁷

Bu âyetin tefsirinde şöyle bir rivâyete yer verilir:

حدثنا ابن حميد قال حدثنا أبو معاوية عن هشام بن عروة عن أبيه: أنه سأل عائشة عن قوله: {والمقيميين الصلاة} وعن قوله: {إن الذين آمنوا والذين هادوا والصابئون} [المائدة: 69] وعن قوله {إن هذان لساحران} [طه: 63] فقالت: يا ابن أخي هذا عمل الكاتب أخطأوا في الكتاب

“Urve’nin babasından rivâyet edilir ki o, Hz. Âişe’ye Allah Teâlâ’nın “Namazı ikame edenler” (Nisâ 162) “İman edenler ile Yahûdiler ve Sâbiilerden...” (Mâide 69) “Bu ikisi muhakkak ki sihirbazdır.” (Tahâ 63) ifadelerinin ne anlama geldiğini sordu. (Bu rivâyetin başka bir varyantında “Bu âyetlerin yazımındaki kırâat farklılıklarını sordu” şeklinde geçiyor.) “Ey kız kardeşimin oğlu. Bu kâtiplerin yaptığı işlerdir ki, onlar yazıda hata ettiler.” diye cevap verdi.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Taberî, IV. 287; Suyûtî, II. 227; Hâkim, II. 308. Ayrıca bu konudaki başka rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, VI. 238; el-Hâkim Nisâbü’rî, İmam el-Hafız Ebi Abdillâh el-Hakim, *el-Müstedrek*, Dâru’l-Mârifet Beyrut, ty., I, 344.

¹⁶⁷ 4. Nisâ, 162.

¹⁶⁸ Taberî, IV. 363; Suyûtî, II. 233.

19. Hz. Âişe'nin "Lağv" Kelimesini İzâhı

Âyet-i kerimede buyrulmuştur ki:

لا يؤاخذكم الله باللغو في أيمانكم ولكن يؤاخذكم بما عقدتم الأيمان

"Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar..."¹⁶⁹

Bu âyette geçen lağv kelimesini Hz. Âişe kaynaklarda geçtiği üzere şöyle tefsir etmiştir.

وأخرج أبو الشيخ عن عائشة قالت: إنما اللغو في المراء والهزل والمزاحة في الحديث الذي لا يعقد عليه القلب وإنما الكفارة في كل يمين حلف عليها في جد من الأمر في غضب أو غيره ليفعلن أو ليتركن فذاك عقد الأيمان الذي فرض الله فيه الكفارة

Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Lağv sözde mîzâh ve şaka olsun diye ağzınızdan çıkıveren, kalbin tasdik etmediği (onaylamadığı) sözdür. Ciddi bir şekilde kızgınlıkla veya başka bir şekilde, ister yerine getirilsin, ister terk edilsin her yeminin mutlaka bir kefâreti vardır. Bu Allah'ın o konuda kefareti farz kıldığı yeminlerin akdidir."¹⁷⁰

Hz. Âişe burada önce " lağv " kelimesini izâh etmekte ve daha sonra da keffaret gerektiren yemini tarif ederek bu keffareti yerine getirmenin Allah'ın farz kıldığı yemin akdi olduğunu ifade etmektedir. Söyleniş tarzı her nasıl olursa olsun lağv dışında yapılan her yeminin keffareti olduğunu vurgulamaktadır.

20. Hz. Âişe'nin İçkinin Kötülüğüne Dair Yorumu

Kur'an-ı Kerim'de buyruluyor ki:

يا أيها الذين آمنوا إنما الخمر والميسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم

تفلحون

"Ey İman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."¹⁷¹

Bu âyetle ilgili şöyle bir rivâyet zikredilir:

“وأخرج الحاكم وصححه عن مريم بنت طارق قالت:” كنت في نسوة من المهاجرات حججنا فدخلنا على عائشة فجعل نساء يسألنها عن الظروف؟ فقالت: إنكم لتذكرن ظروفًا ما كان كثير منها على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فاتقن الله واجتنب ما يسركن فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: كل مسكر حرام وإن أسكرها ماء حبها فلتجتنبه”

¹⁶⁹ 5. Mâide, 89

¹⁷⁰ Taberî, X. 526; İbn Kesîr, II. 89; Suyûtî, III. 51.

¹⁷¹ 5. Mâide, 90

Meryem b. Târik'tan şöyle dediği rivâyet edilir: "Ben muhacir kadınlar arasındaydım. Tartıştık ve Hz. Âişe'nin yanına girdik kadınlar ona "zurûf"u (içki konan kapları) sordular. Hz. Âişe: "Sizler Rasulullah döneminde çokça bulunan kapları zikrediyorsunuz. Allah'tan sakının ve size sarhoşluk veren şeylerden uzak durun. Muhakkak ki, Allah Rasulü (sav) şöyle buyurmuştur: Her sarhoşluk veren şey haramdır, eğer sevdiğiniz su dahi sarhoşluk veriyorsa ondan da sakının" dedi."¹⁷²

Burada da gördüğümüz gibi Hz. Âişe kendisine yöneltilen sorulara doğrudan cevap vermeyip önce o konudaki görüşünü ifade etmekte ve daha sonra da bunu konuyla ilgili gördüğü âyetlerle ve rivâyetlerle destekleyerek kendi görüşünü daha sağlam bir zemine oturtmaya çalışmaktadır.

21. Hz. Âişe'nin En'am Sûresi 145. Âyete İstinaden Genel Bir Hükme Ulaşması

İlgili âyet şöyledir:

قل لا أجد فيما أوحى إلي محرما على طاعم يطعمه إلا أن يكون ميتة أو دما مسفوحا أو لحم خنزير فإنه رجس أو فسقا أهل لغير الله به فمن اضطر غير باغ ولا عاد فإن ربك غفور رحيم

*"De ki bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti ki, pisliğin kendisidir, ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, kimseye haram kılınmış yiyecek bir şey bulamıyorum..."*¹⁷³

Yenilmesi haram olan hayvanlar ve etler hususunda inen bu âyet bağlamında Hz. Âişe'nin yorumu şu şekildedir.

وأخرج أبو الشيخ وابن مردويه عن ابن عمر وعائشة قالا: لا بأس بأكل كل ذي شيء إلا ما ذكر الله في هذه الآية قل لا أجد فيما أوحى إلي محرما الآية

*İbn Ömer ve Hz. Âişe'nin şöyle dedikleri rivâyet edilir: Allah Teâlâ'nın "De ki bana vahyolunanda kimseye haram kılınmış bir yiyecek bulamıyorum." âyetinde zikrettiklerinin dışında herhangi bir şeyin yenmesinde bir beis yoktur.*¹⁷⁴

Hz. Âişe'nin ve İbn Ömer, İbn Abbâs, Sâid b. Cubeyr gibi Sahâbenin âyetin zâhirîni dikkate alarak yaptıkları bu yorum ve tefsir Malikî mezhebinin de görüşüne dayanak teşkil etmiştir.¹⁷⁵

¹⁷² Suyûtî, III. 167; Hâkim, IV. 148

¹⁷³ 6. En'am, 145

¹⁷⁴ Taberî, XII. 194; Suyûtî, III. 374; Fenîsan, s. 189-190, el-Hıfînî, s. 942.

¹⁷⁵ Bkz. Fenîsan, s. 190.

22. Tilâvet Secdesine Dair Yorumu

Kur'an'da geçen:

إن الذين عند ربك لا يستكبرون عن عبادته ويسبحونه وله يسجدون

“Kuşkusuz Rabbin katındakiler ona kulluk etmekten kibirlenmezler. O’nu tesbih ederler ve yalnızca O’na secde ederler”¹⁷⁶ âyetinin tefsirinde Hz. Âişe’den şöyle bir rivâyete yer verilir:

وأخرج البيهقي عن ابن سيرين قال: سئلت عائشة عن سجود القرآن؟ فقالت: حق الله يؤديه أو تطوع تطوعه وما من مسلم سجد لله سجدة إلا رفعه الله بها درجة أو حط عنه بها خطيئة أو جمعها له كليهما

İbni Sirin’den şöyle dediği rivâyet edilir: “Hz. Âişe’ye Kur’an’ın secde âyetlerinden sordum, şöyle dedi: “Onu eda etmek Allah’ın hakkıdır veya Allah’ın nafile kıldığı bir ibadettir ki, Allah ancak secde eden bir Müslümanın derecesini onunla yükseltir veya onunla onun bir hatasını affeder veya onun için her iki dereceyi de verir.”¹⁷⁷

Hiz. Âişe’nin bu ve buna benzer rivâyetlerde yaptığı yorum ve tefsirin, verdiği fetvâların sadece kendi indinden olmayıp Rasulullah’ın yanında geçirdiği yıllarda ondan almış olduğu bilgilerden kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir. Yani bu ve buna benzer rivâyetler birçok kaynakta merfû kabul edilmektedir.

Ayrıca bu anlamdaki rivâyetler sadece bu âyetin tefsirinde değil, diğer secde âyetlerinin geçtiği bölümlerde de yer almaktadır.¹⁷⁸

23. Hiz. Âişe’nin “Sâihun” Kelimesini Tefsiri

التائبون العابدون الحامدون السائحون الراكعون الساجدون الأمرون بالمعروف والناهون عن المنكر والحافظون لحدود الله وبشر المؤمنين

“Onlar tevbe edenler, ibadet edenler, hamededenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın sınırlarını koruyanlardır. O mü’minleri müjdele!”¹⁷⁹ âyetinde “es-sâihun” kavramı oruç tutanlar olduğu gibi, cihad edenler ve yeryüzünde Allah’ın kudretini, güzel eserlerini, ibret

¹⁷⁶ 7. Â’raf, 206.

¹⁷⁷ Suyûtî, III. 640; Hanbel, V. 27; Fenîsan, s. 199.

¹⁷⁸ Kur’an’daki secde ayetlerinin sayısı âlimler arasında ihtilafli olup Hanefilere göre 14’tür. Bunlar 7. Â’raf, 206; 13. Râ’d, 15; Nahl, 49; 17. İsrâ, 107; 19. Meryem, 8; 22. Hacc, 19; 22. Hacc, 77; 25. Furkân, 60; 27. Neml, 25; 32. Secde, 15; 41. Fussilet, 37; 53. Necm, 62; 84. İnşikâk, 21; 96. Alak, 19. Daha fazla bilgi için bu ayetlerin tefsirine ve bkz. Canan, İbrahim, *Hadis Külliyyâtü Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay. Ankara 1995, IX. 62-68.

¹⁷⁹ 9.Tevbe, 112.

alınacak şeyleri görmek için seyahat edenler anlamlarını da kapsamaktadır. Hz. Âişe (r.a) bir rivâyetinde bu kelimeyi oruç tutanlar olarak tefsir etmektedir:

حدثنا أحمد بن إسحق قال حدثنا أبو أحمد قال حدثنا إبراهيم بن يزيد عن الوليد بن عبد الله عن عائشة

قالت: سياحة هذه الأمة الصيام

“Hz. Âişe’nin şöyle dediği rivâyet edilir. Bu ümmetin seyahati oruçtur.”¹⁸⁰

Yine bu rivâyet de hükmen merfû kabul edilen rivâyetler arasındadır.

24. Hz. Âişe’nin Bir Kelimenin Kırâatinden Yola Çıkararak Yoruma Gitmesi

Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

...حتى إذا استيأس الرسل وظنوا أنهم قد كذبوا

“Nihâyet Peygamberler ümitlerini yitirip de yalana çıkarıldıklarını sandıklarında...”¹⁸¹

Hz. Âişe’nin (ra) tefsirle ilgili rivâyetlerinin bir kısmında kelimelerinin kırâatleri ile görüş beyan ettiğini ve bu görüşünü ise çoğu zaman âyetlerle temellendirdiğini görüyoruz. Yukarıdaki âyetle ilgili nakledilen rivâyet şöyledir:

قال ابو جعفر: فهذا ما روي في ذلك عن عائشة غير أنها كانت تقرأ: كذبوا بالتشديد وضم الكاف بمعنى ما ذكرنا عنها: من أن الرسل ظنت بأتباعها الذين قد آمنوا بهم أنهم قد كذبوهم فارتدوا عن دينهم استبطاء منهم للنصر وقد بينا أن الذي نختار من القراءة في ذلك والتأويل غيره في هذا الحرف خاصة

Ebû Câfer şöyle der: Bu konuda Hz. Âişe’den başkasından bir rivâyet yoktur.

O “ كذبوا ” kelimesini şeddeli ve “ kaf ”ı da dammeli okuyordu. Ondan zikredilen anlam şudur: “Muhakkak ki Peygamberler (Allah’ın) yardım(ı) geciktiğinde kendilerine iman edip tabi olanların onları yalanlamalarından ve irtidat etmelerinden endişe ediyorlardı.” Biz de özellikle bu harf konusunda bu kırâatı ve yorumu tercih ettiğimizi beyan ettik.”¹⁸²

Kur’an’ın bazı kelimelerinin farklı okunuşu kırâat konusunu ortaya çıkarmıştır. Hz. Peygamber’in “Kur’an yedi harf üzere indirilmiştir, hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun!”¹⁸³ mealindeki buyruğu kırâat farklılıklarının daha Hz. Peygamber hayâtta iken ortaya çıktığını göstermektedir.

¹⁸⁰ Taberî, VI. 482; İbn Kesîr, II. 516; Suyûtî, II. 281; Fenîsan, s. 210-211. Taberî, bu rivayeti Hz. Âişe’den değil Ebû Hureyre’den merfû bir haber olarak nakleder.

¹⁸¹ 12. Yusuf, 110.

¹⁸² İbn Kesîr, II. 653; Suyûtî, IV. 595; Taberî, XVI. 306-307; Buhârî, *Tefsîr*, VIII. 188, 367 (2. Bakara’nın tefsirinde); Fenîsan, s. 218-219; el-Hıfînî, s. 943-944.

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, I. 40, 43, 264.

Hız. Peygamber zamanında söz konusu olan bu kolaylığın Hız. Osman döneminde Mushafların çoğaltılıp çeşitli eyaletlere gönderilmesiyle son bulduğu kabul gören bir anlayıştır. Bu anlayışı dile getirenlerden başlıcaları; Taberî, Tahâvi, İbn Abdilberr gibi âlimlerdir.¹⁸⁴

Yukarıdaki rivâyette olduğu gibi Hız. Âişe de kırâat farklılıkları konusunda hem kendi görüşünü hem de Hız. Peygamber'in tercihlerini zaman zaman ifade etmiştir.

25. Allah'ın Birliğini Zikrederken Parmakla İşarete Dair Rivâyeti

Kur'an'da zikredilen:

وقال الله لا تتخذوا إلهين اثنين إنما هو إله واحد فيايي فارهيون

“Allah buyurdu ki, iki tanrı edinmeyin. O ancak bir Tanrıdır. O halde yalnız Benden korkun!”¹⁸⁵ âyeti ile ilgili olarak -yalnız Suyûtî'de yer alan rivâyete göre- Hız. Âişe dua ederken ellerin alacağı şekli işaret eder.

وأخرج ابن أبي شيبعة عن عائشة قالت: إن الله يحب أن يدعى هكذا وأشار بأصبع واحدة

“Hız. Âişe'nin şöyle dediği rivâyete edilir: Muhakkak ki Allah şöyle dua edilmesini sever dedi ve tek bir parmağı işaret etti.”¹⁸⁶

Dua esnasında işaret parmağını kaldırmanın lüzumu ile ilgili birtakım rivâyetler Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok hadis kaynağında yer almıştır. Bu rivâyette ise Hız. Âişe'nin sadece tek parmağa işaret ettiği görülmektedir. İlgili âyete de dikkat ettiğimizde Hız. Âişe'nin bu ifadesinden kastı dua ederken değil, Allah'ı anarken, O'nun birliğini ifade ederken Allah'ı birlemek amacıyla tek bir parmağa işaret etmek olabilir.

26. Hız. Âişe'nin Bal İle İlgili Yorumu

... يخرج من بطونها شراب مختلف ألوانه فيه شفاء للناس...

“Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifâ vardır...”¹⁸⁷ âyetinde geçen balla ilgili olarak Hız. Âişe, Allah Teâlâ'nın sözünü tasdik edercesine şöyle der:

رواه الديلمي عن عائشة رضي الله عنها قالت نعم الشراب العسل يرضى القلب ويذهب برد الصدر

¹⁸⁴ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 30-31.

¹⁸⁵ 16. Nahl, 51.

¹⁸⁶ Suyûtî, III. 157; Fenîsan, s. 227.

¹⁸⁷ 16. Nahl, 69.

“Hz. Âişe’nin şöyle dediği rivâyet edilir: Evet, bal şerbeti kalbi korur ve göğüsteki soğukluğu giderir.”¹⁸⁸

27. Hz. Âişe’nin İsrâ ve Mîrâc Yorumu

Kur’an-ı Kerim’de:

سبحان الذي أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى...

“Bir gece kendisine âyetlerimizi gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O iştendir, görendir.”¹⁸⁹ buyrulmaktadır.

İsrâ ve mîrâc, vukûundan günümüze kadar tartışılan ve tartışılmaya da devam eden bir olaydır. Bu konuda da Hz. Âişe taraf olmuş, sahâbeyle ihtilafa düşmüş ama kendi görüşünü pek çok vesileyle ifade etmiştir. Biz de bu konudaki rivâyetlerden birisine yer vererek onun isrâ ve mîrâc yorumuna dikkat çekmek istiyoruz.

حدثنا ابن حميد قال: ثنا سلمة عرج محمد قال: ثني بعض ال أبي بكر أن عائشة كانت تقول: ما فقد

جسد رسول الله ولكن الله أسرى بروحه

“Ebû Bekir ailesinden birileri Hz. Âişe’nin şöyle söylüyor olduğunu rivâyet ederler: (Mîrâc esnasında) Allah Rasulünün bedeni kaybolmadı. Lakin Allah onu ruhuyla gece yolculuğuna götürdü.”¹⁹⁰

27. Hz. Âişe’nin Teheccüd Namazını Yorumu

Kur’an’da geçen;

ومن الليل فتهدج به نافلة لك عسى أن يبعثك ربك مقاما محمودا

“Gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin seni övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.”¹⁹¹ Âyet bir yıl süreyle Hz. Peygamber (sav)’e ve sahâbeyle farz olan gece namazının Sahâbe için nafîleye dönüştüğünü bildirmektedir. Bu süreçle ilgili Hz. Âişe’den oldukça uzun bir rivâyet nakledilmiştir. Biz sadece bu rivâyetin gece namazı ile ilgili bölümüne yer vermek durumundayız.

¹⁸⁸ ed-Deylemî, Deylemî, Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye, *Müsnedü Firdevs*, Dâru Kitabi’l-Arabi, Beyrut, ty. V. 19; Aclûnî, Ebu’l-Fidâ İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-hafâ ve müzilü’l-ilbâs: ammâ iştehere mine’l-ehâdis*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 1932; II. 814; Fenîsan, s. 227.

¹⁸⁹ 17. İsrâ, 1.

¹⁹⁰ Taberî, XVIII. 12; Suyûtî, IV. 157, İbn Kesîr, III. 23; Fenîsan, s.232 (*Kütüb-i Sitte*’de rastlanmadı).

¹⁹¹ 17. İsrâ, 79. Bu ayet ve yorumu “Hz. Âişe’nin İstidrakleri” bölümünde daha geniş değerlendirilmiştir.

...قلت يا أم المؤمنين أنبئيني عن قيام رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت الست تقرأ هذه السورة {يا أيها المزمّل} قلت بلى قالت فان الله عز وجل افترض قيام الليل في أول هذه السورة فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وأصحابه حولا حتى انتفخت أقدامهم وأمسك الله عز وجل خاتمها في السماء اثني عشر شهرا ثم انزل الله عز وجل التخفيف في آخر هذه السورة فصار قيام رسول الله صلى الله عليه وسلم الليل تطوعا من بعد فريضة...

“...Dedim ki, Ey Mü'minlerin Annesi, bana Allah Rasulünün gece namazından haber verir misin?” “Müzzemmil sûresini okuyor musun?” dedi. “Elbette okuyorum.” dedim. “Allah ilk defa bu sûrede gece namazını farz kıldı, Allah Rasulü ve ashabı bir yıl kadar bunu yerine getirdiler, ta ki ayakları şişinceye kadar, Allah bu emri on iki ay gökte sabit tuttuktan sonra, bu sûrenin sonunda gece namazı ile ilgili hafifletici hüküm indirdi. Bu farziyetten sonra Rasulullah'ın kıldığı gece namazı (Sahâbeye) nafile kılındı...”¹⁹²

28. Hz. Âişe'nin “Berzah” Kavramını Tefsiri

Kur'an-ı Kerim'deki:

...ومن ورائهم برزخ إلى يوم يبعثون ...

“...Onların gerisinde ise yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır.”¹⁹³ âyeti bağlamında “berzah” kavramını Hz. Âişe kendisine isnad edilen bir rivâyette şöyle tefsir eder:

وقال أيضا: حدثنا أبي حدثنا عمر بن علي حدثني سلمة بن تمام حدثنا علي بن زيد عن سعيد بن المسيب عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: ويل لأهل المعاصي من أهل القبور تدخل عليهم في قبورهم حيات سود أو دهم حية عند رأسه وحية عند رجليه يقرصانه حتى يلتقيا في وسطه فذلك العذاب في البرزخ الذي قال الله تعالى: {ومن ورائهم برزخ إلى يوم يبعثون}

“Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Yazıklar olsun kabir ehli içinden isyankâr olanlara. Onların üzerlerine kabirlerinde siyah yılanlar koyulur. Bir yılan baş tarafına, bir yılan iki ayağının yanına. (Kabrin) ortasında karşılaşınca kadar onu sokarlar. Bu azap Allah Teâlâ'nın “Onların gerisinde yeniden dirilecekleri güne kadar (devam eden) bir berzah vardır.” âyetinde bildirilen berzahadır.”¹⁹⁴ der.

¹⁹² Bu rivayet tefsirlerde geçmemektedir. Ahmed b. Hanbel, VI. 53, 84, 91, 95, 111; Buhârî, *Sıyâm*, II. 243; *Tefsîr*, VI. 44; Müslim, *Bâbu salâti'l-müsâfirin*, I. 512; Fenîsan, s. 240-241.

¹⁹³ 23. Müminûn, 100.

¹⁹⁴ İbn Kesîr, III. 341; Suyûtî, VI. 114; İbn Ebî Hâtim, III. 255; Fenîsan, s. 263.

Bu bağlamdaki rivâyetlerin tamamı Hz. Âişe'ye isnad edilmekle beraber merfû hükümdedir. Çünkü “Berzah Alemi” ancak vahiyle bilinebilecek bir konudur.

29. Hz. Âişe'nin İfk Hâdisesi İle İlgili Âyetleri Yorumu

Hz. Âişe'nin hayâtında derin izler bırakan ve ifk hâdisesi diye bilinen iftira olayı hakkında inen:

إن الذين جاؤوا بالإفك عصبة منكم لا تحسبوه شرا لكم بل هو خير لكم لكل امرئ منهم ما اكتسب من الإثم والذي تولى كبره منهم له عذاب عظيم لولا إذ سمعتموه ظن المؤمنون والمؤمنات بأنفسهم خيرا وقالوا هذا إفك مبين ...

“(Hz. Peygamber’in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur... Namuslu, kötülüklerden habersiz mü’min kadınlara zina isnadında bulunanlar dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir... Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklerle, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular (iftiracıların) söylediklerinden çok uzaktadırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.”¹⁹⁵ şeklindeki âyetler hem Hz. Âişe'nin mâsûmiyetinin Allah tarafından onaylanmasını, hem böyle ağır iftiraya sebep olanların durumunu ve cezalarını, hem de özelde Hz. Âişe ile ilgili olup genelde tüm masum Müslüman hanımlara atılan iftiranın ne derece ağır bir günah olduğunu ifade etmektedir.

Konuyla ilgili pek çok kaynakta karşılaştığımız yaklaşık kırk civarı rivâyetlerde bu hâdiseye pek çok yönüyle tartışılmış, yorumlanmış, farklı yönleriyle ele alınmış olup hepsinin ortak noktası Hz. Âişe'nin mâsûmiyetinin gökten inen âyetlerle ispatlanmasıdır.

Bizim burada bu rivâyetlerin hepsine yer vermemiz bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için örnekleme yoluyla birini değerlendirip “Hz. Âişe'nin nüzûlüne sebep olduğu âyetler” bölümünde tekrar bu hâdiseye ile ilgili rivâyetleri irdelemeye çalışacağız. Rivâyet şöyledir:

وأخرج الطبراني وابن مردويه عن عائشة رضي الله عنها قالت: أنزل الله عذري وكادت الأمة تهلك في سببي فلما سري عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وعرج الملك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لأبيك اذهب إلى ابنتك فاخبرها ان الله قد أنزل عذرها من السماء قالت: فاتاني أبي وهو يدعو يكاد أن يعثر فقال: ابشري يا بنية بأبي وأمي فان الله قد أنزل عذرك قلت: بحمد الله لا بحمدك ولا بحمد صاحبك الذي أرسلك ثم

¹⁹⁵ 24.Nûr, 11-26.

دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم فتناول ذراعي فقلت بيده هكذا فأخذ أبو بكر النعل ليعلوني بها فمنعته أمي فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: أقسمت لا تفعل

Hz. Âişe'den şöyle rivâyet edilir: Allah benim sebebimle neredeyse ümmetin helak olacağı hususunda mâsûmiyetimi (gökten) indirdi. Allah Rasulü, babama "Kızına git ve Allah'ın onun mâsûmiyetini gökten indirdiğini haber ver" dedi. Babam koşarak bana geldi ki neredeyse kayıp düşecekti. "Seni müjdeliyorum ey kızım. Allah senin mâsûmiyetini bildirdi." dedi. Ben: Allah'a hamdolsun. Sana ve seni gönderen arkadaşına teşekkür etmiyorum." dedim. Sonra Allah Rasulü yanımıza girdi ve kollarımdan tuttu, ona da aynı şeyi söyledim. Ebû Bekir ayakkabısını alıp bana vurmak için kaldırıncaya annem ona engel oldu. "Rasulullah güldü ve yemin ediyorum yapma." dedi."¹⁹⁶

30. Hz. Âişe'nin Gaybın Bilinemeyeceğine Dair Yorumu

İlgili âyet şu şekildedir:

قل لا يعلم من في السماوات والأرض الغيب إلا الله وما يشعرون أيان يبعثون

*"De ki: göklerde ve yerde Allah'tan başkası gaybı bilemez ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."*¹⁹⁷

Hz. Âişe'nin defalarca çeşitli vesilelerle üzerinde durduğu bir konu olan Rasulullah'ın gayb bilgisi, Allah'ı görmesi ve Allah'ın kitabından herhangi bir şeyi gizlemediği, bu âyetin tefsiri bağlamında da zikredilmiştir. Pek çok varyantı olan rivâyetlerden biri şöyledir:

وقد حدثني يعقوب بن إبراهيم قال: ثنا ابن عليّة قال: أخبرنا داود بن أبي هند عن الشعبي عن مسروق قال: قالت عائشة: من زعم أنه يخبر الناس بما يكون في غد فقد أعظم على الله الفرية والله يقول لا يعلم من في السماوات والأرض الغيب إلا الله

*"Mesrûk'tan şöyle dediği rivâyet edilir. Hz. Âişe, Allah Teâlâ "Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez" dediği halde, her kim insanların yarın ne olacağını haber verdiğine inanırsa Allah'a karşı en büyük iftirayı yapmış olur, der."*¹⁹⁸

¹⁹⁶ Suyûtî, VI. 155; İbn Kesîr, III. 272; Ahmed b. Hanbel, VI. 367. Bu konuda diğer rivayetler için bkz. Taberî, XVIII. 90, 95; İbn Kesîr, III. 271, 273, 268; Buhârî, bu rivayete bir çok konuda yer vermiştir. Bunlardan bazıları *Şehadât*, V. 248; *Tefsîr*, (ilgili ayetin tefsirinde) Müslim, *Tevbe*, IV. 2129; Hanbel, VI. 117, 194, 195, 197, 296; Tirmizî, V. 332, 335; Fenîsan, s. 264-286.

¹⁹⁷ 27.Neml, 65.

¹⁹⁸ Suyûtî, VI. 373; Taberî, V. 20; Tirmizî, V. 262; Hanbel, VI. 236, 241.

31. “Ölülerin İşitemeyeceği”ne Dair Yorumu

İlgili âyet şöyledir:

فإنك لا تسمع الموتى ...

“ *Sen ölülere işittiremezsin* ”¹⁹⁹ lafzının tefsiri ve yorumu:

Hiz. Âişe daha önce de belirtildiği üzere Rasulullah’tan kendisine bir haber ulaştığı zaman onu birtakım kriterlere tabi tutarak değerlendirmekteydi. Rivâyetin hangi bağlamda, nasıl ve ne zaman söylendiğine dikkat eder, sözü Kur’an’a arz edip Hiz. Peygamber’in eğer varsa o konuyla ilgili başka ifadeleriyle karşılaştırır ve ondan sonra kabul eder veya reddederdi.

وأخرج البخاري ومسلم والنسائي وابن أبي حاتم وابن مردويه عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: وقف النبي صلى الله عليه وسلم على قليب بدر فقال “هل وجدتم ما وعد ربكم حقاً؟ ثم قال: انهم الآن يسمعون ما أقول فذكر لعائشة رضي الله عنها فقالت: انما قال النبي صلى الله عليه وسلم: انهم الآن ليعلمون أن الذي كنت أقول لهم هو الحق ثم قرأت انك لا تسمع الموتى حتى قرأت الآية”

*İbn Ömer’den rivâyet edildiğine göre Hiz. Peygamber (sav) Bedir’de ölenlerin kabirleri başında durarak “Rabbimizin vadettiğinin hak olduğunu gördünüz mü?” dedi ve ekledi “Şimdi Onlar benim ne söylediğimi işitiyorlar”. Bu söz Hiz. Âişe’ye aktarıldığı zaman itiraz ederek, “Allah Rasulü’nün ‘Onlar şimdi benim dediklerimin hak olduğunu biliyorlar’ dediğini nakletti. Ardından “Sen ölülere işittiremezsin” âyetini okudu.*²⁰⁰

32. Âyetlerle İlgili Kısa Açıklamalar ve Tahsisler Yapması

Hiz. Âişe’den gelen tefsir rivâyetlerine baktığımız zaman bazen onun doğrudan âyetle ilgili kısa ve öz bir açıklama yaptığını görüyoruz. Bu hususta şu âyeti ve rivâyeti örnek olarak verebiliriz:

إذ جاؤكم من فوقكم ومن أسفل منكم وإذ زاغت الأبصار وبلغت القلوب الحناجر وتظنون بالله الظنونا

*“Onlar hem yukarıınızdan hem aşağı tarafınızdan üzerinize yürüdükleri zaman, gözleri yıldı, yürekler gırtlığa geldiği ve siz Allah hakkında türlü şeyler düşündüğünüz zaman.”*²⁰¹

حدثنا ابن وكيع قال: ثنا عبدة عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة: ذكرت يوم الخندق وقرأت: { إذ

جاءوكم من فوقكم ومن أسفل منكم وإذ زاغت الأبصار وبلغت القلوب الحناجر } قالت: هو يوم الخندق

¹⁹⁹ 30. Rûm, 52

²⁰⁰ Suyûtî, VI. 500; İbn Kesîr, III. 438; Ahmed b. Hanbel, VI. 276; Fenîsan s. 306.

²⁰¹ 33. Ahzâb, 10.

Hiz. ÂiŖe'den rivâyet edilir ki, (Hiz. ÂiŖe) Hendek gününü anlattı ve "onlar hem yukarıınızdan hem aŖađı tarafınızdan yürüdükleri zaman..." âyeti okuyup: "O Hendek (savaŖı) günüdür." dedi.²⁰²

33. "Eski Cahiliye Dönemi" İbaresini Yorumu

"...eski Câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın..."²⁰³ âyeti ile ilgili rivâyet Ŗu Ŗekildedir:

وأخرج ابن أبي حاتم عن عائشة رضي الله عنها أنها تلت هذه الآية فقالت: الجاهلية الأولى كانت على عهد إبراهيم عليه السلام

"Hiz. ÂiŖe bu âyeti okudu ve eski Câhiliye dönemi İbrahim (as.)ın (yaŖadığı) dönemdi." dedi.²⁰⁴

Yine Hiz. ÂiŖe Ahzab 37'deki "Allah'ın nimet verdiği" ibaresini "İslam" olarak, "kendisine iyilik ettiğin kimse" ibaresindeki "iyiliği" de "âzâd etme" olarak tefsir etmiştir.²⁰⁵

34. Fetih 29. Âyette Geçen "bihim" Zamirini Tefsiri

...ليغيظ بهم الكفار...

"...böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendir..."²⁰⁶ âyetinde geçen "بهم" ibaresini Hiz. ÂiŖe Ŗöyle tefsir eder:

وأخرج الحاكم وصححه عن عائشة في قوله ليغيظ بهم الكفار قالت: أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم أمروا بالاستغفار لهم فسيوهم

"Onlarla kâfirleri öfkelenendir." sözündeki kimseler Allah Rasulunun aŖhabıdır. (Kâfirler ve münâfıklar) onlara istiğfarla emrolundukları halde onlara (Sahâbeye) küfretmişlerdir."²⁰⁷

Hiz. ÂiŖe'nin bu âyetle ilgili yorumuna muvafık olarak İmam Mâlik Sahâbeye küfredenlerin kâfir veya münâfık olduklarına hükmetmiştir.

35. Hiz. ÂiŖe'nin "Mahrum" Kavramını Tefsiri

²⁰² Taberî, X. 265; Suyûtî, V. 185; İbn Ebî Ŗeybe, XIV. 416; er-Rudâni, Muhammed b. Muhammed Süleymân, *Büyük Hadis Külliyyatı*, çev. Naim Erdoğan, İz Yay. İstanbul 1996, IV. 113; el-Hıfni, s. 954.

²⁰³ 33.Ahzâb, 33.

²⁰⁴ Suyûtî, VI. 602.

²⁰⁵ Taberî, XXII. 13; İbn Kesîr, III. 491; Suyûtî, V. 202; Tirmizî, V. 353; Buhârî, XIII. 403; Fenîsan, s. 319.

²⁰⁶ 48. Feth, 29.

²⁰⁷ İbn Kesîr, IV. 432; Kurtubî, XVIII. 30; Suyûtî, V. 202; Fenîsan, s. 369; (İbn Kesîr, bu rivayete 59. HaŖ' da yer vermektedir.) el-Hıfni, s. 966; Hâkim, II. 462.

وفي أموالهم حق للسائل والمحروم

“Mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.”²⁰⁸ âyetinde geçen “mahrum” kelimesini Hz. Âişe şöyle tefsir etmiştir:

وقالت أم المؤمنين عائشة رضي الله عنها: هو المحارف الذي لا يكاد يتيسر له مكسبه

“Mahrum, kazandığı kendisine yetmeyen (bedbaht) kimsedir.”²⁰⁹

36. “İki Yay Arası” İbaresini Tefsiri

فكان قاب قوسين أو أدنى

“İki yay arası kadar hatta daha da yakın oldu.”²¹⁰ âyetindeki “iki yay arası” ibaresi, Hz. Âişe’den gelen uzunca bir rivâyette şöyle tefsir edilmiştir:

عن عروة عن عائشة {فكان قاب قوسين أو أدنى} يقول القاب نصف الأصبع وقال بعضهم: ذراعين

كان بينهما

“Urve’den Hz. Âişe’nin şöyle dediği rivâyet edilir: “İki yay arası hatta daha da yakın” ibaresi yarım parmak uzunluğu olarak tefsir edilir. Bazıları ise ikisi arasında iki zıra’ vardı dediler.”

Yine bu rivâyetin başka bir varyantında da Hz. Âişe’nin âyetteki “yaklaştıkça yaklaşan”ın, Cebrail (as.) olduğunu ifade ettiğini görüyoruz.²¹¹

37. “Tubba’ “ Kelimesini Tefsiri

أهم خير أم قوم تبع والذين من قبلهم

“Bunlar mı daha hayırlı yoksa Tubba’ kavmi ile onlardan öncekiler mi...”²¹² âyetinde geçen “Tubba’ kavmi” ile ilgili Hz. Âişe şöyle demiştir:

“Katade’den Hz. Âişe’nin şöyle söylediği rivâyet edilir: Tubbâ salih bir adamdır. Allah onu değil kavmini kötölemiştir.”²¹³

38. “Mahrec” Kelimesinin Tefsiri

ومن يتق الله يجعل له مخرجا

“...kim Allah’tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir.”²¹⁴ âyeti ile ilgili Hz. Âişe şöyle der:

²⁰⁸ 51. Zâriyât, 19.

²⁰⁹ İbn Kesîr, IV. 297; Suyûtî, VI. 113; Fenîsan, s. 378.

²¹⁰ 53. Necm, 9.

²¹¹ Taberî, XI. 507; İbn Kesîr, IV. 316; Suyûtî, VI. 123; Hanbel, VI. 120; Fenîsan, s. 383; el-Hıfî, s. 967.

²¹² 44. Duhân, 37.

²¹³ Taberî, XI. 241; İbn Kesîr, IV. 144; Suyûtî, VI. 31; Hâkim, II. 450; Fenîsan, s. 357; el-Hıfî, s. 964 (bu rivâyet de hükmen merfu olup bazı kaynaklarda Peygamberden rivâyet edilmiştir.)

...أخرج ابن أبي حاتم عن عائشة في قوله: ومن يتق الله يجعل له مخرجا قال: يكفيه غم الدنيا وهمها

*İbn Ebî Hatim'den Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet edilir: "Çıkış Yolu" dünyanın üzüntü ve tasasından onu korumak ve kurtarmak anlamındadır.*²¹⁵

39. "Eserre" Kelimesini Tefsiri

وإذ أسر النبي إلى بعض أزواجه حديث...

"Hz. Peygamber eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti." ²¹⁶ ifadesini Hz. Âişe şöyle tefsir eder:

وأخرج ابن عساکر عن ميمون بن مهران في قوله: وإذا أسر النبي إلى بعض أزواجه حديثا قال: أسر إليها أن أبا بكر خليفتي من بعدي

*İbn Asâkir, Hz. Âişe'nin bu ifadeyi şöyle tefsir ettiğini söyler: Hz. Peygamber "(Hz. Âişe'ye) benden sonra halîfem olacak kişi Ebû Bekir'dir" demiştir.*²¹⁷

Bu rivâyet ilgili âyetin sebep-i nüzûlünü anlatan sahih rivâyetlerle çelişmektedir. Bal şerbeti ve Mariye olayı ile hiç ilişkili olmayan bu rivâyetin Hz. Âişe'ye nispet edilen uydurma rivâyetlerden olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hz. Peygamber'in kendisinden sonra halife olacağına işaret ettiği söylenen rivâyetler bu bağlamda değerlendirilmiştir.

40. Hz. Âişe'nin Ahzâb Sûresi 37. Âyet İle İlgili Değerlendirmesi

Hz. Âişe'nin tefsir yorumları bazen de metinle ilgili olmayıp Kur'an'ın ilk muhatabı ile ilgilidir. Hz. Peygamber'in Kur'an'dan hiçbir şey gizlemediğini ve Kur'an'ın Hz. Peygamber'in sözü olmadığını ifade eden bir rivâyet de Ahzâb 37. âyetle ilişkilidir.

... وتخفي في نفسك ما الله مبديه وتخشى الناس...

"...Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun..."²¹⁸ İlgili rivâyet ise:

عن عائشة قالت: لو كتم رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا مما أوحى إليه من كتاب الله لكتم {وتخفي في نفسك ما الله مبديه وتخشى الناس والله أحق أن تخشاه}

²¹⁴ 65. Talâk, 2.

²¹⁵ Suyûtî, VIII. 198; İbn Ebî Şeybe, XIV. 37 (rivayet Hz. Âişe'den değil).

²¹⁶ 66. Tahrîm, 3.

²¹⁷ Suyûtî, VIII. 219; İbn Kesîr, IV. 390; Fenîsan, s. 419.

²¹⁸ 33. Ahzâb, 37.

*Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Allah Rasulu Allah'ın kitabından kendisine vahyolunandan bir şey gizleyecek olsaydı şu âyeti gizlerdi:" Allah'ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordun..."*²¹⁹

41. Kaf Sûresi 19. Âyet Bağlamında Bir Değerlendirme

وجاءت سكرة الموت بالحق ذلك ما كنت منه تحيد

*"Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de; işte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir."*²²⁰

وأخرج الحاكم وصححه عن القاسم بن محمد رضي الله عنه أنه تلا وجاءت سكرة الموت بالحق فقال: حدثتني أم المؤمنين رضي الله عنها قالت: لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بالموت وعنده قدح فيه ماء وهو يدخل يده في القدح ثم يمسح وجهه بالماء ثم يقول: "اللهم أعني على سكرات الموت"

*Kâsım b. Muhammed'den... Ümmü'l-Mü'minin bana şöyle anlattı: Allah Rasulünü ölüm anında gördüm. Yanında içinde su olan bir tas vardı. Elini kadehe sokuyor sonra su ile (yüzünü) meshediyor ve şöyle dua ediyordu: "Allah'ım beni ölüm sarhoşluğunun etkilerinden koru."*²²¹

Bu bağlamda Hz. Âişe'den gelen iki rivâyetin sadece anlamlarına yer vererek bu bölümü bitirmek istiyoruz.

42. Mümtehine Sûresi 12. Âyet İle İlgili Tefsiri

Hz. Âişe bu âyetteki "Hicret eden mü'min kadınların imtihanı" ifadesini şöyle yorumlamıştır:

*"...Kim bu âyette geçen şartları kabul ederse, onun imtihanı kabul edilir" ve Rasulullah "senin biatını kabul ettim"den sözlü olarak. Allah'a yemin olsun ki, onun eli kesinlikle biat esnasında bir kadının eline değmemiştir."*²²²

43. Tâhâ Sûresi 30. Âyet İle İlgili Tefsiri

Bu âyette geçen Musa'nın kardeşi Harun'la ilgili olarak "Dünyada kardeşine en hayırlı olan kimsenin Musa (as.) olduğunu" ifade eder.²²³

²¹⁹ Taberî, X. 302; İbn Kesîr, III. 491; Suyûtî, V. 202; Tirmizî, V. 353; Fenîsan, s. 319; el-Hıfînî, s. 957.

²²⁰ 50. Kâf, 19.

²²¹ Suyûtî, VII. 598; Kurtubî (benzer bir rivayet) XVII. 14; Hâkim, III. 56; Tirmizî, III. 308; Fenîsan, s. 377; el-Hıfînî, s. 966.

²²² Taberî, XXVIII. 68; Suyûtî, VI. 209; İbn Kesîr, IV. 295; Abdurrezzâk, VI. 7; Hanbel, VI. 163, 257, 454; Fenîsan, s. 405-406; el-Hıfînî, s. 973-974.

²²³ İbn Kesîr, III. 147; Suyûtî, IV. 295; Fenîsan, s. 250; el-Hıfînî, s. 947.

Rivâyetlerden anlaşıldığına göre birçok hadis rivâyet eden Hz. Âişe muhataplarını ikna etmek ve doğru söylediğine şahit getirmek amacıyla kendi içtihadına ve dirâyetine göre hâdise muvafık âyeti zikrediyordu.²²⁴

Nedvî'nin eserinde ifade ettiğine göre bir defasında Mecusilerin mabedlerinde kestikleri hayvanların etini yemenin caiz olup olmadığını sorduklarında Hz. Âişe “Allah namına kesilmeyeni yemek haramdır.” âyetini okuyarak caiz olmadığını söylemiştir.²²⁵

Buraya kadar ele aldığımız rivâyetlerde Hz. Âişe'nin tefsir ettiği âyetleri ve nasıl tefsir ettiğini incelemeye çalıştık. Tefsir ve hadis kaynaklarında bu hususta yer alan başka rivâyetler daha mevcut olup, biz anlam bakımından yakın olanlar içerisinden örnekleme yaparak değerlendirmeye tabi tuttuk.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki, Hz. Âişe'nin bizzat tefsir ettiği rivâyetler, ilk dönem tefsir kaynaklarında sağladığı katkıda kendini göstermektedir.

---

²²⁴ Bu konuda Hz. Âişe'nin ru'yet meselesinde 6. En'âm, 103 ve 42. Şûrâ, 51 ile ilgili rivayetlerine bkz, Müslim, *Îmân*, 287; Yıldırım, *Kur'an Tefsîri*, s. 90.

²²⁵ Nedvî, s. 214.

B. HZ. ÂİŞE'DEN NAKLEDİLEN MERFÛ' TEFİR RİVÂYETLERİ

İlâhî kitabın insanlara vahiy sûretiyle gönderilmesi Yüce Allah'ın rahmeti ve hikmetinin gereğidir ki, bununla da yetinilmeyip vahye ilk muhatap olan Allah Rasulü'nün onu bizzat açıklaması istenmiştir.

Hiz. Peygamber ibadet, ahlâk, cihad ve muamelat hususunda yeryüzünü değiştirip yepyeni bir medeniyet tesis eden canlı bir Kur'an'dı. Mü'minlerin annesi Hiz. Âişe de fikhî, basireti ve Rasulullah ile birlikteliği sayesinde bunu çok iyi anlamış ve sorulduğunda açık ve net bir şekilde "O'nun Ahlâk'ı Kur'an'dı" demiştir.

Yine bir başka rivâyette Hiz. Âişe, Peygamberimizin Kur'an'ın emrettiğini yapması hususunda "Kur'an'ı te'vil ediyordu" ifadesini kullanarak Hiz. Peygamberin hayâtının tamamının Kur'an'ın yorumu olduğuna dikkat çekmektedir.²²⁶

Hiz. Peygamber'in risalet görevleri şehâdet, uyarı, müjdeleme, öğüt verme, davet, tebliğ, tilâvet, tâlîm, beyân, tezkiye... dir ki, bunların her biri çok önemli olmakla beraber önemli bir kısmını tilâvet, tâlîm ve beyan oluşturmaktaydı.

Hiz. Peygamber'in, insanlara Allah'ın âyetlerini okuması Kur'an'da ifade edilen en önemli görevleri arasındadır.²²⁷

Hiz. Peygamber sadece tilâvet ile yetinmeyip ta'lîm gibi önemli bir vazife daha üstlenerek, inananlara kitabı ve hikmeti de öğretmekteydi. O vahiyle donanmış, hikmetle bezenmiş bilge bir muallimdi. Ümmetine en önemli meselelerden en ince teferruatına kadar her şeyi yaşayarak ve yaşadığını da talim ettirerek öğretmeye çalışmıştır.

Hiz. Peygamber, Yüce Allah'ın, "*Sana da insanlara kendilerine indirileni açıklayasın diye bu zikri (Kur'an'ı) indirdik.*" emrine binaen beyan vazifesini de üstlenmişti. Bu vazife Kur'an hükümlerini mücmelini beyan, müşkilini tavnîh, müphemini açıklama, umum olanı tahsis, mutlak olanı takyid etme şeklinde gerçekleşiyordu.²²⁸

İbadetlere ve uygulamalara dair bütün ahkâm âyetlerini Peygamberimiz hakkıyla tefsir ve beyan etmiştir. Ayrıca birtakım gaybi bilgilere, ahiret ahvâline,

²²⁶ Yıldırım, *Kur'an Tefsîri*, s. 37.

²²⁷ Bkz. 2. Bakara, 129, 151; 3. Âl-i İmrân, 64; 28. Kasas, 59; 62. Cum'a, 2; 65. Talâk, 11; 98. Beyyine, 2.

²²⁸ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 101-103.

haberler ve kıssalara dair açıklamalar da Peygamberimiz tarafından bize açıklanan hususlardır.

İşte ilmi kendisine mahsus kılınan âyetleri ve bu âyetlerden insanlara ulaştırmakla mükellef olduğu ilahî muradı Peygamberimiz beyan etmiştir. Bunun dışında çeşitli vesilelerle açıkladığı âyetler olduğu gibi tefsir etmediği âyetler de olmuştur.

Bir kısmını ise tevkifi bir tarzda söylemeyip insanların teemmül ve tedebbür etmelerini ve tefekkür hürriyetini temin amacını hedeflemiştir.²²⁹

Miktarı İtibariyle Hz. Peygamber'in Tefsiri

Peygamberimizin Kur'an'ı ne kadar tefsir ettiği konusu ihtilafıdır. Bu ihtilafları nazarı dikkate aldığımız zaman iki farklı görüşün ortaya çıktığını görmekteyiz.

“Kur'an'ın bütün âyetlerini veya tamamına yakını tefsir etmiştir.” diyenler olduğu gibi “Tefsir ettiği âyetler sayılabilecek kadar azdır.” diyenler de vardır. Bunlar Hz. Âişe'nin, “Hz. Peygamber (sav) Cebrail'in kendisine öğrettiği pek az âyet haricinde Kur'an'ı tefsir etmemiştir.” sözünü esas alarak Hz. Peygamberin tefsirini Cebrail'in öğretmesi ile sınırlayanlardır.

Hz. Peygamber'in Kur'an'ın Tamamına Yakınının Tefsir Ettiğini İddia Edenler

Kur'an'ın tamamına yakını veya tamamını tefsir etmiştir diyenlerin başında İbn Teymiye gelir.

İbn Teymiye, Allah Rasulü'nün tüm Kur'an'ı tefsir etmemesi, açıklamaması demek Allah'ın kendisine yüklediği beyan işinde kusurlu olması demektir anlayışındadır. Ona göre sahâbe sadece Kur'an'ın lafızlarını değil manalarını da Hz. Peygamber'den öğrenmiştir.

Gerek İbn Teymiye gerekse onun gibi düşünenlere Kur'an'ın tamamına dair Hz. Peygamber tefsirinin neden insanlara ulaşmadığı sorusunu sormak yerinde olacaktır.²³⁰ Bu konuda pek çok ilmî tartışmalar yapılmışsa da bu iddiayı ispatlayacak sonuçlar elde edilememiştir.²³¹

²²⁹ Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, s. 43-44.

²³⁰ Yıldırım, *Kur'an Tefsiri*, s. 61-67.

²³¹ Daha geniş tartışma ve bilgi için bkz. İbn Teymiyye'nin, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*'i, İbn Kesîr'in *Mukaddime*'si, Suyûtî'nin *İtkân*'ı, ez-Zehebî'nin *et-Tefsîr ve'l-müfessirün*'u bunlardan bazılarıdır.

Hız. Peygamber'in Çok Az Tefsir Ettiğini İddia Edenler

Bunların başında Gazalî, Suyûtî ve son asır âlimlerinden Ahmet Emin ile Kâsım el-Kaysî gelmektedir.

Dayandıkları en önemli delillerden biri Hz. Âişe'nin sözü olan "Cebrail'in Hz. Peygambere öğrettiği az sayıdaki âyetten başka tefsir etmediği" rivâyetidir. Bir başka delil ise eğer Rasulullah çok fazla tefsir etseydi, sahâbî arasında bu kadar çok farklı kaviller olmazdı. Bir başka anlayış ise eğer Hz. Peygamber Kur'an'ın çoğunu tefsir etseydi ictihada meydan kalmazdı iddiasıdır.²³² Sayın Suat Yıldırım'ın da ifade ettiği gibi Hz. Peygamber, ne birincilerin dediği kadar az tefsir etmiş ne de diğerlerinin iddia ettiği gibi Kur'an'ın tamamını ya da tamamına yakınını açıklamıştır.²³³ Hadis kaynaklarındaki "Kitabu't-Tefsir" bölümlerini incelediğimizde bunu net bir şekilde görmekteyiz.

Hz. Peygamber'in Kur'an âyetleri ile ilgili açıklamaları iki grupta ele alınabilir.

Birincisi; ümmetten hiçbir kimsenin üzerinde söz söyleyemeyeceği beyanlarıdır. Bunlar; gaybi hususlara, ibadetlere, muâmelata ve ukûbata dair konulara ve medlulleri anlaşılamayan bazı ifadelere dair olandır. İkinçisi; Kur'an'ın bazı âyetlerinin vermek istediği mesajı teyid ve şerh eder tarzdaki beyanlarıdır.²³⁴

Hız. Peygamber'in Tefsirine Vesile Teşkil Eden Durumlar

-Hz. Peygamber'in herhangi bir vesileyle âyeti okuyarak veya kendiliğinden tefsir etmesi,

-Âyetin nüzûlünü müteakip âyeti tefsir etmesi,

-Hutbe okurken âyetleri tefsir etmesi,

-Allah Teâlâ'nın şu sözü hakkında "Rasulullah dedi ki", veya "o şöyle yapardı." şeklinde rivâyete dayalı tefsir edilmesi,

-Hz. Peygamber'in âyet hakkında soru sorup sonra onu kendisinin cevaplaması,

-İnsanların kendisine sorması üzerine âyetleri tefsir etmesi,

²³² Yıldırım, *Kur'an Tefsîri*, s. 53-58.

²³³ Yıldırım, *Kur'an Tefsîri*, s. 70.

²³⁴ Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 139-141.

-Mücmeli müphemî tayin, lugavî sorular, âyetin maksadını bilmek için sorulan sorular, gaybe ait sorular, ehl-i kitabın soruları... şeklinde oluşan sorulara cevap mahiyetinde olan tefsir,

-Hadislerin sonunda âyet okumak sûretiyle tefsir etmesi,

-Siyâk-sibâk münasebetiyle tefsiri,

-Tefsir edici kısa ziyadelerle açıklaması,²³⁵

-Kur'an kelimelerinin kırâatıyla ilgili açıklamaları.

Hz. Âişe'den gelen tefsir rivâyetlerinin önemli bir kısmını da bu bölümde ele alacağımız merfû tefsir rivâyetleri teşkil etmektedir. Çalışmamız esnasında 75-80 civarında merfû tefsir rivâyetini bu başlık altında toplamayı uygun gördük. Ama bunların hepsine yer vermek bu çalışmanın sınırlarını çok fazla zorlayacağı düşüncesiyle sadece örnekleme yolunu takip ederek bir kısmını değerlendirmeye tabi tutacağız.

Hz. Âişe'den nakledilen, Peygamberimizin tefsir ettiği âyetlerle ilgili rivâyetlerin bir kısmı ibadet esasları ile ilgili hususları ihtiva etmektedir.

1. Hz. Peygamber'in Hac Menasiki İle İlgili Âyetleri Tefsiri

Bakara 158. âyette geçen hac menasiki ile ilgili olarak Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye şöyle demiştir:

إنما جعل الطواف بالبيت والسعي بين الصفا والمروة ورمي الجمار لأقامة ذكر الله لا لغيره

“...Kâbe'yi tavaf etmek, Safâ ve Merve arasını sa'y etmek ve şeytan taşlamak Allah'ın adını, zikrini ikame için (farz) kılındı, ondan başkası için değil.”²³⁶

2. “Ramazan” Kavramının İzâhı

Hz. Peygamber'in Bakara 185. âyette geçen “Ramazan” kelimesini şu şekilde tefsir ettiğini Hz. Âişe haber vermektedir:

أرمد الله فيه ذنوب المؤمنين وغفرها لهم:

“...Allah onda (o ayda) mü'minlerin günahlarını yakıp yok eder ve bağışlar...”²³⁷

Hz. Peygamber her iki rivâyette de ibadetlere ait hükümler verirken ve açıklamada bulunurken aynı zamanda bunların fazilet ve hikmetlerine de vurgu yapmaktadır.

²³⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, s. 138-199.

²³⁶ Suyûtî, I. 444; Fenîsan, s. 59.

²³⁷ Suyûtî, I. 388; Tirmizî, I. 246; Hâkim, I. 459; Fenîsan, s. 53-54.

Hz. Peygamber'in tefsirine vesile teşkil eden durumlardan birisi de insanların soru sormaları üzerine âyetleri yorumlamasıdır.

3. Seferde Oruç Tutmanın Hükümüne Dair Tefsiri

Yine bakara 185. âyette geçen “seferde oruç tutma” meselesini soranlara:

إن شئت فصم وإن شئت فأفطر

“...dilersen tutarsın, dilersen tutmazsın...”²³⁸ diyerek görüşünü beyan etmiştir.

4. Hacda Kurban Bulamayanların Durumuna Dair Açıklaması

Bakara 196. âyette hacda kurban kesemeyenlerin yapması gerekenler bildirilmiş, bu konuyu Hz. Peygamber insanlar iyice anlasınlar diye tavnîh etmiştir.

“Kim kurban bulamazsa kurban gününden önce 3 gün oruç tutsun, kim bu 3 gün içerisinde oruç tutamazsa teşrik günleri ve mina günlerinde oruç tutsun.”²³⁹ diyerek müşkili tavnîh etmiştir.

5. “Hamr” İle İlgili Açıklaması

Bakara 219 da geçen “sana içkiden soruyorlar” ibaresini tefsir mahiyetinde Hz. Peygamber'in:

كل شراب أسكر فهو حرام

“...Sarhoşluk verecek her içecek haramdır.”²⁴⁰ diyerek mücmeli beyan ettiğini ve hükmü genelleştirdiğini Hz. Âişe bizlere haber vermektedir.

6. Hayz Kavramını Yorumlaması

Hz. Peygamber bazen de muhatabının durumuna göre bazı kavramları yorumlamıştır:

Hz. Âişe'nin anlattığına göre, Hz. Âişe hac esnasında âdet görmüş ve ibadetinden mahrum kalacağı endişesiyle çok üzüldü bu durumu Hz. Peygamber'e söyleyince onu teselli eder bir şekilde Allah Rasulü şöyle demiştir:

إن هذا أمر كتبه الله على بنات آدم

“...Bu Allah'ın Âdem'in kızları üzerine yazdığı bir hâldir.”²⁴¹

²³⁸ Taberî, II. 158; Suyûtî, I. 190; Tirmizî, III. 19; Ahmed b. Hanbel, VI. 46, 193, 207, 243; Fenîsan, s. 61.

²³⁹ Suyûtî, I. 517.

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI. 36, 97; Fenîsan, s. 85.

²⁴¹ Suyûtî, I. 619; Buhârî, Hayz, I. 76, 79; Müslim, Hacc, II. 873.

Tefsir kaynaklarında Bakara 222. âyetin yani; “*Sana hayızdan soruyorlar de ki,...*” âyetinin tefsiri bağlamında bu rivâyete yer vermiştir. Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber’den gelen Hz. Âişe kaynaklı birkaç rivâyet daha mevcuttur.²⁴²

7. Yemin-i Lağv Kavramının Tefsiri

Allah Rasulü bazen de Kur’an da geçen bazı kavramları tefsir ederek mübhemi beyan etmiştir.

Bakara 225 te geçen “Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz.” ifadesindeki kasıtsız yemini Hz. Âişe kaynaklı bir hadisinde şöyle beyan eder:

هو قول الرجل في بيته: كلا والله وبلى والله

“*O (yani lağv) kişinin (her sözünde) Allah’a yemin olsun ki hayır, yemin olsun ki evet diye söylediği sözüdür.*”²⁴³

8. Ölen Kimse İçin Yas Tutma Müddeti İle İlgili Tefsiri

Bakara 234. âyette ölen bir kimsenin hanımının başka biri ile evlenmesi için gerekli zaman diliminden söz edilmektedir.

Hiz. Peygamber bu döneme yas tutma diyerek buna bir husus daha eklemektedir:

Hiz. Âişe bunu şöyle nakleder:

لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تحد على ميت فوق ثلاث إلا على زوج أربعة أشهر وعشر

“...Allah Rasulü, “*Allah’a ve ahiret gününe iman eden bir kadının ölen bir (yakını) için üç günden fazla yas tutması helal değildir. Ancak ölen kocası için yas süresi dört ay on gündür.*” buyurdu.²⁴⁴

9. Namazın Günde Beş Vakit Olduğuna Dair Tefsiri

Bakara 238 de “*Namaza ve orta namaza devam edin.*” buyrulmaktadır.

Hiz. Âişe validemiz Hiz. Peygamber’in “salavat” ibaresini “gece ve gündüz günde beş defa Allah’ın kullarına farz kıldığı namazlar” olarak tefsir ettiğini *salâtü’l-vustâ* ibaresini ise ikinci namazı olarak beyan ettiğini haber vermiştir.²⁴⁵

²⁴² Bkz. Ahmed b. Hanbel, VI. 64, 127, 192, 219; İbn Kesîr, I. 259; Suyûtî, I. 258; Taberî, IV. 377, 379; Kurtubî, I. 259; İbn Ebî Şeybe, IV. 255; Buhârî, ve Müslim’de *Hacc* ve *Hayz* bölümlerinde farklı isnad ve metinler yer almaktadır.

²⁴³ Taberî, II. 416; Suyûtî, I. 644; İbn Kesîr, I. 267; Abdurrezzâk, VIII. 473; İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed, *Sahih-i İbn Hibban*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut ty., VI. 269; Fenîsan, s. 94-97; el-Hıfnî, s. 925.

²⁴⁴ Taberî, V. 75; Suyûtî, I. 693-694; Buhârî, *Cenâ’iz*, II. 78; Müslim, *Talak*, VI. 185; Tirmizî, *Sünen*, III. 501; Ahmed b. Hanbel, VI. 37, 249; Fenîsan, s. 106.

10. Borçlu Olan Kimseye Mühlet Verme Hususundaki Yorumu

Hiz. ÂiŖe, Hiz. Peygamber'in Bakara sûresi 280. âyette borçlu kimse için Ŗöyle söylediğini rivâyet eder.

من أنظر معسرا أظله الله في ظله يوم القيامة

“...Kim bir borçluya (sıkıntı içinde olana) mühlet tanır ve onu gözetirse, kıyamet günü Allah onu kendi gölgeğinde gölgelendirir.”²⁴⁶

Yine bu mevzudaki başka bir rivâyette Hiz. ÂiŖe, Hiz. Peygamber'in “Borçluya tanınan her gün için mühlet veren kimseyi bir sadaka sevabı ile müjdelediğini” haber vermektedir.²⁴⁷

11. Hiz. Peygamber'in Bir Âyeti Mecâzî Olarak Tefsiri

Hiz. Peygamber bir gün Hiz. ÂiŖe'nin yanında bir hanım görür ve “Ölüden diriye çıkaran Allah'ı tesbih ederim.” der. Hiz. ÂiŖe bu sözü Allah Rasulünün, babası kâfir olup da kendisi salih, Müslüman olan bu hanım için söylediğini ifade eder.²⁴⁸ Bu âyet 3. Âl-i İmran 27. âyetin tefsiri bağlamında kaynaklarda yer almıştır.

12. Hiz. Peygamber'in “ Sebîl “ Kelimesini Beyan Etmesi

Haccın farziyeti ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de

“ والله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا

“Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) o evi hacetmesi Allah'ın insanlar üzerine bir hakkıdır...”²⁴⁹ buyrulmaktadır.

Hiz. ÂiŖe'den nakledilen bir rivâyette, bir adam buradaki “yol”un manasını sorunca Allah Rasulü: “الزاد والراحلة”azık ile binek”olduğunu bildirmiştir.

13. İyiliğe Çağırıp Kötülükten Men Etmenin Ehemmiyetine Dair Beyanı

Müfessirler, Kur'an-ı Kerim'deki emir gereği Müslümanlar içinde iyiliğe emreden, kötülüğu men eden bir ictimai kontrol müessesesinin bulunmasının farz-ı kifâye olduğunu belirtmişlerdir.

Bu husus Âl-i İmran 104. âyette geçmektedir.²⁵⁰ Hiz. ÂiŖe'den gelen bir haberde Hiz. Peygamber bunun ehemmiyetine Ŗöyle dikkat çeker:

²⁴⁵ Taberî, V. 167; İbn Kesîr, I. 290; Suyûtî, I. 292; Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Ŗuayb, *Sünen-i Nesâî*, Mektebetü'n-Nahda, Beyrut 1996, I. 266; el-Hıfînî, s. 927; Fenîsan, s. 106.

²⁴⁶ Suyûtî, II. 114; Fenîsan, s. 125.

²⁴⁷ İbn Kesîr, I. 441; Suyûtî, I. 266; Fenîsan, s. 125.

²⁴⁸ Taberî, VI. 308; Suyûtî, II. 16; Fenîsan, s. 136.

²⁴⁹ 3. Âl-i İmrân, 97.

²⁵⁰ *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, Komisyon, Medine 1992 (ilgili ayetin açıklaması).

“İyiliği emredip kötülükten alıkoynuz, yoksa Allah’a dua ederseniz size icabet etmez, ondan bir şey isterseniz size vermez, ondan yardım talep ettiğinizde size yardım etmez.”²⁵¹

14. Sıla-i Rahmin Önemine Vurgu Yapması

Yüce Allah insanlar arasında akrabalık bağı tesis etmiş ve bu akrabalık bağının korunmasına, yerine getirilmesi gereken emirler arasında yer vermiştir. Bu husus Kur’anda birçok yerde vurgulanmıştır. Sıla-i rahmin, Hz. Muhammed’in peygamberlik gelmeden önceki hasletlerinden biri olduğunu Hz. Hatice vurgulamış, onun vefatından yıllar sonra akrabalarına iyilikte ve ikramda bulunmuştur. Bu konuda kendisinden pek çok hadis rivâyet edilmiş olup bunlardan birini Hz. Âişe şöyle zikreder:

إن الرحم معلقة بالعرش تقول من وصلني وصله الله ومن قطعني قطعه الله

“Rahim arşa asılı olarak şöyle der: Kim beni gözetirse Allah da onu gözetsin, kim de beni koparırsa Allah da ondan kopsun.”²⁵²

Bu rivâyet Kur’an-ı Kerim’deki “Allah’tan ve akrabalık bağlarına riâyetsizlikten sakının.”²⁵³ âyetinin tefsiri bağlamında değerlendirilmiştir. Allah Rasulünün bu âyeti îzâhında temsillerle açıklama yolunu kullandığını görmekteyiz.

15. Kur’an’dan Bir Kelimeyi Tek Bir Kelimeyle Tefsiri

Hz. Peygamber’in tefsirinde en çok kullandığı tarzdan biri, müşkil bir kelimeyi onu karşılayan başka bir kelimeyle tefsir etmesidir.

Hz. Âişe’den gelen bir rivâyette Allah Rasulü “لا تعولوا” “adaletten ayrılmamanız için”²⁵⁴ şeklindeki Kur’an ibaresini “لا تجوروا” “zulmetmemeniz, sapmamanız”²⁵⁵ anlamında beyan etmiştir.

16. Süt Emme İle Oluşan Haramlık Konusunu Beyan Etmesi

Kur’an’da, nikahlanması haram olan insanlar zikredilirken, süt emme de mahremiyet sebebi olarak kabul edilmiştir. İnsanlar bu konudaki “Sizi emziren

²⁵¹ Ahmed b. Hanbel, V. 388, 390; Tirmizî, IV. 468; İbn Kesîr, (başka bir râvîden) I. 390; Fenîsan, s. 139.

²⁵² Suyûtî, VII. 798; Ahmed b. Hanbel, VI. 62; İbn Ebî Şeybe, VIII. 536; İbn Hıbbân, I. 334-335; Fenîsan, s. 151; Canan, X. 56-61 (bu bağlamdaki diğer hadislere de yer vermektedir. Bu rivayete 47. Muhammed, 22; 13. Ra’d, 25; 26. Şu’arâ, 56’nın tefsirinde de yer verilmektedir.)

²⁵³ 4. Nisâ, 1.

²⁵⁴ 4. Nisâ, 3.

²⁵⁵ İbn Kesîr, I. 596; Suyûtî, II. 119; İbn Hıbbân, VI. 134; Fenîsan, s. 153-154; el-Hıfînî, s. 931.

*analarınız ve süt bacılarınız... size haram kılındı.*²⁵⁶ âyeti nâzil olduğu zaman bunun sınırlarını ve şartlarını tartışmışlardı. Bu bağlamdaki sorulara, Hz. Peygamber'in:

إن الرضاعة تحرم ما تحرم الولادة

*“Doğumun haram kıldığı şeyleri emzirme de haram kılar.”*²⁵⁷ sözü cevap olmuştur.

Yine Hz. Âişe'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber “(Sütten oluşan) haramlık ancak açlıktan dolayı olan emzirmeyle oluşur.”²⁵⁸ buyurarak daha sonra bu konuda ortaya çıkan sıkıntılara ve istismara karşı bir hüküm kaynağı olmuştur. Bu rivâyet, Hz. Âişe'nin şahsiyetiyle uyuşmayan ondan gelen diğer sorunlu rivayetlerin sıhhati konusundaki endişeleri haklı çıkarmaktadır.

17. Çelişkili Gibi Görünen İki Âyetin İzâhı

Hz. Âişe'nin Allah Rasulü'nün yanında olma avantajının sağladığı katkılardan biri de gerek nüzûl sürecinde gerekse çeşitli vesilelerle âyet üzerinde mütalâa yapma imkânıdır. Hz. Âişe, Hz. Peygamber hayâtta iken her fırsatta Kur'an'la ilgili sorular sormuş, böylece hem kafasındaki sorular cevap bulmuş hem de bunları ümmete aktarmıştır.

Hz. Âişe; “Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür.”²⁵⁹ âyetiyle “Onlar kolay bir hesapla hesaba çekilecekler”²⁶⁰ âyetini uzlaştıramayınca bu konuda Hz. Peygamber'e başvurmuştur. O da ilk âyeti kişinin yaptığı bir kötülüğe karşılık dünyada başına gelen sıkıntılar “hatta ayağına batan bir diken”²⁶¹ olarak izâh etmiş, ikinciye ise bundan sonraki süreçte “amellerin arzı” diye açıklayıp şöyle buyurmuştur:

إن المؤمن يؤجر في كل شيء حتى في الغط عند الموت

*“Mü'minin başına gelen her şey hatta ölüm anındaki hırıltısı dahi ona ecir olur. (Bir başka varyantında “onun günahına kefarete olur.”)*²⁶²

²⁵⁶ 4. Nisâ, 23.

²⁵⁷ İbn Kesîr, I. 623; Suyûtî, II. 471; İbn Ebî Şeybe, IV. 288, 289; Ahmed b. Hanbel, VI. 44, 66, 178; Tirmizî, *Radâ*, X. 453.

²⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, IV. 285; Müslim, *Radâ*, II. 1078; Fenîsan, s. 160.

²⁵⁹ 4. Nisâ, 123.

²⁶⁰ 84. İnşikâk, 8.

²⁶¹ Suyûtî, II. 697; Ahmed b. Hanbel, VI. 156; Rûdânî, IV. 50.

²⁶² Suyûtî, II. 697; İbn Hibbân, IX. 231; Fenîsan, s. 170-171; el-Hıfî, s. 936.

18. Hz. Peygamber'in Hadler Hususundaki Açıklamaları

Kur'an-ı Kerim'de ibadetlere, muâmelâta ve ahkâma ait hususlarda kimi zaman îzâhı gereken ibareler var olup, Kur'an'dan sonra ikinci asıl kabul edilen hadisler ve sünnetler bunları tavzîh etmiştir. Hz. Âişe'den nakledilen bir haberde bunun örneğini görmekteyiz.

Kur'an'da “Allah ve Rasulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası”²⁶³ ile ilgili hadler ifade edilmiş ama bazı hususlarda îzâha ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda Hz. Âişe Hz. Peygamber'den ilgili âyetin tefsiri bağlamında bir rivâyet nakleder:

لايحل دم امرىء مسلم إلا باحدى ثلاث خصال: زان محصن يرمم ورجل قتل متعمدا فيقتل ورجل

خرج من الإسلام فحارب فيقتل أو يصلب أو ينفى من الأرض

“Müslüman bir kimsenin şu üç durumdan herhangi biri dışında kanı helal değildir: Zina eden evlinin recmedilmesi, kasten adam öldürenin öldürülmesi, İslam'dan irtidat eden ve onlarla savaşan kimsenin ya öldürülmesi ya asılması ya da sürgün edilmesi”²⁶⁴ Bu konuda yukarıda zikredilen ve aynı bağlamdaki âyetlerin tefsiri olabilecek bir çok rivâyet Hz. Âişe'den nakledilmiştir. Aynı rivâyet En'am 151. âyetin tefsiri bağlamında kaynaklarda yer almaktadır.

19. Hz. Peygamber'in Kendi Uygulaması ve Sahâbeye Örnekliği

Hiz. Âişe “Hz. Peygamber'in ahlâkı Kur'an'dı.” derken aynı zamanda Onun yaşantısının da “canlı Kur'an” olduğunu söylemesi Hz. Peygamber ve Kur'an ilişkisinin en vecîz ifadesidir. Hz. Peygamber bilindiği üzere ashabına kendi yaşantısı ve uygulamalarıyla örnek olmuş, hiç kimse onun sözleri ile fiili arasında bir tenakuza şahit olmamıştır.

Hiz. Âişe bu hususta ondan bir nakilde bulunur. Bazı sahâbîler gelmiş ve inzivaî hayâtlarından bahsetmişlerdir. Bunun üzerine Allah Rasulü “Ne sizin ne benim üzerime ruhbanlık yazılmamıştır. Allah'a yemin olsun ki, ben Allah'tan en çok korkanız ve O'nun hududlarını en iyi muhafaza edeninizim. (Bir başka rivâyette devamla) ben gece uyur, hanımlarla evlenir, bazen oruç tutar bazen iftar ederim”²⁶⁵

²⁶³ 5. Mâide, 33.

²⁶⁴ Suyûtî, III. 68; Taberî, X. 261; Ahmed b. Hanbel, VI. 181, 205; Fenîsan, s. 181-182; el-Hıfînî, s. 940.

²⁶⁵ Taberî, X. 517; Suyûtî, II. 309; Ahmed b. Hanbel, VI. 106; el-Hıfînî, s. 940; Fenîsan, s. 184.

buyurmuştur. Bu rivâyet “...Allah’ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize)haram kılmayın.”²⁶⁶ âyetin tefsirinde değerlendirilmiştir.

Yine Maide sûresi 95. âyette geçen ihram yasakları ve bunlarla için gerekli kefaretle ilgili olarak Hz. Âişe, Hz. Peygamber’den birçok hadis rivâyet etmektedir.²⁶⁷

20. “Kimse Kimsenin Günahını Çekmez” Âyetini²⁶⁸ Yorumlaması

Hz. Âişe’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber; “*Veled-i zina’ya annesinin günahından hiçbir şey yüklenmez.*” diyerek böyle bir Câhiliye inancının İslam’da olmadığını vurgulamış ve En’am sûresi 164. âyeti okumuştur.

21. Bir Âyetle İlgili Bir Soruya Başka Bir Âyetle Cevap Vermesi

Hz. Âişe’den nakledilen rivâyetlerde Hz. Peygamber’in Kur’anı Kur’an’la tefsir ettiğine de şahit oluyoruz. Mesela; “...sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz...”²⁶⁹ âyetiyle ilgili endişelerini dile getirip “*Eyvah ne kötü şey, erkeklerle kadınlar bir arada haşrolunacaklar, birbirinin ayıbına bakacaklar*” diyen Hz. Âişe’ye “*O gün bunlardan herkesin kendine yeter bir işi, derdi vardır...*”²⁷⁰ diyerek cevap vermiştir.

22. “Yiyiniz, içiniz isrâf etmeyiniz...”²⁷¹ Âyetini Yorumlaması

Hz. Âişe’nin bir rahatsızlığından dolayı şikâyeti üzerine Hz. Peygamber “*Perhiz (az yemek) ilaçtır. Hastalıkların evi midedir. Vücudunuzu (az yemeyi) âdet edinmesine alıştırın.*” buyurmuştur.²⁷²

23. Hz. Peygamber’in Kur’an’daki Bazı Kelimelere Lügavî İzâhlar Getirmesi

Allah Rasülü Âraf 133. âyette geçen “Tufan” kelimesini “ölüm” olarak²⁷³, Âraf 134. âyetteki “ricz” kelimesini “azap” olarak tefsir ettiğini Hz. Âişe bize haber vermektedir.²⁷⁴

²⁶⁶ 5. Mâide, 87.

²⁶⁷ Bu konudaki rivayetler için bkz. Suyûtî, II. 329; İbn Ebî Şeybe, IV. 13; İbn Kesîr, II. 98; Ahmed b. Hanbel, VI. 259; Nesâî, V. 208; Fenîsan, s. 95; el-Hıfînî, s.940.

²⁶⁸ 6. En’âm, 164.

²⁶⁹ 6. En’âm, 94.

²⁷⁰ 80. Abese, 37.

²⁷¹ 7. A’raf, 31.

²⁷² Suyûtî, II. 80; Fenîsan, s. 195.

²⁷³ Taberî, XIII. 51; İbn Kesîr, II. 240; Fenîsan, s. 196.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, I. 182-VI. 466; Suyûtî, III. 525.

Yine Yunus sûresi 64. âyette geçen “müjde” kelimesini “sâdık (veya salih) rüya” olarak beyan etmiştir.²⁷⁵

24. Peygamber Kıssaları İle İlgili Ayrıntılı Bilgi Vermesi

Allah Rasulünün tefsir şekillerinden biri de Kur'an'da adı geçen ve kısa malumatlar bulunan peygamberler, davetleri, gönderildikleri toplumlar ve bunların helak olma sebepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi vermesidir. Bu hemen hemen ismi zikredilen tüm peygamberlerle ilgili vukû bulmuştur. Biz burada sadece birine yer vererek örnekleme yapmak istiyoruz.

Yüce Allah Hud sûresi 38. âyette Nuh peygambere ve onun gemi yapımına yer vermiştir. Allah Rasulü Nuh kıssasını Nuh (as.) gemi yapım süresini, insanların onunla ve gemisiyle alay etmeleri, sonra suların yükselişini, ...vs. bizzat şahit olmuş gibi teferruatıyla anlatmaktadır.²⁷⁶

Hz. Peygamber'in bu bilgilere İbrahimî gelenekten geldiğinden dolayı mı sahip olduğu yoksa bunların İsrâîlî haberler olarak mı değerlendirilmesi gerektiği veya bu bilgileri Cebrail vasıtasıyla (vahyi gayri metlu) mı aldığı tartışılmıştır. Nitekim verdiğimiz örnekte de Zehebî bu rivâyetin sahih olduğuna dikkat çekmektedir. Peygamberimizden gelen bu tür rivâyetlerin gaybe ait haberlerde olduğu gibi daha dikkatli değerlendirilmesi gerekmektedir.

25. Hz. Peygamber'in “Kabir Ahvâli” İle İlgili Açıklamaları

Hz. Peygamber'in, “*Bu ümmet kabirde imtihan olunur.*” dediğini işiten Hz. Âişe, “*Kabirde bana ne olacak, ben zayıf bir kadını*” diyerek üzüntüsünü ve merakını dile getirir. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ

“*Allah iman edenlere dünya hayatında da ahirette de o sabit sözlerinde daima sebat ihsan eder*”²⁷⁷ âyetini okur.²⁷⁸

26. Kendisine Has İbadetlerden Haber Vermesi

Kur'an-ı Kerim'de, “*Gecenin bir kısmında sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl*”²⁷⁹ buyrulmaktadır.

²⁷⁵ Taberî, XV. 125 (Ebû Hureyre'den); Suyûtî, III. 312; Ahmed b. Hanbel, VI. 381.

²⁷⁶ Taberî, XV. 310; İbn Kesîr, II. 447; Suyûtî, III. 327; Fenîsan, s. 216.

²⁷⁷ 14. İbrâhîm, 27.

²⁷⁸ Taberî, XVII. 600; İbn Kesîr, II. 538; Suyûtî, IV. 79; İbn Ebi Şeybe, X. 433; Ahmed b. Hanbel, IV. 19; Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, s. 122-124; el-Hıfî, s. 944.

Hız. Peygamber ile ümmeti arasında genelde bir ayırım yoktur. Ama âyette de belirtildiği gibi özel durumlar da söz konusudur. Bunu Hz. Peygamber şöyle ifade eder: “Üç şey bana farz kılınmıştır size ise sünnet olarak; Vitir (namazı), misvak kullanmak ve gece namazı.”²⁸⁰

Hız. Âişe’den ve diğer sahabîlerden Hz. Peygamber’in teheccüd namazı ile ilgili pek çok rivâyet gelmiştir. Bunlar, hemen hemen tüm tefsir kaynaklarında ve hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu hususta ilk nâzil olan âyetler Müzzemmil 2, 3, 4. âyetler olup bir yıl süreyle tüm Müslümanların da bir vecbe olarak bu ibadete devam ettikleri, sonra teklifi hafifleten İsrâ sûresi 79. âyetin nüzûlüyle Peygamber dışındakilerin üzerindeki vücûbiyetin kalktığı, Peygamberin ise bu ibadete devam ettiği rivâyetlerde genişçe yer almaktadır.

27. İfk Hâdisesi İle İlgili Âyetlerin Yorumu

Hız. Âişe’den gelen tefsir rivâyetlerini incelediğimizde onun hayâtında bir dönüm noktası olan ifk hâdisesiyle ilgili kırk civarında rivâyetle karşılaştık. Bunların büyük bir kısmı mevkuf, bir kısmı ise merfû’ rivâyetler arasında yer almaktadır.

İfk hâdisesi meydana geldiğinde Hz. Peygamber son derece üzölmüş ve nasıl bir hükme varacağını bilememiştir. Konuyu önce yakınlarıyla istişâre etmiş sonra mescitte gündeme getirmiş, Hz. Âişe’yle konuşmuş ama bir sonuca ulaşamamıştır. Sonunda Nur sûresi 11-20. âyetler nâzil olmuş, Hz. Âişe, Hz. Peygamber ve tüm insanlar bu zor imtihanı atlattmış ve rahatlamışlar, iftiracılar azaba çarptırılmış, bu konuda hatalı davranan Müslümanlar ise yaptıklarına pişman olmuşlardır. Bu süreçle ilgili olarak Hz. Âişe’den birçok merfû haber gelmiştir.²⁸¹

28. Hz. Peygamber’in Kalbi Katılaştıran Hasletleri Beyanı

Kur’an-ı Kerim’de “...Allah’ı anma hususunda kalpleri katılaştırmış olanlara yazıklar olsun”²⁸² buyrulmaktadır. Hz. Âişe’den nakledilen merfû’ bir rivâyette Hz. Peygamber “kalpleri katılaştırmış olanları”, şöyle tefsir etmektedir:

يورث القسوة في القلب ثلاث خصال حب الطعام وحب النوم وحب الراحة

²⁷⁹ 17 İsrâ, 79.

²⁸⁰ Suyûtî, IV, 196; Fenîsan, s. 237.

²⁸¹ Bu rivâyetlerle ilgili olarak bkz. Taberî, XVIII. 90-95; İbn Kesîr, III. 268-273; Suyûtî, V. 24-26; Ahmed b. Hanbel, VI. 117-194-197,296; Tirmizî, V. 332; Abdurrezzâk, V. 410; Rûdânî, IV. 96-106; Fenîsan, s. 265-285. bu konuda daha geniş açıklamaya “Hz. Âişe’nin Nüzulüne Sebep Olduğu Ayetler” bölümünde yer verilmiştir.

²⁸² 39. Zümer, 22.

“Şu üç hasletten dolayı kalp katılaştır: Yemeğe düşkünlük, uykuya düşkünlük rahata düşkünlük”.²⁸³

29. Hz. Peygamber’in “Dua” Kelimesini Beyanı

Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in, Kur’an-ı Kerim’deki “...bana dua edin, kabul edeyim...” âyetinde geçen “dua” kelimesini “istiğfar”, “bağışlanmayı istemek, tevbe etmek”²⁸⁴ olarak beyan ettiğini ifade etmektedir.

30. Hz. Peygamber’in “Fetih” Kelimesini Tefsiri

“Biz sana dosdoğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.”²⁸⁵ âyetinde geçen fethi Allah Rasulü, Hz. Âişe kaynaklı bir rivâyette “Mekke’nin Fethi”²⁸⁶ olarak tefsir etmiştir.

Bu hususta Hz. Âişe kaynaklı başka bir haberde ise bu âyette vadedilen zaferin “Hudeybiye” olduğu Hz. Peygamber’den nakledilmiştir.²⁸⁷

31. Hz. Peygamber’in “Zann” İle İlgili Beyanı

Allah Rasulü Kur’an’da geçen ahlâki ilkeler niteliğindeki bazı kavramlara kendisi de îzâh getirerek, konunun önemini vurgulamıştır.

“Ey iman edenler, zannın çoğundan kaçının”²⁸⁸ âyetinin tefsirinde Hz. Peygamber’in “Kim kardeşi hakkında kötü bir zanda bulunursa o aslında Rabbini kötölemiş olur.”²⁸⁹ sözüne yer verilmiştir.

32. Hz. Peygamber’in “Kalplerin İçine İşleyen Azab”ı Beyanı

“Allah bize lutfetti de bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu.”²⁹⁰ âyetinde geçen azabın şiddetine vurgu yaparak Hz. Peygamber’in şöyle dediği rivâyet edilir:

لو فتح الله من عذاب السموم على أهل الأرض مثل الأنملة أحرقت الأرض ومن عليها

“Eğer Allah, “Semum azabı”ndan parmak ucu kadarını yeryüzüne gönderseydi, yeryüzü ve üzerindeki her şey yanıp yok olurdu.”²⁹¹

²⁸³ Suyûtî, VII. 220; Fenîsan, s. 338.

²⁸⁴ Suyûtî, VII. 301; Taberî, (Hz. Âişe’den değil) XXIV. 78-78; İbn Kesîr, IV. 85; Fenîsan, s. 343-344.

²⁸⁵ 48. Feth, 1.

²⁸⁶ Suyûtî, I. 510.

²⁸⁷ Rûdânî, IV. 128.

²⁸⁸ 49. Hucurat, 12.

²⁸⁹ Suyûtî, VII. 565.

²⁹⁰ 52. Tûr, 27.

²⁹¹ Suyûtî, VI. 119; Fenîsan, s. 381.

33. Melek, İnsan ve Cinin Yaratılışlarına Dair Beyanı

*“Allah insanı pişmiş çamurdan (balçıktan) yarattı. Cinleri de öz ateşten yarattı.”*²⁹² âyetinin tefsirinde Hz. Peygamber “meleklerin de nurdan yaratıldığını”²⁹³ ifade etmiştir.

34. (Hayırda) Önde Olanların Kimler Olduğunu Beyanı

Hız. Peygamber âyetleri veya âyette geçen bir kavramı tefsir ederken başvurduğu metotlardan biri şöyledir:

Yanında bulunanlara âyetle ilgili soru sorup, sonra onun kendisinin cevaplayarak âyetleri tefsir etmesi ve böylece dinleyenin daha iyi anlamasını sağlamayı hedeflemesidir. Hız. Âişe’den nakledilen şu hadis bunun açık bir örneğidir:

*“Hayırda önde olanlar ecirde de öndedirler.”*²⁹⁴ âyetin tefsiri bağlamında Hız. Peygamber; *“Kıyamet günü Allah’ın gölgesinde en önde kimlerin olduğunu biliyor musunuz?”* diye sorar. (Dinleyenler) *“Allah ve Rasulü daha iyi bilir.”* derler. *“O kimseler ki kendilerine hakları verildiğinde onu kabul edip rıza gösterirler, kendilerinden bir şey istenildiğinde cömertçe verirler ve insanlar arasında hükmederken kendilerine hükmeder gibi hüküm verirler.”* diye kendi sorusunu cevaplar.²⁹⁵

35. Gaflete Dalan Müslümanları Âyetle Uyarması

Müslümanlar Mekke’de sıkıntı içinde yaşarken, Medine’ye hicretten sonra bol rızık ve nimetlere kavuşunca kimisi rehavete dalarak Allah’ı gerektiğince zikretmemeye başlamıştı. Hız. Peygamber bir gün mescitte onları gülüp eğlenirken görmüş, uyarma ihtiyacı hissetmişti. Bu uyarıyı Hız. Âişe şöyle ifade eder: *“Sizler Rabbinizden bağışlandığınıza dair bir güvence gelmediği halde gülüp eğleniyor musunuz? Allah Teâlâ bana gülüp eğlenmeniz hakkında bir âyet indirdi (der ve âyeti okur) İman edenlerin Allah’ı anma ve O’ndan inen Kur’an sebebiyle kalplerinin ürperme zamanı gelmedi mi?”*²⁹⁶ Ya Rasulullah bu yaptığımız şeyin kefareti nedir diye sorduklarında: *“Güldüğünüz kadar ağlamaktır.”* diye cevap verir.²⁹⁷

²⁹² 55. Rahmân, 14-15.

²⁹³ İbn Kesîr, IV. 271; Suyûtî, VI. 142; Ahmed b. Hanbel, VI. 153; el-Hıfînî, s. 969.

²⁹⁴ 56. Vâkı’a, 10.

²⁹⁵ İbn Kesîr, IV. 361; Ahmed b. Hanbel, VI. 67, 69.

²⁹⁶ 57. Hadîd, 16.

²⁹⁷ Suyûtî, VIII. 57; İbn Ebî Şeybe, XIV. 60; Fenîsan, s. 395.

36. “Siccîn” Kelimesinin Tefsiri

Hiz. Peygamber Mutaffifin sûresinde geçen “siccîn”²⁹⁸ kelimesini “*Siccîn, yerin yedi kat aşağısıdır.*”²⁹⁹ diyerek tefsir etmiştir.

37. Dünyaya Aldananları Uyarması

“*Fakat siz (ey insanlar) ahiret daha hayırlı ve devamlı olduğu halde dünya hayatını tercih ediyorsunuz.*”³⁰⁰ âyetinin tefsir bağlamında şu rivâyete yer verilir:

الدنيا دار من لا دار له ومال من لا مال له ولها يجمع من لا عقل له

“*Dünya evsizlerin evi, malı olmayanların malıdır. Akli olmayanlar onun için (mal) biriktirir.*”³⁰¹

38. Hiz. Peygamber’in “Kevser” Kelimesiyle İlgili Açıklaması

“*Biz sana kevseri verdik.*”³⁰² âyetinde geçen Kevser kelimesine, “*Bana kaplarının sayısı yıldızlar kadar olan Kevser verildi.*”³⁰³ diyerek açıklama getirmiştir.

39. Hiz. Peygamber’den “Ġâsik” Kelimesi İle İlgili Bir Yorumu

“*Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden*”³⁰⁴ âyetinde geçen غاسق kelimesi ile ilgili pek çok yorum yapılmıştır. Karanlığın basması, güneşin batması, ayın tutulması ve güneşten nurunu alamaması, Süreyya yıldızının batması... gibi anlamlarla müfessirler tarafından yorumlanmıştır.³⁰⁵ Hiz. Âişe de bu bağlamda Hiz. Peygamberden şöyle bir rivâyet nakletmiştir:

نظر إلى القمر فقال: يا عائشة استعيزي بالله من شر هذا فإن هذا الغاسق إذا وقب

“*...Aya baktı ve “Ey Âişe. Bunun şerrinden Allah’a sığın. Çünkü bu “karanlık çöktüğü zaman gecenin şerridir.” buyurdu.*”³⁰⁶

Bu bölümde ele aldığımız rivâyetlere baktığımızda, Hiz. Âişe’nin bizatihi tefsir ettiği âyetlerle ilgili rivâyetlerde olduğu gibi Allah Rasülü’nden bize naklettiği rivâyetler arasında da bir konu bütünlüğü, sistematik bir tefsir etme yöntemi veya

²⁹⁸ 83. Mutaffifin, 7-8

²⁹⁹ Suyûtî, VI. 325; Taberî, bu rivayeti İbn Abbâs’tan nakletmektedir, IV. 459.

³⁰⁰ 87. A’lâ, 16-17.

³⁰¹ İbn Kesîr, IV. 646; Suyûtî, VI. 341; Ahmed b. Hanbel, VI. 71 (Bu rivayete 53. Necm, 29. ayetin tefsirinde de yer verilmiştir.).

³⁰² 108. Kevser, 1.

³⁰³ Taberî, XXX. 321; İbn Kesîr, IV. 555; Suyûtî, VI. 403; el-Hıfînî, s. 982.

³⁰⁴ 113. Felak, 3.

³⁰⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Yazır, IX. 6374-6382.

³⁰⁶ Taberî, XII. 748; İbn Kesîr, IV. 573; Ahmed b. Hanbel, VI. 61, 206, 252.

sadece belli konularla sınırlanma diye bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Hz. Âişe'den gelen bu merfû' rivâyetlerle muhatabın ihtiyacına ve sorusuna göre, Sahâbenin kavrayamadığı veya yanlış yorumladığı bir âyet, bir cümle hatta bazen bir kelime Hz. Peygamber tarafından tefsir ve te'vil edilmiştir. Zâhirî anlamlarının yanında mecâzî anlamlar yüklenmiş, müphem olan âyetler îzâh edilmeye çalışılmıştır. Sosyal hâdiseler, aile hukuku, Kur'an'daki kıssalar, diğer peygamberlerin tebliği vazifeleri ve yaşantıları, ahiret ahvâli, kıyamet, haşr, ölüm, cennet, cehennem, miras, ibadetler, tarihî hakikatler, uyarılar, müjdeler, kavimlerin helakı ve helak sebeplerine dair ve daha birçok konuda Hz. Peygamber'den tefsir rivâyetleri gelmiştir.

Vurgulamak istediğimiz nokta Hz. Âişe kaynaklı merfû' rivâyetlerle, diğer Sahâbe kaynaklı rivâyetler arasında içerik ve mahiyet bakımından pek bir fark olmayışıdır. Hatta Hz. Âişenin Hz. Peygamber'in "*Bunu bana senden önce hiç kimse sormamıştı.*" ifadesinde görüldüğü gibi bir çok âyetle ilgili olarak çok farklı sorular sorduğunu ve Kur'an âyetlerine çok daha geniş bir pencereden baktığını müşahede ediyoruz. O sadece hanımların özel durumları ve aile hukuku, aile hayâtı ile ilgili olan âyetlerin yorumu değil, tüm dünya ahvâli hatta en çok da ahiret ahvâli ile ilgili yorumları Hz. Peygamber'den bize nakletmiştir.

II. İÇERİK İTİBARIYLA

A. ULÛMU'L-KUR'AN'LA İLGİLİ RİVÂYETLER

1. VAHYİN GELİŞ ŞEKİLLERİ VE MAHİYETİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Vahiy, Allah Teâlâ'nın, buyruklarını insanlara ulaştırılmak üzere Cebrail vasıtasıyla veya doğrudan, mahiyeti insanlar tarafından bilinmeyen bir yolla Peygamberlere bildirmesidir.³⁰⁷ Mahiyetinin nasıl olduğu bilinmese de kalpleri pak, akılları sağlam insanlar için vahiy tamamen normal ve tabii bir haldir.³⁰⁸ Allah ile insan arasındaki en sıkı bağıdır. Bu bağın nasıl oluştuğunu Kur'an şöyle haber verir:

*“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderir ve izniyle dilediğini vahyeder...”*³⁰⁹

Âyette geçen üç çeşit vahiy; Allah'ın buyruklarını elçisinin kalbine bırakması, perde arkasından hitab etmesi, görevli bir meleğin (ki Cebrail'dir) elçi olarak göndermesi şeklinde tezahür eder. Bu her üç hali de Hz. Peygamber yaşamıştır.

Vahiy esnasında Hz. Peygamber'de birtakım haller zuhur ediyor, bu sebeple de sahâbeden birçok kişi vahyin inişini hissediyor ve anlıyordu. Hz. Peygamber vahiy esnasında bazen gözlerini bir noktaya dikip bakıyor, kaskatı kesiliyor, bazen rengi kızarıyor, sararıyor, üzerine ağırlık çöküyor, vücudu ağırlaşıyor, soğuk günlerde terliyor, kendinden geçiyor, dudaklarını kıpırdatıyor, üzerini örtüyor, bazen de hafif bir uykuya dalıyordu. Daha sonra kendine gelir gelmez, aldığı vahyi katiplerine hemen yazdırıyordu.³¹⁰

İşte Hz. Âişe validemiz de Hz. Peygamber'in en yakınında bulunan bir isim olması hasebiyle birçok kez vahyin nüzûlüne şahit olmuş ve bu esnada Hz. Peygamber'in hâl ve davranışlarını açıkça gözlemlemiştir. Hz. Âişe'nin gerek bizzat yaşadığı bu tecrübeleri, gerekse zaman zaman vahyin muhatabının bu bağlamdaki ifadelerini daha sonra insanlara aktarması hem tefsir hem de hadis ve sünnet açısından çok değerli bilgilerdir.

³⁰⁷ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 17; Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1983, s. 20.

³⁰⁸ Carullah, Musa, *İslam Şeriatının Esasları*, yay.haz. Hatice Görmez, Kitâbiyât, Ankara 2002, s. 49.

³⁰⁹ 42. Şûrâ, 51.

³¹⁰ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 206-207.

Araştırmamızın bu bölümünde Hz. Âişe'nin hem Kur'an ilimleri açısından hem de ilgili âyetlerin tefsiri açısından büyük önem arzeden vahiy ve vahyin mahiyeti ile ilgili rivâyetlerini değerlendirmeye çalışacağız.

Vahyin Geliş Şekillerinden Haber Vermesi

Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy almasının güç bir mesele olduğu bilinen bir gerçektir. Vahyin toptan indirilmeyip parça parça indirilişindeki hikmetlerden biri de Hz. Peygamber'in vahyin etki ve ağırlığına dayanabilmesi olsa gerektir. Hz. Peygamber'in vahyi alışı şekillerini merfû bir rivâyetle Hz. Âişe şöyle izâh eder:

وأخرج البخاري ومسلم والبيهقي عن عائشة: أن الحارث بن هشام سأل رسول الله (ص) كيف يأتيك الوحي؟ قال: "أحيانا يأتيني الملك في مثل صلصلة الجرس فيفصم عني وقد وعيت عنه ما قال وهو أشده علي وأحيانا يتمثل لي الملك رجلا فيكلمني فأعي ما يقول" قالت عائشة رضي الله عنها: ولقد وأيته ينزل عليه الوحي في اليوم الشديد البرد فيفصم وأن جبينه ليتفصد عرقا

*Haris b. Hişam, Rasulullah (sav)'e vahiy sana nasıl geliyor, diye sorduğunda Rasulullah şöyle buyurdu: "Bazen zil sesi gibi gelir ki, bana en ağır olanıdır. Söylediğini kendisinden kavrayıp anladığımda melek benden ayrılır (vahyin durumu benden kalkar). Melek bazen de insan şekline girer, benimle konuşur, ben de söylediğini anlayıp kavrarım." Hz. Âişe daha sonra şunları söyledi: "Ben çok soğuk bir günde kendisine vahiy inerken onu gördüm, melek kendisinden ayrıldığında alnından ter boşanıyordu."*³¹¹

Bu rivâyet, bazı tefsir kaynaklarında "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, Hakîmdir."³¹² âyetinin tefsiri bağlamında değerlendirilmiştir.

Vahyin Safhaları ve Vahiy Meleğinin Mahiyeti İle İlgili Rivâyetler

Hz. Âişe'den gelen bu bağlamdaki haber şöyledir:

حدثنا ابن وكيع قال: ثنا ابن وهب قال: ثنا ابن لهيعة عن أبي الأسود عن عروة عن عائشة قالت: كان أول شأن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه رأى في منامه جبريل عليه السلام بأجباد ثم إنه خرج ليقضي حاجته فصرخ به جبريل: يا محمد يا محمد فنظر رسول الله صلى الله عليه وسلم يمينا وشمالا فلم ير شيئا ثلاثا ثم خرج فرآه فدخل في الناس ثم خرج أو قال: ثم نظر أنا أشك فرآه فذلك قوله {والنجم إذا هوى} * ما ضل صاحبكم وما غوى * وما ينطق عن الهوى { إلى قوله {فتدلى} جبريل إلى محمد صلى الله عليه وسلم {فكان قاب قوسين أو أدنى} يقول القاب نصف الأصبع وقال بعضهم: ذراعين كان بينهما

³¹¹ Suyûtî, 7.364, Buhârî, *Bedu'l-Vahy*, 1; Müslim, *Fedail*, s. 86-87; Fenîsan 350-351.

³¹² 42. Şûrâ, 51.

Rasulullah (sas)'a vahiy olarak gelen ilk şey uykuda gördüğü sahil rüyalarıdır. Daha sonra Ecyad'da ihtiyacını görmek için çıktığında Cebrail (as) ona göründü ve “Ey Muhammed! Ey Muhammed” diye seslendi. Rasulullah (sav) sağına ve soluna baktı, bir şey göremedi. Bu üç kez tekrarlandı. Sonra dışarı çıktığında onu gördü ve hemen insanların arasına karıştı. Sonra tekrar çıktı, baktı ve onu gördü. Cebrail (as) ona “Battığı zaman yıldızlara andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı. O arzusuna göre de konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir...”³¹³ âyetlerini getirdi. “Sonra ona yaklaştı” yani Cibril Hz. Muhammed'e yaklaştı. “O kadar ki iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.”³¹⁴ Bu mesafenin yarım parmak olduğu söylenir. Bazısı da, “İkisi arasında iki zıra' kadar mesafe vardı.” demişlerdir. (İşte bu mesafeden) Allah kulu Cebrail vasıtasıyla, peygamberine vahyetti.

Necm ve Alak Sûresi'nin tefsirinde değerlendirilen bu rivâyetin farklı varyantları da kaynaklarda yer almaktadır.

Vahyin Gelişi Esnasında Hz. Peygamber'in Ahvâlinden Haber Vermesi

Hiz. Âişe Hz. Peygamberle olan birlikteliği süresince bir çok âyetin nüzûlüne şahit olmuştu. Hz. Peygamber'in de ifadesiyle vahiy Hz. Peygamber'e en fazla Hz. Âişe ile beraberken nâzil oluyordu. Bu esnada Hz. Peygamber'in yaşadığı fiziksel ve ruhsal değişiklikleri bazen Hz. Âişe bizzat gözlemliyordu. Bu müşahedesinin biri ile ilgili olay şöyledir:

Havle isimli bir hanım Peygamberimize kocasıyla ilgili sıkıntısını anlatmış ve Hz. Peygamber'den bir çözüm yolu, çıkış yolu için fetvâ istemişti. Hz. Peygamber bu konuda çözüm içeren bir vahyin bulunmadığını ve evliliklerinin devamının mümkün olamayacağını söylemiş ama kadın mutmain olmayarak tekrar tekrar aynı konuda bir çözüm talep etmiş, bu arada ağlayarak şikâyetini Rabbine de iletmişti. Bundan sonrasını Hz. Âişe şöyle nakleder:

وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا نزل عليه الوحي أخذته مثل السبات فلما قضى الوحي قال:
ادعى زوجك فتلاها عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم {قد سمع الله قول التي تجادلك في زوجها وتشتكي إلى
الله والله يسمع تحاوركما} إلى قوله: {والذين يظاهرون من نسائهم ثم يعودون لما قالوا}

³¹³ 53. Necm, 1-4.

³¹⁴ 53. Necm, 8-9.

“Vahiy nâzil olduğu esnada Rasulullah (sav)’da uykuya benzer bir hal belirdi. Vahiy kesildikten sonra Rasulullah (sav) inen şu âyetleri kadına okudu: ‘Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir...’³¹⁵ Daha sonra kadının kocasını çağırmasını istedi ve ona bu konuda inen hükümleri bildirdi.”³¹⁶

Bu rivâyetlerin başka varyantında ise Hz. Âişe vahiy esnasında Rasulullah (sav)’ın yüzünün renginin değiştiğini ifade etmektedir.

Bu rivâyetlere Mücadele sûresinin ilgili âyetlerinin tefsirinde yer verilmiştir.

Vahyin Ağırlığının Hz. Peygamber’de Tezahürüne Dair

Hz. Âişe, “Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.”³¹⁷ âyetini okuyarak bunun Hz. Peygamber’de nasıl tezahür ettiğini haber vermiştir:

وأخرج أحمد وعبد بن حميد وابن جرير وابن نصر والحاكم وصححه عن عائشة أن النبي (ص) كان إذا أوحى إليه وهو علي ناقته وضعت جرانها فما تستطيع أن تتحول حتي يسري عنه وتلت إذا سنلقي عليك قولا ثقيلًا

“Allah Rasulü (sav)’e devesinin üzerindeyken vahiy geldiğinde devesi çöker ve ondan (vahiy hali) geçinceye kadar kıvıldamaya dahi gücü yetmezdi.” (Hz. Âişe sonra ilgili âyeti okumuştur.)³¹⁸

Başka bir rivâyette ise Hz. Âişe:

حدثنا مسروق بن المرزبان حدثنا ابن أبي زائدة حدثنا محمد بن عمرو عن ابيه: عن عائشة قالت: كان النبي (ص) إذا نزل عليه وجد ما قال الله عز وجل: إنا سنلقي عليك قولا ثقيلًا

“Nebî’ye (sav) vahiy nâzil olduğu esnada Allah’ın “Doğrusu biz sana taşınması ağır bir söz vahyedeceğiz.” âyetinde olduğu gibi ona bir ağırlık çökerdi, demektedir.”³¹⁹

“Hz. Peygamber bana dayalı olduğu halde Cebrail ona vahyediordu.”³²⁰ ifadesi de Hz. Âişe’nin vahyin Hz. Peygamber’e inişi esnasındaki müşahedelerini göstermesi açısından önemli bir rivâyettir.

³¹⁵ 58. Mücâdele, 1-4.

³¹⁶ Taberî, XII. 3; İbn Kesîr, IV. 318; Suyûtî, VI. 183; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen-i İbn-i Mâce*, Dâru’l-Hadîs, I. 665; Ahmed b. Hanbel, VI. 66; Hâkim, II. 481; Fenîsan, s. 400.

³¹⁷ 73. Müzzemmil, 5.

³¹⁸ Suyûtî, VIII. 316; İbn Kesîr, IV. 435; Ahmed b. Hanbel, VI. 118; Hâkim, II. 505.

³¹⁹ Ebû Yâ’lâ, Ahmed b. Ali, *Müsned*, Dâru’l-Memur, Beyrut 1410/1989, VIII. 213; Tirmizî, V. 597; Ahmed b. Hanbel, VI. 158, 162.

³²⁰ Buhari, Fedalul Kur’an, 26; Müslim, Salat, 147.

Bu bağlamdaki rivâyetlere tefsir kaynaklarında Müzzemmil sûresi 5.âyetin tefsirinde yer verilmektedir.

Vahyin Başlangıcı ve Vahyin İniş Şekilleri ile İlgili Haberler

Pek çok tefsir ve hadis kaynağında vahyin başlangıcı ve ilk vahyin iniş şekli ile ilgili en tafsilatlı haberin Hz. Âişe'den nakledilen rivâyet olduğunu görüyoruz. Oldukça uzun olan bu rivâyeti şu şekilde özetleyebiliriz:

Hz. Âişe'nin ifade ettiğine göre; vahyin ilk başlangıcı (uykuda görülen) salih rüyalar şeklinde vukû bulmuştur. Gördüğü her rüyası sabahın aydınlığı gibi çıkan Allah Rasulü, inziva etmek ve yalnız başına kalmaktan çok hoşlanıyor ve Hira mağarasında inzivaya çekiliyordu. Bir müddet orada kalıp sonra eşi Hz. Hatice'nin yanına dönüyor, ibadetini devam ediyor sonra yine Hira'ya gidiyordu. Bir defasında Hira mağarasındayken Cebrail ona geldi ve 'oku' dediğinde Hz. Peygamber, 'Ben okuma bilmem.' diyerek şöyle devam etti: Beni tutup kucakladı ve takatim kesilinceye kadar sıktı, sonra bıraktı ve yine okumamı istedi. Üçüncü kez aynı şekilde tekrarlayınca bana yine 'oku' dedi ve ;"Yaratan Rabbi'nin adıyla Oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! insana bilmediklerini belleten, kalemlle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir." ³²¹ âyetlerini okumamı istedi.'

Hz. Âişe'nin anlattığına göre bu olayın sonrasında Allah Rasulü korkarak Hz. Hatice'ye gelmiş, üzerini örtmesini istemiş, korku ve heyecanı geçince olanları Hz. Hatice'ye anlatmıştı. Hz. Hatice Hz. Peygamber'in şahsîyetini özetleyen ifadelerle ³²² onu teselli etmiş ve amcasının oğlu Varaka'ya götürmüştü. Hz. Muhammed başından geçenleri ona anlatmış, Varaka da gördüğü varlığın Allah'ın diğer peygamberlere de gönderdiği Cebrail olduğunu söylemiş ve onun Nebîliğini tasdik etmişti. Eğer hayâтта olursa Hz. Muhammed'in mücadelesinde ona yardım edeceğini söylemiş ama çok geçmeden vefat etmiş, daha sonra da vahye bir müddet ara verilmiştir. ³²³

Bu rivâyet Alak Sûresi'nin tefsirinde ve bu bağlamdaki diğer âyetlerin tefsirinde yer alan vahiyle ilgili en önemli haber kabul edilmektedir.

---

³²¹ 96. Alak, 1-5.

³²² Bu sözler pek çok kaynakta yer almaktadır: "Korkma! Aksine müjde sana. Allah seni mahcup etmez. Çünkü sen akrabayı ziyaret eder, sözü doğru söylersin. Hiç yalan konuşmaz, zayıflara yardım eder bir şeyi olmayan fakir kimseye kazandırırın. Misafir ağırlar, hak yolunda insanlara yardım edersin." bu ifadeler yukarıda geçen rivayetin içerisinde yer almaktadır. Rivayetin geçtiği kaynaklara bkz.

³²³ Taberî, XII. 3; Kurtubî XX. 118; İbn Kesîr, IV. 527; Suyûtî, VI. 368; Buhârî, *Bed'u'l-vahy*, 1; Ahmed b. Hanbel, VI. 232 ; Tirmizî, *Menâkıb*, 3.

Bu rivâyetle ilgili bazı hususlara dikkat çekmek istiyoruz: Hz. Âişe ilk vahye şahit olmadığı halde bu kadar ayrıntılı bir olaydan nasıl haber vermektedir? Hz. Âişe'nin rivâyetine bu yönüyle karşı çıkan sahâbe olmuş mudur?

Bu soruya birkaç yönden cevap arayabiliriz: Hz. Âişe bu haberi aldıktan sonra belki de defalarca bizzat Rasulullah'tan işitmiş olabilir ki bu kuvvetle muhtemeldir. İlk dönem Müslümanlarının başında gelen 'sıddîk' lakabı ile meşhur babası Ebû Bekir'den dinlemiş, yahut da vahyin ilk şahitlerinden aldığı bilgilerden, tecrübelerden faydalanarak böyle bir haberi derlemiş olabilir. Her ne şekilde olursa olsun bu haberler, gerek Kur'an ve sünnet gerekse tarihî gerçekler ve akılla çelişmeyen haberler olup, vahyin iniş şekli ve ilk vahiy konusuna ışık tutan rivâyet malzemeleri arasında önemli bir yere sahiptirler.

Vahiy konusundaki bilgiler de nüzûl sebebinde olduğu gibi akılla idrak edilmesi mümkün olmayıp sadece işitme veya görme sûretiyle biliNebileceğinden Hz. Âişe'den gelen bu rivâyetler de hükmen merfû sayılır, yani âdetâ Peygamber tarafından bildirilmiş olduğuna hükmedilir.³²⁴

---

³²⁴ Yıldırım, *Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 90.

2. HZ. ÂİŞE'NİN NÜZÛL SEBEBİNİ İFADE ETTİĞİ ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Esbâb-ı Nüzûl

Nüzûl sebepleri anlamına gelen bu tabir Hz. Peygamber'in risalet döneminde vukû bulan ve Kur'an'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine vesile teşkil eden hâdiseye denmektedir.³²⁵

Diğer bir tanımla sebab-i nüzûl; Kur'an'ın bir kısım âyetlerinin indirilmesine vesile olan ortam demektir ki âyetlerin inmesi için mutlak gerekli bir durum değildir.³²⁶ Yani Kur'an'ın bütün âyetleri muayyen ve müşahhas sebeplere bağlı olarak inmemiştir. İslam âlimlerinin araştırmalarına göre sadece 500 kadar âyetin sebab-i nüzûlü bulunduğu tespit edilmiştir.³²⁷

Kur'an ilimlerinin en önemlilerinden biri olan esbâb-ı nüzûlü bilmek Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasını sağladığı gibi Kur'anla ilgili olarak da Kur'an'ın tarihi ve toplumsal zeminini sonraki nesillere aksettirir.³²⁸

Sebeb-i nüzûlleri bilmek Allah Teâlâ'nın hükümlerindeki hikmeti anlamayı kolaylaştırır. Kur'an âyetlerinin daha kolay ezberlenmesi ve muhafaza edilmesine yardımcı olur. Tüm bu olumlu katkılarının yanında bazen esbâb-ı nüzûl rivâyetleri, yorum zenginliğinin önünde engel teşkil eden bir husus olur. Bunlar:

- Her âyette nüzûl sebebi arama çabaları,
- Âyetin mana bakımından birçok vechesi olabilir diye düşünmek varken, nüzûl sebebi ile sınırlı kalma ihtimali,
- Âyetin sebab-i nüzûlündeki olayın çerçevesinde sıkışıp kalmak şeklinde ifade edilebilir.³²⁹

Bu sebepledir ki, çağdaş âlimlerden Hasan Hanefi'nin, esbâb-ı nüzûlü olgunun düşüncenin önüne geçmesi şeklinde tanımladığı ifade edilmektedir.³³⁰

Garaudy ise sebab-i nüzûlla ilgili olarak, "Hz. Peygamber'in ümmeti için ortaya koyduğu bir soruya Cenab-ı Allah'ın somut bir cevabıdır."³³¹ demektedir.

³²⁵ Demirci, Muhsin, "Esbabı Nüzul", *DİA*, İstanbul 1995, XI. 360-362.

³²⁶ Yıldırım, *Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 89.

³²⁷ Demirci, "Esbab-ı Nüzul", *DİA*, XI/360.

³²⁸ Albayrak, Hâlis, *Tefsir Usûlü*, s. 159.

³²⁹ Serinsu, Ahmet Nedim *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü*, Şule Yay, İstanbul 1994, s. 235.

³³⁰ Serinsu, age., s. 67.

Nüzûl sebeplerine dair rivâyetlerin muteber sayılabilmesi için bunların muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e isnad edilmesi gerekir. Bu sebeple tefsir âlimleri bu konuda oldukça titiz davranmışlardır.³³²

Kur'an ilimlerinden biri olarak esbâb-ı nüzûl ilmi sahâbe ve tâbiûn dönemlerinde de müstakil olarak ele alınmış ve Kur'an'ı anlama gayreti içine girenlerin mutlaka bilmesi gereken bir ilim olarak zikredilmiştir. Ama sahâbe hiçbir zaman her âyetin nüzûl sebebini bilmek iddiasında olmamıştır. Sahâbe sahip oldukları esbâb-ı nüzûl ilmini tabiiilere tâlim yoluyla aktarmışlardır.³³³

Böylece sayın Cerrahoğlu'nun da ifade ettiği gibi, başlangıçta tefsir ilmi, esbâb-ı nüzûlü bilmekten ibaretti.³³⁴ İlk müfessirler âyetin tefsirine sebeb-i nüzûlünü zikrederek başlamayı âdet edinmişlerdi. Rivâyet çokluğu sebebi ile âyetin muhtevasına münasip gördükleri rivâyetleri naklediyorlardı.

Esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin ilk kayda geçirildiği eserler hadis mecmuaları olup bu eserlerin bir bölümü tefsire tahsis edilmiştir.³³⁵

Nüzûl sebepleri, ancak vahyin inişini müşâhede eden sahâbenin naklî ile bilinir. Bu yolla gelen rivâyetler hükmen merfû sayılırlar.

Bir âyetin ne zaman, nerede, hangi şartlar içinde ve hangi olayla ilgili olarak indirildiğini bilmek âyetin, ilâhî maksada uygun şekilde yorumlanması, fıkhi hükümlerin çıkarılması, teşri hikmetinin kavranması için önem arz eder.³³⁶

İşte bu tarihî arka plânı ve birikimi aktaran sahâbe arasında Hz. Âişe'nin mümtaz bir yeri vardır. Çünkü o yıllarca vahyin ilk muhatabının yanında yer almış, birçok âyetin ve sûrenin nüzûlüne şahit olmuş bir isimdir. Onun bu imtiyazlı durumu, kendisinden gelen sebeb-i nüzûl rivâyetlerinin değerini göstermesi bakımından çok önemlidir.

Araştırmamız esnasında tefsir kaynaklarında ve hadis kaynaklarında tespit ettiğimiz Hz. Âişe'den gelen bine yakın rivâyetin önemli bir kısmını da sebeb-i nüzûlla ilgili olanların oluşturduğunu müşâhede etmiş bulunuyoruz.

---

³³¹ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, Pınar Yay, İstanbul 1990, s. 63.

³³² Demirci, s. 360.

³³³ Serinsu, s. 58-60.

³³⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I. 116.

³³⁵ Serinsu, s. 73.

³³⁶ Demirci, s. 61.

Bu bölümde bu bağlamdaki rivâyetleri değerlendirmeye çalışacağız. Bunu yaparken yine rivâyetlerin tamamına yer vermeyip örnekleme yolunu tercih edeceğiz. Aksi takdirde derlediğimiz yüze yakın rivâyetin burada yer alması bir tez çalışmasının sınırlarını oldukça zorlamak demek olacaktır. Şimdi Hz. Âişe'nin hangi âyetlerin nüzûl sebeplerini bildirdiğini ifade etmeye çalışacağız.

1. Bakara Sûresi 158. Âyetin “Ensar” Hakkında İndiğini Haber Vermesi

Câhiliye döneminde insanlar Menat'a tapıyorlar, Safâ ve Merve mevkiinde ona telbiye getiriyorlardı. Bu sebeple Müslüman olduktan sonra bu konuyu Hz. Peygamber'e sormuşlardı. Bunun üzerine:

إن الصفا والمروة من شعائر الله فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح عليه أن يطوف بهما ...

“Şüphesiz Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Kim Kâbe'yi tavaf eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde bir günah yoktur...”³³⁷ âyeti nâzil oldu. Hz. Âişe'den gelen bir rivâyette bu olay anlatılmış ve Hz. Âişe şöyle demiştir:”

وأخرج الحاكم وصححه وابن مردويه عن عائشة قالت: نزلت هذه الآية في الأنصار

“Bu âyet Ensar hakkında nâzil olmuştur.”³³⁸

Hac menasiki ile ilgili bu rivâyet ilgili âyetin tefsirinde nüzûl sebebi olarak pek çok kaynakta yer almıştır.

2. “Boşanma” Konusuna İnen Bir Âyetin Nüzûl Sebebi

Vahyin henüz tamamlanmadığı bir dönemde bir kadın gelerek Hz. Âişe'ye eşiyle arasındaki problemi anlatmıştır. Problem kocanın hanımını defalarca boşayıp, iddeti içinde tekrar dönüp, tekrar boşamasıdır. Hakkında açık bir hüküm olmayan bir konuda Hz. Âişe susmuş, olayı Hz. Peygamber'e götürmüştü. O da fetvâ verememiş ve susmuş bunun üzerine “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir...”³³⁹ âyeti nâzil olmuştur.

Hz. Âişe bu âyetin sebab-i nüzûlünü farklı ifadelerle anlatır. Onlardan özet şeklinde olan bir rivâyet şöyledir:

³³⁷ 2. Bakara, 158.

³³⁸ Suyûtî, I. 384; Müslim, *Hacc*, II. 928; Fenîsan, s. 49-50; el-Hıfînî, s. 922; Bu bağlamda pek çok benzer rivayet vardır. Bunlar için bkz. İbn Kesîr, I. 198; Taberî, III. 236; Rûdânî, IV. 24.

³³⁹ 2. Bakara, 229.

“Hz. Âişe’den şöyle rivâyet edilir: Bir kadın gelerek boşanma hususunda bir şeyler sordu. Hz. Âişe şöyle dedi: Bu konuyu Allah Rasulüne anlattım. (Bunun üzerine) bu âyet nâzil oldu.”³⁴⁰

3. “Yetim Kızların Hukuku” İle İlgili İnen Âyetlerin Nüzûl Sebebi

Câhiliye döneminden kalma alışkanlıklarla insanlar şöyle davranırlardı. Himayelerinde bir yetim kız varsa, güzel ve zenginse velisi onunla evlenmek ister ama mihrini de tam vermezdi. Eğer kız çirkinse onunla evlenmez, başkası ile de evlenmesine izin vermeden haksız bir şekilde malından yemeye devam ederdi. Hz. Âişe’nin bildirdiğine göre bunun üzerine “Yetimlerin hakkına riâyet edememekten korkarsanız...”³⁴¹ âyeti nâzil olmuştur.³⁴²

Yine insanlardan bazıları da yetimlerin hukuku konusunda çok endişe eder, ihtiyaçları olduğu halde günaha girme korkusuyla onların mallarına dokunmazlardı. Bu hususta Hz. Âişe’den gelen rivâyet şöyledir:

وحدثنا أبي حدثنا محمد بن سعيد الأصبهاني حدثنا علي بن مسهر عن هشام عن أبيه عن عائشة قالت: أنزلت هذه الآية في والي اليتيم {ومن كان غنيا فليستعفف ومن كان فقيرا فليأكل بالمعروف} بقدر قيامه
“...Şu âyet yetimin velisi hakkında inmiştir. Zengin olan veli iffetli olmaya çalışsın, fakir olan da uygun olarak yesin.³⁴³ Yani ihtiyacı kadar ve emeğinin karşılığı kadar (diye ilave etmiştir.)”³⁴⁴

Bu bağlamdaki rivâyetler Nisa sûresi 127. âyetin sebab-i nüzûlü olarak da değerlendirilmiştir.

4. Allah Ve Rasulüne İtâat Edenlerin Müjdelendiği Âyetin Sebeb-i Nüzûlü

Hz. Âişe’den gelen bir rivâyette bu olay şöyle zikredilir:

أخرج الطبراني وابن مردويه وأبو نعيم في الحلية والضياء المقدسي في صفة الجنة وحسنه عن عائشة قالت: جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله إنك لأحب إلي من نفسي وإنك لأحب إلي من ولدي وإني لأكون في البيت فأذكرك فما أصبر حتى آتي فأنظر إليك وإذا ذكرت موتي وموتك عرفت أنك إذا دخلت الجنة رفعت مع النبيين وأناي إذا دخلت الجنة خشيت أن لا أراك

³⁴⁰ İbn Kesîr, I. 272; Suyûtî, I. 277; Tirmizî, *Talak*, III. 497; Fenîsan, s. 102-103; el-Hıfînî, s. 926.

³⁴¹ 4. Nisâ, 3.

³⁴² Bu konudaki rivayetler için bkz. Taberî, VI. 531; İbn Kesîr, VIII. 449; el-Hıfînî, s. 930; Müslim, IV. 2313; İbn Ebî Şeybe, IV. 359; Fenîsan, s. 152.

³⁴³ 4. Nisâ, 6.

³⁴⁴ Taberî, VII. 593; İbn Kesîr, I. 600; Suyûtî, II. 121; el-Hıfînî, s. 932.

فلم يرد عليه النبي صلى الله عليه وسلم شيئا حتى نزل جبريل بهذه الآية ومن يطع الله والرسول فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم

“Hz. Âişe dedi ki: Bir adam Nebî (sav)’e geldi ve şöyle dedi: Ey Allah’ın Rasulü ben seni kendi nefsimden, çocuğumdan daha çok seviyorum. Evde sürekli seni anıyorum, anlatıyorum, sabredemeyip hemen geliyorum ve sana bakıyorum.” Ama kendi ölümümle senin ölümünü düşündüğüm zaman anıyorum ki sen cennete girdiğinde Peygamberlerin olduğu kata yükseleceksin, ben cennete girdiğimde seni görmemekten korkuyorum. Hz. Peygamber ona hiçbir cevap vermedi. Çok geçmeden Cebrail (as.) şu âyeti getirdi:

“Kim Allah’a ve Rasule itâat ederse işte onlar Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır. (Nisa, 69)”³⁴⁵

Sahâbenin imanının, itâatinin, ahiret inancının ve sevgisinin boyutlarını gösterme açısından bu rivâyet oldukça önemlidir.

5. “Sulhun Hayırlı Olduğu”nu Bildiren Âyetin Nüzûl Sebebi

Hz. Âişe Peygamber’in eşlerine karşı olan adaletli tutumundan birçok vesileyle çokça bahsetmiştir. Diğer eşlerinden de bunun hilafında bir haber vârid olmamıştır.

Bir rivâyete göre;

ولقد قالت سودة بنت زمعة حين أسنت و فرقت أن يفارقها رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا رسول الله يومي هو لعائشة فقبل ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت عائشة: فأنزل الله في ذلك وإن امرأة خافت من بعلها نشوزا أو إعراضا

Peygamber’in eşlerinden Sevde iyice yaşlandığı zaman eşinin kendisini boşayacağından endişe ederek korkmuş ve şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Rasulü, beni yanında tut (boşama), günümü Âişe’ye veriyorum.” Allah Rasulü de bunu kabul etti. Bunun üzerine Hz. Âişe şu âyetin nâzil olduğunu söyler: “Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir sulh (anlaşma) yapmalarında onlara günah yoktur, sulh (daima) hayırlıdır...(Nisa 128)”³⁴⁶

³⁴⁵ İbn Kesîr, I. 522; Suyûtî, II. 182; Buhârî, *Tefsîr*, VIII. 255; Ahmed b. Hanbel, VI. 46, 205, 274; Fenîsan, s. 164; el-Hıfînî, s. 935; Rûdânî, IV. 46.

³⁴⁶ İbn Kesîr, I. 562; Suyûtî, II. 232; Hâkim, II. 186; Fenîsan, s. 174-175; el-Hıfînî, s. 937.

Bu rivâyet metninin sıhhati hususunda birtakım problemler görüyoruz. Âyette “kocasının geçimsizliğinden ve yüz çevirmesinden korkan kadın” ifadesinin muhatabının kesinlikle Hz. Muhammed olmaması gerekir. Çünkü hiçbir eşine karşı böyle bir tutum sergilememiştir veya bu bağlamda hiçbir ifadeye rastlanmamıştır.

Tahyîr hâdisesinde bile hiçbir eşine “seni boşamak istiyorum” dememiştir. Bu sebeple bu âyetin nüzûl sebebi olarak kaynaklarda yer alan bu rivâyet pek isabetli gözükmemektedir. Ulaştığımız bu yargıyı Hz. Âişe’den yine bu âyetin nüzûl sebebi olarak gelen birkaç rivâyette Hz. Sevde’ye en ufak bir işaret olmaması daha da kuvvetlendirmektedir.³⁴⁷

İbn Abbâs kaynaklı olarak da gelen bu haber üzerinde dikkatlice düşünmek ve araştırmak daha doğru olacaktır.

6. “Teyemmümün Farzıyeti” İle İlgili Âyetin Nüzûl Sebebi

Bir sefer esnasında Hz. Peygamber Hz. Âişe’yi de yanına almıştı. Yolculuk esnasında yine Hz. Âişe gerdanlığını kaybetmişti. Hz. Peygamber ve ashabı zorunlu olarak orada mola verdiler. Buldukları yerde su yoktu ve beraberlerinde de su tükenmişti. İnsanlar namaz vakti girip de abdest alamayınca Hz. Âişe’yi Hz. Ebû Bekir’e şikâyet ettiler. O da Hz. Âişe’ye bu hususta kızdı. Olayın bundan sonrasını Hz. Âişe şöyle anlatır: “Allah Rasulü sabaha kadar uyudu. Sabah namazı vakti kalktığına su aradı ama bulamadı. Bunun üzerine; “*Ey iman edenler eğer su bulamadıysanız temiz toprakla teyemmüm edin...*”³⁴⁸ âyeti nâzil oldu. Ebû Bekir (ra.) bana sen ne mübareksin diye üç kez iltîfâta bulundu.³⁴⁹

7. “Allah Seni Koruyacaktır” Âyetinin Nüzûl Sebebi

حدثنا سعيد الجريري عن عبد الله بن شقيق عن عائشة قالت: [كان النبي صلى الله عليه وسلم يحرس حتى نزلت هذه الآية: {والله يعصمك من الناس} قالت: فأخرج النبي صلى الله عليه وسلم رأسه من القبة فقال: أيها الناس انصرفوا فقد عصمني الله

Hz. Âişe’den rivâyet edilir ki, “Allah seni insanlardan koruyacaktır”³⁵⁰ âyeti gelinceye kadar Rasulullah’ı gece nöbetçiler beklerdi. Bu âyet nâzil olunca başını

³⁴⁷ Bu rivayetler için bkz. Taberî, IX. 270-271; Suyûtî, II. 232; İbn Mâce, I. 634; Müslim, IV. 2316; İbn Ebî Şeybe, IV. 357.

³⁴⁸ 5. Mâide, 6.

³⁴⁹ Taberî, VIII. 400, İbn Kesîr, I. 506; Suyûtî, II. 263; Müslim, I. 279; Ahmed b. Hanbel, VI. 57; Canan, X. 500-510 (Bu rivayete bazı kaynaklar 4. Nisâ, 43’te yer vermektedir.)

³⁵⁰ 5. Mâide, 67.

çadırdan çıkartıp şöyle seslendi: “Ey insanlar, haydi gidin Allah beni koruyacaktır.”³⁵¹

8. Ganimetlerin Taksiminden Bahseden Âyetin Nüzûl Sebebi

Bedir savaşından sonra alınan ganimetlerin paylaşılması esnasında Müslümanlar ihtilafa düşmüşler ve birbiriyle tartışmışlardı. Bunun üzerine “Sana savaş ganimetlerini soruyorlar de ki, ganimetler Allah ve Peygamberine aittir...” âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber ganimetleri yeniden eşit biçimde paylaştırdı. Bu haberi nakleden pek çok sahâbî arasında Hz. Âişe de vardır.³⁵²

9. “Esirlerin Teselli Edilip, Müjdelendiği” Âyetin Nüzûl Sebebi

Bu konuda Hz. Âişe’den nakledilen habere göre: Bedir esirleri için Mekke halkı fidye gönderirken Hz. Peygamberin kızı Zeynep de esirler arasında olan kocası için Hz. Hatice’nin hediye ettiği gerdanlığı fidye olarak gönderir. Hz. Peygamber bunu görünce tanır ve çok duygulanır. O gün esirler arasında amcası Abbâs da vardır. Allah Rasulü hem ondan hem de iki yeğeninden fidye alır. Bu olaydan sonra Hz. Abbâs Müslüman olduğunu açıklar. Bunun üzerine:

“Ey Peygamber, elinizdeki esirlere de ki, Eğer Allah kalplerinizde hayır olduğunu bilirse, sizden alınandan (fidyeden) daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar...”³⁵³ âyeti nâzil oldu. Bundan sonra Hz. Abbâs, “Allah yirmi okka yerine bana İslam’da yirmi köle verdi ki, her birinin malı, dillere destandır Rabbimden beklediğim mağfiret de ayırdır.” dedi.³⁵⁴

10. İnfâk Etmenin Sınırlarını Bildiren Âyetin Nüzûl Sebebi

Hz. Âişe’den nakledilen habere göre;

وأخرج ابن مردويه عن أبي أمامة رضي الله عنه: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لعائشة: وضرب بيده “أنفقي ما ظهر؟ كفى” قالت: إذا لا يبقى شيء قال ذلك: ثلاث مرات فأنزل الله تعالى: ولا تجعل يدك مغلولة

“Hz. Âişe ve Allah Rasulü otururlarken Nebî (sav) Hz. Âişe’nin eline vurarak elimde avucumda ne varsa, her şeyi infâk et, dedi. Bir şey kalmayınca ne vereyim

³⁵¹ Taberî, IV. 646; İbn Kesîr, II. 78; Suyûtî, II. 393; Tirmizî, *Tefsîr*, V. 251; Hâkim, II. 313; Fenîsan, s. 183; el-Hıfînî, s. 940; Rûdânî, IV. 54. Bu rivâyet de sorunlu rivâyetlerden biridir. Zira Hz. Peygamber, her zaman bekçi ve nöbetçi kullanmıştır. Esbâba tevessülü terk etmemiştir.

³⁵² Bu konuyla ilgili rivayet için bkz. Suyûtî, III. 160.

³⁵³ 8. Enfâl, 70.

³⁵⁴ Suyûtî, II. 327; Taberî, XIV. 75; İbn Kesîr, II. 327 (Taberî, ve İbn Kesîr, başka şahıslardan nakletmektedirler); Fenîsan, s. 203-204.

dedim. Nebî (sav) ise aynı şeyi üç kez tekrarladı. Çok geçmeden “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma...”³⁵⁵ âyeti nâzil oldu.”³⁵⁶

11. “Namazda Sesini Yükseltme, Gizli de Okuma...” Âyetinin Nüzûl Sebebi

Hz. Peygamber İslam’ın ilk yıllarında Mekke’de bir müddet İslam’ı tebliğ vazifesini gizli olarak yapmak durumunda kalmıştı. Çünkü müşrikler Kur’an’ı duyduklarında, Kur’an’a onu indirene ve onu getirene küfrediyorlardı. Hz. Âişe’nin rivâyet ettiğine göre Allah Teâlâ;

ولا تجهر بصلاتك ولا تخافت بها وابتغ بين ذلك سبيلا

“...Namazında yüksek sesle okuma, onda sesini de fazla kısıma...”³⁵⁷ âyetini inzâl buyurdu.³⁵⁸ İbn Abbâs’dan gelen rivâyete göre bu âyet “Namazda okurken müşrikler duyacak şekilde sesini yükseltme! Ashabın duymayacak kadar da gizli okuma. İkisi arasında bir yol tut. Bağırmadan oku ki onlarda Kur’an’ı senden alıp öğrensinler.”³⁵⁹ anlamına geliyordu.

Burada şu hususa dikkat çekmek istiyoruz. Hz. Âişe’den gelen bu haber birtakım soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Hz. Âişe’nin nübüvvetin dördüncü senesi doğduğunu iddia edenlere göre bu haberin Hz. Âişe’ye isnadı ne kadar doğrudur. Diğer bir soru; acaba Hz. Âişe meşhur olan görüşün aksine o dönemi algılayabilecek ve yıllar sonra bununla ilgili haber verecek bir yaşta mıydı? Yoksa kendisi şahit olmadığı bu olayla ilgili haberi hükmen merfû addedilen rivâyetler arasında mıdır? Ya da babasından veya bir başkasından duyarak mı nakletmiştir? Bu soruların üzerinde düşünülmesi gerektiğine inanıyoruz.

12. İfk Hâdisesinden Bahseden Âyetin Nüzûl Sebebi

Araştırmamız esnasında birçok başlık altında incelemeye çalıştığımız ifk hâdisesi ile ilgili rivâyetler bu bölümde de nüzûl sebebi bağlamında karşımıza çıkmaktadır.

“İftira hâdisesi” diye bilinen olayı kısaca şöyle özetleyebiliriz:

³⁵⁵ 17. İsrâ, 29.

³⁵⁶ Suyûtî, V. 276; Fenîsan, s. 236.

³⁵⁷ 17. İsrâ, 110.

³⁵⁸ Suyûtî, IV. 206; Ahmed b. Hanbel, VI. 73, 74, 138, 149; Tirmizî, V. 183.

³⁵⁹ Taberî, XV. 182; İbn Kesîr, III. 69; Müslim, *Salât*, I. 329; Rûdânî, IV. 86; Fenîsan, s. 243-244.

Hız. Peygamber, askerî seferlerin birinde yanına Hz. ÂiŖe'yi de almıŖ, dnŖte Hz. ÂiŖe gerdanlığının dŖtđn fark ederek onu aramaya koyulmuŖ, bu arada kabile Hz. ÂiŖe'yi tahtirevanının³⁶⁰ içinde sanarak yoluna devam etmiŖti. Hz. ÂiŖe geri döndüğünde kimseyi bulamayınca orada beklemeye baŖlamıŖ, orduyu geriden takiple görevli Safvan, Hz. ÂiŖe'yi alarak kabileye yetiŖtirmiŖti. Bu hâdiseyi münâfıklar baŖka türlü anlayıp Hz. ÂiŖe'ye iftira etmiŖler ve insanlar arasında da yaymıŖlardı. Hz. Peygamber bunu duyunca çok zlmŖ, o dönemde hasta olan Hz. ÂiŖe de olayı duyunca hastalığı daha da artmıŖtı. Olaydan yaklaŖık bir ay sonra Allah (c.c), Hz. ÂiŖe'nin mâsûmiyetini bildiren âyetleri indirmiŖ, olaya adı karıŖanlar azarlanmıŖ, suçlular cezalandırılmıŖtı. Neticede tüm Müslümanları zen bu hâdis e "bir hanımın mâsûmiyetinin Kur'an'la ispatlanması" gibi bir hayırla sonulanmıŖtı. Tüm tefsir ve hadis kaynaklarında, tarih kitaplarında Hz. ÂiŖe ile ilgili alıŖmalarda geniŖe yer alan bu hâdis eyle ilgili olarak bizzat Hz. ÂiŖe'den de birçok rivâyet gelmiŖtir. "Bu ağır iftirayı uyduranlar Ŗphesiz sizin içinizden bir gruptur..."³⁶¹ diye baŖlayan, kimi rivâyetlere göre dokuz, kimi rivâyetlere göre onbeŖ âyetin nüzûl sebebi olarak bu hâdis eye yer verilmiŖtir. Oldua uzun ve daha önce de eŖitli vesilelerde deđinilmıŖ olan bu konu ile ilgili çok sayıdaki rivâyete araŖtırmamızın sınırları açısından burada yer vermeyip bu kadarla yetineceğiz.³⁶²

13. rtnmeye Dair Hükümler İhtiva Eden Âyetin Nüzûl Sebebi

Nur sresi 31. ve 60, Ahzab sresi 53 ve 59. âyetler özellikle hanımların rtnmeleri ile ilgili hükümleri ihtiva etmektedir. Bu âyetlerin nüzûl sebeplerinde zikredilen rivâyetler isnad ve metin bakımından aynı veya birbirine yakın anlamlı rivâyetlerdir. Konumuz itibariyle çok sayıdaki bu rivâyetlerden birine yer vermekle yetineceğiz. Hz. ÂiŖe'nin Ŗyle söylediği rivâyet edilir:

وأخرج ابن مردويه عن عائشة قالت: رحم الله نساء الأنصار لما نزلت يا أيها النبي قل لأزواجك

وبناتك ونساء المؤمنین شققن مروطن فاعتجرن بها

³⁶⁰ Develerin üzerinde insan taŖımaya yarayan kapalı küçük odacık.

³⁶¹ 24. Nr, 11.

³⁶² Bu konudaki rivayetler için bkz. Taberî, XVIII. 87, 88, 89, 95; İbn Kesîr, III. 271, 273, 372; Suytfî, V. 22, 32; Ahmed b. Hanbel, VI. 35, 103, 226; Fenîsan, s. 264, 285; el-Hifnî, s. ???; Tirmizî, *Tefsîr*, V. 336, 355; Nesâî, *Nikâh*, VI. 80; Abdurrezzâk, V. 419; Buhârî, *Tefsîr*, VIII. 482; Rûdânî, IV. 96-106.

“Allah ensâr hanımlarına merhamet etsin. “Ey Peygamber, Hanımlarına, kızlarına ve Mü’minlerin hanımlarına dış örtülerini üstlerine almalarını söyle.”³⁶³ âyeti nâzil olunca örtülerinden keserek başlarını bununla örttüler.”³⁶⁴

14. İzin Almaksızın Yemek Yenilebilecek Evlerden Bahseden Âyetin Nüzûl Sebebi

Hız. Âişe’den bu konuda gelen rivâyet şöyledir:

وأخرج البزار وابن أبي حاتم وابن مردويه وابن النجار عن عائشة قالت: كان المسلمون يرغبون في النفير مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فيدفعون مفاتيحهم إلى أمنائهم ويقولون لهم: قد أحلنا لكم أن تأكلوا مما احتجتم إليه فكانوا يقولون: انه لا يحل لنا أن نأكل انهم أذنوا لنا من غير طيب أنفسهم وانما نحن أمناء فانزل الله ولا على أنفسكم أن تأكلوا إلى قوله أو ما ملكتم مفاتيح

“Hz. Âişe der ki: Müslümanlar Allah Rasulü ile birlikte olmayı, yolculuğa (cihada) çıkmayı çok seviyorlardı. Giderken de anahtarlarını yakınlarına emanet ediyorlar ve onlara, ihtiyacınız olan şeyleri yemenizi size helal ediyoruz diyorlardı. Onlar ise hoşlanmayarak izin verdiklerini düşünerek, “Yememiz bize helal değil, biz ancak emanet edilen kefilleriz.” diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ; “Anahtarları ellerinizde bulunan evlerden veya dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur...”³⁶⁵ âyetini indirdi.³⁶⁶

15. “Evlatlıkların Hukukuna Dair” Düzenlemeler Getiren Âyetin Sebeb-i Nüzûlü

Hız. Peygamber (sav) Zeyd’i küçük yaşta evlat edinmişti. Büyüdüğü zaman herkes ona “Muhammed’in oğlu Zeyd “ demeye başladı. Bunun üzerine Hız. Âişe’nin bildirdiğine göre; Allah Teâlâ, “Onları (evlat edindiklerinizi) babalarına nispet ederek çağırın.”³⁶⁷ âyetini indirdi ve “Allah katında en doğru ve adil olanın da bu”³⁶⁸ olduğunu ifade ederek bu anlayışa son verdi.³⁶⁹

³⁶³ 33. Ahzab, 59.

³⁶⁴ Taberî, XVIII. 120; İbn Kesîr, III. 284; Suyûtî, V. 42; Hâkim, II. 397; Rûdânî, IV. 106; Fenîsan, s. 287-289; el-Hıfînî, s. 955.

³⁶⁵ 24. Nûr, 61.

³⁶⁶ Suyûtî, V. 58; Taberî, XVIII. 169 (Hz. Âişe’den nakletmiyor); Şevkânî, IV. 54; Fenîsan, s. 294-295; el-Hıfînî, s. 951-952.

³⁶⁷ 33. Ahzâb, 5.

³⁶⁸ 33. Ahzâb, 5.

³⁶⁹ Suyûtî, V. 181; İbn Ebî Şeybe; XII. 424; Abdurrezzâk, VII. 330; el-Hıfînî, s. 953-954; Fenîsan, s. 310-311.

Aynı mevzuda Ahzâb sûresi 40. âyetin nüzûl sebebi bağlamında Hz. Âişe'den bir haber daha nakledilir:

“Hz. Peygamber (sav), (evlatlığı) Zeyd'in boşadığı hanımı Zeynep'le evlendiği zaman “Muhammed oğlunun karısını aldı” diyorlardı. Bunun üzerine “Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir...”³⁷⁰ mealindeki âyet nâzil oldu.”³⁷¹

16. Tahyîr Hâdisesi İle İlgili Âyetin Nüzûl Sebebi

Hz. Peygamber'in eşleri diğer insanlar gibi bazı ziynet eşyaları ve daha iyi bir geçim istiyorlardı. Allah Rasulü, Allah'ın emriyle sadelikten ayrılmıyor, dünyanın geçici ziynetlerine rağbet etmiyordu. Hanımlarının isteklerinin devam etmesi sonucu Allah Teâlâ “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Eğer dünya diriliği ve süsünü istiyorsanız gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki, Allah içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükafat vardır.”³⁷² âyetini inzâl buyurdu ve bu iki âyete “tahyîr âyetleri” dendi. Hz. Peygamber, bu âyetleri önce Hz. Âişe'ye haber verdi. Ona bu konuda ailesine danışmasını önerdi. Hz. Âişe ise şöyle cevap verdi:

قالت عائشة رضي الله عنها: أفيك أستأمر أبي؟ بل أختار الله تعالى ورسوله

“Seni tercih konusunda anne ve babama mı danışacağım. Bilakis ben, Allah ve Rasulünü tercih ediyorum.” dedi ve ekledi: “Benim bu cevabımı diğer hanımlara söyleme.”³⁷³

Burada konumuz açısından çok önemli olmasa da dikkatimizi çeken bir hususu ifade etmek istiyorum.

Hz. Âişe'nin tercihini söyleyip bunu diğer hanımlarından gizlemesini istemesinin sebebi ne olabilirdi? Peygamber'e aşırı düşkünlüğü ve kıskançlığı sebebiyle diğer hanımlar farklı cevap verirse kendisinin Hz. Peygamber'in tek hanımı olabilme ihtimalini aklından geçirmiş midir, şeklinde sorular akla gelebilmektedir.

³⁷⁰ 33. Ahzâb, 40.

³⁷¹ Suyûtî, V. 181; el-Hıfñî, s. 953-954.

³⁷² 33 Ahzâb 28-29.

³⁷³ Taberî, XXI. 158; İbn Kesîr, III. 480; Suyûtî, V. 194; Ahmed b. Hanbel, VI. 77, 103, 152, 163; el-Hıfñî, s. 955; Tirmizî, V. 351; Nesâî, VI. 55.

17. Peygamber Eşlerine Özel Statü Getiren Âyetin Nüzûl Sebebi

Bu hususu Hz. Âişe şöyle haber verir:

عن مجاهد عن عائشة قالت: [كنت أكل مع النبي صلى الله عليه وسلم حيسا في قعب فمر عمر فدعاه فأكل فأصابته إصبعة إصبعي فقال حسن أو أوه لو أطاع فيكن ما رأته عين] فنزل الحجاب {ذلكم أظهر لقلوبكم وقلوبهن}

*“Peygamber (sav) ile beraber aynı tabaktan yemek yiyordum. Hz. Ömer uğradı ve Rasulullah onu da yemeğe davet etti. Hz. Ömer yemek yerken parmağı parmağıma deyince, Vah sana, dikkat etsene, dedi. Sonra da bana bu konuda uyulsa hiçbir gözüün sizi görmemesi lâzım diye ekledi. Bunun üzerine hicab âyeti nâzil oldu.”*³⁷⁴

Bir başka rivâyette ise, bir adamın izinsiz olarak Hz. Peygamber’in yanına girdiği, Hz. Âişe’yi görünce onunla ilgili edepsiz ifadeler kullandığı, bu olaydan sonra hicab âyetinin indiği yine Hz. Âişe kaynaklı olarak nüzûl sebepleri arasında zikredilmektedir.³⁷⁵

Bu konuda Ahzâb sûresi 53. âyet nâzil olmuştur.

Peygamber’in evine izinsiz girilmemesi, hanımlarından bir şey isterken perde arkasından istenmesi, Peygamber’in eşlerinin mü’minlerin anneleri olup, başkalarıyla nikahlanmalarının ebediyen haram olması bu âyette ifade edilen Peygamber eşlerine has hükümlerdir.

Hz. Âişe’nin Ahzâb sûresinde nüzûl sebebini bildirdiği bir diğer âyet de, *“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü’minlerin hanımlarına dış örtülerini üstlerine almalarını söyle...”*³⁷⁶ âyetidir. Hz. Âişe’den bu konuda da rivâyetler nakledilmektedir. Örtünmeyle ilgili diğer âyetlerin nüzûl sebeplerine yakın rivâyetler bu âyet için de zikredilmektedir. Hz. Ömer’in hicab emri hususundaki ısrarı da bu sebepler arasında yer almaktadır.³⁷⁷

18. “Allah’ın ve Rasulü’nün Önüne Geçmeyin...” Âyetinin Nüzûl Sebebi

Hz. Âişe’den gelen bu husustaki rivâyet şöyledir:

³⁷⁴ Taberî, XXII. 39; İbn Kesîr, III. 505; Suyûtî, V. 213; el-Hıfînî, s. 960; Fenîsan, s. 324-325.

³⁷⁵ İbn Kesîr, III. 503; Suyûtî, V. 212; Hâkim, III. 119.

³⁷⁶ 33. Ahzâb, 59.

³⁷⁷ Bu rivayetler için bkz. Taberî, XXII. 32; İbn Kesîr, III. 501; Suyûtî, V. 421; Müslim, IV. 1079; Fenîsan, 328; el-Hıfînî, s. 961.

وأخرج ابن النجار في تاريخه عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان أناس يتقدمون بين يدي رمضان بصيام يعني يوماً أو يومين فأنزل الله تعالى يا أيها الذين آمنوا لا تقدموا بين يدي الله ورسوله

“İnsanlar Ramazanda oruç tutma konusunda Allah ve Rasülü'nün önüne geçiyorlar yani asıl zamanından bir veya iki gün önce oruca başlıyorlardı. Bunun üzerine “Ey İman edenler, Allah'ın ve Rasülü'nün önüne geçmeyin...”³⁷⁸ âyeti nâzil oldu.³⁷⁹

19. “Doğrusu Güldüren de Ağlatan da O'dur.” Âyetinin Nüzûl Sebebi

Hiz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre; “Hz. Peygamber bir gün ashabtan gülmekte olan bir gruba uğrayıp, onlara “Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağladınız.” buyurdu. Bunun üzerine Cebrail geldi ve “Ey Muhammed Allah sana şöyle diyor (dedi ve âyeti okudu): Muhakkak ki güldüren ve ağlatan O'dur.”³⁸⁰ Bunun üzerine (Peygamber) tekrar onların yanına döndü ve şöyle dedi: Kırk adım yürümeden bana Cebrail geldi ve şöyle söyledi. Onlara git ve Allah'ın onlar için indirdiğini söyle: (Güldüren de ağlatan da O'dur)”³⁸¹

Bu rivâyetle benzerlik gösteren bir diğere haberi Hiz. Âişe'den gelen merfû rivâyetler bağlamında değerlendirmiştik. Bu habere göre;

Hiz. Peygamber gülen insanları, “Rabbinizden bağışlandığınıza dair bir güvence gelmediği halde gülüp eğleniyor musunuz?” diye azarlamış ve haklarında “İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı gelmedi mi?”³⁸² âyetinin indiğini haber vermişti. Bunun kefarecini sorduklarında “Güldüğünüz kadar ağlamaktır.” diye cevap vermişti.³⁸³

Bu iki rivâyeti beraber değerlendirmeye çalıştığımızda birtakım soru işaretleri beliriyor. Acaba rivâyetlerden her biri farklı zaman, zemin ve muhatap için mi söylenmiştir yoksa rivâyetin biri problemlidir? Çünkü burada birbirleriyle çelişkili gibi görünen iki anlam ve yorum söz konusudur.

³⁷⁸ 49. Hucurât, 1.

³⁷⁹ Suyûtî, VI. 84; Ahmed b. Hanbel, II. 234; Tirmizî, III. 68; Nesâî, IV. 134; Bağavî, IV. 209; Müslim, *Siyâm*, 19; Buhârî, *Siyâm*, 13 (bu rivayet hadis kaynaklarında ayet zikredilmeden yer almaktadır.)

³⁸⁰ 53. Necm, 43-44.

³⁸¹ Suyûtî, VI. 130; Tirmizî, IV. 556; Nesâî, III. 83; Ahmed b. Hanbel, VI. 81, 164; Fenîsan, s. 385.

³⁸² 57. Hadîd, 16.

³⁸³ Suyûtî, VIII. 57; İbn Ebî Şeybe, XIV. 60.

20. Şikâyetlerini Rabbine İleten Kadın ile İlgili Âyetin Nüzûl Sebebi

Araplar arasındaki zihar denilen adete göre bir erkek hanımına kızınca “*Sen bana annemin sırtı gibisin.*” dediğinde kadın kocasına ebediyyen haram olur ve böylece kadın da mağdur edilirdi. Havle isimli bir hanım Hz. Peygamber’e gidip böyle bir durumda olduğunu anlattı, kocasını şikâyet etti ve bir çıkış yolu istedi O konuda Hz. Peygamber bir çözüm bulamadığı halde kadın sürekli ısrar ediyordu. Olayın bundan sonrasını Hz. Âişe şöyle anlattı:

عن عروة عن عائشة قالت: الحمد لله الذي وسع سمعه الأصوات لقد جاءت المجادلة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا في ناحية البيت تشكو زوجها ما أسمع ما تقول فأنزل الله عز وجل {قد سمع الله قول التي تجادلك في زوجها وتشتكي إلى الله} إلى آخر الآية

“*Bütün sesleri kemaliyle işiten Allah’a hamd olsun. Mücadele eden Havle, Peygamber (sav)’e gelip kocasını şikayet etti ve o anda ben evin yakınındaydım. Söyledikleri Allah tarafından ne çabuk duyuldu da hemen: “Kocasını hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah duymuştur.”³⁸⁴ âyeti nâzil oldu.*”³⁸⁵

Bu mesele hakkında Hz. Âişe’den farklı ifadelerle ama yakın anlamda bir çok haber nakledilmektedir.³⁸⁶

21. Peygamberi Allah’ın Selâmlamadığı Şekilde Selâmlayan Yahûdîler Hakkında İnen Âyetin Nüzûl Sebebi

Yahûdîlerden bir grup bir gün Allah Rasulu’nün yanına gelmiş ve O’na “*Ölüm senin üzerine olsun*” şeklinde selâm vermişlerdir. Hz. Âişe rivâyete şöyle devam eder: “*Ben onlara, ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun.*” deyince, Nebî (sav) “*Yavaş ol, ey Âişe Allah her işte rıfk ile muameleyi sever.*” buyurdu. Hz. Âişe ise “*Onların ne dediğini duymadın mı? Ey Allah’ın Elçisi*” dediğinde sen de benim onlara “*Ve sizin üzerinize*” dediğimi duymadın mı?” diye cevap verdi. Bunun üzerine “*Sana geldiklerinde seni, Allah’ın selâmlamadığı şekilde selâmlıyorlar...*”³⁸⁷ âyeti nâzil oldu”³⁸⁸

³⁸⁴ 58. Mücâdele, 1

³⁸⁵ Taberî, XII. 3; İbn Kesîr, IV. 318; Suyûtî, VI. 179; Nesâî, II. 390; Fenîsan, s. 397; el-Hifnî, s. 970.

³⁸⁶ Bu konuda ki diğer rivayetler için bkz. Taberî, XXVIII. 4, 6; Suyûtî, VI. 179, 181; İbn Kesîr, IV. 318; Hâkim, II. 481; Ahmed b. Hanbel, VI. 46.

³⁸⁷ 58. Mücâdele, 8.

³⁸⁸ Taberî, XVIII. 14; İbn Kesîr, IV. 323; Suyûtî, VI. 184; Müslim, IV. 1707, Ahmed b. Hanbel VI. 37, 116, 195; el-Hifnî, s. 972; Fenîsan, s. 400.

Hız. ÂiŖe bu rivâyetle bize Hız. Peygamber'in dűŖmanlarına dahi gűsterdiđi nezaketini, műlayim davranıŖını, saygısız ifadelere aynıyla cevap vermediđini nakletmekte ve âyette geçen olayın arka plânını gűzler nűne sermektedir.

22. Yahűdilerle Olan Műcadeleden Sűz Eden Âyetlerin Nűzűl Sebebi

Hız. ÂiŖe'nin Yahűdilerle ilgili nűzűl sebebini bildirdiđi bir diđer rivâyet de HaŖr 1-6. âyetlerine dairedir.

Bu haberde Hız. ÂiŖe, Yahűdilerin ihanetlerinden, sonra Műslűmanlar tarafından muhasara edilmelerinden, sonra tehcir edilerek Hayber'e gitmelerinden bahsetmektedir. HaŖr 1-6. âyetler bu olayları konu edinmiŖtir ve tefsir kaynaklarının bir çođunda bu bađlamdaki rivâyetler sebep-i nűzűl olarak yer almıŖtır.³⁸⁹

23. "Tahrım Sűresi"nin Nűzűl Sebebi

Allah Rasulűnűn kendisine helal olan bir Ŗeyi haram etmesini sorgulayan "*Ey Nebi! Allah'ın sana helal kıldıđı Ŗeyi niçin kendine haram kılıyorsun...*"³⁹⁰ mealindeki âyetlerle ilgili birbirinden farklı birkaç olay nűzűl sebebi olarak geçmektedir.

Bunlar, Hız. Peygamber'in bal Ŗerbetini kendine haram kılması³⁹¹, Mariye'yle bir daha birlikte olmayacađı sűzűnű vermesi,³⁹² baŖka bir rivâyete gűre ise vefatından sonra Hız. Ebű Bekir ve mer'in hilafete geçeceđi sırrını vermesi³⁹³ ile ilgili rivâyetlerdir.

24. "Allah Rasulű'nűn Ahlâkını Yűceltip ven Âyetin Nűzűl Sebebi

Hız. ÂiŖe'nin vecűz ifadeleri bu konuya çok gűzel izâh getirmektedir:

*"Rasulullah (sav)'dan daha gűzel ahlâklı hiç kimse yoktu. Ashabından veya ailesinden biri Ona seslendiđinde hemen "buyrun" diyerek ona yűnelirdi. Bu sebeple da Allah Teâlâ "Muhakkak ki sen yűce bir ahlâk űzeresin."*³⁹⁴ âyetini indirdi."³⁹⁵

Bir baŖka rivâyette onun ahlâkını soranlara "*Onun ahlâkı Kur'an'dı.*"³⁹⁶ diye cevap vermiŖti.

³⁸⁹ Bu rivayetler için bkz. Suyűtű, VI. 187; Hâkim, II. 483; Műslim, III. 1387; el-Hıfınű, s. 972.

³⁹⁰ 66. Tahrım, 1-5.

³⁹¹ Bu konudaki rivayet için bkz. Suyűtű, VI. 239; İbn KesİR, IV. 387.

³⁹² Bkz. el-Hıfınű, s. 975; Fenİsan, s. 415; İbn KesİR, IV. 386; Taberű, XVIII. 156.

³⁹³ Suyűtű, VI. 241; İbn KesİR, IV. 390 (Bu rivayet genelde kaynaklarda İbn Abbâs'tan nakledilmektedir.).

³⁹⁴ 68. Kalem, 4.

³⁹⁵ Kurtubű XVIII. 198; Suyűtű, VIII. 243.

İlk rivâyeti tefsir kaynaklarında nüzûl sebebi olarak aktarmak uzak bir ihtimal gibi görünse de müfessirler bu bağlamda değerlendirmişlerdir.

25. Teheccüd Namazı İle İlgili Âyetlerin Nüzûl Sebeplerini Bildirmesi

Hiz. Âişe önce hem Hiz. Peygamber'e hem de diğler Müslümanlara âyetle farz kılınan gece namazının daha sonra Allah Rasulu dışındakiler için yine âyetle nafiyele dönüşüğünü birçok rivâyette ifade etmektedir. Bu rivâyetlerden biri şöyledir.

فان الله قد افترض قيام الليل في أول هذه السورة فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وأصحابه حولا حتى انتفخت أقدامهم وأمسك الله خاتمتها في السماء اثني عشر شهرا ثم أنزل الله التخفيف في آخر هذه السورة فصار قيام الليل تطوعا من بعد فريضة

“Allah gece namazını bu sûrenin (müzzemmil) başında farz kıldı.³⁹⁷ Allah Rasulu ve ashabı bir yıl boyunca ayakları şişinceye kadar her gece devam ettiler. 12 ay sonra Semâ'dan gelen emirle bu sûrenin sonunda kolaylaştırıcı hükümler indirdi.³⁹⁸ Böylece gece namazı farz olmaktan çıkarak nafiye oldu.”³⁹⁹

Gece namazının farziyeti hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Teheccüd önceleri sadece Hiz. Peygamber'e farzdı, ashab da O'na uyuyordu diyenlerin yanı sıra herkese bir yıl boyunca farz kılındı sonra Peygamber de dahil nafiyele dönüşü görüşünde olanlar da mevcuttu. Ayrıca önce herkese farz olup sonra Peygamber dışındakiler için nafiye oldu görüşü de dile getirilmiştir. Hiz. Âişe'nin görüşünün ise teheccüdün sadece Hiz. Peygamber'e farz kılındığı, bir kısım Sahâbenin de kendi istekleriyle bunu yerine getirdikleri, Müzzemmil sûresi 20. âyetle birlikte Peygamber için de farziyetin kalktığı ama buna rağmen ölünceye kadar Hiz. Peygamber'in bu ibadete devam ettiği tarzında olduğu ifade edilmiştir.⁴⁰⁰

26. “Kıyamet Zamanı” İle İlgili Âyetin İniş Sebebini Açıklaması

Ashabın merak ettiği konulardan biri de kıyametin ne zaman vukû bulacağı konusuydu. Sık sık Hiz. Peygamber'e bu husuta sorular yöneltiyorlar ama cevap alamıyorlardı. Nihâyet vahiy buna bir cevap getirdi. Hiz. Âişe'den nakledilen rivâyet şöyledir:

³⁹⁶ Taberî, XXIX. 19; Kurtubî XVIII. 227; İbn Kesîr, IV. 402; Suyûtî, VI. 250; el-Hıfînî, s. 977; Abdurrezzâk, *Musannef*, XIV. 214; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI. 91, 92, 95.

³⁹⁷ 73. Müzzemmil, 1-4.

³⁹⁸ 73. Müzzemmil, 20.

³⁹⁹ Suyûtî, VIII. 312; Kurtubî, XIX. 34; Ahmed b. Hanbel, VI. 54; Müslim, IV. 2172; Nesâî, III. 199; Fenîsan, s. 427; el-Hıfînî, s. 977-78.

⁴⁰⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 349-350.

“Allah Rasulü (sav)’ne: “Sen onu nereden bilip bildireceksin. Onun nihai ilmi yalnız Rabbine aittir.”⁴⁰¹ âyeti indirilinceye kadar “kıyametin zamanı” ile ilgili sorular soruldu. Vahiy geldikten sonra bir daha sorulmadı.”⁴⁰²

27. “Abese Sûresi”nin Nüzûl Sebebini Bildirmesi

Hiz. Peygamber’in Kur’an’la ikaz edildiği olayların en çarpıcı örneği hiç şüphesiz “Ümmü Mektum” olayıdır. Bütün tefsir hadis kaynaklarında, siyerlerde bu olaydan bahsedilmektedir. Bu haberlerden Hiz. Âişe kaynaklı olan bir rivâyet şöyledir:

وأخرج ابن المنذر وابن مردويه عن عائشة قالت: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم في مجلس من ناس من وجوه قريش منهم أبو جهل بن هشام وعتبة بن ربيعة فيقول لهم أليس حسنا أن جئت بكذا وكذا؟ فيقولون: بلى والله ف جاء ابن أم مكتوم وهو مشتمل بهم فسأله فأعرض عنه فأنزل الله أما من استغنى فأنت له تصدى وأما من جاءك يسعى وهو يخشى فأنت عنه تلهى يعني ابن أم مكتوم

“Rasulullah (sav) bir meclis de Ebû Cehil, Utbe b.Rebîa gibi Kureyşin büyükleri ile konuşuyordu. Onlara, “Benim getirdiğim şu şu şeyler güzel değil mi?” diyor. Onlar da “elbette vallâhi” diyorlardı. O sırada Peygamber onlarla meşgulken İbn Ümmi Mektum geldi ve ona sorular sordu. Hiz. Peygamber de ondan yüz çevirince Allah Teâlâ, “Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve Allah’tan korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun...”⁴⁰³ âyetlerini indirdi. Peygamber’in (âyette geçen) yüzünü ekşitip yüz çevirdiği kimse İbn Ümmi Mektum idi.”⁴⁰⁴

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu olay da Hiz. Âişe’nin bizzat şahit olduğu bir olay değildir. Hiz. Âişe’nin bunlarla ilgili malumatı, babasından veya Hiz. Peygamberle evliliği döneminde ondan almış olması kuvvetle muhtemeldir.

Sahâbenin tefsirle ilgili rivâyetlerinde sûrelerin nerede nâzil olduğu, yani hangi sûrenin Mekkî, hangi sûrenin Medenî olduğu konusunda da pek çok haber yer almaktadır. Hiz. Âişe’den gelen tefsir rivâyetlerinde dikkatimizi çeken husus sadece Mekkî olan sûreler hakkında bu konuda bilgi verilmesidir.

⁴⁰¹ 79. Nâziât, 43,44.

⁴⁰² Suyûtî, VIII. 413.

⁴⁰³ 80. Abese, 5-10.

⁴⁰⁴ Taberî, XXX. 51; Suyûtî, VI. 314; el-Hıfñî, s. 979; Fenîsan, s. 438-439; Hâkim, III. 634; İbn Hibbân II. 249; Tirmizî, V. 432.

Araştırmamız esnasında Hz. Âişe'den on bir sûrenin Mekkî olduğu haberine rastladık. Bu sûreler Yâsîn, Rahmân, Cin, Tekvîr, Fecr, A'lâ, İnşirah, Kadir, Beyyine, Kevser ve Leheb sûreleridir. Bunlardan Rahmân ve Beyyine bazı kaynaklarda Medine'de inen sûreler olarak zikredilmektedir. Bu konuda farklı görüş ileri süren Sahâbe de olmuş ve müfessirler bu bilgiler ışığında zann-ı galiblerine göre tercih yapmışlardır. Hz. Âişe'den bu konuda gelen haberlerin de hükmen merfû olduğu kabul edilmektedir.

Hz. Âişe'nin nüzûl sebeplerini bildirdiği haberlerin bir kısmında bizzat olaya şahid olduğunu gözlemlerken, birazından ise bir râvî olarak haber verdiğini, bazı âyetlerin nüzûl sebeplerinin ise Hz. Peygamber kaynaklı yani merfû rivâyetler olduğunu görüyoruz. Bizzat tefsir ettiği, Hz. Peygamber'den naklettiği rivâyetlerde olduğu gibi Hz. Âişe'nin esbâb-ı nüzûl konusunda da çok farklı mevzularda ve bir çok âyetin sebab-i nüzûlü hususunda oldukça önemli bilgiler verdiğini görüyoruz. Çok az istisnai durumlar olmakla beraber bu rivâyetlerin sahih hadis kaynaklarında geçiyor olması, pek çoğunun başka sahâbîler tarafından da rivâyet edilmiş olması Hz. Âişe rivâyetlerinin değerini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu haberler hem Hz. Âişe'nin derin Kur'an bilgisini hem bunları muhafaza edebilen sağlıklı zihin yapısını ve bunları değerlendirirken ortaya koyduğu firasetini, edebî üslubunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

Hz. Âişe her ne kadar birçok âyetin sebab-i nüzûlünü ifade etmiş olsa da bu onun genelde sebebin husûsîliğinden çok, lafzın umûmîliğini dikkate aldığı görüşünü nefyetmemekte veya onun bu anlayışı ile çelişki arzetmemektedir.

3. NÂSİH VE MENSÛH ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Nesh, şer'î bir hükmün, daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılması demektir ki, hükmü kaldırılan delile mensûh, hükmü kaldıran metne de nâsîh adı verilmiştir. İslam geleneğinde bazı âlimler neshi kabul ederek Kur'an'da neshin bulunduğunu söylemiş, bazıları ise neshi tamâmen reddetmiştir.⁴⁰⁵

Ehl-i sünnet âlimleri Kur'an'dan delillere dayanarak neshi kabul ederken, Mutezile ve bazı itikadi mezhepler sadece eski şerâatlerin Kur'anla neshini kabul ederek ilgili âyeti⁴⁰⁶ te'vil etmiştir. Şâtibî, küllî kâideler ve müebbed hükümlerde neshi kabul etmeyerek, cüz'î hükümlerde neshin olabileceğini söylemiştir. Sünnî âlimler Kur'an ve sünnet arasındaki nâsîh-mensûh ilişkisi hususunda ihtilaf etmişler, Kur'an sünneti veya sünnet, Kur'an'ı nesh edebilir mi, sorusuna cevap aramışlardır.⁴⁰⁷

Nesh bir yönüyle vahyin peyderpey indirilmesinin tezahüründen ibarettir. Nesih aslında Allah'a göre nihai hükmü beyan, kullara göre ise ilgâdır.⁴⁰⁸

Ancak Kur'an'da asıl olan nesh değil, ihkamdır. Bu sebeple neshi reddedenler olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Suat Yıldırım'a göre; mensûh olduğu iddia edilen âyetlerin çoğu ihtiyaç zamanına kadar beyanın tehir edilmesinden ibarettir.⁴⁰⁹

“Kur'an'da nesh problemi” etrafındaki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Çağdaş müfessirlerden kabul edilen Muhammed Esed de neshi kabul etmemekte, bunun altında yatan sebebin bazı âlimlerin Kur'an'ın bir pasajını çelişkili gibi görünen diğer pasajıyla uzlaştırmadaki yetersizlikler olarak görmektedir. Bu konuda tek bir sahih hadisin olmadığını savunan Esed, bunu kabul etmenin Kur'an'ın ruhuna uygun olmadığını söylemektedir.⁴¹⁰

Kısacası İslamın ilk günlerinden bu zamana kadar bu mesele tartışma konusu yapılmıştır. Nâsîh-mensûh olayını kabul edenler arasındaki tartışma da hangi hükümlerin mensûh hangilerinin nâsîh olduğu konusudur. Bu konu sahâbe arasında

⁴⁰⁵ Albayrak, *Tefsîr Usûlü*, s. 168.

⁴⁰⁶ “Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz.” 2. Bakara, 106.

⁴⁰⁷ Canan, II. 149-152.

⁴⁰⁸ Yıldırım, *Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 103.

⁴⁰⁹ Yıldırım, *age.*, s. 104.

⁴¹⁰ Esed, I. 30-31.

dahi birçok münazaraya sebep olmuştur ve birbirinden farklı rivâyetler nakletmişlerdir.

Neshi kabul edip önemseyenler arasında ilk akla gelen isimler Hz. Ali, İbn Abbâs, Hz. Ömer ve Hz. Âişe gibi sahâbîlerdir. Bu sahâbîler Kur'an'ı anlamak ve ondan fetvâ verebilmek için nâsih-mensûh konusunu iyi bilmek gerektiğine işaret etmişlerdir.⁴¹¹

Ulûmu'l-Kur'an'la ilgili birçok rivâyette bulunan Hz. Âişe, Kur'an'dan bazı hükümlerin nesh edildiğini hatta metinden çıkarılan ibareler dahi olduğunu ifade etmektedir.

Bu bölümde Hz. Âişe'nin nâsih ve mensûh olarak değerlendirmelerde bulunduğu âyetleri ve ilgili rivâyetleri incelemeye çalışacağız.

“...Başka günlerde kaza etsinler...” âyetinden bir kelimenin düşmesi (veya neshi)

Hz. Âişe'den gelen bir rivâyette âyette geçen “فعدة من أيام آخر” “*Başka günlerde kaza etsin.*”⁴¹² ibaresinden sonra “متتابعات” “peşpeşe” ifadesi nesh edilmiştir. Rivâyet şöyledir:

نزلت فعدة من أيام آخر متتابعات فسقطت متتابعات

“*Başka günlerde peş peşe kaza etsinler.*” şeklinde nâzil oldu, daha sonra “peş peşe” ifadesi düştü (yani nesh edildi).⁴¹³

İsnad bakımında bu rivâyet zayıf kabul edilmekle beraber Suyûtî bu habere tefsir rivâyeti olarak eserinde yer vermiştir. Bu haber bazı hadis kaynaklarında da farklı isnadla yer almaktadır.⁴¹⁴

Sadece Hz. Âişe'den gelen bu rivâyet, isnad ve metin tenkidine tabii tutulması gereken önemli bir haberdir.

“İçinizden açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir.”⁴¹⁵ âyetinin nesh edildiğine dair gelen rivâyet

⁴¹¹ Canan, II. 150.

⁴¹² 2. Bakara, 185.

⁴¹³ Suyûtî, I. 192.

⁴¹⁴ Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, thk. Abdullah Hâşim Yemânî Medenî, Dâru'l-Mehâsin li't-Tibâa, ty., II. 192.

⁴¹⁵ 2. Bakara, 284.

Müslümanlar yukarıda geçen âyet nâzil olunca çok korkmuşlar ve endişeye kapılmışlardı. Bu endişelerini Allah Rasulü ile paylaşmışlar o da “*Duyduk isyan ettik mi demek istiyorsunuz, itâat edin ve bağışlanma dileyin.*” buyurdu.⁴¹⁶

Bu hususta Hz. Âişe’den şöyle bir haber nakledilir.

عن قتادة: أن عائشة أم المؤمنين رضي الله عنها قالت: نسختها قوله: لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت

*Katâde’den rivâyet edilir ki Hz. Âişe “Bu âyeti (Bakara 284) Allah’ın, herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir.”⁴¹⁷ sözü nesh etmiştir.” der.*⁴¹⁸

Bu rivâyetin farklı varyantları sahih ve farklı isnatlarla pek çok hadis kaynağında geçmektedir.⁴¹⁹

“Süt kardeşliği için gerekli on defa emme” şartının nesh edildiğine dair gelen rivâyet

كان فيما أنزل من القرآن [عشر رضعات معلومات يحرمن] ثم نسخن بخمس معلومات فتوفي النبي

صلى الله عليه وسلم وهن فيما يقرأ من القرآن

“Kur’an’da on defa emmenin (haramlık için) gerekli olduğuna dair bilgiler nâzil olmuştu, sonra bu beş kez emme (nin gerekli olduğu) bilgilerle nesh edildi. Rasulullah vefat edinceye kadar onlar (bu nesh edilen âyetler) Kur’an’dan tilâvet ediliyordu.”⁴²⁰

Oldukça düşündürücü olan bu rivâyet birçok tefsir ve hadis kaynağında yer almaktadır. Ama birçok kaynakta ikinci cümleye yani Peygamber vefat edene kadar tilâvet edildiğine dair ifadeler yer verilmemektedir.

Hz. Âişe’yi kendisinden gelen tefsir rivâyetleriyle değerlendirdiğimizde ona nispet edilen az sayıdaki zorlama ve zayıf rivâyetlerden birisi olarak da bu rivâyet dikkatimizi çekmektedir. Bu sebeple bu bağlamdaki rivâyetlerin ciddi metin ve isnad tenkidine tabi tutulması sağlıklı bir Kur’an ve sünnet anlayışı bakımından elzemdir.⁴²¹

⁴¹⁶ Rûdânî, *Tefsîr*, IV. 34.

⁴¹⁷ 2. Bakara, 284.

⁴¹⁸ Taberî, VI. 112; İbn Kesîr, I. 377; Suyûtî, III. 374; Fenîsan, s. 128; Rûdânî, IV. 34.

⁴¹⁹ Tirmizî, V. 220 (Hz. Ali ve İbn Abbâs’tan).

⁴²⁰ Suyûtî, II. 135; İbn Kesîr, I. 469; İbn Mâce, I. 625 (ikinci cümle yer almıyor.); Mâlik, *Radâ*, I. 608.

⁴²¹ Bu bağlamda geçen bir rivayette ise recm ayeti ve yetişkin kimsenin on defa emmesi ile ilgili ayetin yatağın altında olduğu, Allah Rasulü öldüğünde insanların bu olayla meşguliyeti sebebiyle bir devenin (veya evcil bir hayvanın) gelerek bu ayetleri “yediği” anlatılıyor ki bunu Hz. Âişe’nin

“Yolculuğa çıktığınız zaman ... namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur...”⁴²² âyeti ile ilgili nesh yorumu

Hiz. Âişe’den bu konuda da ilginç bir yorum nakledilmektedir:

“Namaz Mekke’de hem ikâmet zamanı hem de yolculukta (seferde) Nebî (sav)’e ikişer rekat olarak farz kılınmıştı. Medine’ye hicretten sonra namazın farziyeti dört rekat olarak değiştii. Yolculuk namazı ise iki rekat olarak kaldı.”⁴²³

Hiz. Âişe’den bu konuda gelen diğer bir rivâyet ise şöyledir:

سمعت عائشة تقول في السفر: أتموا صلاتكم فقالوا: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في السفر ركعتين؟ فقالت: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان في حرب وكان يخاف هل تخافون أنتم؟
“Hiz. Âişe bir yolculuk esnasında insanlara namazlarınızı (Dörde) tamamlayınız dediğinde Allah Rasulü yolculukta iki rekat kılmıyor muydu?” dediler. O da: Allah Rasulü o zaman savaş halindeydi ve korkuyordu, sizler de mi korkuyorsunuz?”⁴²⁴ dedi.

Bu iki haber çelişki arz etmektedir. İlk rivâyette yolculuk zamanında değil mukîmin namazında bir nesh yaşanmıştır. İkinci rivâyette ise tehlike arz ettiğinde iki rekat ruhsatı verilmiş, normal şartlardaki yolculuklarda dört kılınmasının doğru olduğu ifade edilmiştir. Rivâyetlere göre Hiz. Âişe’nin yolculuklarda namazları iki rekat değil dört rekat kıldığı anlaşılmaktadır.⁴²⁵

Bu muhtelifu’l-hadis alanının konusu olmakla birlikte isnad ve metin araştırması elzem görünmektedir.

Teheccüd namazının farziyetini bildiren âyetin nesh edildiğine dair rivâyeti

Teheccüd namazının ilk defa hangi âyetle farz kılındığı, bu farziyetin sadece Hiz. Peygamber’e mi yoksa tüm Müslümanlara mı şamil olduğu, daha sonra bu hükmün kısmen mi tamamen mi nesh edildiği ve hangi âyetlerle bunun gerçekleştiği konusu ihtilafli olup bu hususta birçok yorum yapılmıştır.

---

ilmiyle, Kur’an anlayışıyla ve Kur’an’ın muhafazasındaki hassasiyetle bağdaştırmak mümkün değildir. Pek çok kaynakta yer aldığı ifade edilmekle beraber hiçbir sahih kaynakta bulunmaması rivayetin sıhhati konusundaki endişelerimizi haklı çıkarmaktadır. Bu rivayet için bkz. Suyûtî, II. 135; İbn Mâce, *Nikâh*, I. 625; Abdurrezzâk, VII. 470; Ahmed b. Hanbel, VI. 269; Fenîsan, s. 158.

⁴²² 4. Nisâ, 101.

⁴²³ Taberî, IX.129 ; İbn Kesîr, I. ???; Suyûtî, II ; Müslim, *Salât* 1; Doğrul, s. 203.

⁴²⁴ Taberî, IX. 129; İbn Kesîr, I. 545; Suyûtî, II. 210; Fenîsan, s. 166.

⁴²⁵ Medkur, s. 83.

Bir kısım âlimler, teheccüd önceleri sadece Hz. Peygamber'e "*Gecenin bir kısmında kalk (namaz kıl)*"⁴²⁶ âyetiyle farz kılınmış olduğunu bu hükmün daha sonra "...sizin onu sayamayacağınızı bildiği için sizi affetti. Artık (belli bir zaman gözetmeksizin) Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun..." âyetiyle nesh edildiğini ifade etmişlerdir.

Diğer bir kısım âlimler ise Müzzemmil 1. âyeti nesh eden hükmün İsrâ 79 olduğunu savunmuşlar. "*Sadece sana has olarak gecenin bir kısmında da Kur'an okuyup namaz kılmak üzere uyan.*" emriyle mükellefiyetin Müslümanlardan kalkıp sadece Peygamber için devam ettiği hükmüne varmışlardır. Bazısı ise İsrâ sûresi 79. âyetle farziyetin hem Peygamber (sav)'den hem de Müslümanlardan kaldırıldığı, nafiye bir ibadet olarak hükmün değiştiği, Peygamber'in kendi isteği ve takvâsı sebebiyle bu ibadete hayâtının sonuna kadar devam ettiği yorumunu yapmışlardır.⁴²⁷

Bu konuyu Hz. Âişe'den gelen rivâyetle noktalamak istiyoruz:

فقلت لعائشة: انبئني عن قيام رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ فقالت: الست تقرا {يا أيها المزمّل} قلت: بلى! قالت فإن الله عز وجل افتراض قيام الليل في اول هذه السورة فقام صلى الله عليه وسلم وأصحابه حولا وأمسك الله عز وجل خاتمتها اثني عشر شهرا في السماء حتى انزل الله عز وجل في آخر السورة التخفيف فصار قيام الليل تطوعا بعد فريضة

"Hz. Âişe, Rasulullah'ın gece ibadetini bana haber ver diyen kimseye "*sen ey örtüsüne bürünen*" (Müzzemmil sûresini) okumuyor musun?" dedikten sonra şu açıklamayı yapmıştır. "*Yüce Allah bu sûrenin başında gece namazını farz kılmıştı. Bunun üzerine Rasulullah ve ashabı bir sene gece namazına kalktılar. Allah tam 12 ay sonra ise, bu sûrenin sonunu, yani o namazı hafifleten âyeti indirmiştir. Böylece gece namazı farzdan nafiyeye dönüşmüştür.*"⁴²⁸

Bazı tefsir kaynaklarında bu rivâyet İsrâ sûresi 79. âyetin tefsiri, bazısında ise Müzzemmil 1-4 ve 20. âyetlerin tefsiri bağlamında değerlendirilmiştir.

⁴²⁶ 73. Müzzemmil, 1.

⁴²⁷ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 348-350.

⁴²⁸ Kurtubî, XIX. 33; Suyûtî, VIII. 312; Taberî, XII. 278; İbn Kesîr, IV. 558.

4. İSLÂM'DAN ÖNCEKİ BİR UYGULAMANIN KUR'AN'DAN BİR HÜKÜMLE NASIL DEĞİŞTİĞİNİ GÖSTEREN RİVÂYETLER

Kur'an-ı Kerim, indirildiği zaman kendisinden önceki şeri hükümleri, âdet ve gelenekleri, toplumun tecrübelerini, kültürünü reddetmiştir. Bunlardan İslamın özüne uygun olanları aynen muhafaza etmiş, bir kısmını tashih etmek sûretiyle yeni bir formda İslama adapte etmiş, İslamın özüne ters düşen birçok uygulama ve inancı da reddedip yasaklamıştır. Bu husustaki kavli kabul ve redleri ifade eden Kur'an hükümleri Hz. Muhammed (sav) tarafından fiiliyata geçirilmiştir.

Câhiliye dönemi olarak adlandırılan İslamdan önceki dönemde İbrahimî geleneğin izlerini taşıyan birçok ibadet ve muâmelât ve ukûbat şekilleri ve uygulamaları mevcuttur. Bunlar, her ne kadar Câhiliye inançları karışmış olsa da abdest, namaz, gusül, oruç, itikad, hac ve kurban gibi ibadetler nikah, talak, iddet, bir çok alışveriş kuralları, kısas, diyet gibi birtakım cezaî uygulamalardır.⁴²⁹ Hz. Peygamber de “şer'an mâ kablenâ” denilen bu dinî ve örfî hususları, İslam inancına muhalif hâricî unsurlar arandıktan sonra onaylayıp kabul etmiştir.

Hz. Peygamber'in sağlığında bu husustaki problem ve sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Hz. Peygamber'den sonra ise ashâb bu sorumluluğu devralmıştır. İşte bunlar arasında ilk sırada Hz. Âişe'yi görmekteyiz. Gerek Arap tarihi ile ilgili geniş malumatlara sahip Hz. Ebû Bekir vesilesiyle gerek ilahî vahyin ilk muhatabının yanında zihninin en parlak ve duru evrelerini geçirmiş olması sebebiyle Hz. Âişe bu konuda Müslümanlara sağlıklı bilgi veren bir kişi olmuştur.

Çalışmamızın bu bölümünde Hz. Âişe'nin sahip olduğu birikimlerden yola çıkarak İslam'dan önceki bir uygulamanın Kur'an'la nasıl yeni bir forma sokulduğunu veya değiştirildiğini Hz. Âişe'den gelen rivâyetler çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız.

Hac Menâsiki İle İlgili Bir Uygulamanın Kur'an'la Nasıl Düzenlendiğini Gösteren Rivâyetler

Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

إن الصفا والمروة من شعائر الله فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح عليه أن يطوف بهما ومن تطوع

خييرا فإن الله شاكر عليم

“Şüphesiz ki Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim

⁴²⁹ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 250.

Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur."⁴³⁰

Bu âyeti delil göstererek Hz. Âişe şöyle demektedir:

وأخرج الحاكم وصححه وابن مردويه عن عائشة قالت: نزلت هذه الآية في الأنصار كانوا في الجاهلية إذا أحرموا لا يحل لهم أن يطوفوا بين الصفا والمروة فلما قدمنا ذكرنا ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم فأنزل الله إن الصفا والمروة من شعائر الله

"Bu âyet, Câhiliye döneminde ihrama giren Ensar hakkındadır. Çünkü onlar Safâ ile Merve arasını tavaf etmekte sakınca görüyorlardı. Müslüman oldukları zaman bunu Allah Rasulü (sav)'e sordular ve Allah da bu konuda "Safâ ve Merve Allah'ın nişanlarındandır" âyetini indirdi."⁴³¹

Vakfe'nin Arafatta Yapılmasını Öngören Âyetin Önceki Uygulamaları Değiştirmesi

Hiz. Âişe bu konuda açıklayıcı bilgiler vererek der ki:

البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنسائي وابن جرير وابن المنذر وابن أبي حاتم وأبو نعيم في الدلائل والبيهقي في سننه عن عائشة قالت: كانت قريش ومن دان دينها يقفون بالمزدلفة وكانوا يسمون الحمس وكانت سائر العرب يقفون بعرفات فلما جاء الإسلام أمر نبيه أن يأتي عرفات ثم يقف بها ثم يفيض منها فذلك قوله ثم أفيضوا من حيث أفاض الناس

"Kureyş ve Kureyş'e tabi olanlar Müzdelife'de vakfe yaparlardı. Onlara "hums" adı verilirdi. Diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yaparlardı. İslam gelince, Allah Peygamberine Arafat'a çıkıp orada vakfe yapmasını sonra da oradan (Mekke'ye) dönüp gelmesini emretti. İşte bu emir "Sonra insanların dönüp geldikleri yerden siz de dönüp geliniz..."⁴³² âyetindedir."⁴³³

Hiz. Âişe'nin bu haberinde dört hususta malumatına şahit oluyoruz. Hiz. Âişe, Câhiliyenin hac ibadetinden, bu konuda Araplar arası ihtilaflardan ve farklı uygulamalardan, İslamın gelmesiyle bir ritüelin nasıl değiştiğinden ve bu konuda âyette geçen hükümden bize haber vermektedir.

Orucun Farzıyetine Dair Kur'an'ın Hükümünü Beyan Etmesi

Oruç ibadeti de İslam'dan önce yerine getirilen bir ibadet olup Kureyş, Aşure

⁴³⁰ 2. Bakara, 158.

⁴³¹ Suyûtî, I. 384; Müslim, *Hacc*, 261-264; Buhârî, *Hacc*, 79-80; Hâkim, II. 270; Fenîsan, s. 50 (Bu konuda kaynaklarda birçok rivayet bulunmaktadır.)

⁴³² 2. Bakara, 199.

⁴³³ Suyûtî, I. 545; Buhârî, *Tefsîr*, 35; Müslim, *Hacc*, 151; İbn Mâce, II. 1004; Tirmizî, III. 231; Fenîsan, s. 78.

günü oruç tutmayı gerekli görür, Rasulullah da Câhiliye döneminde bu orucu tutardı. Medine’de de devam eden bu uygulama ramazan orucunun farz kılınmasıyla nesh olundu ve aşure orucu terk edildi. Bu konuda Hz. Âişe’den gelen haber şöyledir:

كان يوم عاشوراء تصومه قريش في الجاهلية وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصومه في الجاهلية فلما قدم المدينة صامه وأمر بصيامه فلما فرض رمضان ترك صيام يوم عاشوراء فمن شاء صامه ومن شاء تركه [أخرجه البخاري و مسلم

“Kureyş Câhiliye döneminde Aşure orucu tutuyor ve Hz. Peygamber, kendisi de o dönemde bu ibadeti ifâ ediyordu. Medine’ye gelindiği zaman da bu orucu hem kendisi tuttu hem de tutulmasını emretti. Ramazan orucu farz kılındığı zaman aşure orucu terk edildi. Dileyen onu tuttu, dileyen de terk etti.”⁴³⁴

Bu bağlamdaki rivâyetlere Ramazan orucunun farziyyetini bildiren “Ey iman edenler! Oruç sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki, korunasınız.”⁴³⁵ âyetinin tefsirinde yer verilmektedir.

İçki İçmenin Yasaklanmasını Haber Vermesi

Bilindiği gibi ilk nâzil olan sûreler genelde iman esaslarından bahsetmektedir. Helal ve harama dair hükümlerle, bazı uygulamalara getirilen yasaklar ise daha sonra inen sûrelerde beyan edilmiştir. Hz. Âişe’nin de ifadesine göre “İlk nâzil olan âyet ‘içki içmeyiniz olsaydı, herkes ‘içkiyi asla terk etmeyiz’ derdi veya ilk nâzil olan âyet ‘zinayı terk ediniz’ şeklinde olsaydı ‘zinayı asla terk etmeyiz’ denilirdi.”⁴³⁶ Bu sebeple İslam önce uygun zemini hazırlamış ve hükümlerini sonra bu temel üzerine bina etmiştir.⁴³⁷

Önceleri yasak olmayan içkinin haram kılınmasını Hz. Âişe şöyle ifade eder.
وأخرج الخطيب في تاريخه عن عائشة قال “لما نزلت سورة البقرة نزل فيها تحريم الخمر فنهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك“

“Bakara sûresi nâzil olduğunda içkinin haram kılınması da bunun içinde yer alıyordu. Bundan sonra Rasulullah (sav) içki içmeyi yasakladı.”⁴³⁸

İçki yasaklandığında insanlar ellerinde bulunan içkileri satarak elden çıkarmak istemişler, bir süre sonra içkinin alım ve satımı da yasaklanmıştı. Önceleri

⁴³⁴ Kurtubî, I. 429; Taberî, III. 144; Suyûtî, I. 177; Buhârî, *Savm* I. 69; Müslim, *Sıyam* 113, 125; Ahmed b. Hanbel, VI. 20, 50, 162.

⁴³⁵ 2. Bakara, 183.

⁴³⁶ Buhârî, *Fedâilu’l-Kur’ân*, 6.

⁴³⁷ Doğrul, “Âişe”, *İslâm Tarihi Ansiklopedisi*, s. 203.

⁴³⁸ Suyûtî, I. 606; Fenîsan, s. 85.

içki kaplarının kullanılmasına cevaz verilmemiş ama insanlar içkinin haramlığını tamamen benimsedikten sonra içki kaplarının, şişelerinin kullanımına izin verilmiştir.

Hz. Âişe'den gelen bir habere göre; *“Bakara sûresinin son inen âyetleri nâzil olduğunda (ki bunlar faiz konusundadır) Rasulullah mescide giderek bu âyetleri okumuş ve içkinin ticaretini de haram kılmıştır.”*⁴³⁹

Haram Aylarla İlgili Uygulamalara Dair Bilgi Vermesi

Câhiliye döneminde insanlar yılın belli aylarında savaş yapmazlar ve o aylara hürmet gösterirlerdi. Bu tertip ve uygulama Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den beri devam edegelmekteydi. Ama kimi zaman insanlar bu tertibi canlarının istediği gibi değiştirir haram ayları diğer aylarla takas ederdi. Bu durum h. 10. yıla kadar devam etti. Hz. Âişe'den gelen bir haberde bu hususa dikkat çekilmektedir.

*“Hz. Âişe Rasulullah'ın şöyle dediğini haber verir: Muhakkak ki recep Allah'ın ayıdır. “Asam” (sağır ay) diye isimlendirilir. Câhiliye insanları recep ayı girince silahlarını bırakıp yerlerine koyarlardı. Böylece hem insanlar hem de yollar emniyette olurdu ve hiç kimse (o dönem) sona erinceye kadar birbirinden korkmazdı”*⁴⁴⁰

Kur'an'da *“...Allah'ın katında aylar on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır...”*⁴⁴¹ buyrularak bu uygulama teyid edilmiştir. Ayrıca *“(haram ayları) ertelemek sadece kâfirlikte ileri gitmektir...”*⁴⁴² buyrularak Câhiliyenin haram aylarla ilgili yaptıkları hileli uygulama ağır bir dille eleştirilerek “kâfirlik” olarak nitelendirilmiştir.

Kur'an'ın Cahiliyye Uygulaması Olan “Evlatlık” Kavramını Reddetmesi

İslâm'dan önce Arap toplumu arasında yaygın olan bir uygulama da evlat edinme idi. İnsanlar bir çocuğu evlat edindiğinde aynı zamanda birbirlerine varis olurlardı. Hz. Peygamber de İslamdan önce Zeyd b. Hârise'yi evlat edinmişti. Evlatlık uygulaması Medine döneminin beşinci yılına kadar devam ettikten sonra kaldırılmıştır.

Hz. Âişe bu olayı şöyle anlatır:

⁴³⁹ Bu rivayet için bkz. Suyûtî, I. 364; Buhârî, *Salât*, 73; Müslim, *Musaka*, 69 (İşaret edilen 2. Bakara, 275-279. ayetleridir)

⁴⁴⁰ Suyûtî, III. 235; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, VII. 387.

⁴⁴¹ 9. Tevbe, 36.

⁴⁴² 9. Tevbe, 37.

وكان من تبنى رجلا في الجاهلية دعاه الناس اليه وورثه من ميراثه حتى أنزل الله في ذلك ادعواهم
لآبائهم هو أقسط عند الله فان لم تعلموا آباءهم فاخوانكم في الدين ومواليكم فردوا إلى آباءهم فمن لم يعلم له أب
كان مولى وأخا في الدين

“...Câhiliyede bir adam birini evlat edinirse insanlar onu kendisine nisbet ederek (falanın oğlu) diye çağırırlar ve onu mirasçı olarak kabul ederlerdi. Allah bu konuda “Onları (evlatlıklarınızı) babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin...”⁴⁴³ âyetini indirinceye kadar (bu uygulama) devam etti...”⁴⁴⁴

Evlatlık ilgâ edildiği zaman Zeyd ile Zeynep b. Hârise boşanmış ve Cenab-ı Hakk’ın emriyle Hz. Peygamber (sav) Zeynep’le evlenerek Câhiliye âdeti fiilî olarak da kaldırılmış oldu. Hz. Âişe’nin de ifade ettiğine göre insanlar oğlunun eşiyle evlendi diye Peygamber hakkında dedikodular ortaya atmışlar, bunun üzerine Allah Teâlâ, “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah’ın Rasulü ve Peygamberlerin sonuncusudur...”⁴⁴⁵ âyetini inzâl buyurmuştur.⁴⁴⁶

Zıhar Uygulaması ile İlgili Hükümleri İfade Etmesi

Zıhar Câhiliye döneminden gelen bir âdet olup, bir erkek hanımına, “Sen bana annemin sırtı gibisin” dediğinde eşler arasında haramlık meydana getiriyor ve eşler bir daha birbirine dönemiyorlardı. Sürekli bir ayrılık anlamına gelen zıharı İslam tasvip etmemiş⁴⁴⁷ ve ceza olarak keffaret hükmü getirmiştir.⁴⁴⁸

Tefsir kaynaklarında Ahzâb 4 ve Mücadele 3-4. âyetlerin tefsir bağlamında Hz. Âişe kaynaklı bir çok rivâyete yer verilmiştir. Bu rivâyetler daha önce geçtiği için burada tekrar etmek istemiyoruz.⁴⁴⁹

⁴⁴³ 33. Ahzâb, 5.

⁴⁴⁴ Suyûtî, VI. 563; İbn Kesîr, III. 466; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XII. 424; Fenîsan, s. 310-311.

⁴⁴⁵ 33. Ahzâb, 40.

⁴⁴⁶ Bu bağlamdaki rivayetler için bkz. Taberî, XXII. 13; İbn Kesîr, III. 491; Suyûtî, V. 202; Tirmizî, V. 353; Fenîsan, s. 319; el-Hıfî, s. 953.

⁴⁴⁷ “...Zıhar yaptığınız eşleriniz de analarınız değildir...” ayeti bu uygulamayı Kur’an’ın tasvip etmediğini ifade ediyor (33. Ahzâb, 4).

⁴⁴⁸ “(Buna imkân) bulamayan kimse hanımıyla temas etmeden önce ardı ardına iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur...” (58. Mücâdele, 3) ayetleri de keffaret hükümlerini beyan etmektedir. “Kadınlardan zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin hanımlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir...” (58. Mücâdele, 3.)

⁴⁴⁹ Bu rivayetler için bkz. Taberî, XII. 3; İbn Kesîr, IV. 318; Suyûtî, VI. 179; İbn Mâce, II. 67; Hâkim, II. 481; Ahmed b. Hanbel, VI. 46.

B. HZ. ÂİŞE’NİN FEZÂİLE DAİR RİVÂYETLERİ

Faziletin çoğulu olan fezâil kelimesi İslâmî literatürde bir şeyi, bir kimseyi üstün kılan özellikler için kullanılmıştır. Şahısların, amellerin, zamanların, milletlerin yer ve şehirlerin benzerlerinden üstünlüğünü anlatmak için pek çok eser kaleme alınmıştır. Kur’an’ı konu edinen “Fezâilu’l-Kur’an”, Hz. Peygamber’in faziletlerini anlatan “Hasâis” ve ashabın özelliklerinden bahseden “Fazailu’s-Sahâbe” adlı çalışmalar bu konuda ilk akla gelenlerdir.⁴⁵⁰

Fezâil kelimesi hadislere de konu olmuş ve Allah Rasulünden pek çok sayıda rivâyet nakledilmiştir. Hz. Peygamber bu hadislerde en çok “efdal” (en faziletli), “hayr” (en hayırlı) “ehabb” (en sevgili), “ekmel” (en mükemmel), “ahsen” (en iyi), “Ekrem” (en değerli) kelimelerini kullanmıştır. Rasulullah’ın fezâil olarak ifade ettiği şeylerin arasında Kur’an okuma, ilim öğrenme, ibadetler, ahlâki davranışlar ön plânda gelmektedir.

Fezâil’e dair ameller daha çok zayıf rivâyetlere dayandığından bunlarla amel edilip edilemeyeceği âlimler arasında tartışma konusu olmuştur.⁴⁵¹

Hz. Âişe’den gelen rivâyetleri tasnif ettiğimizde önemli bir kısmını da fezâile dair olanlar teşkil etmektedir. Hz. Âişe’nin rivâyetlerinde, Kur’an’ın, Hz. Peygamber’in, ashabın, mekan ve beldelerin, mübarek gün ve gecelerin faziletlerine genişçe yer verdiği görülür.

Çalışmamızın bu bölümde Hz. Âişe’nin fezâile dair rivâyetlerinden Kur’an ve tefsir ile ilişkili olanlar değerlendirilecektir.

---

⁴⁵⁰ Kandemir, M. Yaşar “Fezâil”, *DİA.*, TDV Yay., XII. 529.

⁴⁵¹ Kandemir, s. 530.

1. KUR'AN'IN VE SÛRELERİN FAZİLETİNE DAİR RİVÂYETLER

Hız. Âişe'den gelen bu bağlamdaki rivâyetler şöyledir:

عن عائشة قالت: ذكر رجل عند رسول الله صلى الله عليه وسلم بخير فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أولم تروه يتعلم القرآن

“Allah Rasulü'nün yanında bir adam hayırla anılınca Rasulullah (sav): ‘Onun Kur'an öğrendiğini görmüyor musunuz’ buyurdu.”⁴⁵²

عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم إنه قال: الماهر بالقرآن مع السفارة الكرام البررة وهذا الذي يقرؤه وهو عليه شاق يتتبع فيه له أجران اثنان

“Rasulullah (sav): Kur'an'a vakıf olan kimse güvenilir ve değerli meleklerle beraber olacaktır. Kendisine zor geldiği halde, dili sürçerek Kur'an okumaya devam eden kimseye ise iki kat ecir vardır.”⁴⁵³

فقالت عائشة إن عدد درج الجنة على عدد آي القرآن فليس أحد ممن دخل الجنة أفضل ممن قرأ القرآن

Hız. Âişe şöyle demiştir: “Cennetteki derecelerin sayısı Kur'an âyetlerinin sayısı kadardır. Cennete girenler arasında Kur'an okuyandan daha efdali yoktur.”⁴⁵⁴

Sûrelerin Faziletine Dair Rivâyetler

Bakara Sûresinin Fezâlinin Anlatıldığı Rivâyet

Hız. Âişe'den şöyle nakledilmiştir: “Kim Bakara Sûresi'nin baş kısmından dört âyeti ve Âyete'l-Kürsiyle ondan sonra gelen sûrenin sonunda üç âyeti okursa Allah onu, ailesini ve çocuklarını dünyasında ve ahiretinde muhafaza eder.”⁴⁵⁵

Kehf Sûresinin Fezâline Dair

وأخرج ابن مردويه عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: “من قرأ من سورة الكهف عشر آيات عند منامه عصم من فتنة الدجال ومن قرأ خاتمتها عند رقاده كان له نوراً من لذن قرنه إلى قدمه يوم القيامة”

Hız. Âişe Hız. Peygamber'in şöyle dediğini haber verir: “Kim uyuyacağı zaman Kehf sûresinin on âyetini okursa deccalın fitnesinden korunur. Kim de uyumak için yatağa gittiği zaman onun son âyetlerini okursa başından ayağına kadar kıyamet günü (okudukları) onun için nur olur.”⁴⁵⁶

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, VI. 66.

⁴⁵³ Buhârî, *Tefsîr*, 1; Tirmizî, *Fezâ'ilu'l-Kur'ân*, V. 171; Müslim, *Müsâfirûn*, 244; Ahmed b. Hanbel, VI. 93, 110.

⁴⁵⁴ İbn Mâce, *Kitabu'l-edeb*, II. 1242; Tirmizî, V. 177; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, X. 466.

⁴⁵⁵ Rivâyet bu şekliyle sadece Deylemî'nin *Müsnedü'l-Firdevs* adlı eserinde geçmektedir. IV. 33.

⁴⁵⁶ Suyûtî, IV. 409; Tirmizî, *Fezâ'ilu'l-Kur'ân*, V. 162 (Başka bir senedle)

Secde ve Kamer Sûrelerinin Faziletine Dair

Hız. Âişe, Allah Rasulünden Secde sûresinin de içinde bulunduğu bazı sûrelerle ilgili şöyle rivâyet nakleder:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قرأ في ليلة الم تنزِيل السجدة و يس و اقتربت الساعة و تبارك الذي بيده الملك كن له نورا وحرزا من الشيطان ورفع في الدرجات إلى يوم القيامة

*“Her kim gece secde sûresi, Yâsîn, Kamer ve Mülk sûrelerini okursa bu sûreler onun için nur olurlar ve onu şeytandan korurlar. Kıyamet günü de yüksek derecelere erişirler.”*⁴⁵⁷

Yâsîn Sûresinin Faziletine Dair

وأخرج أبو نصر السجزي في الإبانة وحسنه عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: “ إن في القرآن لسورة تدعى العظيمة عند الله يدعى صاحبها الشريف عند الله يشفع صاحبها يوم القيامة في أكثر من ربعة ومضروهي سورة يس”

Hız. Âişe'nin rivâyetiyle Allah Rasulü buyurmaktadır ki: Kur'an'da Allah katında “azîme” diye isimlendirilen bir sûre vardır ki onun sahibi (onu okuyan) de Allah katında “şerefli” diye çağrılır. Kıyamet günü arkadaşlarından Rebia ve Mudar kabilelerinden daha fazlasına şefa'at eder, o Yâsîn sûresidir.⁴⁵⁸

Vakıa Sûresinin Faziletine Dair

وأخرج أبو عبيد عن سليمان التيمي قال: قالت عائشة للنساء: لا تعجز إحداكن أن تقرأ سورة الواقعة

Hız. Âişe kadınlara: “Sizden hiç biriniz Vakıa sûresini okumaktan aciz kalmasın.”⁴⁵⁹ demiştir.

İhlas, Felâk ve Nâs Sûrelerinin Fezâiline Dair

وأخرج ابن السني فيعمل اليوم الليلة عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: “من قرأ بعد صلاة الجمعة قل هو الله أحد و قل أعوذ برب الفلق و قل أعوذ برب الناس سورة الناس سبع مرات أعاده الله بها من السوء إلى الجمعة الأخرى”

Hız. Âişe Hız. Peygamber'den şöyle rivâyet eder: “Kim Cuma namazından sonra ihlâs, felâk ve nâs sûrelerini yedi defa okursa Allah o kimseyi gelecek Cuma'ya kadar, okudukları sebebiyle kötülüklerden korur.”⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Suyûtî, V. 170; Fenîsan, s. 309. Bu rivâyet 32. Secde ve 54. Kamer surelerinin tefsirinde yer aldığı için bu başlık altında yer verilmiştir.

⁴⁵⁸ Suyûtî, V. 257; Kurtubî, XV. 1; Fenîsan, s. 331-332.

⁴⁵⁹ Suyûtî, VI. 153.

⁴⁶⁰ Suyûtî, VI. 412.

2. MÜBAREK GÜNLER, GECELER VE AMELLERİN FEZAILİNE DAİR RİVÂYETLER

Ramazanın Faziletine Dair

Hiz. Âişe'den rivâyet edilir ki, Nebî (sav)'e Ramazan'ın mahiyeti ile ilgili sorulduğunda Allah Rasulü şöyle demiştir:

عن عائشة قالت: قيل للنبي صلى الله عليه وسلم "يا رسول الله ما رمضان؟ قال: أرمض الله فيه ذنوب المؤمنين وغفرها لهم

"Allah onda (ramazanda) mü'minlerin günahlarını yakıp yok eder ve onları bağışlar."⁴⁶¹

Cihadın ve Haccın Faziletine Dair

Hiz. Âişe hanımların amellerin en faziletlisi olan cihadın sevabından mahrum kalacakları endişesiyle Nebî (sav)'e soru yöneltmiş O da:

فقال: لكن أفضل الجهاد حج مبرور

"Lakin cihadın en faziletlisi kabul olunmuş mebrûr hacdır."⁴⁶²

Arefe Gününün Faziletine Dair

عن عائشة "أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ما من يوم أكثر من أن يعتق الله فيه عبدا من النار من يوم عرفة

Hiz. Âişe Allah Rasulü'nden şöyle nakleder: "Arefe günü kadar insanların cehennemden âzâd edildiği başka hiçbir gün yoktur."⁴⁶³

Akşam, Yatsı ve Sabah Namazının Faziletine Dair

Bir başka rivâyette Hiz. Âişe'den nakledilen merfû rivâyet şöyledir:

عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "لو يعلم الناس ما في صلاة العشاء وصلاة الفجر لأتوهما ولو حبوا

"Eğer insanlar yatsı ve sabah namazındaki (faziletleri) bilselerdi, oklanmış olsalar da gelirlerdi."⁴⁶⁴

عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "أفضل الصلاة صلاة المغرب ومن صلى بعدها ركعتين بنى الله له بيتا في الجنة"

⁴⁶¹ Suyûtî, I. 183; Fenîsan, s. 59 (Bu rivayete 2. Bakara, 185. ayet bağlamında yer verilmiştir.)

⁴⁶² Suyûtî, I. 210 (Bu rivayet 2. Bakara, 196. ayet tefsirinde yer almaktadır.)

⁴⁶³ Suyûtî, I. 227; Nesâî, V. 251; Hâkim, I. 464 (Bu rivayet de 2. Bakara, 199. ayet bağlamında değerlendirilmiştir.)

⁴⁶⁴ Suyûtî, I. 299; İbn Mâce, I. 261; Nesâî, I. 269; Fenîsan, s. 108.(Bu rivayete de 2. Bakara, 238'de yer verilmiştir.)

Bir diğerk rivâyette: “*Namazların en faziletlisi akşam namazıdır. Kim bu namazdan sonra iki rekat daha namaz kılsa Allah onun için cennette bir ev bina eder.*”⁴⁶⁵ buyrularak akşam namazının faziletine dikkat çekilmiştir.

Dört Gecenin Faziletine Dair

Hız. Âişe Hz. Peygamber’den şöyle rivâyet eder:

وأخرج الخطيب في رواية مالك عن عائشة: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: “يفتح الله الخير في أربع ليال ليلة الأضحى والفطر وليلة النصف من شعبان ينسخ فيها الآجال والأرزاق ويكتب فيها الحاج وفي ليلة عرفة إلى الأذان”

“*Allah şu dört gecede hayır (kapılarını) açar: Kurban bayramı gecesı, Ramazan bayramı gecesı, Şaban ayının on beşinci gecesı ki onda eceller ve rızıklar belirlenir. Arefe gecesıdır ki o gece ezan vaktine kadar hacılar belirlenir*”⁴⁶⁶

Cuma Gününün Faziletine Dair

Hız. Âişe’den rivâyet edildiğine göre Hız. Âişe:

وأخرج ابن أبي شيبة عن عائشة رضي الله عنها قالت: إن يوم الجمعة مثل يوم عرفة تفتح فيه أبواب الرحمة وفيه ساعة لا يسأل الله العبد شيئاً إلا أعطاه قيل وأي ساعة؟ قال: إذا أذن المؤذن لصلاة الغداة

“*Cuma günü arefe günü gibi rahmet kapılarının açıldığı bir gündür. O günde bir saat vardır ki, Allah kulun istediği her şeyi verir.*” demiştir. “*O hangi saattir?*” denildiğinde; “*Müezzinin öğle namazı için ezan okuduğu saattir.*” diye cevap vermiştir.⁴⁶⁷

Kadir Gecenin Faziletine Dair

Hız. Âişe’den gelen merfû bir rivâyette şöyle denilmektedir:

عن عائشة رضي الله عنها [أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: تحروا ليلة القدر في الوتر من العشر الأواخر من رمضان

“*Kadir gecesini Ramazan’ın son on gününün teklerinde arayınız.*”⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Suyûtî, I. 300 (Bu rivayet de bir önceki ayetin tefsirinde yer almaktadır.).

⁴⁶⁶ Suyûtî, VI. 126; Fenîsan, s. 354 (Bu rivayete 44. Duhân, 3. ayetin tefsirinde yer verilmiştir.).

⁴⁶⁷ Suyûtî, VI. 217, İbn Ebî Şeybe, II. 144 (Bu rivayet 62. Cuma, 9. ayetin tefsirinde yer almaktadır.).

⁴⁶⁸ Suyûtî, VI. 372; Ahmed b. Hanbel, VI. 50, 56 (Bu rivayet 97. Kadir suresini tefsirinde geçmektedir.).

3. BAZI MEKAN VE BELDELERİN FAZİLETİNE DAİR RİVÂYETLER

Tarihî mahiyetleri itibariyle bazı mekan ve beldeler hem Kur'an'da hem de hadislerde zikredilmiş, Sahâbe de bunlara vurgu yapmıştır. Çünkü bazı Peygamberler, Allah dostları, Sahâbe buralarda yaşamışlar, yetişmişler ve tarihin seyrini değiştirmişlerdi. İslam tarihinde en çok vurgu yapılan mekanlar ise yine mevkileri sebebiyle Mekke, Medine ve Kudüs olmuş, bir çok rivâyette bu üç belde ve içindekiler övülmüştür. Bu sahada eserler dahi kaleme alınmıştır.

Bu önemli üç dinî merkezin rivâyetlerde bu denli övülmesi bazılarının millî ve asabî duygularını coşturmuş, o zamanlar daha kurulmayan şehirler hakkında dahi fezâile dair uydurma hadisler ortaya çıkmıştır.

Hiz. Âişe'den gelen rivâyetlerde bu üç büyük dinî merkezin fezâiline dair haberlere rastlamak mümkündür.

Burada tespit edebildiğimiz rivâyetlerin bir kısmına yer vermek istiyoruz:

İbrahim Makamının Faziletine Dair

Bu mekan için Hiz. Âişe:

ألقى المقام من السماء

“*Makâm-ı İbrahim semâdan indirilmiştir.*” demektedir.⁴⁶⁹

Medine'nin Faziletine Dair:

Hiz. Âişe'den gelen bir haberde Allah Rasulü şöyle buyurmaktadır: “*Ey Allah'ım! Andolsun ki İbrahim (as.) Sen'in kulun ve Sen'in Nebî'ndir ve Sana Mekke halkı için dua etmiştir. Ben de sana İbrahim'in Mekke ehli için ettiği dua gibi, Medine ehli için dua ediyorum.*”⁴⁷⁰

Üç Büyük Beldenin Faziletine Dair

Hiz. Âişe'den gelen bir haberde Allah Rasulü şöyle buyurmaktadır:

عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال “إن مكة بلد عظمه الله وعظم حرمة خلق مكة وحفها بالملائكة قبل أن يخلق شيئا من الأرض يومئذ كلها بألف عام ووصل المدينة ببيت المقدس ثم خلق الأرض كلها بعد ألف عام خلقا واحدا“

⁴⁶⁹ Suyûtî, I. 119 (Bu rivayet 2. Bakara, 125. ayetin tefsirinde geçmektedir.).

⁴⁷⁰ Suyûtî, I. 121; Buhârî, *Buyu'*, 53; Müslim, *Hacc*, 454 (Bu rivayet 2. Bakara, 126. ayetin tefsirinde geçmektedir.); Ahmed b. Hanbel, III. 149; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 542. (Hadis kaynaklarındaki bu rivayet Hiz. Âişe'den gelmemektedir.).

“Mekke Allah’ın ululadığı (büyüklediği) bir beldedir ve onun hürmetini de ululamıştır. Yeryüzünde hiçbir şeyin henüz yaratılmadığı zamandan bin yıl daha önce Mekke’yi yaratmış ve meleklerle kuşatmıştır. Sonra Medine’yi Kudüs’le beraber yaratmış, bin yıl sonra da yeryüzündeki her şeyi bir defada yaratmıştır.”⁴⁷¹

Hacerü’l-Esved’in Faziletine Dair

Yine Hz. Âişe’den gelen merfû bir rivâyette şöyle buyrulmaktadır:

وأخرج الأزرقى عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ”أكثرُوا استلام هذا الحجر فإنكم توشكون أن تفقدوه بينما الناس يطوفون به ذات ليلة إذ أصبحوا وقد فقدوه إن الله لا ينزل شيئاً من الجنة إلا أعاده فيها قبل يوم القيامة“

“Bu taşa istilâmı çoğaltınız. Siz neredeyse (belki de) onu kaybedeceksiniz. İnsanlar onu tavaf ederken bakacaklar ki o kaybolmuş. Muhakkak ki Allah Cennetten ondan başka bir şey indirmedir. Kıyamet gününden önce de oradan gelen her şeyi iade edecektir.”⁴⁷²

Mekke’nin Faziletine Dair

Bu konuda Hz. Âişe şöyle demektedir:

وأخرج الأزرقى والجندى عن عائشة قالت: ما رأيت السماء في موضع أقرب منها إلى الأرض من مكة

“Mekke’den başka gökyüzünün yeryüzüne en yakın olduğu başka bir yer daha görmedim.”⁴⁷³

Harameyni’ş-Şerifeyn’in Fezâiline Dair

Merfû bir rivâyette şöyle denilmektedir:

أنا خاتم الأنبياء ومسجدي خاتم مساجد الأنبياء أحق المساجد أن يزار وتشد إليه الرواحل المسجد

الحرام ومسجدي صلاة في مسجدي أفضل من ألف صلاة فيما سواه من المساجد إلا المسجد الحرام

“Ben Peygamberlerin sonuncusuyum, mescidim de Nebilerin mescidlerinin sonuncusudur. Ziyaret edilmeye ve ona yolculuk yapmaya en layık olan mescidler mescid-i haram ve benim mescidimdir. Benim mescidimde namaz kılmak -mescid-i haram müstesna- diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir.”⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Suyûtî, I. 121; Hâkim, IV. 542; Fenîsan, s. 42 (Bu rivayet de 2. Bakara, 126. ayetin tefsirinde geçmektedir.).

⁴⁷² Suyûtî, I. 135-136; Fenîsan, s. 44 (son üç rivayet 2. Bakara, 126. ayetin tefsirinde yer almaktadır.).

⁴⁷³ Suyûtî, II. 53; Fenîsan, s. 137; (Bu rivayet 3. Âl-i İmrân, 96 ayetin tefsirinde yer almaktadır.).

⁴⁷⁴ Suyûtî, I. 54; Müslim, Hacc, 505. Bu rivayet de 3. Âl-i İmrân, 96. ayetin tefsiri bağlamında değerlendirilmiştir.

4. HZ. ÂİŞE’NİN, HZ. PEYGAMBER’İN AHLÂKINDAN, İBADETLERİNDEN VE VASIFLARINDAN KUR’AN İLE İLİŞKİLENDİREREK HABER VERDİĞİ RİVÂYETLER

Hiz. Peygamber’in vasıflarını, özelliklerini, kendine has ibadetlerini, meziyetlerini ifade etmek için İslamî literatürde “hasâisü’n-nebî” kavramı kullanılmıştır. Kur’an ve Sünnette bu hususta birçok örnek mevcuttur. Bu örnekler ve özelliklerden yola çıkarak fezâilu’n-Nebî veya hasâisu’n-Nebî edebiyatı oluşturulmuş ve birçok eser kaleme alınmıştır.⁴⁷⁵ Hiz. Peygamber’in ahvâli ile ilgili çok zengin bir literatür sahâbeden diğer Müslümanlara intikal etmiştir. Sahâbe Hiz. Peygamber’in dünyevî ahvâlini ve özelliklerini, insanî özelliklerini, kul olma bakımından özelliklerini ve üstünlüklerini, diğer Peygamberlere karşı ayrıcalıklarını pek çok vesilelerle ifade etmişlerdir. Ancak bu bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi bu nevi rivâyetlerin sıhhati pek çok yönden tartışılmış olup genelde zayıf rivâyetler olduğuna hükmedilmiştir.

Peygamber’in hasâisini anlatan isimler arasında Hiz. Âişe’nin yeri çok özeldir. Birçok vesileyle tekrar ettiğimiz gibi, Hiz. Âişe Peygamber’in yıllarca çok yakınında olmanın, genç ve zeki olmanın, tükenmek bilmeyen öğrenme aşkının sağladığı ayrıcalıklarla, Peygamber’in her hâlini gözlemlemiş, anlayamadıklarını sorgulamış ve daha sonra bunları diğer insanlara aktarmıştır.

Hiz. Âişe’den gelen bu bağlamdaki haberlere baktığımızda sadece aile hayâtına dair değil, yaşamının her alanı ile ilgili özel bilgilere rastlamaktayız. Bu haberler arasından Kur’anla ilişkilendirilen ve temellendirilen bir kısım rivâyetleri burada zikretmek istiyoruz:

Hiz. Peygamber’in Ramazan Ahvâline Dair

Hiz. Âişe’den gelen rivâyet şöyledir:

وأخرج البيهقي عن عائشة قالت “كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا دخل شهر رمضان شد منزره ثم لم يأت فراشه حتى ينسلخ“

“Allah Rasulü (sav) Ramazan ayına girdiği zaman kemerini sıkıca bağlar, (ramazan) çıkıncaya kadar yatağına gelmezdi.”⁴⁷⁶

Bu husustaki diğer Hiz. Âişe rivâyeti ise şöyledir:

⁴⁷⁵ Ahatlı, Erdinç, “Hasâ’isu’n-Nebî”, *DİA*, XII. 278.

⁴⁷⁶ İbn Kesîr, IV. 534; Suyûtî, I. 185; Buhârî, *Fezâ’ilu leyleti’l-kadr*, 5; Müslim, *İ’tikâf*, 7.

وأخرج البيهقي والأصبهاني عن عائشة قالت "كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا دخل شهر رمضان تغير لونه وكثرت صلواته وابتهل في الدعاء وأشفق منه

*"Allah Rasulü (sav)'in ramazan ayı girdiğinde rengi değişir namazı çoğalır, duaya kendini adar ve (bu hususlarda) ısrarlı olurdu."*⁴⁷⁷

Hz. Peygamber'in Visâl Orucuna Dair

Bilindiği gibi visâl orucu iftar etmeden peş peşe birkaç gün oruç tutmaktır.

Hz. Peygamber bazı günler bu şekilde oruç tutardı. Ashabı da ona özenerek aynı şekilde oruç tutmak istemiş ama Allah Rasulü onlara izin vermemişti. Bu hususta Hz. Âişe'den gelen rivâyet şöyledir:

وأخرج البخاري ومسلم والنسائي عن عائشة قالت "نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الوصال رحمة لهم فقالوا: إنك تواصل؟ قال: إني لست كهيئتكم إني يطعمني ربي ويسقني

*"Allah Rasulü (sav) merhameti (acıması) sebebiyle onların visâl orucu tutmalarını yasakladı. (Ama) sen visâl orucu tutuyorsun dediklerinde: 'Ben sizin gibi değilim. Rabbim beni yedirip içirmektedir.' buyurdu"*⁴⁷⁸

Hz. Peygamber'in İtikafına Dair

Hz. Âişe Allah Rasulü'nün bu ibadetini şöyle anlatmaktadır:

وعن عروة عن عائشة "أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يعتكف العشر الأواخر من رمضان حتى توفاه الله عز وجل ثم اعتكف أزواجه من بعده

*"Nebî (sav) Ramazanın son on gününde itikafa girerdi. (Bu ibadete) Allah onu vefat ettirinceye kadar devam etti. Ondan sonra eşleri itikafa girmeye devam ettiler."*⁴⁷⁹

Hz. Peygamber'in Gece İbadetine Dair

Müslümanların en çok merak ettiği konulardan biri de Allah Rasulü'nün gece ibadetleriydi. Onun en yakınında bulunanlardan bunu sorarlar ve kendileri de uygulamak için uğraşırlardı. Hatta bazen bu hususta aşırı gidenleri sağlığında Hz. Peygamber, vefatından sonra da ashabın ileri gelenleri uyarmak durumunda kalmışlardı.

Bir gün Hz. Âişe'ye bu bağlamda Rasulullah'ın hayran olunacak, şaşırtıcı hallerinden sorulduğunda ondan şu cevap alınmıştı:

⁴⁷⁷ Suyûtî, I. 185 (Bu rivayetin isnadı sahih kabul edilmemektedir. Bkz. Fenîsan, s. 60.) (Tefsir kaynaklarında son iki rivayete 2, Bakara 187, ayetin tefsirinde yer verilmiştir.)

⁴⁷⁸ Taberî, III. 534; İbn Kesîr, I. 223; Suyûtî, I. 200; Buhârî, *Savm*, 48; Müslim, *Sıyâm*, 61.

⁴⁷⁹ Suyûtî, I. 201; Buhârî, *İ'tikâf*, 1; Müslim, *İ'tikâf*, 5; Fenîsan, s. 72-73.

وقالت: كل أمره كان عجبا أتاني في ليلتي حتى مس جلده جلدي ثم قال: ذريني أتعبد لربي عز وجل قالت: فقلت والله إنني لأحب قربك وإنني أحب أن تعبد لربك فقام إلى القربة فتوضأ ولم يكثر صب الماء ثم قام يصلي فيكي حتى بل لحيته ثم سجد فيكي حتى بل الأرض ثم اضطجع على جنبه فيكي حتى إذا أتى بلال يؤذنه بصلاة الصبح قالت: فقال: يارسول الله ما يبكيك وقد غفر الله لك ذنبك ما تقدم وما تأخر؟ فقال: ويحك يا بلال وما يمنعني أن أبكي وقد أنزل علي في هذه الليلة {إن في خلق السموات والأرض واختلاف الليل والنهار لآيات لأولي الأبصار} ثم قال ويل لمن قرأها ولم يتفكر فيها

“Onun her işi hayran olunacak davranışlardandı. Bir gece bana geldi. Teni tenime dokunmuştu ki benden Rabbine ibadet için izin istedi. Ben de ‘ Ben bana yakın olmanı ve Rabbine de ibadet etmeni seviyorum deyince kalktı ve su kirbasını alarak suyu çok kullanmadan abdest aldı. Sonra kalktı ve namaz kıldı. Sakalı ıslanuncaya kadar ağladı. Sonra yer ıslanuncaya kadar ağladığı halde secde yaptı. Sonra yan tarafına uzandı ve ağladı. Sabah namazının ezanını okumak için Bilal gelinceye kadar (bu hal) devam etti. Bilal: ‘Ey Allah’ın Rasulü, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde seni ağlatan nedir?’ dedi. ‘Vah sana ey Bilal. Beni ağlamaktan alıkoyamayacak olan bir sûre bu gece bana nâzil oldu” (dedi ve âyeti okudu.) ‘Yerin ve göklerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için açık ibretler vardır.”⁴⁸⁰ Sonra ‘Bunu okuyup da üzerinde düşünmeyenlere yazıklar olsun.’ dedi.”⁴⁸¹

Bir başka rivâyette Hz. Âişe:

عن عروة بن الزبير عن عائشة قالت: [كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي فيما بين أن يفرغ من صلاة العشاء إلى الفجر إحدى عشرة ركعة يسلم من كل ركعتين ثم يوتر بواحدة فيسجد السجدة قدر ما يقرأ أحدكم خمسين آية قبل أن يرفع رأسه فإذا سكت المؤذن من أذان الفجر وتبين له الفجر قام فركع ركعتين خفيفتين ثم اضطجع على شقه الأيمن حتى يأتيه المؤذن للإقامة فيخرج] وبعضهم يزيد على بعض

“Allah Rasulü (sav) yatısı namazından fecre kadarki zamanda onbir rekat namaz kılıyordu. Sizden birinizin elli âyet okuduğunuz sürede o başını secdeden kaldırmıyordu. Müezzin sabah ezanını okuyup sustuktan sonra sabah vakti belli oldu. Kalktı ve iki rekat (çok uzun olmayan) hafif namaz kıldı. Sonra sağ yanının üzerine uzandı ta ki müezzin kamet için gelinceye kadar. Sonra (namaza) çıktı.”⁴⁸² diye haber vermektedir.

Yine Hz. Âişe bir gece namaza kalkan Nebî (sav)’in gece boyunca o bir

⁴⁸⁰ 3. Âl-i İmrân, 190-191.

⁴⁸¹ İbn Mâce, İkame, 181; İbn Hanbel, VI. 143, 215; Nesai, Ezan. 41; Suyûtî, II. 111;

⁴⁸² Ahmed b. Hanbel, VI. 53, 83, 88; Nesâî, III. 249; Fenîsan, s. 239.

âyetle namaz kıldığını, sabah oluncaya kadar bu âyeti okuduğunu haber verir.⁴⁸³ Âyet şudur: “Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır.(dilediğini yaparsın) eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin.”⁴⁸⁴

Hiz. Peygamber’in Kûsuf Namazına Dair

Hiz. Âişe şöyle der:

وأخرج الدارقطني في السنن عن عائشة رضي الله عنه “ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي في كسوف الشمس والقمر أربع ركعات وأربع سجدة يقرأ في الركعة الأولى بالعنكبوت أو الروم وفي الثانية بيس

“Allah Rasulü (sav) güneş ve ay tutulduğunda dört rekât namaz kılar ve dört secde yapardı. Birinci rekatta Ankebût sûresini veya Rum sûresini ikinci rekatta Yâsîn sûresini okurdu.”⁴⁸⁵

Peygamberimizin namaz kılışı ile ilgili Hiz. Âişe’den daha pek çok sahih rivâyetler gelmiştir. Ama bu bir kaç örnek ile yetinmek durumundayız.

Hiz. Peygamber’in Ahlâkına Dair

Hiz. Peygamber’in ahlâkını bir cümle ile Hiz. Âişe’nin şu meşhur ifadeleri özetlemektedir:

كان خلقه القرآن

“Onun ahlâkı Kur’an’dır.”⁴⁸⁶

Bu rivâyet farklı tarikleri ile pek çok kaynakta sahih bir haber olarak yer almaktadır.

Bunlardan birinde; Hiz. Âişe’ye ashab, Allah Rasulü’nün ahlâkını sorunca; “Onun ahlâkı Kur’an’dı” deyip Mü’minun sûresinin on âyetini okumuş ve şöyle demiştir: Rasulullah’ın ahlâkı böyledir.”⁴⁸⁷

Bir diğerk rivâyette ise “Onun ahlâkı Kur’an’dır.” dedikten sonra siz “Gerçekten sen çok yüce bir ahlâk üzeresin”⁴⁸⁸ âyetini okumuyor musunuz?” sözünü

⁴⁸³ Tirmizî, II. 311; İbn Mâce, I. 210; Hâkim, I. 241.

⁴⁸⁴ 5. Mâide, 111.

⁴⁸⁵ Suyûtî, V. 141; Fenîsan, s. 304.

⁴⁸⁶ Müslim, *Müsâfirûn*, 139; Tirmizî, I. 69; Ahmed b. Hanbel, VI. 54, 91, 111, 163; İbn Mâce, *Ahkâm*, 14.

⁴⁸⁷ İbn Kesîr, III. 237; Suyûtî, V. 2; Hâkim, II. 392.

⁴⁸⁸ 68. Kalem, 4.

eklemiştir.⁴⁸⁹

Ahlâki Meziyetlerine Dair

Ahlâkı Kur'an olan bir insanın bu hâli elbette bu bütün davranışlarına, hayâtının her alanına yansiyacaktı. Allah Rasulü'nün hayâtının en ince ayrıntısına kadar her safhası âdeta Kur'an'ın bir tefsiri niteliğindeydi. Mesela Hz. Âişe validemizden gelen şu haberler bunu çok güzel açıklamaktadır:

عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: [لم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم فاحشا ولا متفحشا ولا سخابا في الأسواق ولا يجزي بالسيئة السيئة ولكن يعفو ويصف

*“Rasulullah (sav) ne kötülük yapar ne de çirkin bir söz söylerdi. Çarşı pazarda kabalık yapmazdı. Ne de kötülüğe kötülükle cevap verirdi. O sadece, affeder ve bağışlardı.”*⁴⁹⁰

عن عائشة رضي الله عنها قالت: لما أنزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم إنا فتحنا لك فتحا مبينا الآية اجتهد في العبادة فقيل: يا رسول الله ما هذا الإجتهد؟ وقد غفر الله لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر قال: “أفلا أكون عبدا شكورا”

*“Fetih sûresi nâzil olduğunda Allah Rasulü ibadet konusunda daha gayretli oldu. Kendisine ey Allah'ın Rasulü, senin gelmiş ve geçmiş bütün günahlarını Allah bağışladığı halde bu gayret de nedir” diye sorulunca ‘(Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı’ diye cevap verdi.”*⁴⁹¹

يا عائشة إن الدنيا لا تنبغي لمحمد ولا لآل محمد يا عائشة إن الله تعالى لم يرض من أولي العزم من الرسل إلا بالصبر على مكروهاها والصبر على محبوبها ثم لم يرض مني إلا أن يكلفني ما كلفهم فقال: {فصبر كما صبر أولو العزم من الرسل} وإني والله لأصبرن كما صبروا جهدي ولا قوة إلا بالله

“Ey Âişe, dünya ne bana gerekir ne de Muhammed ailesine . Ey Âişe Allah Teâlâ Rasullerin ulu'l-azm olanlarından ancak sabretmelerine karşılık razı olmuştur. Hem sevdikleri, hoşlandıkları, hem de hoşlanmadıkları şeylere sabretmeleri sebebiyle onları mükellef kıldığı şeylerle beni de sorumlu tutmadıkça benden de razı olmadı ve ‘o halde (Rasulüm) Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret”⁴⁹² buyurdu. Muhakkak ki onların sabrettiği gibi ben de sabredeceğim.

⁴⁸⁹ Taberî, XXIX. 19; İbn Kesîr, IV. 402; Suyûtî, VI. 252; Ahmed b. Hanbel, VI. 95; İbn Mâce, II. 781.

⁴⁹⁰ Buhârî, *Menâkıb*, 23; Edeb, 38-39; Müslim, *Fezâil*, 68; Ahmed b. Hanbel, VI. 174, 236; Tirmizî, IV. 349; (Suyûtî, bu rivayete 7. Â'raf, 199. ayet bağlamında yer vermiştir.).

⁴⁹¹ İbn Kesîr, IV. 183, Suyûtî, VI. 70; Ahmed b. Hanbel, VI. 115; Fenîsan, s. 370.

⁴⁹² 46. Ahkâf, 35.

Bütün gayretim, çabam Güç ve Kudret sahibi olan Allah içindir.”⁴⁹³

Hz. Peygamber’in Dualarına Dair

Hz. Âişe’nin Peygamber’in ahvâlinden haber verdiği hususlar arasında dualar da oldukça önemlidir. Hz. Âişe bunları işittiğinde kimi zaman bunları sorgulamış, sebebini merak etmiş, kimi zaman Rasulullah’ın tavsiyesi ile kendisi de uygulamıştır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

وأخرج البيهقي في الشعب عن عائشة قالت ”كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أتاه الأمر يسره

قال: الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات وإذا أتاه الأمر يكرهه قال: الحمد لله على كل حال

“Allah Rasulü (sav) kendisini sevindiren bir şey olduğu zaman ‘Nimeti ile salih amelleri gerçekleştiren Allah’a hamdolsun’ der. Hoşuna gitmeyen bir şeye karşılık ise, ‘Her hâl ve durumda Allah’a hamdolsun.’ derdi.”⁴⁹⁴

قالت عائشة [ما سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم منذ أنزلت عليه هذه السورة {إذا جاء نصر الله

والفتح} لا يقول قبلها :سبحانك ربنا وبحمدك اللهم اغفر لي

Allah Rasulünden, şu sûre indirildiğinden beri “Fetih ve Allah’ın yardımı geldiği zaman...”⁴⁹⁵ onu okumadan önce “Ey Rabbim seni tesbih ederim ve sana hamdederim. Allah’ım beni bağışla” diye dua ettiğini işitirdim.”⁴⁹⁶

Aynı rivâyetin bir başka varyantında ise Hz. Âişe Rasulullah’ın Nasr sûresinin tefsiri bağlamında secdelerinde ve rükularında bu duayı sık sık yaptığını haber vermektedir.⁴⁹⁷

عن عروة عن عائشة [أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا أوى إلى فراشه كل ليلة جمع كفيه ثم نفث

فيهما وقرأ فيهما قل هو الله أحد وقل أعوذ برب الفلق وقل أعوذ برب الناس ثم يمسح بهما ما استطاع من جسده يبدأ بهما على رأسه ووجهه وما أقبل من جسده يفعل ذلك ثلاث مرات]

“Nebî (sav) yatağına yattığı zaman her gece iki avucunu birleştirip, üfler, sonra İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okur, sonra vücudunun ulaşabildiği kısmına başından ve yüzünden başlayarak mesheder ve bunu da üç kez tekrarlardı.”⁴⁹⁸

Hz. Âişe’den gelen daha pek çok rivâyette Hz. Peygamber’in özellikle

⁴⁹³ İbn Kesîr, IV. 172; Suyûtî, VI. 45.(Bu rivayet ilgili ayetin (46. Ahkâf, 35) tefsirinde geçmektedir.

⁴⁹⁴ Suyûtî, III. 281; Hâkim, I. 499; İbn Mâce, II. 1250 (Bu rivayete 9. Tevbe 112. ayetin tefsirinde yer verilmiştir.)

⁴⁹⁵ 110. Nasr, 1.

⁴⁹⁶ Taberî, XXX. 334; Suyûtî, VI. 408.

⁴⁹⁷ Bkz. Taberî, XXX. 334; Suyûtî, VI. 408; Ahmed b. Hanbel, VI. 43 (Bu iki rivayete 110. Nasr suresinin tefsirine yer verilmiştir.)

⁴⁹⁸ İbn Kesîr, IV. 570; Suyûtî, VI. 415; İbn Mâce, II. 1275; Ahmed b. Hanbel, VI. 116.

ümmei için nasıl dua ettiği, ahabından kimlere ve nasıl dua ettiği, bu hususta kendisini nasıl parladığı... gibi hususlardan haber verdiği görölmektedir. Bu rivâyetler özellikle dua âyetinin tefsiri bağlamında tefsir kaynaklarında yer almaktadır. Hadis kaynaklarında ise zikir ve dua bölümlerinde değerlendirilmiştir.

5. HZ. PEYGAMBER'İN HANGİ SÛREYİ VEYA ÂYETİ NEREDE, NASIL VE NİÇİN OKUNACAĞINI HABER VEREN RİVÂYETLER

Hiz. Âişe, Peygamberle birlikte olduğu müddetçe onun ibadet tarzına, Kur'anla olan ilişkisine, namazdaki kıratına, dualarına son derece dikkat eder ve özen gösterirdi. Daha sonra ondan öğrendiklerini hem kendisi uygular hem de diğeri mü'minlere ulaştırırdı. Özellikle Kur'anla ilgili kırâatı, sûrelerle ilgili uygulamaları ve tavsiyeleri Hiz. Âişe'den gelen haberler arasında önemli bir yere sahipti.

Besmeleyi Okuduğuna Dair

Hiz. Âişe Hiz. Peygamber'in namaz kılarken besmeleyi nasıl okuduğunu şöyle ifade eder:

كان يجهر ب بسم الله الرحمن الرحيم

"O besmeleyi (namazda) açıktan okurdu."⁴⁹⁹

Namazda Fatiha Sûresini Okumaya Dair

Hiz. Âişe Hiz. Peygamber'den şöyle rivâyet eder:

عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من صلى صلاة لم يقرأ فيها أم القرآن فهي خداج

"Kim namaz kılarken Ümmü'l-Kur'an'ı (yani Fatiha'yı) okumazsa onun nazmı geçersizdir."⁵⁰⁰

Fatiha ile ilgili bir başka rivâyette Hiz. Âişe insanların kuraklık sebebiyle şikâyetleri üzerine Peygamber'in Fatiha sûresini okuyup yağmur yağması için dua ettiğini haber vermektedir.⁵⁰¹

Gece Namazında Okuduğu Sûrelere Dair

Hiz. Âişe bu konuda şöyle demektedir:

وأخرج أحمد وابن الضريس والبيهقي عن عائشة قال "كنت أقوم مع رسول الله في الليل فيقرأ بالبقرة

وآل عمران والنساء فإذا مر بآية فيها استبشار دعا ورغب وإذا مر بآية فيها تخويف دعا واستعاذ

"Rasulullah ile beraber gece namaza kalkıyordum. (O) Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini okuyor, müjde âyetlerine gelince dua ediyor ve (o müjdeyi) istiyor, korkutan âyetlere geldiğinde dua ediyor ve Allah'a sığınıyordu."⁵⁰²

⁴⁹⁹ Suyûtî, I. 8.

⁵⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI. 242-275; İbn Kesîr, I. 16; Suyûtî, I. 6; Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 45; Fenîsan, s. 25 (Bu rivayet Ahmed b. Hanbel, Hiz. Âişe'den diğeri Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir.)

⁵⁰¹ Bu rivayet için bkz. Suyûtî, I. 14; Hâkim, I. 328.

⁵⁰² Suyûtî, I. 18; Ahmed b. Hanbel, VI. 92, 119; Fenîsan, s. 29 (Bu rivayete 2. Bakara suresinin tefsirinin giriş bölümünde yer verilmiştir.)

Yolculuğa Çıkarken Okuduğu Âyetlere Dair

Hız. Âişe Hz. Peygamber'in (yolculuğa çıkarken) şu âyetleri okuduğunu işittiğini söyler:

وجعل لكم من الفلك والأنعام ما تركبون لتستووا على ظهوره ثم تذكروا نعمة ربكم إذا استويتم عليه أن تقولوا: الحمد لله الذي من علينا بمحمد عبده ورسوله ثم تقولوا: سبحان الذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين

“Size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etmiştir. Ki böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince Rabbinizin nimetini anarak Bize ve O'nun kulu ve Rasulüne verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamdediyoruz deyiniz, sonra da hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.”⁵⁰³ Deyiniz.”⁵⁰⁴

Tilâvet Secdesi Yaptığına Dair

وأخرج ابن مردويه عن عائشة رضي الله عنها أن النبي صلى الله عليه وسلم قرأ سورة النجم فلما بلغ السجدة سجد فيها

“Hz. Âişe Peygamber (sav)'in 'Necm' sûresini okuduğunu ve secde âyetine geldiğinde secde yaptığını haber vermektedir.”⁵⁰⁵

Vitr Namazında Okuduğu Sûreye Dair

[أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقرأ في الوتر بسبح اسم ربك الأعلى وقل يا أيها الكافرون وقل هو الله أحد] زادت عائشة والمعوذتين

Hız. Âişe Hz. Peygamber'in vitir namazında A'lâ, Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuduğunu haber vermektedir.⁵⁰⁶ Rivâyetin başka bir varyantında İhlâs sûresiyle beraber 3. rekatta Muâvezeteyn'i okuduğunu ifade etmektedir.

Gece, Yatağında Okuduğu Sûrelere Dair

Bu hususta Hız. Âişe'den gelen rivâyet şöyledir:

عن عائشة [أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا أوى إلى فراشه كل ليلة جمع كفيه ثم نفث فيهما وقرأ فيهما قل هو الله أحد وقل أعوذ برب الفلق وقل أعوذ برب الناس ثم يمسح بهما ما استطاع من جسده يبدأ بهما على رأسه ووجهه وما أقبل من جسده يفعل ذلك ثلاث مرات

⁵⁰³ 43. Zuhruf, 12-13.

⁵⁰⁴ Suyûtî, VI. 14 (Hadis kaynaklarında bu haber Hız. Ali ve Abdullâh b. Ömer'den rivayet edilmektedir. Bkz. Tirmizî, V. 501.).

⁵⁰⁵ Suyûtî, VI. 121; (Muhaddisler İbn Abbâs'tan rivayet etmektedirler.) İbn Kesîr, IV. 246; Tirmizî, II. 464; Nesâî, II. 160.

⁵⁰⁶ İbn Kesîr, IV. 499; Suyûtî, VI. 338; İbn Mâce, I. 371; Hâkim, II. 520 (Rivayet 87. A'lâ suresin tefsirinde geçmektedir.).

“Nebî (sav) uyumak için yatağına gittiği zaman her gece iki avucunu birleştirir, sonra İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okur, avuçlarına üflerdi. Sonra da iki eliyle vücudunun ulaşabildiği yerlerini başından ve yüzünden başlamak sûretiyle meshederdi. Bunu üç defa tekrarlardı.”⁵⁰⁷

Hastalandığı Zaman Okuduğu Sûrelere Dair

Hz. Âişe’den gelen şu rivâyete göre;

وأخرج ابن الأنباري عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا اشتكى قرأ على نفسه

المعوذتين وتفل أو نفث

“Hz. Âişe Peygamber (sav)’in rahatsızlandığı zaman Muâvezeteyn (Nâs ve Felâk) sûrelerini kendi kendisine okuyup üflediğini haber vermektedir.”⁵⁰⁸

Başka bir rivâyette Hz. Peygamber’e büyü yapıldığı, bu sebeple Allah Rasulü’nün rahatsızlandığı, sonra iki meleğin gelerek yapılan büyüden ve yerinden haber verdiği, Cebrail (as.)’in muavezeteyn sûrelerini getirerek her düğümü çözerken bunları okumasını istediği anlatılır. Sonra Hz. Peygamber’in denilenleri yaptığı ve böylece rahatsızlıktan kurtulduğu hikaye edilir. Bu rivâyet de Hz. Âişe’den gelmektedir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, IV. 570; Suyûtî, VI. 415; İbn Ebî Şeybe, X. 252; Ahmed b. Hanbel, VI. 116.

⁵⁰⁸ Kurtubî, XX. 253; Suyûtî, VI. 417; Buhârî, *Meğâzî*, 83; Müslim, *Selâm*, 50; Ahmed b. Hanbel, VI. 104, 114.

⁵⁰⁹ Kurtubî, XX. 253; İbn Kesîr, IV. 574; Suyûtî, VI. 417; Buhârî, *Bed’ü’l-halk*, 11; Müslim, *Selâm*, 43.

III. MAHİYETİ İTİBARIYLA

A. HZ. ÂİŞE'NİN FETVÂLARINA VE GÖRÜŞLERİNE MESNED TEŞKİL EDEN ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Hiz. Âişe, sahâbe dönemi Medine ekolünün ileri gelen âlimlerinden ve bu ekolün kurulmasında etkili olan şahsîyetlerden birisidir.

Hiz. Âişe, dini konularda pek çok fetvâ vermiş ve çok fetvâ vermekle meşhur olan yedi sahâbîden biri olmuştur.⁵¹⁰ Hiz. Âişe, Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman'ın halîfeliği döneminde de bağımsız olarak fetvâ vermeye devam etmiş ve ölünceye kadar da bunu vazife telakkî etmiştir.

Tefsir, hadis ve fıkıh kaynakları tetkik edildiğinde onun fetvâ ve görüşlerine kolayca ulaşmak mümkündür. Çalışmamız esnasında inceleme imkânı bulduğumuz el-Hıfni'ye ait *Mevsûatu Ümmi'l-Mü'minîn Âişe* adlı eserinde yazar, Hiz. Âişe'nin fetvâlarını ayrı bir başlık altında ele alarak derlemeye çalışmıştır. Yüz otuz dört sayfalık bir bölümde Hiz. Âişe'nin fetvâları ile ilgili altı yüz elli dört rivâyete yer veren müellif bunların bir araya toplânması konusunda önemli bir hizmette bulunmuştur. Çünkü araştırmamız esnasında bu konudaki rivâyetlerin bir araya toplândığı başka bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Ancak eserde ele alınan rivâyetler biraz daha seçici olunması hususu dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Çalışmamızın bu bölümünde tefsir, hadis ve fıkıh kaynaklarında yer alan Hiz. Âişe'nin fetvâlarından konumuz itibarıyla Kur'an kaynaklı olanları incelemeye çalıştık. Yine tezimizin sınırlılığı sebebiyle rivâyetlerin hepsine değil, örnekleme yöntemine ve önemine binaen bir kısmına yer vermek durumundayız.

1. Hiz. Âişe'nin Âyetin Zâhirî Manasını Göz Önünde Bulundurarak Hüküm Vermesi

Urve b. Zubeyr, Safâ ve Merve arasında sa'y yapmanın gerekli olmadığını söyleyip bu konuda Hiz. Âişe'nin görüşünü sorduğunda şu cevabı almıştır:

“Ey Urve, eğer senin dediğin gibi olsaydı âyetin ‘Bu ikisi arasında tavaf etmemenizde bir günah yoktur.’ şeklinde nâzil olması gerekirdi. Allah Teâlâ'nın

---

⁵¹⁰ Söz konusu yedi sahâbi, Hiz. Ömer, Hiz. Ali, Hiz. Âişe, Abdullâh b. Mes'ûd, Abdullâh b. Ömer, Abdullâh b. Abbâs'tır.

'Safâ ve Merve muhakkak ki Allah'ın koyduğu nişanlardandır.'⁵¹¹ buyurduğunu görmüyor musun?"⁵¹²

Hiz. ÂiŖe, bu ifadeleriyle nassın zâhirinden anlaŖılan mananın alınması gerektiğini belirtmiŖtir. Hiz. ÂiŖe'nin bu rivâyeti Bakara 158. âyetin tefsiri bağlamında, Hiz. ÂiŖe'nin istidrakleri ve fetvâları baŖlıklarında deėerlendirilmiŖtir.

Bu konuda gelen baŖka bir haberde ise Hiz. ÂiŖe; "Rasulullah bu iki tepenin arasında sa'y yapmıŖtır. Bu nedenle hiçbir kimsenin bu ikisinin arasında sa'y yapmayı terk etmesi uygun değildir." demektedir.⁵¹³ Kendisi de Safâ ve Merve arasında say yaptığını Ŗöyle ifade etmektedir.

حدثنا أبو كريب قال حدثنا وكيع عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت: لعمرى ما حج من لم يسع بين الصفا والمروة لأن الله قال: {إن الصفا والمروة من شعائر الله}

"Hayâtım boyunca yaptığım haclarda Safâ ve Merve arasında say ettim. Çünkü Allah: 'Muhakkak ki, Safâ ve Merve Allah'ın işaretlerindedir.' buyurmaktadır."⁵¹⁴

2. Hiz. ÂiŖe'nin Efdaliyeti Dikkate Alarak Fetvâ Vermesi

Hiz. ÂiŖe'den gelen bir habere göre kiŖinin mirasını ailesine bırakması baŖka birilerine vasiyet etmesinden daha efdaldir.

وأخرج سعيد بن منصور وابن أبي شيبة وابن المنذر والبيهقي عن عائشة أن رجلا قال لها: إني أريد أن أوصي قالت: كم مالك؟ قال: ثلاثة آلاف قالت: كم عيالك؟ قال: أربعة قالت: قال الله إن ترك خيرا وهذا شيء يسير فاتركه لعيالك فهو أفضل

"Bir adam Hiz. ÂiŖe'ye gelerek vasiyette bulunmak istediğini söyledi. Hiz. ÂiŖe 'Sahip olduğun mal ne kadardır?' diye sorunca adam 'üç bin' diye cevap verdi. Hiz. ÂiŖe bu kez 'Ailende kaç kiŖi var?' deyince 'dört' cevabını aldı. Bunun üzerine Hiz. ÂiŖe Allah'ın 'Eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya ve yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.'⁵¹⁵ buyurduğunu ifade ederek bu Ŗekilde mirasını ailene bırakmak daha efdaldir" dedi.⁵¹⁶

⁵¹¹ 2. Bakara, 158.

⁵¹² Taberî, III. 236; Buhârî, Hacc, 79; Müslim, Hacc, 261.

⁵¹³ Buhârî, Hacc, 79, 80; Müslim, Hacc, 261, 264.

⁵¹⁴ Taberî, III. 236; Suyûtî, I. 160; İbn Mâce, II. 995

⁵¹⁵ 2. Bakara, 180.

⁵¹⁶ Taberî, III. 395; Suyûtî, I. 173; İbn Ebî Ŗeybe, XI. 208.

3. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamberin Uygulamasını Husûsî Kabul Ederek, Âyetle Fetvâ Vermesi

Sahâbe, Hz. Peygamber'in her halini örnek almak istedikleri gibi, ibadet konusunda da onun gibi yaşamak istemişlerdi. Bu zaman zaman onların takatlerini zorluyor ve sıkıntıya düşmelerine sebep oluyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber yapmayı istediği bazı ibadetleri “onları farz gibi addederler” diye sürekli yapmaktan vazgeçiyordu. Hz. Peygambere has ibadetlerden biri de visâl orucu idi. İftar etmeden iki gün üst üste oruç tuttuğu olmuştu. Hz. Âişe'ye gelen sorulardan biri bu husustaydı. Rivâyete göre:

“Bir kadın Hz. Âişe'ye gelerek Peygamber'in visâl orucundan sormuş, Hz. Âişe ise şöyle cevap vermişti: ‘Onun yaptığı gibi mi yapmak istiyordun? Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir ve onun bu yaptığı nafile bir ibadetti. Allah'a yemin ederim ki ben geceleri kesinlikle oruç tutmam. Çünkü Allah Teâlâ ‘...orucu geceye kadar tamamlayın.’⁵¹⁷ buyurmaktadır.”⁵¹⁸

Hz. Âişe bu konudaki diğer sorulara da visâl orucunu doğru bulmayarak “Oruçlarınızı geceye kadar tamamlayın.” diye fetvâ vermiştir.

4. Hz. Âişe'nin Kolaylık Prensibini Dikkate Alarak Fetvâ Vermesi

İhtiyaç, zaruret ve özür durumlarında Allah Teâlâ'nın kullarına ibadetlerde kolaylık sağlamak amacıyla koyduğu hükümlere ruhsat denilmiştir. Bunların neler olduğunu Hz. Peygamber, insanlara beyan etmiştir. Bu hususlardan biri de temettu haccı îfâ eden birinin kurban bulamazsa ne yapacağıdır. Hz. Âişe bu konudaki âyetlerden yola çıkarak şöyle der:

وأخرج مالك والشافعي عن عائشة قالت: الصيام لمن يتمتع بالعمرة إلى الحج لمن لم يجد هديا ما بين أن يهل بالحج إلى يوم عرفة فإن لم يصم صام أيام منى

“Temettu haccı yapan bir kimsenin kurban bulamaması durumunda arefe gününe kadar üç gün oruç tutması gerekir, eğer tutamazsa Mina günlerinde oruç tutar.”⁵¹⁹

Hz. Âişe, böylece Peygamber'in teşrik günlerinde oruç tutmaya izin vermeyen ifadesine rağmen, kurban bulamaması halinde bu günlerde oruç

⁵¹⁷ 2. Bakara, 187.

⁵¹⁸ İbn Kesîr, I. 223; Kurtubî, II. 318; Buhârî, *Savm*, 48; Müslim, *Sıyâm*, 61.

⁵¹⁹ Suyûtî, I. 215; Mâlik, I. 116; Fenîsan, s. 77.

tutabileceğine ruhsat verildiğini belirtmiş ve Bakara sûresi 196. âyetteki hükmü beyan etmiştir.⁵²⁰

5. Hz. Âişe'nin Özel Hayâta Dair Fetvâlar Vermesi

Hz. Âişe Kur'an'da geçen "...temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..."⁵²¹ hükmünü "cima" ile tahsis ederek fetvâ vermiştir. Rivâyet şöyledir.

حدثنا مروان الأصغر عن مسروق بن الأجدع قال: قلت لعائشة: ما يحل للرجل من امرأته اذا كانت

حائضا؟ قالت: كل شيء إلا الجماع

"*Mesrûk b. Ecda Hz. Âişe'ye 'hanımı hayız gördüğü zaman erkek için helal olan nedir' diye sormuş oda 'birleşme' hariç her şey helaldir.*"⁵²² fetvâsını vermiştir.

Hz. Âişe bu konuyla ilgili birçok soruya kendi özel hayâtından örnekler vermek sûretiyle de cevap vermiştir.

6. Hz. Âişe'nin Âyetle Temellendirerek Fetvâ Vermesi

وأخرج ابن أبي حاتم عن عطاء قال: جاء رجل إلى عائشة فقال: إني نذرت إن كلمت فلانا فإن كل مملوك لي عتيق وكل مال لي ستر للبيت فقالت: لا تجعل مملوكك عتقاء ولا تجعل مالك سترا للبيت فإن الله يقول ولا تجعلوا الله عرضة لأيمانكم أن تبروا وتتقوا الآية فكفر عن يمينك

Rivâyet edilir ki: Hz. Âişe'nin yanına gelen bir adam şöyle dedi. Ben eğer falan adamla konuşursam bütün kölelerim âzâd olsun ve bütün malım da beytu'l-mal'ın olsun diye yemin ettim. Hz. Âişe: "Kölelerini azat etme. Malını da Beytu'l-mal'a tahsis etme. Muhakkak ki Allah, "Yeminlerinizden dolayı Allah'ı (onun adını) iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın..."⁵²³ buyurmaktadır, dedi."⁵²⁴

7. Yaşanan Bir Probleme, Âyetle Temellendirerek Müdahalesi

Cahiliyye devri Arapları kadınlar üzerine bir baskı olmak üzere onlara darıldıkları vakit eşlerine yaklaşmama hususunda onlara yemin ederlerdi. İslam bunu doğru bulmayarak bir sınır getirmiş ve kefarete öngörmüştür. Hz. Âişe bir adamın bir

⁵²⁰ 2. Bakara, 196 "...Kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterde, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğünde yedi olmak üzere oruç tutar ki hepsi on gündür..."

⁵²¹ 2. Bakara, 222.

⁵²² Taberî, IV. 377-379; Kurtubî, III. 87; İbn Kesîr, I. 259; Suyûtî, I. 258; İbn Ebî Şeybe, IV. 255; Fenîsan, s. 87-93.

⁵²³ 2. Bakara, 224.

⁵²⁴ Taberî, I. 642.

yıl müddetle hanımına yaklaşmadığını öğrenince çok hiddetlenmiş ve ona şöyle demiştir:

وأخرج عبد بن حميد سعيد بن المسيب وسليمان بن يسار أن خالد بن سعيد بن العاص المخزومي هجر امرأته سنة ولم يكن حلف فقالت له عائشة: أما تقرأ آية الإيلاء؟ أنه لا ينبغي أن تهجر أكثر من أربعة أشهر
“*Sen îlâ âyetini okumuyor musun? Bir adamın dört aydan daha fazla eşinden uzak kalması doğru değildir.*”⁵²⁵

Bu rivâyete tefsir kaynaklarında, “*Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler...*”⁵²⁶ âyetin tefsiri bağlamında yer verilmiştir.

8. Hz. Âişe'nin “Şehâdet” Kavramını Tavzîh Etmesi

Tefsir kaynaklarında yer almayan fakat bazı hadis kaynaklarında geçen ve Fenîsan'ın da “*...erkeklerinizden iki şahid bulundurun...*”⁵²⁷ âyetin tefsiri bağlamında yer verdiği önemli bir rivâyet şöyledir:

“*Hiz. Âişe'den; çocuğun babasına, babasının çocuğuna, kadının kocasına, kocanın hanımına, kölenin efendisine, efendinin kölesine, ortağın kendi ortağına, işçinin patronuna şahidlik etmesi caiz değildir.*”⁵²⁸

9. Hz. Âişe'nin Haram ve Helaller İle İlgili Genel Bir Fetvâsı

Sahâbe Hz. Âişe'ye kimi zaman yiyeceklerin, kimi zaman içeceklerin, kimi zaman eşyanın helal ve haramlığı konusunda bir çok soru yöneltilmişlerdir. Yine bir gün bazı Müslümanlar helal ve haramlar konusuna tartışmışlar, çözümü ise Hz. Âişe'nin yanına gelmekte bulmuşlardır. Hz. Âişe onlara genel bir kural öğretmiş ve bunu şöyle açıklamıştır:

عائشة فقالت لي: يا جبير تقرأ المائدة؟ فقلت: نعم فقالت: أما إنها آخر سورة نزلت فما وجدتم فيها من حلال فاستحلوه وما وجدتم فيها من حرام فحرموه

“*Ey Cübeyr Maide sûresini okuyor musunuz? O son inen sûredir. Siz o sûrede bulduğunuz helal olan şeyleri helal kılınız, onda haram olarak bulduğunuz şeyleri de haram kılınız.*”⁵²⁹

Hiz. Âişe aynı konuyla alakalı olarak başka bir rivâyetinde şöyle demektedir:

⁵²⁵ Taberî, IV. 456; Suyûtî, I. 270; Fenîsan, s. 98.

⁵²⁶ 2. Bakara, 226.

⁵²⁷ 2. Bakara, 282.

⁵²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI. 72, 99, 131; Hâkim, II. 22; Fenîsan, s. 126.

⁵²⁹ İbn Kesîr, I. 2; Suyûtî, II. 252; Hâkim, II. 311; Ahmed b. Hanbel, VI. 188; Fenîsan, s. 180.

وأخرج أبو الشيخ وابن مردويه عن ابن عمر وعائشة قالا: لا بأس بأكل كل ذي شيء إلا ما ذكر الله في هذه الآية قل لا أجد فيما أوحى إلي محرما الآية

“Allah Teâlâ'nın şu âyetinde zikrettiği şeyler dışındaki her şeyi yemek mübahtır, bunda bir sakınca yoktur: “De ki bana vahyolunanda, leş, akıtılmış kan, yahut domuz eti, ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka kimseye haram kılınmış bir yiyecek bulamıyorum...(En'am 145)”⁵³⁰

Bu bağlamda Hz. Âişe'ye azı dişli yırtıcı hayvanlar ve pençeli yırtıcı kuşlar hakkında soru yöneltildiğinde yukarıdaki âyeti lafzî anlamda bir yorumu tabi tutarak nasslarda hakkında fetvâ istenen hayvanlar için bir yasağın olmadığını ifade etmiştir. Burada Hz. Âişe'nin ibâha-i asliye kaidelerini kullandığı görülmektedir.⁵³¹ Bu konuda bazı sahâbe En'âm sûresi 145. âyetin Mâide 3-4. âyetlerle nesh olduğunu iddia etmektedirler.⁵³²

10. Hz. Âişe'nin Yemin Kefareti İle İlgili Genel Bir Fetvâsı

Hz. Âişe'ye göre kızgınlıkla veya başka bir şekilde olsun kişinin bilerek ve kasıtlı her yaptığı yemin için kefareti söz konusudur. İster yemin ettiği şeyi yapsın, ister terk etsin Allah Teâlâ yemin akdine kefareti farz kılmıştır.⁵³³ Hz. Âişe bu görüşünü

لا يؤاخذكم الله باللغو في أيمانكم ولكن يؤاخذكم بما عقدتم الأيمان

“Allah kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar...”⁵³⁴ âyetiyle temellendirmektedir.

İnsanların farkında olmadan, ağız alışkanlıklarına bağlı olarak pek çok sözlerinde yemin lafzını kullanmaları hoş görülmemekle birlikte bu gibi ifadeler kefareti gerektirmezler.

11. Hz. Âişe'nin Münzevî Hayâta İzin Vermeyen Fetvâsı

Sahâbeden Sa'd b. Hişâm, Hz. Âişe'nin yanına gelerek dünyadaki her şeyden el etek çekmek istediğini söylediğinde Hz. Âişe şöyle der:

⁵³⁰ Taberî, XII. 194; Suyûtî, III. 51; Fenîsan, s. 190.

⁵³¹ Aynacı, s. 46.

⁵³² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Fenîsan, s. 190; İbn Ebî Şeybe, IV. 259.

⁵³³ Bu konudaki rivayetler için bkz. Taberî, IV. 429, 443; İbn Kesîr, I. 267; Suyûtî, I. 269; İbn Hibbân, Sahîh, VI. 369; Fenîsan, s. 96, 185.

⁵³⁴ 5. Maide, 89

قالت: لا تفعل أما سمعت الله يقول ولقد أرسلنا رسلا من قبلك وجعلنا لهم أزواجا وذرية

“(Bunu) yapma! Sen, Allah Teâlâ’nın ‘Andolsun senden öncede Peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik...’⁵³⁵ âyetini işitmedin mi?”⁵³⁶

Bu rivâyetin başka bir varyantında ise “Yapma. Sen, “Andolsunki Allah Rasulünde sizin için güzel örneklik vardır.”⁵³⁷ âyetini okumadın mı? “Allah Rasulü (sav) evlenmiş ve çocuğu da olmuştur.” demektedir.⁵³⁸

12. Hz. Âişe’nin İnce Başörtüsüne İzin Vermeyen Fetvâsı

Hz. Âişe’nin hicab, tesettür, başörtüsü gibi örtünme ile ilgili pek çok soruyu cevaplândırarak bu konudaki uygulamalar ile ilgili fetvâlar verdiği kaynaklarda geçmektedir. Hz. Âişe bazen bir soruya cevap olarak, bazen de doğrudan gördüğü yanlışlığı bilfiil düzeltme yoluna giderek fetvâ vermiştir. Bu hususu bir rivâyet üzerinden örneklendirebiliriz.

ان امرأة دخلت عليها وعلها خمار رقيق يشف جبينها فأخذته عائشة فشقته ثم قالت: ألا تعلمين ما

أنزل الله في سورة النور فدعت لها بخمار فكستها اياه

“Hz. Âişe’nin yanına üzerinde ince, alnını gösterecek kadar şeffaf bir başörtüsü olan bir hanım geldi. Hz. Âişe onu aldı ve ikiye ayırarak şöyle dedi: ‘Sen Allah Teâlâ’nın Nur sûresinde ne indirdiğini bilmiyor musun?’ sonra onun başına bir başka başörtüsü örttü.”⁵³⁹

13. Hz. Âişe’nin Ziyinetlerle İlgili Fetvâsı

Müslüman hanımların başvurdukları en başta gelen isimlerden olan Hz. Âişe’ye süs eşyaları ve takılarla ilgili de birçok soru yöneltiliyordu. Bunlardan birinde Hz. Âişe’ye kına, makyaj, boya, bilezik, halhal, altın yüzük ve ince elbise konusunda görüşünü sormuşlar o da şöyle cevap vermişti:

يا معشر النساء قصتنك كلها واحدة أحل الله لكن الزينة غير متبرجات

“Ey hanımlar (topluluğu)! Anlattıklarınızın hepsi aynıdır. Allah sizin için açık saçık olmamak kaydıyla ziyneti helal kılmıştır.”⁵⁴⁰

⁵³⁵ 13. Rad, 38.

⁵³⁶ Suyûtî, IV. 65; Ahmed b. Hanbel, VI. 91, 97, 112; el-Hıfînî, s. 1217-1218.

⁵³⁷ 33. Ahzâb, 21.

⁵³⁸ el-Hıfînî, s. 1218; Ahmed b. Hanbel, VI. 53; Abdurrezzâk, *Musannef*, III. 39.

⁵³⁹ Suyûtî, V. 42; Fenîsan, s. 290.

⁵⁴⁰ Müfessirler bu rivayeti 24. Nûr 60. ayetin tefsirinde yer vermişlerdir. İbn Kesîr, III. 304; Suyûtî, V. 57; el-Hıfînî, s. 1265; Fenîsan, s. 294.

İpek başörtüsü konusunda görüşünün sorulduğu bir diğer rivâyette ise

أنها سئلت عن مغانع القز؟ فقالت: ما حرم الله شيئا من الزينة

“Allah ziynet konusunda hiçbir şeyi haram kılmamıştır.”⁵⁴¹ demek sûretiyle bu konuda bir genelleme yaparak fetvâ vermiştir.

14. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'e Salavat Getirmeyi Tavsiyesi

Hiz. Âişe Kur'an'da geçen "...Ey İnananlar! (siz de) ona salât edin. (Onun şanını yüceltmeye özen gösterin) ve içtenlikle selâm edin.”⁵⁴² âyetinin gereği olarak Peygamber'e salât ve selâmı tavsiye etmektedir:

عن عائشة رضي الله عنها قالت: زينوا مجالسكم بالصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم

“Meclislerinizi Nebî (sav)'e salât ve selâm getirmekle ziynetlendirin, süsleyin.”⁵⁴³

İsnad bakımından zayıf olarak kabul edilen bu rivâyet metin yönünden âyetle uygunluk arz etmekte olup bütün İslam âlimlerince de uygulanması tavsiye edilmiştir. Peygamber'e olan saygı ve sevginin bir yansıması olarak kabul edilen salât ve selâm getirmek ve bunu tavsiye etmek, onun en yakını ve en çok sevdiği kişilerden biri tarafından olduğunda daha da anlam arz etmektedir.

15. Hz. Âişe'nin Ru'yetullah İle İlgili Kur'an Temelli İfadeleri

Hiz. Âişe'nin sahâbeyle ihtilaf ettiği meselelerin en önemlisi ru'yetullah konusudur. Kelam âlimlerinin de üzerinde çok tartıştığı bu konuda Hiz. Âişe, hiçbir insanın Allah'ı göremeyeceği yönünde fetvâ vermiş ve bu görüşünü ısrarla savunmuştur. İddiasını ispatlarken delil olarak kullandığı âyetleri lafzî anlamda bir yoruma tabi tutarak açıklamaya çalışmıştır. Hiz. Âişe ile Mesrûk arasında geçen bir diyalog bu konuya çok güzel îzâh getirmektedir:

عن مسروق قال: كنت متكئا عند عائشة فقالت عائشة: ثلاث من تكلم بواحدة منهن فقد أعظم على الله الفرية قلت: وما هن؟ قالت: من زعم أن محمدا رأى ربه فقد أعظم على الله الفرية قال: وكنت متكئا فجلست فقلت: يا أم المؤمنين أنظريني ولا تعجلي علي ألم يقل الله ولقد رآه بالافق المبين؟ ولقد رآه نزلة أخرى النجم الآية ...

Mesrûk der ki: Ben Hiz. Âişe'nin yanında dayanmış duruyordum. Bana: Üç söz vardır, kim onlardan birini söyleirse, Allah'a en büyük iftirayı atmış olur, dedi. Onlar nedir, dedim. Şöyle dedi: “Kim Muhammed'in Rabbini gördüğünü iddia

⁵⁴¹ Suyûtî, III. 81; Fenîsan, s. 196.

⁵⁴² 33. Ahzâb, 56.

⁵⁴³ Suyûtî, VI. 655; Fenîsan, s. 327.

ederse Allah'a en büyük iftirayı yapmış olur." Mesrûk, ayaktaydım ve oturup şöyle dedim: Ey Mü'minlerin annesi. Bana mühlet tanı, beni fazla sıkıştırma. Allah Teâlâ Hazretleri "Yemin olsun ki Peygamber onu apaçık ufukta gördü."(Tekvir:23) "Yemin olsun ki onu başka bir inişte de gördü"(Necm :10) buyurmadı mı? dedi. Hz. Âişe'de şöyle cevap verdi: "Bu ümmetten o meseleyi Rasulullah'a ilk soran ben oldum. O, Andolsun ki o Cibrildir. Ben onu bu iki defadan başka asıl sûretiyle görmedim. Onu semadan inerken vücudunun büyüklüğü arz ile sema arasını kaplamış olarak gördüm." buyurdular. Hz. Âişe: "Allah Teâlâ'nın 'Gözler onu idrak edemez, o ise gözleri idrak eder...' (En'âm: 103) dediğini işitmedin mi? Yine Allah Teâlâ'nın 'Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder...' (Şûra:51) dediğini işitmedin mi? der ve şöyle devam eder: 'Her kim Allah Rasulü'nün Allah'ın kitabından bir şey gizlediğini iddia ederse Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuştur. Yemin olsun ki O 'Ey Rasul, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun...' (Mâide:67) buyurmuştur. Hz. Âişe: Kim Hz. Peygamber'in yarın ne olacağını bildiğini haber verirse, Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilemez.' (Neml: 65) der."⁵⁴⁴

16. Hz. Âişe'nin Uğursuzluk Hakkındaki Görüşleri

Hz. Âişe'yi çok hiddetlendiren bir konu da kadının, uğursuz sayılan varlıklar arasında zikredilmesidir. Hz. Âişe'nin bilhassa hanımlar aleyhine yorumlanan âyet ve hadislerin doğru anlaşılması hususundaki görüşlerinin ve fetvâlarının önemi ve katkısı çok büyüktür. Bu konulardaki yanlışlıklar düzeltilmemiş olsaydı bunlara bir yenilerinin eklenmesi de kaçınılmaz olacaktı.⁵⁴⁵

Görüşünü âyetle temellendirdiği rivâyete göre:

"İki adam Hz. Âişe'nin yanına gelip şöyle dediler: 'Ebû Hureyre Hz. Peygamber'in 'Atta, kadında ve evde uğursuzluk vardır.' dediğini rivâyet ediyor. Hz. Âişe: 'Ebû Kâsım'a indirilen Kur'an'a yemin olsun ki onun dediği gibi değildir. Lakin Rasulullah (sav) şöyle demiştir: 'Câhiliye toplumu uğursuzluk kadında, evde ve attadır' derlerdi, diyerek 'Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen herhangi

⁵⁴⁴ Taberî, V. 20; Suyûtî, VI. 373; Kurtubî bu rivayeti 6. En'âm 103. ayetin tefsirinde zikretmektedir. Kurtubî, VII. 50; Tirmizî, Sünen, V. 262, 364, Ahmed b. Hanbel, VI. 236, 241;

⁵⁴⁵ Savaş, s. 76.

*bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah'a göre kolaydır.*⁵⁴⁶ *âyetini okumuştur.*⁵⁴⁷

Bu rivâyet Hz. Âişe'nin işittiğinde aklını başından götürecektir kadar kızdıran bir haberdur. Onun görüşüne göre bu hem Kur'an'a hem de Sünnete aykırı bir iddiadır.⁵⁴⁸ Hz. Âişe bu görüşüyle hem Câhiliye döneminden kalma bir görüşü Kur'an'la bertaraf etmek istemiş hem rivâyeti tashih etmiş hem de Kur'an ve Sünnet arasında çelişki gibi görünen bir durumu gidermeye çalışmıştır.⁵⁴⁹

17. Hz. Peygamber'in Ahlâkını Kur'an Olarak Nitelendirmesi

Hz. Âişe'den gelen haberler arasında önemine binaen ilk akla gelenlerden biri de Peygamber'in ahlâkı ile ilgili sorulara verdiği cevaptır:

Bu rivâyetlerden birinde "Saîd b. Hişâm, Hz. Âişe'ye giderek onu Rasulullah'ın ahlâkını sormuş o da '*Onun ahlâkı Kur'an'dır.*', *Sen 'andolsun ki, yüce bir ahlâk üzerinesin*⁵⁵⁰ *âyetini okumadın mı?*⁵⁵¹ diyerek cevap vermiştir.

Hz. Âişe'nin daha pek çok hususta fetvâ ve görüşleri bulunmaktadır. Bunlardan bir kaçına kısaca değinmek istiyoruz.

18. Diğer Bazı Fetvâları

- Kur'an secdeleri ile ilgili bir soruya "*O Allah'ın hakkıdır, onu eda ediniz.*" diye fetvâ vermiştir.⁵⁵²

- Kur'an-ı Kerim'i bir gecede hatmedenlere karşı çıkararak Hz. Peygamber'in uygulamasından haber vermiştir.⁵⁵³

- Hz. Âişe'nin Kur'anla ilgili bir görüşü de onu ezberlemekle ilgilidir. O'na göre önemli olan Kur'an'ı hıfz etmek değil, O'nun helal ve haramlarını, emir ve nehiylerini öğrenmek ve bunlarla amel etmektir.⁵⁵⁴

---

⁵⁴⁶ 57. Hadid, 22.

⁵⁴⁷ Suyûtî, VIII. 62; el-Hıfînî, s. 1256; Fenâsan, s. 395-396; Ahmed b. Hanbel, VI. 246.

⁵⁴⁸ Bu konu, Hz. Âişe'nin istidrakleri bölümünde daha genişçe ele alınmıştır.

⁵⁴⁹ Aynacı, s. 24.

⁵⁵⁰ 68. Kalem, 4.

⁵⁵¹ Taberî, XXIX. 19; İbn Kesîr, IV. 402; Suyûtî, VI. 250; Ahmed b. Hanbel, VI. 91, 92, 95, 111; Hâkim, II. 499.

⁵⁵² el-Hıfînî, s. 1303.

⁵⁵³ el-Hıfînî, s. 1303.

⁵⁵⁴ el-Hıfînî, s. 1304.

- Yolculukta namazı iki rekat kılmaya da karşı çıkan Hz. Âişe, bunun bir ruhsat olduğu ve mümkünse tam kılınması yönünde fetvâ vererek kendisi de namazlarını yolculukta tam kılmıştır.⁵⁵⁵

- Sahâbe ile aralarında tartışmalara sebep olan mut'a nikahı konusunda Hz. Âişe meseleyi Kur'an'ı götürerek Mü'minin 5-6. âyetleri okumuş ve "*Sizinle benim aramda Allah'ın kitabı esastır... Kim Allah'ın kendisine verdiği eş veya câriyelerden başkasına giderse haddi aşmış olur.*" diyerek bu husustaki son sözünü söylemiştir.⁵⁵⁶

Çalışmamızın çeşitli bölümlerinde ele aldığımız Hz. Âişe'den gelen rivâyetler arasında onun îne tarzı satışla ilgili fetvâsı, aşure orucu, ölünün yakınlarının ağlaması sebebiyle azap görmesi, 'veled-i zinâ'nın durumu, süt kardeşliği ve talakla ilgili görüş ve fetvâlarını burada tekrar zikretmenin zaid olacağı kanaatindeyiz.

İncelediğimiz örneklerde görüldüğü gibi Hz. Âişe her sahada insanların sorularına cevap vermeye çalışmış, yanlış ve hatalı görüş ve fetvâları âyetlerle temellendirerek düzeltme yoluna gitmişti. Sorulan sorulara önce Kur'an-ı Kerim'de cevap aramış, Kur'an'ı kıstas olarak kabul etmiştir.

Hz. Âişe fetvâ konusunda otorite kabul edildiği için ona uzak beldelerden mektupla dahi soru soranlar, fetvâ isteyenler olmuştur,

Kısaca ifade etmek gerekirse Hz. Âişe, Peygamber'in rahle-i tedrisinde yetişmenin, kıvrak bir aklın, keskin bir muhakeme gücünün getirdiği artı değerlerle devrinin fetvâ mercileri arasında hak ettiği yeri almıştır. Bazı içtihadî konularda münferit kalmış olsa dahi Hz. Âişe'nin fetvâ ve görüşleri düşünce zeminine canlılık ve renklilik kazandırmıştır.⁵⁵⁷

B. HZ. ÂİŞE'NİN NÜZÛLÜNE SEBEP OLDUĞU ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Esbâb-ı nüzûl rivâyetleri, âyet veya âyetlerin gerçek nüzûl sebebi olan kıssaları, nüzûl sırasında ve nüzûl ortamında meydana gelmiş hâdiseleri ihtiva etmektedir. Ancak burada önemli bir ilke söz konusudur. Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında sebeplerin değil, lafız ve ifadelerin çok daha önemli olduğu unutulmamalıdır. Tefsir rivâyetleri belirli kişiler veya olaylar sebebiyle nâzil olan

⁵⁵⁵ el-Hıfî, s. 1309 (İlgili rivayet *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır.).

⁵⁵⁶ Zerkeşî, s. 85; Nedvî, s. 207; Hâkim, II. 305; Aynacı, s.16.

⁵⁵⁷ Aynacı, s. 71.

âyetlerden söz etse dahi aslolan lafzın husûsîliği değil, mânânın umûmiliğidir.⁵⁵⁸ Kur'an-ı Kerim daima yaşanan hayâtla iç içe ve insanların problemlerine cevap veren İlahî bir kitap olduğu için nüzûl sebepleri gündeme gelmiş ve sahâbîler bizzat şahit oldukları sebab-i nüzûlîleri kuşaktan kuşağa aktarmışlardır.

Bu hususta şunu da ifade etmek durumundayız. Nüzûl sebeplerinin ortaya çıkışı Kur'an-ı Kerim'in indirilişinin gerçek sebebi olarak görülmemektedir. Çünkü Kur'an ilâhî iradenin ürünü olup nüzûl ortamının şartları ve o dönemin problemleri tek indiriliş gayesi olarak kabul edilemez.

İşte araştırmamızın bu bölümünde ifade etmeye çalıştığımız bilgiler çerçevesinde Hz. Âişe'nin nüzûlüne sebep olduğu âyetlerle ilgili rivâyetleri incelemeye çalışacağız.

Kur'an'ın nüzûl ortamının havasını teneffüs eden Hz. Âişe pek çok âyetin nüzûl sebebine muttali olup, birçoğunun da inzâline şahit olmuştur. Bununla da kalmayarak Allah Rasulü'nün en yakınlarından biri olma, Müslüman hanımlar içerisinde özel bir mevkide bulunma ve daha da önemlisi âyetlere muhatap olanlar arasında yer almasıyla zaman zaman âyetlerin nüzûlüne de sebep olmuştur. Kimi zaman kendisi için büyük bir övünç kaynağı, kimi zaman bir uyarı ve ikaz, kimi zaman hikmet-i teşriyyeye vesile olan bu âyetler kıyamete kadar Kur'an'da tilâvet edilmeye devam edecektir.

Şimdi Hz. Âişe'nin hayâtındaki hangi önemli olayların vahiy indirilmesine sebep teşkil etmiş olduğunu görelim.

1. Hz. Âişe'nin Teyemmümle İlgili Âyetin Nüzûlüne Sebep Olması

Hz. Âişe, bir gazve esnasında Hz. Peygamber'e eşlik ederken ifk hâdisesinden olduğu gibi yine bir başka gerdanlığını kaybetmiş, herkes onu arama telaşındayken namaz vakti gelmişti. Buldukları yerde su yoktu ve beraberlerindeki su da bitmişti. İnsanlar namaz geçecek endişesine kapılmışlar bu olaya sebep olduğu için de Hz. Âişe'ye kızmışlardı. O an Allah Teâlâ: “...eğer su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin ve yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesh

---

⁵⁵⁸ Serinsu, s. 281-285.

edin...”⁵⁵⁹ âyetini indirerek teyemmüm hükmünü Allah Rasulüne beyan etti. Yolculuktaki herkes çok sevindi ve Hz. Âişe’ye teşekkür etti.⁵⁶⁰

Hz. Âişe bu hâdiseyi şöyle anlatır.

عن عائشة قالت: سقطت قلادة لي بالبيداء ونحن داخلون المدينة فأناخ رسول الله صلى الله عليه وسلم ونزل فثنى رأسه في حجري راقدا فأقبل أبو بكر فلكنني لكزة شديدة وقال: حبست الناس في قلادة فتمنيت الموت لمكان رسول الله صلى الله عليه وسلم مني وقد أوجعني ثم إن النبي صلى الله عليه وسلم استيقظ وحضرت الصبح فالتمس الماء فلم يوجد فنزلت {يا أيها الذين آمنوا إذا قمتم إلى الصلاة فاغسلوا وجوهكم} إلى آخر الآية فقال أسيد بن الحضير: لقد بارك الله للناس فيكم يا آل أبي بكر

“(Bir sefer dönüşü) Medine’ye doğru gelirken çölde (Beydâ denilen bir yerde) gerdanlığımı kaybettim. Rasullah (sav) (orada) mola verdi. Devesinden inerek başını kucağıma koydu. Ebû Bekir (ra.) gelerek bana çok şiddetli bir şekilde kızdı ve insanları bir gerdanlık yüzünden alıkoyduğumu söyledi. Ben (üzüntüden) ölümü temennî ettim, canım yanmıştı. Sonra Rasulullah sabahleyin uyandığında abdest almak için suya baktı ama bulamadı. Çok geçmeden “Ey iman edenler! Namaz için kalktığınızda yüzlerinizi yıkayınız...ve bu hâllerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin ve yüzünüzü, (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesh edin...” âyeti nâzil oldu. Useyd b. Hudayr: “Ey Ebû Bekir ailesi, Allah sizi insanlar için bereketli kılmıştır.” dedi.⁵⁶¹

2. İfk Hâdisesine Dair Âyetlerin Nüzûlüne Sebep Olması

İfk hâdisesi ile ilgili Nur sûresinin tefsiri münasebetiyle bütün tefsirlerde, Hz. Âişe’nin anlattıkları bağlamında hadis literatüründe, Peygamber’in bir gazvesi esnasında vukû bulduğu için tarih ve siyer kitaplarında oldukça geniş ve ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Hatta sadece bu konuyu ele alan müstakil eserler dahi kaleme alınmıştır.⁵⁶²

Başta Hz. Âişe ve Hz. Peygamber olmak üzere tüm Müslümanları çok üzen bir olay olarak tarihe geçen ve Kur’an âyetleri arasında yerini alan bu hâdiseye ilgili söylenecek çok şeyler vardır. İfk olayı Sahâbenin çok ciddi bir biçimde Allah

⁵⁵⁹ 5. Mâide, 6.

⁵⁶⁰ Nedvî, s. 108; İsfehânî, s. 217; Fayda, “Âişe”, II. 202.

⁵⁶¹ Taberî, VIII. 400; İbn Kesîr, I. 506; Suyûtî, II. 263; Buhârî, *Teyemmüm*, 1; Müslim, *Hayz*, 108-109; Ahmed b. Hanbel, VI. 57; Canan, X. 500-510.

⁵⁶² Bu eserlerden başlıcaları şunlardır: ed-Deyr’akûlî, Abdülkerîm b. Heysem, *Hadîsü’l-ıfk (İzâhu’l-meknûn)*; Abdulğânî el-Cemâilî, *Hadîsü’l-ıfk*, Riyad 1405; ed-Dimeşkî, Muhammed Ârif b. Ahmed, *ÂİŞE es-Siddika bi’ttifâkı ehli’s-sünne ve’ş-şî’a*; Kutub, Seyyid, *Hadîsü’l-ıfk*, Kahire 1984; (Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi”, *DİA*, TDV Yay., XXI. 508.)

tarafından ikaz edildiği ve sert bir dille eleştirildiği⁵⁶³ vahyin gelmesinin gecikmesi ile Hz. Âişe, ailesi ve Müslümanların sabrının denendiği, münâfıkların eline önemli bir kozun geçtiği fakat âyetlerin inmesiyle bütün plânlarının ifşa edildiği bir hâdisedir.

Biz de bu hâdiseye doğrudan Hz. Âişe'nin ifadeleriyle yer vermek istiyoruz. Bu konuda hemen hemen bütün kaynaklarda Zührî'nin Hz. Âişe'den naklettiği ve tüm olayı özetleyen rivâyet şöyledir:⁵⁶⁴

Hz. Âişe şöyle anlatmıştır: Peygamber (sav) sefere çıkacağı zaman hanımları arasından kura çekerdi; kura kime çıkarsa onu yanına alırdı. Gene harplerden birine çıkacağı zaman, aramızda kura çekti ve kura bana çıktı. Bu sebeple sefere ben de katıldım. Bu sefer, hicab (örtünme) âyeti nâzil olduktan sonra idi. Ben deve sırtındaki tahtirevanımda taşınyordum. Konak yerlerinde de ondan iniyordum. Nihâyet sefere çıktık. Peygamber (sas) harbi bitirdikten sonra dönmek için yola revan oldu. Medine'ye yakın bir yerde konakladık. Geceleyin bir müddet kaldıktan sonra hareket emri verildi. Hareket emri verildiği sırada ben kalkıp kaza-i hacet için (tek başıma) ordudan uzaklaşmıcaya kadar yürüdüm.

İşimi bitirip kervan yerine geri dönünce elimi göğsüme attım baktım ki, yemen boncuğundan dizilmiş gerdanlığımı düşürmüşüm. Tekrar geri dönüp gerdanlığımı aramaya koyuldum. Onu aramak bayağı zaman almıştı. Beni taşıyan kabile, tahtirevan, içinde olduğumu sanarak deveme yükleyip yola koyulmuşlardı. Çünkü o zamanda kadınlar az yemek yerlerdi ve şişman değildiler. Bu nedenle adamlar tahtirevanı kaldırdıklarında durumu fark etmediler. Ben o zamanlar genç bir hanım idim. Onlar da deveyi önlerine katıp yola düşmüşler. Askerler epey yol aldıktan sonra nihâyet gerdanlığımı buldum. Konakladıkları yere gelince kimseyi bulamadım. Aradıklarında orada bulacaklarını düşünerek konakladığımız yere gittim. Orada beklerken uyku bastırdı ve uyudum. Safvan b. el-Muattal es-Sülemî sonra Zekvânî olan bir adam,⁵⁶⁵ ordunun arkasından gidiyor, askerlerin unuttuklarını topluyordu.

Safvan geceleyin bulunduğum yere geldiğinde benim karartımı orada gördü ve dikkat edince beni tanıdı. O, beni örtünme emrinden önce gördüğü için beni

---

⁵⁶³ Kırbaşoğlu, s. 75

⁵⁶⁴ Rivayet metni çok uzun olduğu için Arapçasına yer verilmemiştir.

⁵⁶⁵ Önce Sülemî kabilesindeyken sonra Zekvânî kabilesine geçtiği ifade edilmek isteniyor.

rahatlıkla tanıdı ve “İnnâ li’llâhi ve innâ ileyhi râciûn (Biz Allah’a aitiz ve Allah’a dönücüleriz.)” dedi onun sesini duyunca ben uyandım. Hemen başörtümle yüzümü örttüm. Vallahi o bana “İnnâ li’llâhi ve innâ ileyhi râciûn” kelimesinden başka hiçbir söz söylemedi. Hiçbir söz de duymadım.

Eğilip devesini çökertti, binmem için devenin ön ayaklarına ayağıyla bastı, ben de hemen devesine bindim. Devenin yularını çekerek beni ordunun arkasından götürdü. Nihâyet öğle zamanı sıcak bastığında konaklayan orduya yetiştik. Artık benim bu durumum sebebiyle olan olmuştu.

Bu iftira işinin büyük kısmını Abdullah b. Ubeyy b. Selul üzerine almıştı.

Nihâyet Medine’ye vardık. Tam bir ay süreyle hastalandım. Medine’de dedikodu almış yürümüş, insanlar iftira atanların sözlerini dillerine dolaştırıyorlarmış.

Peygamber (sav)’e gelince hastalandığım zamanlarda bana gösterdiği o eski ilgi ve şefkati artık onda görmüyordum. Tabii bu benim sancımı ve üzüntümü daha da artırıyordu. Rasulullah (sav) sadece içeriye girip selâm verip “Nasılsın?” deyip çıkıyordu.

Bu durum beni şüphelendirmişti ama bir kötülük hissetmemiştim. Nihâyet iyileştikten sonra dışarı çıktım. Benimle beraber Ümmü Mistah da Menâsî tarafına doğru çıktı. Bu yer bizim helamızdı. Tuvalet ihtiyacı açıktan giderileceği için gecedan geceye çıkardık. Bu hâdis helaları evlere yakın inşa etmemizden önce idi. Tuvalet hususunda adetimiz ilk Arapların adeti idi. Tuvaletlere evlerimizin yanına yapmaktan sıkıntı duyardık. Ben ve Ümmü Mistah beraber yürüdük. Annesi Sahr b. Âmir’in kızıydı. Aynı zamanda Ebû Bekir’in teyzesi idi. Oğlu ise Mistah b. Üsâse İbn Abbâd b. el-Muttalib idi. İşimizi bitirip geri dönerken Mistah’ın annesi örtüsü içinde tökezledi ve şöyle dedi: “Kahrolası Mistah!”. Dedim ki: “Çok kötü bir şey söyledin. Bunu Bedir de bulunmuş bir adam için mi söylüyorsun? Bunun üzerine bana iftira edenlerin sözlerini ve Medine’de çalkalanan dedikoduyu bir bir anlattı. O zaman tabî ki üzüntüme üzüntü katıldı. Hastalığım daha da arttı. Evime döndüğümde Allah Rasulü (sav) yanıma girerek “Nasılsın?” diye sorunca, ana babamın evine gitmem için izin vermesini rica ettim. Gidip durumu tam anlamıyla onlardan öğrenmek istiyordum. Bana izin verdi hemen baba evine gidip anneme sordum. “Anneciğim, insanların söyledikleri doğru mudur?”, “Sakin ol kızım

üzülme. Vallahi pek az güzel kadın vardır ki, kendisini seven bir adamla evli olsun, ortakları da bulunsun da onun aleyhinde çok laf etmesinler.” dedi. Kendimi şöyle demekten alamadım “Sübhanallah. Demek ki halkın diline düştük. O gece sabaha kadar ağladım. Ne gözümün yaşı dindi ne de gözüme uyku girdi.” Sabah olunca Peygamber (sav) Ali ve Usame’yi çağırdı. Vahiy gecikince hanımından ayrılması hususunda onlarla istişâre etti. Usame benim tertemiz bir kadın olduğumu böyle bir şey yapmayacağımı Allah Rasulüne anlatırken şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasulü o senin hanımındır. Vallahi onun hakkından bildiğimiz sadece hayırdır, temizliktir, namuslu oluşudur.”. Ali ise şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasulü! Allah seni darda koymaz ondan başka çok kadınlar vardır. Fazla düşünme câriyesine sor sana doğrusunu söyler. Bunun üzerine Peygamber (sav) Berire’yi çağırdı ve sordu: “Ey Berire onda (Âişe’de) seni şüphelendirecek bir şey gördün mü?” “Hayır ey Allah’ın Rasulü, seni hak ile gönderene yemin ederim ki o böyle bir şey yapmamıştır ben onda hiçbir kusur görmedim. Sadece o çok gençtir. O kadar saftır ki, ailesi için hamur yapar da uyuyakalır, sonra da bir oğlak gelir onun hamurunu yer. Hepsi o kadar.” Bunun üzerine aynı gün Peygamber (sav) İbn Ubeyy b. Selul’ün iftirasını hükümsüz kılmak için minbere çıkıp şöyle konuştu: Ailem hakkında yaptığı eziyet ve cefayı ber taraf edecek kimse yok mu? O anlattıkları adamda (Safvan’da) iyilikten , namustan başka bir şey bilmiyorum. Ailemin yanına o ancak benimle girerdi. Bunun üzerine hemen Sa’d b. Muaz ayağa kalkıp şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasulü vallahi ben onu cezalandırırım. Bu iftirayı eğer Evs’ten biri yapmışsa hemen boynunu vururum. Eğer kardeşlerimiz Hazrec’den biri yapmışsa bize emredersin ona da aynını yaparız. Hazrec kabilesinin reisi olan Sa’d b. Ubade de kalktı. Ümmü Hassan onun amcasının kızıydı. Kendisi ise salih bir adamdı. Fakat kabilecilik duygusu ağır basmış olacak ki, Sa’d b. Muaz’a çıkışarak şöyle dedi. Sen onu öldüremezsin, buna gücün de yetmez. Bunun üzerine hemen Useyd b. Hudeyr ki o Sa’d b. Muaz’ın amcazâdesidir kalkıp Sa’d b. Ubade’ye şöyle dedi:

“Allah hakkı için sen yalan söyledin. Vallahi biz onu öldürürüz. Sen münâfıkları savunan bir münâfıksın.” İki kabile böylece ayaklandılar; nerdeyse savaşıyorlardı. Allah Rasulü (sav), minberden onları devamlı olarak teskin etmeye çalışıyordu, nihâyet sakinleşip sustular. Peygamber (sav) de ses çıkarmadı.

Öbür yandan ben bütün gün ağladım, uyuyamadım. Annem babam da benimle sabahladı. Tam iki gece, bir gün ağladım. Ağlamak nerdeyse ciğerimi parçalayacaktı. Ben ağlarken onlar da yanımdaydı. Derken Ensardan bir kadın gelip izin istedi. İzin verdim, içeriye girdi. O da benimle beraber ağlamaya başladı. Tam o anda Allah Rasulü (sav) içeriye girip selâm verdi ve yanıma oturdu. O iftiradan sonra o güne kadar hiç yanımda oturmamıştı. Tam bir ay olmuş, hakkımda vahiy gelmemişti. Oturduktan sonra şahadet getirip şöyle buyurdu: ‘Ey Âişe! Senin hakkında şöyle şöyle duydum. Eğer masumsan Allah mutlaka senin mâsûmiyetine dair âyet inzâl edecektir. Eğer bir günah işlemişsen Allah’tan mağfîret dile ve ona tevbe et! Çünkü kul günahını itiraf edip de tevbe ettiği zaman Allah onun tevbesini kabul eder.’

Sözünü bitirdiği zaman yaşlarım dinmişti. Artık ağlamıyordum. Babama dedim ki: “Allah Rasulüne söylediği şeyler için sen cevap ver!” Babam şöyle dedi: “Vallahi Allah Rasulü’nün sözlerine ne diyeceğimi ve nasıl cevap vereceğimi bilemiyorum.”

Anneme döndüm: “Anneciğim, haydi sen cevap ver!” dedim. O da şöyle dedi:

“Vallahi Allah Rasulüne ne diyeceğimi bilemiyorum.” Ben o zamanlar henüz küçük yaşta bir kadın olduğum ve Kur’an’dan o kadar çok şey bilmediğim halde dedim ki: ‘Vallahi siz insanların dedikodularına inanmış bir halde görünüyorsunuz. Bu, maalesef kalbinizde yer etmiş. Size dersem ki: Ben böyle bir şey yapmadım, suçsuzum, bana inanmayacaksınız. Yapmadığım halde yaptım, dersem –ki Allah yapmadığımı biliyor– beni tasdik edersiniz. Vallahi ben aramızdaki durumla ilgili Hz. Yusuf’un babasının, *‘Benim işim güzel sabırdan ibarettir ve sizin öne sürdüğlerinize karşın Allah yardım edecektir.’*⁵⁶⁶ sözünden daha uygun bir misal bulamıyorum.’ dedim. Ondan sonra dönüp yattım. Hem de gönül huzuru ile. İçimde Allah’ın beni temize çıkaracağı inancı vardı. Ancak hakkımda namazda da okunacak bir vahiy beklemiyordum. Benim gibi aciz bir kul hakkında Allah’ın vahiy göndereceğini sanmıyordum. İçimden belki Allah Rasulü, beraatim hakkında bir rüya görür, diye geçiriyordum. Vallahi daha oradan hiç kimse çıkmadan, Peygamber’e vahiy geldiğini anladım. Çünkü kış günü olduğu halde alnı terlemiş, inci taneleri gibi

---

⁵⁶⁶ 12. Yusuf, 18.

ter döküyordu. Pek sıkıntılı bir hâli vardı. Üzerine inen vahyin ağırlığından dolayı o hali almıştı. Bu durum bitince Rasulullah güldü ve bana sevinç ve müjde dolu ilk kelimesi şu oldu:

“Ey Âişe! Haydi Allah’a hamd et, senin masum olduğunu bildirdi. Müjde sana!”

Annem bana dedi ki: “Haydi Allah’ın Rasulüne kalk git! Teşekkür et!” Şu cevabı verdim:

“Vallahi ona kalkıp teşekkür etmem, Allah’tan başka kimseye de teşekkür etmem. Çünkü benim beraatim hakkında, *“İftira edenler şüphesiz içinizden bir güruhtur...”* diye başlayan âyetleri gönderen O’dur. Beni O, Yüce Mevlam temize çıkartmıştır.”

Allah benim beraatim hakkında bu âyetleri indirince, Ebû Bekir şöyle dedi:

“Artık ben Mistah b. Üsâse’ye asla yardım etmem.” Kendisi yoksul ve akrabası olduğu için ona infak ederdi, devamlı olarak yardım elini uzatırdı. Bunun üzerine Allah şu âyeti inzâl buyurdu: *“İçinizden lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarla, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermemek için yemin etmesinler; affetsinler, geçsinler. Allah’ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah hem Gafur’dur hem de Rahim’dir.(Nur, 22)”*

Bunun üzerine Ebû Bekir şöyle dedi: ‘Ben Allah’ın beni bağışlamasını severim.’ Ondan sonra tekrar dönüp Mistah’a yardım etmeye devam etti ve ‘Vallahi ondan yardım elini çekmem.’ dedi.

(Âişe) dedi ki: ‘Allah Rasulü benim bu durumum hakkında Zeynep b. Cahş’a da sordu, dedi ki: ‘Ey Zeynep! Sen bu hususta ne biliyorsun, görüşün nedir? ‘Zeynep şu cevabı verdi: ‘Ey Allah’ın Rasulü! Gözümü ve kulağımı (dedikodulardan) korurum. Vallahi, ben onun hakkında iyilikten başka bir şey bilmiyorum.’

O, Peygamber’in hanımları içinde benimle boy ölçüşen kadın idi. Allah onu verâ (ve takvâ) sayesinde iftira etmekten korumuştur. Kız kardeşi Hamne ise bu hususta ona katılmıyordu, onun için o iftira olayına karışanlarla birlikte kendisi de helak olup gitti.”⁵⁶⁷

⁵⁶⁷ Taberî, XVIII. 90-95; İbn Kesîr, III. 268-273; Suyûtî, V. 24-26; Buhârî, *Şahadât*, 15; *Tefsîr*, 19-20; İbn Mâce, I. 634; Ahmed b. Hanbel, VI. 117, 194, 195, 296; Müslim, *Tevbe*, 56, 58; Fenîsan, s. 264-270; Tabresî, *Mecma’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, Tahran 1372, XVIII. 129, 134. (Tercüme için bkz., Rudani, Büyük Hadis Külliyyâtı, IV/96-102.)

İfk hâdisesi münâfikların çirkin düzmecelerinden birisi olup asıl amaç, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'le (Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın babaları olduğundan dolayı) Hz. Peygamber'in arasını açarak İslam'ı zayıflatmak gibi görünmektedir. Her insanın başına gelebilecek sıradan bir olay münâfiklar için büyük bir olay olmuştur.⁵⁶⁸

İfk hâdisesi genç bir Müslüman hanımın kadınlık iffeti ve sadakatine yapılan bir saldırı⁵⁶⁹ olarak nitelendirilmiştir.

Hz. Âişe'nin mâsûmiyetini ifade eden âyetler aynı zamanda müfteriye ilk defa kazf cezası uygulamasını da öngörüyordu. Bu olay vesilesiyle İslam hukukunda haddü'l-kazf olarak ifadesini bulan uygulama da başladı ve Hz. Âişe'ye iftira atanlar bu ceza ile cezalandı.⁵⁷⁰

Hz. Âişe'nin bizzat ilahî beyanla aklanması art niyetli kimselerin iftiralarını geçersiz ve imkânsız hale getirmiştir. Ancak siyasî sebeplerle bazı Şîi gruplar Hz. Âişe'yi eleştirmiş ve olayı istismar etmek istemişlerdir.⁵⁷¹

Bu konuda bazı Şîi müfessirlerin ilgili âyetleri tefsirine de müracaat ettiğimizde farklı görüşler olduğu görülmektedir. Mesela meşhur Şia tefsirlerinden Tabresî'nin *Mecmau'l-Beyân*'ında ehli sünnet görüşleri doğrultusunda tefsir bilgileri mevcut olup itidalli bir yaklaşım sergilenmektedir.⁵⁷²

Fakat meşhur Şia tefsirlerinden Tabatabai'nin *el-Mizân*'ında ise çok farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu tefsirdeki iddiaya göre iftiraya uğrayan Hz. Âişe değil, Hz. Peygamber'in eşlerinden biri olan Mariye'dir. Hz. Peygamber oğlu İbrahim vefat ettiğinde çok üzülmüş, Hz. Âişe de, "Niçin üzülüyorsun? (o senin oğlun değil) o Cüreyc'in oğludur." diyerek Mariye'ye iftira etmiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe'yi hedef alan ve suçlayan âyetler nâzil olmuştur.⁵⁷³ Bu gayr-i sahih görüşe ve yorumlara çoğunluğu teşkil eden mutedil Şîiler karşı çıkmışlardır.⁵⁷⁴

---

⁵⁶⁸ Nedvî, s. 98-99.

⁵⁶⁹ Abbott, s. 45.

⁵⁷⁰ İbn Ebî Hadîd, *Şerhu nehci'l-belâğâ*, tahk. M. Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1967, s. 310-323.

⁵⁷¹ Fayda, "İfk Hadisesi", *DİA*, XXI. 508.

⁵⁷² Bkz. Tabresî, XVIII. 129-134.

⁵⁷³ Tabatabâi, M. Hüseyin, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Kum 1973, XVII. 103-107.

⁵⁷⁴ Fayda, "İfk Hadisesi", *DİA*, XXI. 508.

Hız. ÂiŒe'ye yapılan iftira karŒısında münâfikların kasıtlı tutumları zaten bilinirken bazı sahabîlerin takındıkları tavır pek de savunulacak bir durum değildi.⁵⁷⁵ Bazı sahabîler Hz. ÂiŒe'ye güveni ortaya koyarken, bazıları Hz. ÂiŒe'ye karŒı tavır almıŒlardı. Kur'an ise böyle dŒünenleri kınamıŒtır.⁵⁷⁶

Bu hâdisle dolayısıyla Hz. ÂiŒe kadar Hz. Peygamber de çok yıpratılmıŒ, bir yandan kalben Hz. ÂiŒe'nin mâsûmiyetine inanıp ızdırıp çekerken, diğer yandan insanların çirkin dedikodularını iŒitmek durumunda kalmıŒtır.⁵⁷⁷

Münâfiklar yavaŒ yavaŒ emellerine nail oluyordu ki bu sırada gaybın lisanı Kur'an-ı Kerim devreye girerek hak ile batılı ayırdı. Bu âyetler sadece mescitte değil gece ve gündüz tüm mü'minler tarafından tilâvet edilmiŒ ve edilmeye de devam edecektir.⁵⁷⁸

Bu olayda dikkatimizi çeken bir nokta da; iftirayı ortaya çıkaran âyetler nâzil olduğunda anne ve babasının uyarısına rağmen Hz. ÂiŒe'nin verdiği cevaptır:

“Ben yalnız Allah'a Œkredirim. O'ndan baŒka kimseye teŒekkr etmem. Çünkü beni temize çıkaran O'dur.”

Bu ifadeler, ancak eŒini çok seven bir hanımın kırınlığının, incindiğinin göstergesi olabilir. Yine Hz. ÂiŒe'nin karakterini, mizacını, kendine güvenini, vakarını ve Rabbine karŒı imanını özetleyen sözlerdir.

Bu olaydan sonra Hz. ÂiŒe, tekrar Rasulullah'ın yanına dnmŒtr. Hem de insanların kendisiyle ibadet ettiği Kur'an ve ağır iftiradan mâsûmiyetini ortaya koyan ilahî bir zafer iŒareti olan, Nur sresinin âyetlerinden bir tala kuŒatılmıŒ olarak.⁵⁷⁹

3. İlâ ve Tahyîr Hâdiseleri İle İlgili Âyetlerin Nüzûlüne Sebep Olması

İslâmîyetin Arabistan'a yayılmasıyla birlikte fakirliğin yerini refah almıŒtı. Bu ortamdan faydalanmanın kendilerinin de hakkı olduğuna inanan Peygamber eŒleri ziyinet eŒyaları ve daha iyi bir geçim talep ediyorlardı. Hz. Peygamber ise sadelikten ayrılmak istemiyordu. Bu konuda ısrar eden hanımlarının davranıŒları onu çok incitti ve bir ay süreyle onlardan uzak kalmaya yemin etti. Bu yemin olayı ilâ hâdisesi olarak bilinmektedir. Yirmi dokuz gün gemiŒti ki Allah: “*Ey Peygamber! EŒlerine*

⁵⁷⁵ KırbaŒoęlu, s. 75.

⁵⁷⁶ KırbaŒoęlu, s. 83-84.

⁵⁷⁷ AiŒe Abdurrahmân, s. 264.

⁵⁷⁸ İsfehânî, s. 217.

⁵⁷⁹ AiŒe Abdurrahmân, s. 269.

şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden güzel davranalar için büyük bir mükafat hazırlamıştır.”⁵⁸⁰ âyetini indirdi.

Bu âyetlere “tahyîr âyeti” dendi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Âişe’den başlayarak Allah’ın sözlerini eşlerine haber verdi ve tercihlerini sordu. Hepsi de Hz. Peygamber’i dünyalıklara tercih ettiklerini söylediler.

Bu olay, hem Hz. Peygamber’i hem eşlerini hem de sahâbeyi oldukça üzmüş, “Peygamber hanımlarını boşadı.” şeklinde birçok asılsız haberler ortalıkta dolaşmıştı. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir kızlarına bu duruma sebep oldukları için çok kızmışlar, hatta üzerlerine yürümüşlerdi. Sonunda ise mü’minlerin anneliği sıfatını her şeyin üstünde görerek Rasulullah’ı da hoşnut eden kararı vermişler; önce Hz. Âişe, sonra da diğer eşleri Allah ve Rasulünü tercih ettiklerini söylemişler, bu sıkıntılı imtihan dönemi böylelikle sona ermişti.⁵⁸¹

Kaynaklara baktığımızda Tahrîm, Îlâ ve Tahyîr olaylarının birbirine karıştırıldığı ve hepsinde aynı sebep-i nüzûle yer verildiği görülmektedir.⁵⁸²

4. Tahrîm Hâdisesi İle İlgili Âyetlerin Nüzûlüne Sebep Olması

Hz. Peygamber eşlerinden Zeynep b. Cahş’ın evinde bal şerbeti içmiş ve bu yüzden onun yanında biraz fazla kalmıştı. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa bu durumu kıskanmışlar ve aralarında bir anlaşmaya varmışlardı. Hz. Âişe kendisinden nakledilen bir haberde olayı şöyle anlatır:

أخرج ابن سعد وعبد بن حميد والبخاري وابن المنذر وابن مردويه عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يمكث عند زينب بنت جحش ويشرب عندها عسلا فتواصيت أنا وحفصة أن أتينا دخل عليها النبي صلى الله عليه وسلم فلتقل إني أجد منك ريح مغاير أكلت مغاير فدخل إلى إحداهما فقالت ذلك له فقال: لا بل شربت عسلا عند زينب بنت جحش ولن أعود فنزلت يا أيها النبي لم تحرم ما أحل الله لك إلى أن تتوبا إلى الله لعائشة وحفصة إذا أسر النبي إلى بعض أزواجه حديثا لقوله: بل شربت عسلا

⁵⁸⁰ 33. Ahzâb, 28-29.

⁵⁸¹ Nedvî, s. 111-116; Aişe Abdurrahmân, s. 259-261; Abbott, s. 67.

⁵⁸² Bu olayları kronolojik olarak ve kısaca şu şekilde ifade edebiliriz. Tahrîm: Hz. Peygamber’in bal şerbetini kendisine haram kılması veya eşi Mariye’ye yaklaşmamaya yemin etmesi olayı. Bununla ilgili âyetler Tahrîm sûresi 1-2. Îlâ: Hz. Peygamber’in hanımlarının gelirlerinin artırılmasını istemeleri üzerine onlardan bir ay boyunca uzaklaşması olayı. Tahyîr: Peygamber hanımlarının nafakalarını yükseltme hususundaki müracaatları üzerine onları tercihlerinde muhayyer bırakan âyetlerin inmesi olayı. Ayrıca bir de Hz. Peygamber’in Hz. Hafsa’ya bir söz söylemesi, onu da bu sözü Hz. Âişe’ye aktarması üzerine inen âyetler vardır ki Tahrîm sûresi 3-4. âyetler de bu hususa değinmektedir.

“Rasulullah’ın Zeynep’in yanında bal şerbeti içtiğinden dolayı biraz fazla kalmıştı. Bunun üzerine ben ve Hafsa Hz. Peygamber (sav) hangimizin yanına girerse : “Sen meğâfir mi yedin, meğâfir kokuyorsun.” demek üzere anlaştık. Daha sonra birimizin yanına girdi, o da bu şekilde söyledi. Hz. Peygamber (sav): “Hayır. (Meğâfir yemedim) Zeynep b. Cahş’ın yanında bal şerbeti içmiştim ama bir daha içmeyeceğim.” diye buyurdu. Bunun üzerine; “Ey Peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun...”⁵⁸³ âyeti nâzil oldu.⁵⁸⁴

Aynı sûrenin 2. 3. ve 4. âyetlerinin de ilk âyette geçen sebepten dolayı nâzil olduğunu söyleyenler olmakla birlikte farklı iki sebeple ilişkilendirenler de olmuştur.

Rivâyete göre Rasulullah eşi Hafsa’nın evde bulunmadığı bir sırada Mariye’yi onun odasına almıştı. Hafsa bundan haberdar olunca çok üzülmüş ve kırılmıştı. Hz. Peygamber de bundan böyle Mariye ile birlikte olmayacağını söylemiş ama bunu gizli tutmasını tembih etmişti. Hz. Peygamber ise bu konuyu Hz. Âişe’ye açıklamış; bunun üzerine, “Peygamber eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü başkalarına haber verdi...”⁵⁸⁵ âyeti ile “Eğer ikiniz de Allah’a tevbe ederseniz (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı...”⁵⁸⁶ âyeti nâzil olarak Hz. Âişe ve Hafsa’ya hitap edilmiş, Hz. Peygamber’in gönlünü almaları istenmiş ve uyarılmışlardı.⁵⁸⁷

Sıhhati tartışılan bir diğer rivâyete göre ise Hz. Peygamber, vefatından sonra hilafete, sırasıyla Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in geçeceklerini söylemiş, Hz. Hafsa da bu sırrı Hz. Âişe ile paylaşmış ama bu durum vahiyle Hz. Peygamber’e bildirilmişti.⁵⁸⁸

5. Hicab Âyetinin İnmesine Vesile Olması

Hz. Peygamber, bedevi bir topluma gönderilmişti. O insanlara sadece vahyi tebliğ ve tebyin etmiyor, aynı zamanda her konuda onları eğitmeye, Kur’an ahlâkı ile

⁵⁸³ 66. Tahrîm, 1.

⁵⁸⁴ Suyûtî, VIII. 213; Taberî, XVIII. 158; İbn Kesîr, IV. 387; Buhârî, *Talak*, 8; Müslim, *Talak*, 20-21; Ahmed b. Hanbel, VI. 59, 221; Fenîsan, s. 414; Nedvî, s. 111-116; el-Hıfînî, s. 975.

⁵⁸⁵ 66. Tahrîm, 3.

⁵⁸⁶ 66. Tahrîm, 4.

⁵⁸⁷ Bu konuyla ilgili rivayet için bkz. Taberî, XVIII. 158; İbn Kesîr, IV. 386; Suyûtî, VI. 239; Fenîsan, s. 416; el-Hıfînî, s. 975.

⁵⁸⁸ Bkz. İbn Kesîr, IV. 390; Suyûtî, VI. 241; Fenîsan, s. 419; Aişe Abdurrahmân, s. 259.

ahlâklandırmaya çalışıyordu. Kendi yaşantısı bunun en somut örneğiydi. Bütün çabalarına rağmen, yine de çok üzücü hâdiseler yaşanabiliyordu. Bunların birinde şöyle bir olay yaşanmıştı: Adamın biri izin almadan Hz. Peygamber'in odasına dalmıştı. Hz. Peygamber'in yanında Hz. Âişe vardı. Hz. Peygamber adamın izinsiz girmesini eleştirmişti. Adam da böyle bir alışkanlığının olmadığından bahsetmiş, arkasından da Hz. Âişe'yi görünce onunla ilgili ahlâka mugayir ifadeler kullanmıştı. Bu olay Hz. Peygamber'i çok üzmüş ve Allah Teâlâ bunun üzerine "...Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu hem sizin hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır..."⁵⁸⁹ âyetini indirdi.⁵⁹⁰

Bu haberin sıhhati tartışılrsa da tefsir kaynaklarında ilgili âyetin tefsirinde yer verilmiştir. Hâdisenin öznelerinden biri Hz. Âişe olduğu için bu rivâyeti bu bölümde zikretmeyi uygun gördük.

Bu hususta bir diğer rivâyet ise şöyledir:

عن مجاهد عن عائشة قالت: [كنت آكل مع النبي صلى الله عليه وسلم حيسا في قعب فمر عمر فدعاه فأكل فأصابته إصبعه إصبعي فقال حسن أو أوه لو أطاع فيكن ما رأيتك عين] فنزل الحجاب {ذلكم أظهر لقلوبكم وقلوبهن}

Hız. Âişe'den rivâyet edilir: "Peygamber (sav) ile beraber aynı tabaktan yemek yerken Hz. Ömer uğradı ve Rasulullah onu da yemeğe davet etti. Hz. Ömer yemek yerken parmağı parmağıma deyince "Vah sana dikkat etsene!" dedi. Sonra da "Bu konuda bana uyulsa hiçbir gözün sizi görmemesi gerekirdi" diye ekledi. Bunun üzerine "Bu sizin ve onların kalplerinin temizliği için daha evlâdır."⁵⁹¹ anlamındaki hicap âyeti nâzil oldu."⁵⁹²

Bu âyetin nüzûlü ile birlikte Peygamber'in evine izinsiz girmek, hanımlarından bir şey isterken perde arkasından istemek, Peygamber eşlerini Ümmühâtu'l-Mü'minîn kabul etmek, yani başkalarıyla nikahlanmaları ebediyen haram olmak gibi hususlarla ilgili hüküm beyan edilmiştir.

⁵⁸⁹ 33.Ahzâb, 53.

⁵⁹⁰ Bu husustaki rivayet için bkz. İbn Kesîr, III. 503; Suyûtî, V. 212.

⁵⁹¹ 33. Ahzâb, 53.

⁵⁹² Taberî, XXII.39; Nesâî, II. 189; İbn Kesîr, III. 505; Suyûtî, V. 213; Fenîsan, s.325; el-Hifnî, s. 960.

6. Eşler Arasındaki Adalete Vurgu Yapan Âyetin Nüzûl Sebebinde Yer Alması

Kur'an-ı Kerim'de birden çok evlilik için, "eşler arasında adaletli davranma şartı" öngörülmüştür.⁵⁹³ Müfessirler buradaki adaleti, hak ve görevlerde adalet ve eşitlik olarak yorumlamışlar ve bunu yerine getirebilenlerin ancak birden fazla eş alabileceği kanaatine ulaşmışlardır. İslam âlimlerine göre insanın yükümlü tutulduğu adalet budur. Sevgi ve gönül bağında adaleti sağlamak ise insanın gücünü aşan bir husus olarak yorumlanmıştır. Yine aynı sûrede Yüce Allah: "*Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezseniz, bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın...*"⁵⁹⁴ buyurarak bu hususa dikkat çekmektedir. Elmalî'ya göre; "kocanın adalet konusunda korkusu varsa tek evlilik özendirilmiştir."⁵⁹⁵

Bu âyetin tefsirinde yer verilen bir rivâyete göre, Nisa sûresi 129. âyet, Hz. Âişe hakkında nâzil olmuştur.

Hz. Peygamber, eşleri arasında adalete azami dikkat ediyor ve sonra da "*Allah'ım, bu benim elimden geldiğince taksimatımdır. Senin gücün yetip de benim gücümün yetmediği hususlarda beni kınama!*" diye dua ediyordu.⁵⁹⁶

Bu rivâyetin devamında şöyle denilmektedir:

عن ابن أبي مليكة قال: نزلت هذه الآية في عائشة: {ولن تستطيعوا أن تعدلوا بين النساء

"*İbn Ebî Müleyke: Bu âyet yani, 'Kadınlar arasında adalete güç yetiremezsiniz...' âyeti Hz. Âişe hakkında nâzil olmuştur.*"⁵⁹⁷

⁵⁹³ Bkz. 4. Nisâ, 3.

⁵⁹⁴ 4. Nisâ, 129.

⁵⁹⁵ Yazır, III. 98-99.

⁵⁹⁶ Bu rivayet için bkz. Nesâî, VII. 64; İbn Mâce, I. 634; Hâkim, II. 187.

⁵⁹⁷ Rivayetin bu bölümüne hadis kaynaklarında rastlanılmadı. Ancak Taberî ve Suyûtî'de yer almaktadır. Taberî, IV. 312; Suyûtî, II. 713.

C. HZ. ÂİŞE’NİN NÜZÛLÜNE ŞAHİD OLDUĞU ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Hiz. Âişe, baba evindeyken Hiz. Ebû Bekir’in yanında Kur’an talimine başlamış, Peygamberle evlenince de onun evinde nâzil olan Kur’an ile daha yakından alakadar olmuştur. ⁵⁹⁸ Kur’an nâzil olduğunda bunu bazı vakitler ilk defa Hiz. Âişe işitmiştir. Çünkü Kur’an Hiz. Peygamber’e zaman zaman Hiz. Âişe’nin odasında vahyedilmiştir. ⁵⁹⁹ Aynı zamanda Hiz. Âişe’nin odası mescidde hergün kurulan ders halkasının bitişiğinde olduğundan, Kur’an’dan ve hadislerden haberdar olma konusunda kimse Hiz. Âişe ile rekabet edememiştir. Âyetlerin her birinin kırâat tarzına, her âyetin manevi işaretlerine, âyetlerden nasıl hüküm çıkarılacağına, nüzûl sebeplerine tamamıyla âşinâ olmuştur. onun Kur’an’ın ilk muhatabına bu kadar yakın olması, tüm zamanını bu atmosferin kuşatması Hiz. Âişe’nin hayâtını âdetâ âyetlerin canlı bir tefsirine dönüştürmüştür.

Hiz. Âişe’den gelen tefsir rivâyetlerini incelediğimizde vahyin geliş şekilleri, nüzûl sebepleri, nâsîh ve mensûhla ilgili malumatlar yanında bir çok âyetin nüzûlüne şahit olduğunu da görüyoruz. Kimi zaman Hiz. Peygamberle aynı ortamdayken, kimi zaman onun mübarek başı omuzundayken, kimi vakit insanların bir sorusu üzerine Hiz. Peygamber’e inen vahye bizzat şahit olmuştur. Bu husustaki rivâyetleri değerlendirmeye çalışırken âyetlerin indiğini haber veren lafızlardan daha çok o esnada meydana gelen olayları nazar-ı dikkate almak durumunda kaldık. Çünkü Hiz. Âişe’nin, lafız anlamı itibariyle doğrudan nüzûlüne şahit olduğu âyetler hakkında “nezele” “ünzile” “enzele” ifadelerini kullanması esas olmak kaydıyla duyum yoluyla elde ettiği bilgileri aktarırken de aynı lafızları kullanmış olması göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur.

Şimdi Hiz. Âişe’nin bizzat nüzûlüne şahit olduğu âyetlerle ilgili rivâyetleri incelemeye çalışacağız:

1. İki Büyük Sûrenin Nüzûlüne Şahit Olduğunu İfade Etmesi

Bu hususta ilk önce zikretmemiz gereken rivâyet şudur:

وأخرج البخاري عن عائشة قالت: ما نزلت سورة البقرة والنساء إلا وأنا عنده

⁵⁹⁸ Doğrul, “Âişe”, s.200-201

⁵⁹⁹ Nedvî, s.194

*Hz. Âişe'den şöyle rivâyet edilir: "Bakara ve Nisâ sûreleri ben O'nun yanındayken nâzil oldu."*⁶⁰⁰

Bu haber, Hz. Âişe'nin nüzûlüne şahit olduğu âyetlerin miktarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Her ne kadar her iki sûrenin de farklı farklı zaman dilimlerinde pasajlar halinde indirildiği göz önünde bulundurulması gereken hususlar olsa da sahih isnadlarla gelen Hz. Âişe'nin bu rivâyeti onun vahiyle ne kadar iç içe ve yakın oluşunun açık bir ifadesidir.

2. Nâzil Olan Bir Âyetin Hz. Peygamber'in Ruh, Beden ve İnanç Dünyasındaki Yansımalarını Haber Vermesi

Atâ (ra.), Hz. Âişe'ye Rasulullah (sav)'de gördüğü olağanüstü ve garip hâllerden sorduğunda Hz. Âişe ona şöyle cevap verir:

"Onun hangi hâli olağanüstü veya hayrete düşürücü değil ki. Bir gece bana geldi ve benimle beraber örtünün altına girdi, sonra benden ibadet için izin istedi. Kalktı abdest aldı, namaza durdu. Göğsü gözyaşlarıyla ıslanuncaya kadar ağladı. Sonra ağlayarak rükuya eğildi, ağlayarak secde yaptı. Başını secdeden kaldırırken yine ağlıyordu. Bilal gelip de namaz için ezan okuyuncaya kadar bu durum devam etti. "Ey Allah'ın Rasulü! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affettiği halde seni ağlatan nedir?" dedim. "Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı? Niçin bunu yapmayayım. Bu gece Allah bana şu âyeti indirdi: 'Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akı selim sahipleri için apaçık deliller vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar...bizi cehennem azabından koru derler."⁶⁰¹ Sonra bu âyetleri okuyup da bunlar üzerine tefekkür etmeyenlerin vay haline. Yazıklar olsun onlara" buyurdu."⁶⁰²

Hz. Âişe'nin bu rivâyetine dikkat ettiğimizde, onun hem Hz. Peygamber'in nafiye bir ibadetini hem bu ibadetini eda ediş sebebinin, hem o esnadaki ahvâlini dikkatlice baştan sona gözlemlediğini aynı zamanda da inen bir âyete tanıklık ettiğini görüyoruz. Bu, sahâbeden kimsenin muttali olamadığı ve sadece Hz. Âişe'nin rivâyetiyle hakkında bilgi sahibi olduğumuz önemli haberlerden biridir.

⁶⁰⁰ Suyûtî, II. 116; Nesâî, *Fedâ'ilu'l-Kur'ân*, 56; Fenîsan, s. 150.

⁶⁰¹ 3. Âl-i İmrân, 190-191.

⁶⁰² Suyûtî, II. 409; Buhârî, Fenîsan s. 148

3. Sahâbenin Allah Rasulü'ne Olan Aşırı Sevgisi Üzerine İnen Bir Müjdeye Şahit Olması

أخرج الطبراني وابن مردويه وأبو نعيم في الحلية والضياء المقدسي في صفة الجنة وحسنه عن عائشة قالت: جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: "يا رسول الله إنك لأحب إلي من نفسي وإنك لأحب إلي من ولدي وإنني لأكون في البيت فأذكرك فما أصبر حتى آتي فأنظر إليك وإذا ذكرت موتي وموتك عرفت أنك إذا دخلت الجنة رفعت مع النبيين وأني إذا دخلت الجنة خشيت أن لا أراك فلم يرد عليه النبي صلى الله عليه وسلم شيئاً حتى نزل جبريل بهذه الآية ومن يطع الله والرسول فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم

Hız. Âişe'den nakledildiğine göre; Bir adam Hız. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasulü! Ben seni kendimden ve çocuğumdan daha çok seviyorum. Evde otururken seni hatırlıyorum ve sabredemeyip gelip seni görüyorum. Sonra senin ölümünle kendi ölümümü hayâl ediyorum. İkimiz de cennete girdiğimiz halde, sen kalkıp Peygamberlerin yanına gittiğin zaman ben yalnız ve sensiz cennette ne yaparım? Seni görememek âdetâ beni helak ediyor." Allah'ın Rasulü (sav) O'na hiçbir cevap vermedi. çok geçmeden "Allah'a ve Peygamber'e itâat edenler, İşte Onlar (ahirette) peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerden Allah'ın kendine lütufta bulunduğu kimselerle beraber olacaklardır. Bu ne güzel arkadaşlıktır"⁶⁰³ mealindeki âyet nâzil oldu."⁶⁰⁴

Bu rivâyet pek çok mevzuda sahih kaynaklarda yer almıştır. Tefsir kaynaklarında ise 4. Nisâ 59. âyetin tefsiri ve sebep-i nüzûlü bağlamında değerlendirilmiştir.

4. Teyemmümün Farz Kılındığı Âyetin Nüzûlüne Şahit Olması

Daha önce de geçtiği üzere Hız. Âişe, kızkardeşi Esmâ'dan ödünç bir gerdanlık almış ve bir sefer esnasında onu kaybetmiştir. Gerdanlığı aramak için bir yerde mola verilmiş, Bu sırada namaz vakti girdiği halde insanlar abdest almak için su bulamamışlardır. Birçok kimse Hız. Âişe'ye kızmış ve Hız. Ebû Bekir (ra.)'e şikâyet etmişlerdir. Hız. Peygamber de o geceyi susuz olarak geçirmiş sabahleyin kalktığında Allah, "Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman .... su bulamadıysanız temiz toprakla teyemmüm edin..."⁶⁰⁵ âyetini indirmiştir. Bunun

⁶⁰³ 4. Nisâ, 69.

⁶⁰⁴ İbn Kesîr, I. 522; Suyûtî, II. 588; Buhârî, Tefsîr, VIII. 255; Müslim, Fedâ'ilu's-sahâbe, IV. 1893, Ahmed b. Hanbel, VI. 46, 200, 205; Fenîsan, s. 164; el-Hıfînî, s. 935.

⁶⁰⁵ 5. Mâide, 6.

üzerine herkes çok sevinmiş ve böyle hayırlı bir emre sebep olduğu için Hz. Âişe'ye teşekkür etmişlerdir.⁶⁰⁶

Bu rivâyete tefsir kaynaklarında Mâide 6. ve Nisâ 43. âyetlerin tefsiri bağlamında yer verilmiştir.

5. Allah'ın Rasulünü İnsanlardan Koruyacağına Dair İnen Âyete Şahit Olması

Hz. Âişe'den gelen bu konudaki rivâyet şöyledir:

حدثني المثني قال حدثنا مسلم بن إبراهيم قال حدثنا الحارث بن عبيد أبو قدامة الإيادي قال حدثنا سعيد الجريري عن عبد الله بن شقيق عن عائشة قالت: [كان النبي صلى الله عليه وسلم يحرس حتى نزلت هذه الآية: {والله يعصمك من الناس} قالت: فأخرج النبي صلى الله عليه وسلم رأسه من القبة فقال: أيها الناس انصرفوا فقد عصمني الله

“Hz. Âişe'den rivâyet edilir ki: ‘Allah seni insanlardan koruyacaktır...’⁶⁰⁷ âyeti ininceye kadar Rasulullah (sav)’ı gece nöbetçiler beklerdi. Bu âyet nâzil olunca başını çadırdan çıkartıp şöyle seslendi: “Ey insanlar! Haydi gidin. Artık Allah beni koruyor.”⁶⁰⁸

Hangisi olduğu konusunda ihtilaf edilen bir askerî sefer esnasında meydana gelen bu hâdise esnasında Hz. Âişe'nin de Hz. Peygamber'in yanında olduğu, uyku esnasında ilgili âyetin nâzil olduğu ve hemen Hz. Peygamber'in başını çadırdan çıkartıp bunu haber verdiği, birçok kaynakta geçmektedir. Rasulullah'ın pek çok düşmanın olduğu bir ortamda, kendisine kurulan her türlü tuzak ve hilelere, suikastlere rağmen hayâtının korunması başlı başına bir hâdise olup, bunun tesâdüfî olmadığını ilgili âyet teyid etmiş ve Hz. Âişe'nin şahadetiyle de kaynaklarda yer almıştır.

6. Cömertliğin ve İnfakın Sınırlarını Belirleyen Âyetin Nüzûlüne Şahit Olması

Medine'de, yakınlarla nafaka ve yoksullara zekat yükümlülüğü farz kılındığı zaman başta Allah Rasulü olmak üzere inananların pek çoğu başkalarına yardım hususunda çok aşırı gitmişlerdi. Birçok kimse başkalarına yardım ediyorum diye

⁶⁰⁶ Bu rivayet daha önce de geçtiği için metne yer vermedik, daha fazla bilgi için bkz. Buhârî, *Teyemmüm*, 1, 3, 4, 8; Müslim, *Hayz*, 108, 109, 110; Taberî, VIII. 400, Suyûtî, II. 263, Ahmed b. Hanbel, VI. 57.

⁶⁰⁷ 5. Mâide, 67.

⁶⁰⁸ Taberî, XXII. 507; İbn Kesîr, II. 78; Suyûtî, II. 393; Tirmizî, *Tefsîr*, V. 251; Hâkim, II. 313; Fenîsan, s. 182; el-Hıfînî, s. 940.

bütün malını savurmuş, kendisi muhtaç duruma düşmüştü ki bu İslam'ın onayladığı bir şey değildi. Hz. Âişe'den gelen bir rivâyet bu hususa açıklık getirmektedir:

وأخرج ابن مردويه عن أبي أمامة رضي الله عنه: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لعائشة: وضرب بيده "أنفقي ما ظهر؟ كفى" قالت: إذا لا يبقى شيء قال ذلك: ثلاث مرات فأنزل الله تعالى: ولا تجعل يدك مغلولة الآية

Ebû Umâme (r.a) dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber (sav,) Hz. Âişe'ye eliyle de işaret ederek (veya eline vurarak), "Elinde avucunda ne varsa infak et!" buyurmuştu. Hz. Âişe, "O zaman hiçbir şey kalmaz." deyince Hz. Peygamber, üç kez söylediğini tekrarlamıştı. Bunun üzerine oracıkta 'Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma...'⁶⁰⁹ âyeti nâzil oldu."⁶¹⁰

7. Cebrail (as)'ın Hz. Âişe'ye Selâm Göndermesi

Nur sûresi 26. âyetin tefsirinde ve bazı hadis kaynaklarında şöyle bir rivâyet yer almaktadır:

وأخرج ابن أبي شيبة عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قال لها: "ان جبريل يقرأ عليك السلام قالت عائشة: وعليه السلام ورحمة الله وبركاته"

"Hz. Âişe'den nakledilir ki: Nebî (sav) (bir gün) Hz. Âişe'ye Cebrail'in kendisine selâm söylediğini haber verir. Hz. Âişe de "Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi Onun üzerine olsun" der. (Başka bir varyantında: "Hz. Peygamber'i kastederek "Sen benim görmediğimi görürsün" diye ilave eder.)⁶¹¹

Bu rivâyetin hangi bağlamda ve hangi ortamda söylendiğine dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Suyûtî'nin bu rivâyete Nur sûresi 26. âyetin tefsirinde yer vermesi İfk Hâdisesi'yle ilgili âyetlerin nüzûlü esnasında gerçekleşmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Bu sebeple ve Cebrail'in ancak vahiy esnasında Hz. Peygamber'e geldiği gerçeğini de göz önünde bulundurularak bu rivâyet bu bölümde değerlendirilmiştir.

Burada önemli olan husus, Hz. Âişe'nin vahye tanıklık etmesi kadar vahyi getiren meleğe de tanıklık etmesi ve Allah katından ilahî mesajlar getirmekle vazifeli bir meleğin Hz. Peygamber'in eşine, Hz. Âişe'ye selâm göndermesidir. Hz. Âişe Cebrail'i asıl sûretiyle değil ama onun bazı zamanlar olduğu gibi Dıhyetü'l-Kelbî

⁶⁰⁹ 17. İsrâ, 29.

⁶¹⁰ Suyûtî, V. 276 (bu rivayet 17. İsrâ, 77. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.)

⁶¹¹ Suyûtî, VI. 170; Buhârî, *Bedü'l-halk*, 6; Müslim, *Fadâ'ilu's-sahâbe*, 91; Ahmed b. Hanbel, VI. 88; Hâkim, IV. 6.

isimli Sahâbe kılığında görmüş ve Hz. Peygamber de onun Cebrail (as.) olduğunu söylemiştir. Elbette bu olay sıradan bir olay olmayıp Allah'ın vahiy meleği, elçisi ve elçisinin eşinin olduğu bir mekanda gerçekleşen çok özel bir durumdur.

8. Nebî (sav)'in Kur'an'dan Birşey Gizlemediğine Delil Olan Âyetin Nüzûlünden Haber Vermesi

Hz. Peygamber evlatlığı Zeyd b. Hârise'nin eşini şikâyet etmesi üzerine onu boşamamasını tavsiye etmiş, ama evlilik devam etmeyip bir süre sonra Zeyd ile hanımı ayrılmışlardı. Allah Teâlâ'nın emri gereğince Zeynep ile evlenme fikrini kimseye söyleyemiyor, insanlardan çekiniyordu. Allah bunu âyetiyle ortaya çıkarınca Hz. Peygamber Zeynep ile evlenmek durumunda kalmıştı. Bu süreci Hz. Âişe şöyle anlatır:

وأخرج سعيد بن منصور وعبد بن حميد والترمذي وصححه وابن جرير وابن المنذر وابن أبي حاتم والطبراني وابن مردويه عن عائشة رضي الله عنها قالت: لو كان النبي صلى الله عليه وسلم كاتما شيئا من الوحي لكنتم هذه الآية واذ تقول للذي أنعم الله عليه يعني بالإسلام وأنعمت عليه بالعتق امسك عليك زوجك إلى قوله وكان أمر الله مفعولا وان رسول الله صلى الله عليه وسلم لما تزوجها قالوا: تزوج خليلة ابنه فأنزل الله تعالى وما كان محمد أبا أحد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبيين وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم تبناه وهو صغير فلبث حتى صار رجلا يقال له: زيد بن محمد فأنزل الله ادعوهم لأبائهم هو أقسط عند الله يعني أعدل عند الله

“Eğer Hz. Peygamber (sav) vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı bu âyeti gizlerdi ‘Ey Muhammed! Allah’ın nimet verdiği senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah’tan kork diyordun. Allah’ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana layık olan Allah’tır...⁶¹² Nebî (sav) Zeyd’in boşadığı hanımı ile evlendiği zaman “Muhammed oğlunun hanımını aldı” dediler. Bunun üzerine, ‘Muhammed hiçbirinizin babası değildir...⁶¹³ âyeti nâzil oldu...’⁶¹⁴

Lafızlarını incelediğimiz zaman gerçekten Hz. Âişe'nin nüzûlüne şahit olduğu âyetlerden midir? sorusuna net cevap veremediğimiz bu rivâyet, Peygamber'in aile hayâtına dair yaşadıklarından bahsetmektedir. Olayların Hz. Peygamber'in ailesi ve yakın çevresiyle yakından ilişkili olması Hz. Âişe'nin ilgili

⁶¹² 33. Ahzâb, 37.

⁶¹³ 33. Ahzâb, 40.

⁶¹⁴ Taberî, XXII. 13; İbn Kesîr, III. 491; Suyûtî, V. 202; Tirmizî, *Tefsîr*, 9, 10, 11; Buhârî, *Tevhîd*, 22; Müslim, *İmân*, 288; Fenîsan, s. 319.

âyetlerin nüzûlüne şahidliği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Dikkatimizi çeken bir diğer nokta da Hz. Âişe'nin aşırı kıskançlığı ve bunun yansımalarına bu rivâyette pek rastlanmıyor olmasıdır. Onun, Peygamber'e aşırı düşkünlüğü ve kıskançlığı objektif değerlendirmeler yapmasını, böylece de sağlıklı Kur'anî bilgileri insanlara aktarmasını olumsuz yönde etkilememiş gözükmektedir.

9. Bir Hanımın İsrârlı Hak Arayışına Cevap Olan Âyetin Nüzûlüne Şahid Olması

Vahyin mahiyeti ve nüzûl sebepleri bağlamında değerlendirdiğimiz rivâyet aynı zamanda Hz. Âişe'nin nüzûlüne şahit olduğu âyetlerle ilişkili haberlerdendir. Bu sebeple rivâyete genişçe yer vermeyip sadece konumuzla ilgisine vurgu yapmak istiyoruz.

Havle adında bir hanım kocasıyla ilgili bir problemini Hz. Peygamber'e iletip ısrarla çözüm ve hak arayışına girmiş, Peygamber'den cevap alamayınca halini Allah'a arz etmişti. Çok geçmeden hemen, '*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir...*'⁶¹⁵ âyetini Allah inzâl buyurmuştu. Bu olay ve âyetin nüzûlünün Hz. Âişe'nin gözleri önünde cereyan ettiğini ondan gelen rivâyetlerden anlıyoruz. "...(*Kadının*) *söyledikleri ne çabuk duyuldu da hemen 'kocası hakkında seninle...*'" mealindeki âyet nâzil oldu ve Hz. Peygamber'in o andaki halini tasvir ederek kendine has üslubuyla bu olayı insanlara haber vermiştir.⁶¹⁶

10. Yahûdîlerin Kelime Oyunlarından Haber Veren Âyetin Nüzûlüne Şahid Olması

Yahûdîler ve münâfiklar Müslümanların yanında işaretlerle ve gizli gizli konuşarak mü'minlerin içine şüphe ve korku sokmaya çalışıyorlardı. Rasulullah onları bu konuda uyardığı halde bu temâyüllerine devam ediyorlar, daha da ileri giderek Rasulullah'a karşı da edebe mugâyir davranışlar sergiliyorlardı. Bir defasında Hz. Peygamber'e "السام عليك يا ابا القاسم" "Ölüm üzerine olsun ey Ebû Kâsım" dediklerinde Hz. Âişe dayanamayıp "Ölüm ve Allah'ın laneti sizin üzerinize olsun." diye karşılık verince Hz. Peygamber onu uyardı. Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre bunun üzerine

⁶¹⁵ 58. Mücâdele, 1.

⁶¹⁶ Taberî, XXVIII. 5; İbn Kesîr, IV. 318; Suyûtî, VI. 179; Nesâî, VI. 168; Fenîsan, s. 397.

'...Onlar sana geldiklerinde seni Allah'ın selâmlamadığı şekilde selâmlıyorlar...' ⁶¹⁷
âyeti nâzil olmuştu. ⁶¹⁸

Yaşanan bu hâdisenin özneleri arasında Hz. Âişe de yer aldığı için ve rivâyetteki lafızları esas aldığımızda bu haberin burada değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Bu konu ile ilgili daha bir çok rivâyete pek çok kaynakta rastlanmaktadır. Biz örnekleri daha fazla çoğaltmak istemediğimizi ifade ederken bu bağlamdaki rivâyetlerin de tefsir literatürü açısından çok özel ve önemli malzemeler olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyoruz.

---

⁶¹⁷ 58. Mücâdele, 8.

⁶¹⁸ Taberî, XXVIII. 14; İbn Kesîr, IV. 323; Suyûtî, VI. 184; Buhârî, *Edeb*, 35-38; *Cihâd*, 98; Müslim, *Edeb*, 9; Tirmizî, *İsti'zân*, 12, 13.

D. MÜFESSİRLER TARAFINDAN ÇIKARIMDA BULUNARAK DEĞERLENDİRİLEN RİVÂYETLER

Tefsir ilminin ilk başta rivâyet tefsiri olarak ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Rivâyet tefsirinin malzemesi ise Kur'an'la ve âyetlerle ilişkilendirilen hadis rivâyetleridir. Bu rivâyetler, hadisin anlaşılması, yorumlanması ve sebep-i nüzûlünü tesbit çabası sürecinde anlamın kapsamına giren haberlerdir. Bunlar ya âyetlerin Peygamber tarafından doğrudan yorumu, beyanı veya nüzûl sırasında vukû bulmuş bir olayı, yahut da sahâbe ve tabiinin âyetin anlamına uygun düşen bir ifadesinin müfessirin kendi içtihadı ve yargısı ile alaka kurarak değerlendirilen rivâyetlerdir.

Tefsir kaynaklarına bakıldığında rivâyetlerle ilgi birtakım farklı değerlendirmeler görülmektedir.

Müfessirler bazen rivâyetlerin arasını telif edememişler ve nüzûlün taaddüt ettiği tezini öne sürmüşlerdir. Böylece bir olay, birçok farklı âyetin nüzûl sebebi olarak kullanabilmiştir.

Tefsir kaynaklarının birinde bir âyetin yorumunda kullanılan bir rivâyete, diğer bir kaynakta farklı bir âyetin tefsirinde yer verilmiştir.

Müfessirler gerek Hz. Peygamber ve gerekse ashabın az sayıdaki âyeti tefsiri ettiğini araştırmaları sayesinde gördükleri halde, tefsir gayesi gözetmeyen açıklamalarını da bir şekilde âyetlerle irtibatlandırarak eserlerine almışlardır. Belki de böylece tefsire daha fazla itibar kazandırmayı hedeflemişlerdir.

Ulaşabildiğimiz tefsir kaynaklarında görülen bir diğer husus da ilk dönem kaynaklarında yer almayan birçok rivâyetin daha sonraki dönemlere ait tefsirlerde yer almış olmasıdır. Bunu net bir şekilde Taberî'nin tefsiri ile Suyûtî'nin tefsirlerindeki rivâyetler karşılaştırıldığında görülmektedir.

Bir başka husus ise farklı kaynaklarda yer alan rivâyetlerin bir kaynakta daha uzun olarak nakledilmesidir. Çok geniş isnad ve metin çalışmalarını gerektiren bir durum tezimizin sınırlarını aştığı için sadece bu hususları vurgulamakla yetinmek durumundayız.

Tefsir âyetleri olarak değerlendirilen rivâyetlerin çokluğu müfessirlerin bu rivâyetleri tasnif etmeden ve çoğu zaman senetlerini zikretmeden nakletmeleri de birtakım farklı algılayış ve çıkarımlara sebep olmuştur.

Bu hususlar eleştirilebileceği gibi, “Kur’an’ın anlaşılması” çabalarında yorum ve bakış açılarının çokluğu olarak, olumlu bir katkı şeklinde de değerlendirilmesi mümkündür. Tek bir bakış açısından hareket edilmiş olsaydı Kur’an ilimleri ve Kur’an tefsiri alanında araştırmalar bu kadar ilerleyemezdi.⁶¹⁹

Bu hususta işaret edilebilecek daha birçok nokta olabilir. Ama biz sınırlılığımızın farkında olarak bu konudaki rivâyetlerin bir kısmına bu bölümde yer vermek istiyoruz.

Âyette Geçen “Melekler” İfadesiyle İlişkilendirilen Rivâyet

“*Kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikail’e düşman olursa, bilsin ki, Allah da inkarcı kâfirlerin düşmanıdır.*”⁶²⁰ âyetinin tefsirinde yer verilen rivâyet şöyledir:

وأخرج أحمد وأبو الشيخ عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: “رأيت جبريل مهبطاً قد ملأ ما بين الخافقين عليه ثياب سندس معلق بها اللؤلؤ والياقوت”

“Hz. Âişe Hz. Peygamber’in şöyle dediğini nakleder: ‘Cibril (as.)’ı inerken gördüm. O iki ufku arasını doldurmuştu ve üzerinde inci ve yakut işlemeli sündüsten bir elbise vardı.’⁶²¹

Âyette Geçen “Kelimeler” Kavramıyla İlişkilendirilen Rivâyet

“*Bir zamanlar Rabbi, İbrahim’i bir takım kelimelerle sınamıştı...*”⁶²² âyetinde geçen ‘كلمات’ kelimesini müphem olduğu için müfessirler farklı farklı yorumlamışlar ve kelimenin îzâhı bağlamında pek çok rivâyete yer vermişlerdir. Rivâyetlerin siyâk ve sibâkında bir açıklama olmazken müfessirler kendi çıkarımlarıyla değerlendirmişlerdir. Mesela; Hz. Âişe’den rivâyet edilen bir haberde Peygamber (sav) şöyle demiştir:

عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: [عشر من الفطرة: قص الشارب وإعفاء اللحية والسواك واستنشاق الماء وقص الأظفار وغسل البراجم وبتف الإبط وحلق العانة وانتقاص الماء ونسيت العاشرة إلا أن تكون المضمضة

“*On şey fitrattandır. Bıyıkları kısaltmak, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, su ile ağız gargara yapmak, tırnakları kesmek, parmak boğumlarını yıkamak, koltuk*

⁶¹⁹ Serinsu, s. 204; Daha fazla bilgi için bkz. Serinsu, age., s. 172-285.

⁶²⁰ 2. Bakara, 98.

⁶²¹ Suyûtî, I. 227; Ahmed b. Hanbel, VI. 120, 236; Tirmizî, *Tefsîr*, V. 262.

⁶²² 2. Bakara, 124.

altını tıraş etmek, kasıkları tıraş etmek, istinca etmek, (Hz. Âişe) onuncu maddeyi unuttuğunu (söyler) ve o da burnu su vermek olmalı der.”⁶²³

Yine misvak kullanmakla ilgili birçok rivâyete de bu kelimenin tefsiri bağlamında yer verilmiştir.⁶²⁴ Müfessirler, âyette geçen “kelimât” tabirinden bunların kastedilmiş olabileceğini ifade ederler.

Hiz. Âişe'nin Muaviye'ye Yazdığı Bir Mektubun Âyetle İlişkilendirilmesi

Hiz. Âişe, Muaviye yönetimini pek çok yönden eleştiriyor, bu eleştirilerini de zaman zaman ona iletliyordu. Ona yazdığı mektupların birindeki ifadeler, “*Hac bilinen aylardadır... ne hayır işlerseniz Allah bilir. Ey mü'minler (Ahiret için) azık edinin, bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır...*”⁶²⁵ âyetinin tefsiri bağlamında değerlendirilmiştir.

وأخرج ابن الدنيا عن عروة قال: كتبت عائشة إلى معاوية أما بعد فاتق الله فإنك إذا اتقيت الله كفاك

الناس وإذا اتقيت الناس لم يغنوا عنك من الله شيئا

“*Hiz. Âişe Muaviye'ye yazdığı mektupta şöyle demiştir: Allah'tan sakın. Eğer Allah'tan sakınırsan insanlara karşı Allah seni korur. Eğer insanlardan sakınırsan onlar Allah'ın sana isabet ettireceği hiçbir şeyden seni koruyamazlar.*”⁶²⁶

“Müşriklerle Evlenme” Yasağından Bahseden Bir Âyetin Tefsirinde Yer Alan Rivâyet

Müslüman bir kimsenin putperest birisiyle evlenmesinin asla caiz olmadığı ve imanın evlilikte ölçü kabul edildiği ifade edilen; “*İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin... Putperest erkeklerle kızlarınızı evlendirmeyin...*”⁶²⁷ âyetinin tefsirinde Hiz. Âişe'nin nikahta velinin izninden bahseden şu rivâyetine yer verilmiştir:

“*Allah Rasulü veliden izinsiz nikah (geçerli) olmaz.*” buyurmaktadır. Hiz. Âişe'nin sözünde de, “*Sultan (devlet başkanı), velisi olmayanın velisi kabul edilir.*”⁶²⁸

⁶²³ Taberî, III. 9; Suyûtî, I. 112; Ahmed b. Hanbel, VI. 223; Müslim, *Taharet*, 50 (benzer bir rivayet); İbn Mâce, I. 108; Nesâî, VIII. 126; Fenîsan, s. 36.

⁶²⁴ Rivayetler için bkz. Suyûtî, I. 113, 114; Buhârî, *Cumû'a*, 8; *Vudû'*, 73; Müslim, *Tahâret*, 42, 45.

⁶²⁵ 2. Bakara, 197.

⁶²⁶ Suyûtî, I. 221; Tirmizî, IV. 610; Fenîsan, s. 77.

⁶²⁷ 2. Bakara, 221.

⁶²⁸ Taberî, IV. 370; Suyûtî, I. 257; İbn Mâce, *Nikâh*, I. 605; Ahmed b. Hanbel, VI. 47, 66, 126.

“Allah Yolunda İnfak Etme”nin Önemini Vurgulayan Bir Âyetin Tefsirinde Yer Verilen Rivâyet

Hız. Âişe'nin yanına iki kızıyla birlikte bir kadın gelmiş ve bir şeyler istemişti. Hız. Âişe'nin yanında ise tek bir hurmadan başka bir şey yoktu. Onu kadına verdiğinde kendisi yemeyip iki çocuğuna paylaştırıp oradan ayrıldı. Hız. Peygamber geldiğinde Hız. Âişe durumu ona anlattı. Hız. Peygamber şöyle dedi:

من ابتلي من هذه البنات بشيء فأحسن إليهن كن له سترا من النار

“Kim şu kız çocukları yüzünden bir şeyle denenip sıkıntıya uğrarsa o kızlar kendisi için cehenneme karşı perde olur.”⁶²⁹

Bu rivâyet, doğrudan ilişkili olmayan, “Mallarını Allah yolunda harcıyıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya onların Allah katında özel mükafatları vardır...”⁶³⁰ âyetin tefsirinde değerlendirilmiştir.

Sadakayı Açık ve Gizli Vermekten Bahseden Âyetin Tefsirinde Yer Verilen Rivâyet

Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede: “Eğer sadakaları açıktan verirsiniz ne ala. Eğer onu fakirlere gizlice verirsiniz bu sizin için daha hayırlıdır...”⁶³¹ buyurmaktadır.

Bu âyetin tefsirinde Hız. Âişe'den nakledilen şu hâdiseler yer verilmiştir: وأخرج ابن الدنيا والبيهقي في الشعب عن عائشة “أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: قراءة القرآن في الصلاة أفضل من قراءة القرآن في غير الصلاة وقراءة القرآن في غير الصلاة أفضل من التسبيح والتكبير والتسبيح أفضل من الصدقة والصدقة أفضل من الصوم والصوم جنة من النار”

“Nebî (sav) şöyle demiştir: Namazda Kur'an okumak, namaz dışında Kur'an okumaktan daha efdaldir. Namaz dışında Kur'an okumak tesbih ve tekbir (getirmek) den daha efdaldir. Tesbih sadakadan, sadaka (nâfile) oruçtan daha efdaldir ve oruç cehennemden (koruyan) bir kalkandır.”⁶³²

Bu başlık altında değerlendirilebilecek pek çok rivâyet mevcut olmakla birlikte sadece Bakara sûresinin tefsirinden seçtiğimiz bu rivâyetlerin konunun anlaşılması hususunda yeterli olduğu kanaatindeyiz. Ancak bu bağlamda bir hususun vurgulanmasında fayda vardır.

⁶²⁹ Suyûtî, I. 338; Ahmed b. Hanbel, VI. 33, 88, 166; Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Birr ve 's-sıla, 147.

⁶³⁰ 2. Bakara, 262.

⁶³¹ 2. Bakara, 271.

⁶³² Suyûtî, I. 354; Fenîsan, s. 120.

İlk dönem tefsir kaynaklarına baktığımızda anlatmak istediğimiz husus daha çok Suyûtî'nin tefsirinde karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamız sürecinde Suyûtî'nin diğer tefsirlere göre daha fazla Hz. Âişe kaynaklı rivâyete yer verdiğini müşahede etmiş bulunuyoruz. Suyûtî ile diğer kaynaklardan Taberî, İbn Kesîr'i karşılaştırdığımızda hata payını göz önünde bulundurmak koşulu ile şu sonuca ulaşabiliyoruz:

Suyûtî, Taberî ve İbn Kesîr'de bulunmayan pek çok Hz. Âişe kaynaklı habere yer vermiştir. Yine Suyûtî'nin âyetle ilişkilendirerek yer verdiği bir çok rivâyete Taberî ve İbn Kesîr'deki aynı âyetin tefsirinde rastlanmamaktadır.

Bu iki hususta sadece Suyûtî de yer alan rivâyet sayısı yüz dört civarındadır. Şöyle ifade etmek gerekirse bu yüz dört Hz. Âişe kaynaklı rivâyete diğer tefsirler ya hiç yer vermemişler veyahut da farklı âyetlerin tefsiri bağlamında işaret etmişlerdir. Bu da başta da ifade ettiğimiz gibi bir çok sebebe binaen tefsir kaynaklarında çok farklı değerlendirmeler ve çıkarımlar yapıldığını göstermektedir.⁶³³

Bu konuda yapılacak daha geniş çaplı inceleme ve araştırmaların, ilk dönem tefsiri kaynaklarındaki rivâyetlerle ilgili, Hz. Âişe rivâyetlerinin bunlara oranı ile ilgili daha sağlıklı ve önemli bilgiler vereceği ve daha somut neticelere ulaştıracağı kanaatindeyiz.

---

⁶³³ Bu konudaki rakamsal değerlere Fenîsan'ın ele aldığı rivayetleri tek tek incelemek suretiyle ve de bilgisayar ortamındaki CD'lerden tarama yapmak suretiyle ulaşılmış bulunuyoruz.

E. HZ. ÂİŞE'YE İSNAD EDİLEN VE TEFSİRLE İLİŞKİLENDİRİLEN ZORLAMA VE UYDURMA HABERLER

Rivâyetlerin tarih boyunca karşı karşıya kaldığı en büyük tehlikelerden biri şüphesiz hadis uydurma hareketi olmuştur. Birçok sebebi içinde barındıran bu hareketin temelinde ise bazı kişilerin kendi görüş ve fikirlerini Hz. Peygamber'e dayandırma arzusu ve düşüncesinin var olmasıdır. Câhiliye döneminden kalan asabiyyenin (kabile ve kavmiyet taassubunun) tamamen ortadan kalkmaması, hilafet tartışmaları, Emevî-Hâşimî mücadelesi, hilafetin saltanata dönüşmesi uydurma hadislere zemin hazırlamıştır. Daha sonra bu uydurma hadis hareketi genişleyerek kabile, ırk, dil, ülke, mezhep gibi birçok konu, ahiret, kıyamet, cennet, cehennem, mîzân gibi gayba ait hususlar ve deccal, melek, şeytan, cin gibi soyut kavramlarla ilgili bir çok mevzu hadislerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶³⁴

Hz. Peygamber hayâtta iken başlayan bu hareket ondan sonra Sahâbenin ileri gelenlerini de içine alarak devam etmiş ve ciddi bir boyut kazanmıştır.

İnsanlar kendi görüş ve düşüncelerini Hz. Peygamber'in yanı sıra Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbâs, Hz. Âişe gibi ahabın ileri gelenlerine isnad etmeye başlamışlardır. Bu hareket sadece hadisin metin kısmı ile kalmamış aynı zamanda uydurma isnadlar da ortaya çıkmıştır. Tüm bu tehlikelerle mücadele etmek amacıyla pek çok yöntem ve teknik⁶³⁵ oluşturulmuşsa da bunu bertaraf etmek mümkün olmamıştır. Hadislerle ilgili bu tehlike rivâyetlerin önem ve değerinden bir şey kaybettirmemekle birlikte bu konuda daha dikkatli, hassas ve metodik çalışmalar gerektirmektedir. Özellikle tefsir kaynaklarında yer alan rivâyetlerin sıhhat durumu oldukça düşündürücüdür.

İşte bahsetmeye çalıştığımız bu tehlikeden Hz. Âişe'nin de rivâyetleri nasibini almış, ahabın ileri gelenlerinden olması, Peygamber'in yakınlarından olması, güvenilir bir İslam şahsîyeti olması sebebiyle kendisine birçok uydurma ve zayıf haber isnad edilmiştir.

---

⁶³⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Görmez, *İslam Dininin Temel Kaynakları –Sünnet Bölümü–*, AÖF Yay., Eskişehir 2002, s. 166-169.

⁶³⁵ Bunlar, hıfz ve zabt, kitâbet, rihle fî talebi'l-hadîs, tedvîn ve tasnîf hareketi, isnad tatbiki, isnad tenkidi, isnad sistemine göre hadislerin tasnifi ve metin tenkidi (Daha geniş bilgi için bkz. Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 1997, s. 166-183).

Araştırmamız çevresinde bu konuya yer verilerek, Hz. Âişe'ye isnad edilen ve tefsirle ilişkilendirilen, zayıf, uydurma ve zorlama rivâyetler yine örnekleme yöntemiyle ele alınacaktır.

1. İçinde Fantastik Hikayeler Bulunan Rivâyetlerin Hz. Âişe'ye İsnadı

Uydurma hadislerin konuları arasında kabile, ırk, dil, ülke gibi mekanların bulunduğu ifade edilmişti. Bu bağlamda bazı kaynaklarda yer alan rivâyet şöyledir:

عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "إن الله عز وجل خلق أربعة أشياء وأرذفها أربعة أشياء خلق الجذب وأرذفه الزهد وأسكنه الحجاز وخلق العفة وأرذفها الغفلة وأسكنها اليمن وخلق الرزق وأرذفه الطاعون وأسكنه الشام وخلق الفجور وأرذفه الدرهم وأسكنه العراق"

"Hz. Âişe Allah Rasulü (sav)'in şöyle dediğini rivâyet etti: 'Allah Azze ve Celle dört şey yarattı, arkasından da dört şey verdi: Kuraklığı yarattı, peşinden zühdü gönderdi ve Hicaz'a yerleştirdi. İffetini yarattı, peşinden gafleti gönderdi ve onu Yemen'e yerleştirdi. Rızkı yarattı, peşinden vebayı (taunu) gönderdi, onu da Şam'da iskan ettirdi. Yalan (veya sapkınlığı) yarattı, peşinden parayı gönderdi ve onu da Irak'a yerleştirdi.' " ⁶³⁶

Müfessirlerden sadece Suyûtî'nin yer verdiği bu rivâyette Kur'an'da bulunan "...Lakin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût ile Mârût isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı..."⁶³⁷ mealindeki âyetin tefsirinde yer verilmiştir. Âyetle rivâyet arasında "Bâbil" kelimesinden dolayı ilişki kurulmuştur. Kalıntılarının Irak topraklarında olması muhtemel olan Bâbil şehri ve ünlü Bâbil Kulesi efsanelerde ahlâksızlık ve günah merkezi ve Mezopotamya'nın en büyük ticaret merkezinden biri olarak yer almaktadır. Yine inanişâ göre Bâbil büyücülüğün de merkezi kabul edilmekteydi, Kur'an'da da dile getirildiği gibi Hârût ve Mârût halkın büyüü öğrendiği iki melekti. Benî İsrâil rivâyetlerinde genişçe yer alan bu mevzunun bizim literatürümüze de aynı kanalla gelmiş olması mümkündür.⁶³⁸

Aynı âyetin tefsirinde Hz. Âişe kaynaklı başka bir habere daha yer verilmektedir. Oldukça uzun olan bu rivâyette de kocasından ayrılan bir kadının onu tekrar kazanmak için yaptığı sihir ve bu esnada vukû bulan hâdiseler sihir yaptıran kadının imanının kendisinden nasıl çıkıp gittiği, kadının pişmanlığı, Hz. Âişe'den bu

⁶³⁶ Suyûtî, I. 96; Fenîsan, s. 34.

⁶³⁷ 2. Bakara, 102.

⁶³⁸ Bkz. Erdem, Sargon, "Babil", DİA, TDV Yay., III, s. 392-395.

konuda yardım ve fetvâ istemesi uzun ve ayrıntılı olarak fantastik bir hikaye gibi anlatılmaktadır.⁶³⁹

Söz konusu bu haber kaynaklarda geçtiği üzere sahih bir rivâyet olmayıp Hz. Âişe'ye isnad edilen İsrâiliyat kaynaklı bir haber olarak değerlendirilmektedir.

Aynı bağlamda Hz. Peygamberle ilgili fantastik haberler içeren bir rivâyet de şöyledir:

عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لما أسري بي إلى السماء أدخلت الجنة ف وقعت على شجرة من أشجار الجنة لم أر في الجنة أحسن منها ولا أبيض ورقا ولا أطيب ثمرة فتناولت ثمرة من ثمراتها فأكلتها فصارت نطفة في صلبى فلما هبطت إلى الأرض واقعت خديجة فحملت بفاطمة رضي الله عنها فإذا أنا اشتقت إلى ریح الجنة شممت ریح فاطمة

*"Hz. İşe Allah Rasulü'nün şöyle dediğini haber vermektedir: 'Göğe yükseltildiğim zaman (İsrâ-Mîrâc olayında) cennete girdim ve cennet ağaçlarından bir ağacın üzerine kondum. Cennette ondan daha güzel, daha beyaz, daha parlak yapraklı ve meyvesi daha güzel olan bir ağaç daha görmedim. Onun meyvelerinden birini aldım ve yedim. O benim sulbümde bir nutfе oldu, yeryüzüne indiğimde Hatice ile birlikte oldum. O Fatıma'ya hamile kaldı. O zamandan beri ne zaman cennetin kokusunu özlesem Fatıma'nın kokusunu koklarım.'"*⁶⁴⁰

Bu rivâyet hakkında sadece bir noktaya dikkat çekmemiz haberin sıhhati ile ilgili yeterli bilgi verecektir.

Hız. Peygamber Mîrâc'a çıktığında Hz. Hatice vefat etmiş, Hz. Fatıma ise dünyaya geleli yıllar olmuştu. Bu rivâyet Şia'nın ehl-i beytin fazileti ile ilgili uydurmuş olduğu rivâyetlerdendir. Hz. Âişe'ye isnad edilmesi ise oldukça düşündürücüdür.

2. Kadın Telakkîsi ile İlgili Hz. Âişe'ye İsnad Dilen Haberler

Dünya kurulduğundan beri yaşanan dönem, coğrafya kültür ne kadar farklı olursa olsun toplumlarda ve dolayısıyla insanlarda kadına karşı farklı anlayışlar ve yargılar söz konusu olmuştur. Geleneklerin bu kabulleri içinde yaşadıkları din mensuplarını da etkilemiş, bunun sonucu olarak da kadın anlayışlarını kutsal metinlerle ve Peygamberlerle ilişkilendirip dinlerin genel kabulleri gibi yansıtmak istemişlerdir. Bu konuya İslam ve Müslümanlar açısından baktığımızda Câhiliye'de

⁶³⁹ Söz konusu rivayet için bkz. Taberî, II. 439; Suyûtî, I. 101; İbn Kesîr, I. 141; Hâkim, IV. 155; Fenîsan, s. 34-35.

⁶⁴⁰ Suyûtî, IV. 153; Fenîsan, s. 231 (Suyûtî, bu rivayete 17. İsrâ, 1. ayetin tefsirinde yer vermektedir.).

hâkim olan ve yerleşen kadın telakkîsi bazen kasılı olarak, bazen İsrailî haberler vasıtasıyla kimi zaman da ataerkil anlayışın tezahürü olarak İslam literatürünü de etkilemiştir. Konumuz itibariyle bunu Hz. Âişe'ye isnad edilen bazı merfû rivâyetlerde bunu müşahede etmek mümkündür.

“*Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler (veya koruyucudurlar).*”⁶⁴¹ âyetinin tefsirinde Hz. Âişe'den rivâyet edilen şu haberlere yer verilmiştir:

واخرج ابن أبي شيبة وابن ماجه عن عائشة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ”لو كنت أمرا
أحدا لأمرت المرأة أن تسجد لزوجها

Hz. Âişe Allah Rasulünden şöyle nakleder: “*Eğer bir kimsenin başka bir kimseye secde etmesini emretseydim kadının erkeğine (eşine) secde etmesini emrederdim.*”⁶⁴²

Bazı kaynaklarda aynı rivâyetin devamında ise; “*Eğer bir erkek hanımına kırmızı dağın siyah dağa ya da siyah dağın kırmızı dağa intikalini emretse bu, hanımın yapması gereken bir vecibedir.*”⁶⁴³ denilmektedir.

İslamın temel kavramı olan tevhid akidesiyle tezatlık gösteren bu rivâyetler yine insanın insana itâatinin sınırlarını da oldukça zorlamaktadır. Bir eş olarak Hz. Peygamber'in hanımlarının hiç birinden bu bağlamda itâat beklemediği, eşlerinin de böyle bir külfet altına asla girmedikleri apaçık müşahede edilmişken bu tür rivâyetleri isnad etmek Allah Rasulü ve sevgili eşleri için çok büyük bir vebal altına girmek ve İslamın özünü anlamamak demektir.

Aynı âyetin tefsirinde geçen başka bir rivâyette de Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den şöyle naklettiği iddia edilir:

“*Hamam için hicab örtücü değil, su da temizleyici değildir. Hamama erkeklerin peştemalsiz girmeleri helal değildir. Müslümanlara kadınların erkekleri fitneye düşürmemelerini emret, (çünkü) erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler. Onlara ilim öğretin ve tesbih çekmelerini emredin...*”⁶⁴⁴

Bu hadisin zayıf olduğu, senedinin sahih olmadığı hadis kaynaklarında geçmektedir. Metin bakımından da eleştirilen bu rivâyet, “Asr-ı saadette hamam var mıydı?” sorusunu da gündeme getirmektedir.

⁶⁴¹ 4. Nisâ, 34.

⁶⁴² Suyûtî, II. 154; İbn Mâce, I. 595; Fenîsan, s. 263.

⁶⁴³ İbn Mâce, I. 595, İbn Kesîr, I. 492.

⁶⁴⁴ Suyûtî, II. 153.

Hanımların özel durumlarında bahseden rivâyetlerde de İsrâiliyatın derin izleri görülmektedir. Bu özel durumun kadim geleneklerde olduğu gibi Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadarki dinî gelenekte de kadınlara bir ceza, müstehak bir eza olarak algılandığı görülür.

Hız. Âişe'den gelen bir rivâyette İsrâiloğullarının kadınlarının erkekleri baştan çıkarmaları hem de bu işi ibadethanelerde yapmaları sonucu Allah'ın onlara mescide gitmeyi haram kıldığı ve ceza olarak da onlara hayızını musallat ettiği ifade edilmektedir.⁶⁴⁵

“...Sana hayızını soruyorlar, de ki o bir ezadır...”⁶⁴⁶ âyetinin tefsirinde bu rivâyete yer verilmektedir. Fenisan'a göre senedi sahih ve merfû bir haber olarak değerlendirilse de böyle bir haberin Kur'an'ın ve İslam'ın ruhuna uygun olması mümkün değildir.

Hız. Peygamber'in, mü'minlere kendisinden sonra miras bıraktıklarının en önemlilerinden biri hiç şüphesiz Hız. Âişe'dir. İlmi, cesareti, firaseti, aklî melekesi ile kendisinden sonra kırk küsür yıl ümmeti ile arasında köprü olmuş, İslâmî her konuda başvurulan ilk mercîler arasında olmuştu. Yine insanlara (kadın-erkek ayrımı yapmadan) okuma-yazmayı öğretmeleri karşılığında savaş esirlerine hürriyetlerinin iadesi hatta kendi eşlerine ücret karşılığında öğretmen tutarak okuma-yazma öğrenmelerini sağlaması birçok siyer kitabında tarihe düşen notlardandır.

Ne var ki, insanlar çeşitli sebeplerle bazen de kendi anlayış ve ifadelerini Hız. Peygamber'e isnad ederek birtakım yalan haberler ortaya atmışlardır.

Kendi eşlerine yazı öğretmek için ücretli öğretmenler tutan, vefatına kadar eşine (Hız. Âişe'ye) ilim öğretmek için uğraşan, vahye ilk muhatap olduğu zaman bunu önce Hız. Hatice ile paylaşan ve “beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi” tavsiye eden Allah Rasulüne vefatının üzerinden yüzyıl bile geçmeden:

عن عائشة مرفوعاً “لا تنزلوهن الغرف ولا تعلموهن الكتابة يعني النساء و علموهن الغزل وسورة

النور”

⁶⁴⁵ Suyûtî, I. 258; Fenîsan, s. 88.

⁶⁴⁶ 2. Bakara, 222.

“Kadınları evlerinden çıkarmayın, onlara yazı yazmayı öğretmeyin, onlara sadece yün eğirmeyi ve Nur sûresini öğretin.”⁶⁴⁷ şeklinde haberin isnad edilmesi ve bunun da Hz. Âişe vasıtasıyla söylettirilmesi oldukça düşündürücüdür. Bu rivâyete Nur sûresinin tefsiri bağlamında bir çok müfessir yer vermektedir.

3. Kur’an Âyetlerinin Muhafazası İle İlgili Şüpheler İçeren Rivâyetlerin Hz. Âişe’ye İsnadı

“Kur’an’ı kesinlikle biz indirdik, elbette onu yine biz koruyacağız.”⁶⁴⁸ âyetinin; Kur’an’ın, Allah’ın koruması altında olduğuna, kaybolma ve tahrife uğramasının kıyamete kadar mümkün olamayacağına mesned teşkil ettiği bir gerçektir. Allah Rasulünün vahyi muhafaza için sarfettiği çaba, vahiy katipleri, hafızlar, Sahâbenin aynı hassasiyetle Kur’an âyetlerini cem’i, burada uygulanan kriterler, Hz. Osman döneminde nüshaların çoğaltılması çalışmaları o dönemin insanları tarafından da kabul edilen gerçektir.

Tüm bu gerçeklere rağmen Hz. Âişe gibi ömrünü Kur’an öğrenmek ve öğretmekle geçiren bir şahsiyete bu hususlara şüphe düşürecek rivâyetler isnad edilmesi de oldukça düşündürücüdür. Kaynaklarda yer alan iki rivâyet konunun ehemmiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

وأخرج ابن ماجه عن عائشة قالت: لقد نزلت آية الرجم ورضاعة الكبير عشرا ولقد كان في صحيفة تحت سريري فلما مات رسول الله صلى الله عليه وسلم وتشاغلنا بموته دخل داجن فأكلها

Hz. Âişe’nin şöyle dediği nakledilir. “*Recm âyeti ve yaşça büyüklerinin on defa emzirilmelerini öngören âyetler benim yatağımın altında bulunan sahifelerdeydi. Allah Rasulü vefat ettiği zaman biz onun vefatı ile meşgulken bir evcil hayvan (erkek deve) (odaya) girip bu sahifeleri yemiştir.*”⁶⁴⁹

Bu rivâyete emzirme ve süt kardeşliğinden bahseden âyetlerin⁶⁵⁰ tefsiri bağlamında yer verilmiştir.

Diğer rivâyet ise şöyledir:

⁶⁴⁷ Suyûtî, I. 6; Hâkim, II. 396; Fenîsan, s. 264; Şevkânî, IV/2; Hıfînî, 949. (Zehebî, bu rivâyetin uydurma olduğunu ifade etmiştir. Hâkim’e göre ise bu rivâyet, Sahih-i Buhârî ve Müslim’in şartlarına uyduğu hâlde her ikisi de kitaplarına almamışlardır. Hâkim, II/396.)

⁶⁴⁸ 15. Hicr, 9.

⁶⁴⁹ Suyûtî, II. 135; İbn Mâce, I. 625; Ahmed b. Hanbel, VI. 269.

⁶⁵⁰ 4. Nisâ, 23.

“Hz. Âişe der ki: Biz Ahzâb sûresini Nebî (sav) zamanında iki yüz âyet olarak okuyorduk. Ne zaman ki Hz. Osman mushafı yazdı, onda (yazdığı mushafta) ancak şu an mevcut olduğu kadarına muktedir olabildik.”⁶⁵¹

Daha önce iki yüz âyet olan bir sûrenin, kısa bir süre sonra 73 âyete indirgenmesi büyük bir iddia olup bunun, Kur’an’ın sıhhatine gölge düşürmek ve Hz. Osman’ı kötümek isteyenler tarafından ortaya atılmış olduğu açıkça görülmektedir. Bu haber de Ahzâb sûresinin tefsiri bağlamında tefsir kaynaklarında ve birçok hadis kaynağında yer almaktadır.⁶⁵²

4. Bazı Hayvanların Yaptıkları Kötülükler Sebebiyle Katledilmesini Emreden Haberin Hz. Âişe ve Peygamber’e İsnadı

Kur’an’da geçen: “Ey Ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol dedik”⁶⁵³ âyeti bağlamında şöyle bir rivâyete yer verilir:

“Hz. Âişe Rasulullah’tan nakleder ki: ‘İbrahim (as.) ateşe atıldığı zaman yeryüzündeki bütün hayvanlar ateşi söndürmek için uğraştılar. Ancak kertenkele (keler) hariç. O ateşi İbrahim’in üzerine üflüyordu. Bu sebeple Allah Rasulü onun öldürülmesini emretti.’”⁶⁵⁴

Suyûtî ve İbn Kesîr’in bu lafızlarla yer verdiği rivâyetin diğer bir çok hadis kaynağında sadece bir kısmına yer verildiği görülmektedir.

Buhârî, Müslim, İbn Mâce’nin eserlerinde insanlara verecekleri zarar sebebiyle Peygamber’in öldürülmesine izin verdiği hayvanlar bağlamında kertenkele de zikredilmekte,⁶⁵⁵ fakat Hz. İbrahim’in adı dahi geçmemektedir. Bu husus sahih hadis kaynaklarında geçen rivâyetlerle tefsir kaynaklarındaki haberler arasındaki farkları göstermek açısından oldukça önemlidir.

5. Çalgı Aletleri ve Bunları Öğrenmenin Haramlığına Dair Bir Haberin İsnadı

⁶⁵¹ Suyûtî, V. 180; Hâkim, II. 415; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V. 155.

⁶⁵² Hâkim’de geçen rivayette 33. Ahzâb suresinin Rasulullah zamanında 2. Bakara, suresiyle (âyet sayısı itibariyle) eşit, denk olduğu ifade edilmektedir (II. 145 bkz).

⁶⁵³ 21. Enbiya, 69.

⁶⁵⁴ Suyûtî, IV. 321.

⁶⁵⁵ Buhârî, *Bed’u’l-halk*, 14; İbn Mâce, II. 1169; Fenîsan, s. 252.

Kur'an-ı Kerim'de geçen: “İnsanların öylesi var ki her hangi bir ilmî delile dayanmadan, Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır...”⁶⁵⁶

Hiz. ÂiŖe Hiz. Peygamberden Ŗöyle nakleder: “Allah algı aletini, onu satmayı, onun parasını, onu öğrenmeyi ve onu dinlemeyi haram kılmıŖtır. (Hiz. Peygamber) daha sonra ‘insanlardan kim boş lafı satın alırsa...’ âyetini okur.”⁶⁵⁷

İsnad bakımından âlimler tarafından sahih olmadığına hükmedilen bu haber, Hiz. Peygamber’in bizzat Hiz. ÂiŖe’ye HabeŖlilerin oyun ve algılarını seyrettirmesi ve câriyelerin Ŗarkı söylemesine izin vermesi hususunda varid olan sahih haberlerle de metin yönünden eliŖki arz etmektedir.

6. Daha Sonra Ortaya ıkan Kelâmî Bir Probleme Taraf Olduğuna Dair Gelen Rivâyetin Hiz. ÂiŖe’ye İsnadı

Hiz. ÂiŖe, kendisine sorulan bir soru üzerine Âl-i İmran sûresi 7. âyeti okuyarak, “Kur’an mahluk değildir.”⁶⁵⁸ demek suretiyle kendi döneminde mevcut olmayan bir probleme taraf olduğu iddia edilmiŖtir.

Bu konuda yapılacak daha geniŖ bir alıŖma bu bağlamdaki rivâyetlerin sayısını artıracaktır. Konunun anlaşılması için değerlendirdiğimiz bu rivâyetlerin yeterli olduğu kanaatindeyiz.

---

⁶⁵⁶ 31. Lokmân, 6.

⁶⁵⁷ Suyûtî, V/159; İbn Kesîr, III/442 (Ebû Umâme’dan); Tirmizî, V/346.

⁶⁵⁸ Hıfî, s.1303; İbn Kesîr, IV/402; Suyûtî, VI/250.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE’NİN TEFSİRE DAİR İSTİDRAKLERİ VE HZ. ÂİŞE RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ

A. HZ. ÂİŞE’NİN TEFSİRLE İLİŞKİLİ İSTİDRAKLERİ

1. HZ. ÂİŞE’NİN HZ. PEYGAMBER’LE YAPTIĞI MÜTALÂALAR

Hiz. Âişe çocukluğundan itibaren önce güzel meziyetleri bakımından İslam’ın en önemli şahsiyetlerinden birisi olan babası Hiz. Ebû Bekir’in yanında Kur’an eğitimi almıştı. Daha sonra Hiz. Peygamberle evlenen Hiz. Âişe, Kur’an ile daha yakından alâkadar olmuş, âyetlerin her birinin kırâat tarzına, her âyetin manevi işaretlerine ve her âyetten ne sûretle ahkam çıkarılacağına tamamıyla âşinâ olmuştu. Çünkü vahyin ilk muhatabının yanında ve vahyin indiği mekanın içinde olmak gibi imtiyazlara sahipti.⁶⁵⁹ Hiz. Peygamber’le birlikte olduğu zamanlar, ona Kur’an’la ilgili pek çok soru yönelterek âyetlerin tefsirini öğrenmeye çalışırdı. Hücresi (kendine has özel odası), Hiz. Peygamber’in mescitte ders verdiği, soruları yanıtladığı ve misafirleri kabul ettiği bölüme bitişik olduğu için de çoğu zaman kendi odasından bu ilmî sohbetleri dinler, Peygamber’in sözlerine ve Kur’an’la ilgili yorumlarına vakıf olurdu.

Hiz. Âişe geniş ufku, yüksek zekası, ince anlayışı sebebiyle de pek çok mesele de hiç kimsenin aklına gelmeyen sorular yönelterek Hiz. Peygamber’le mütalâalar yapardı. Anlayamadığı veya sebab-i hikmetini kavrayamadığı hususları bıkıp usanmadan Hiz. Peygamber’e sorar, tatmin edici cevaplar alıncaya kadar da meseleyi halletmeden bırakmazdı. Hiz. Peygamber onun sorularını çok önemser, her birini iyice anlaşılincaya kadar açıklamaya çalışırdı.

İşte biz de çalışmamızın bu bölümünde Hiz. Âişe ile Hiz. Peygamber arasındaki bu mütalâalara özet bir biçimde yer vermeye çalışacağız.

1. Hiz. Âişe İle Hiz. Peygamber Arasında “Kâbe’nin Temelleri” Üzerine Yapılan Bir Mütalâa

Kâbe’nin yapılışı ile ilgili kaynaklarda pek çok bilgiler vardır. Hiz. Adem ile Hiz. Havva’nın cennetten çıkarılınca Arafatta buluşup, Kâbe’nin bulunduğu yerde Rabbinden cennette etrafında tavaf ettiği nurdan sütünü isteyip bunun etrafında tavaf ettiği, Hiz. Şit zamanında bu sütunun kaybolup onun yerinde haceru’l-esved diye

⁶⁵⁹ Doğrul, “Âişe”, *İslâm Tarihi Ansiklopedisi*, s. 200.

bilinen şimdiki taşın kaldığı ve Hz. Şit'in dört köşe bir bina yapıp bu taşı bir köşesine yerleştirdiği, Nuh tufanı ile bu taşın uzun bir süre kumlar altında kalmasından sonra Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in Allah'ın emriyle Hz. Şit'in yaptığı binanın temellerini bulup bugün mevcut Kâbe'yi inşa ettiği Kâbe'nin tarihçesi olarak nakledilmiştir.

Daha sonra Arap kavimleri Kâbe'yi yeniden inşa etmişler ama Hz. İbrahim'in temellerine riâyet etmeyerek yapıyı daha kısa temeller üzerine oturtmuşlardır.

Bir vesile ile Hz. Peygamber ile Hz. Âişe arasında bu bir diyalog konusu olur ve tefsir kaynaklarında Bakara sûresi 127. âyet bağlamında Hz. Âişe'den gelen bir tefsir rivâyeti olarak yer alır.

İlgili âyet ve rivâyet şöyledir:

وإذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل ربنا تقبل منا إنك أنت السميع العليم

*“Bir zamanlar İbrahim, İsmail’le beraber Beytullah’ın temellerini yükseltiyor (şöyle diyorlardı) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur, şüphesiz Sen işitensin, bilensin.”*⁶⁶⁰

عن عائشة “أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ألم تر إلى قومك حين بنوا الكعبة أقصروا عن قواعد إبراهيم؟ فقلت: يا رسول الله ألا تردّها على قواعد إبراهيم؟ قال: لولا حدثان قومك بالكفر فقل ابن عمر: ما أرى رسول الله صلى الله عليه وسلم ترك استلام الركنين اللذين يليان الحجر إلا أن البيت لم يتمم على قواعد إبراهيم“

Hız. Âişe şöyle anlatıyor: *“Rasulullah (sav) bana şöyle dedi: “Görmüyor musun senin kavmin Kâbe'yi inşa ederken Hız. İbrahim'in atmış bulunduğu temellere (tam riâyet etmeyip) yapıyı kısa tutt (veya eksik yaptı). Ben, ‘Ey Allah'ın Rasulü, Kâbe'nin yapısını Hız. İbrahim'in temelleri üzerine oturtmayacak mısın?’ dedim. “Kavmin küfre yakın olmasa mutlaka yapardım.”* buyurdu...⁶⁶¹

Bu rivâyette Hız. Âişe Rasulullah'ın Kâbe'nin Câhiliye döneminde yapılan tamiratıyla ilgili bir eleştirisi ifade ediliyor. Hız. Âişe'nin, “Bunu düzeltmeyecek misin?” sorusuna Hız. Peygamber, yanlış yorum ve değerlendirmeler yapıyor endişesiyle maslahattan vazgeçme anlamına gelen cevabı veriyor.

2. Hız. Âişe'nin Sorusu Üzerine Cebrail'in İnmesine Dair Olan Mütalâa

Hız. Peygamber ve Hız. Âişe bir gün konuşurlarken Hız. Âişe “dua edene Allah'ın icabeti”nin nasıl olacağını merak eder ve sorar. Hız. Peygamber bu soruyu

⁶⁶⁰ 2. Bakara, 127

⁶⁶¹ Suyûtî, II. 529; İbn Kesîr, I. 236; Buhârî, ‘İlm, 48; Hacc, 42; Tefsîr, 10; Müslim, Hacc, 399; Tirmizî, Hacc, 47; Fenîsan, s. 44-45; Canan, XIII. 169-171.

kendisi cevaplamayarak Allah'a arz eder. Allah da Cebrail'i, selâmı ile birlikte göndererek soruyu cevaplar.

Bu diyalog Bakara 186. âyetin tefsiri bağlamında tefsir kaynaklarında yerini alsa da birtakım soruları da beraberinde getirmektedir.

İlgili âyet ve rivâyet şöyledir:

وإذا سألك عبادي عني فإني قريب أجيب دعوة الداع إذا دعان فليستجيبوا لي وليؤمنوا بي لعلهم

يرشدون

*“Kullarım sana beni sorduğunda (de ki, ben onlara) çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru bulalar.”*⁶⁶²

وأخرج ابن مردويه عن نافع بن معد يكره قال: كنت أنا وعائشة فقالت: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن هذه الآية أجيب دعوة الداع إذا دعان قال: يا رب مسألة عائشة فهبط جبريل فقال: الله يقرئك السلام هذا عبدي الصالح بالنية الصادقة وقلبه تقي يقول: يا رب فأقول لبيك فأقضي حاجته “

Nâfi b. Ma'd Kerib'den dedi ki, Âişe ile beraberdim. Hz. Âişe şöyle dedi: Allah Rasulü (sav)'ne, *“Dua ettiği zaman dua edenin davetine icabet ederim.”* âyetini sordum. Hz. Peygamber, *“Ey Rabbim bu Âişe'nin sorusu dedi. Cebrail indi ve Allah sana selâm ediyor ve şöyle diyor dedi: Sâdık bir kulum sâdık bir niyet ve müttaki bir kalple “Ey Allah'ım” dediği zaman ben de sana yöneldim derim ve onun dilediğini yerine getiririm.”*⁶⁶³

Zayıf bir isnadla geldiği kabul edilen bu rivâyet oldukça düşündürücüdür. Hz. Âişe'nin sürekli sorduğu sorulardan birini Allah Rasulu'nün Rabbine arz etmesi, arkasından hemen Cebrail'in gelip soruya cevap bildirmesi pek de makul görülmemektedir. Eğer Hz. Âişe'nin sorduğu soruya anında Cebrail cevap getiriyorsa bunun daha önemli ve elzem durumlarda neden vaki olmadığı (mesela vahyin fetret dönemi, ifk hâdisesindeki uzun bekleyiş...vs. gibi) sorgulanması gereken bir husustur. Rivâyetin zayıf bir isnadla gelmiş olması ve sahih hadis kitaplarında yer almaması bu konudaki endişelerimizi desteklemektedir.

⁶⁶² 2. Bakara, 186.

⁶⁶³ Suyûtî, I. 474; İbn Kesîr, I. 295.

3. Mebrur Haccın Cihad Olduğuna Dair Hz. ÂiŖe'nin Hz. Peygamberle Yaptığı Mütalâa

وأتموا الحج والعمرة لله

“*Haccı ve Umreyi Allah için tam yapın...*”⁶⁶⁴

Müfessirlerin bu âyetin tefsirinde, muhaddislerin de farklı bablarda zikrettikleri rivâyet şöyledir:

وأخرج البخاري عن عائشة قالت “قلت: يا رسول الله نرى الجهاد أفضل العمل أفلا نجاهد؟ فقال: لكن أفضل الجهاد حج مبرور“

Hz. ÂiŖe şöyle rivâyet etmiştir: “*Ey Allah'ın Rasulu*” dedim. *En güzel, en efdal amelin cihad olduğunu görüyoruz. Ama biz (kadınlar) cihad etmiyoruz. Allah Rasulu: Fakat cihadın en efdali kabul olunan (mebrur) haccdır.*” buyurdu.⁶⁶⁵

Bu diyalogda Hz. ÂiŖe validemizin cihad gibi ecri büyük bir ibadetten hanımların mahrum kalmasını sorguladığını ve Hz. Peygamber'in de cihad kavramının kapsamı içerisinde haccı zikrettiğini görmekteyiz.

4. Hz. ÂiŖe'nin Peygamber'in Sürekli Yaptığı Bir Duayı Sorgulaması

Hz. ÂiŖe Hz. Peygamber'in sürekli yakınında olduğu için onun ibadetlerine, dualarına, davranıŖlarına herkesten daha çok vakıf oluyordu. Bunları gözlemliyor, anlamlandırıyor, bazen kendisi de uyguluyor, kavrayamadığı hususları ise doğrudan ona soru soruyordu. Ona göre bir Peygamber'in “kalplerimizi eğriltme” duasına çok fazla ihtiyacı olmaması gerekiyordu. Çünkü onun geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı Kur'an'la müjdelenmişti. Öyleyse bu duayı bu kadar çok neden yapıyordu. İşte bir gün yine aynı duayı yaparken gördüğu Allah Rasulune merakını celbeden soruyu yöneltmiş ve her haliyle insanlığa güzel bir örnek ve rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber ona tatmin olacağı bir cevap vermişti. Bu rivâyet daha sonra ilgili âyetin tefsiri bağlamında ve Hz. Peygamber'in Sünneti olarak kaynaklarda yer almıştır.

İlgili âyet ve rivâyet şöyledir:

ربنا لا تزغ قلوبنا بعد إذ هديتنا وهب لنا من لدنك رحمة إنك أنت الوهاب

⁶⁶⁴ 2. Bakara, 196.

⁶⁶⁵ Suyûtî, I. 506; Buhârî, *Hacc*, II. 41, *Bâbu'l-cihâd*, III. 200; Ahmed b. Hanbel, VI. 67, 68, 75; Fenîsan, s. 74 (Fenîsan'ın tesbitine görebu rivayet diğer tefsirlerde geçmemektedir.).

“(Onlar şöyle yakarıŖta bulunurlar) Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bađıŖla. Lütü en bol olan Sen’sin.”⁶⁶⁶

Bu âyetin tefsirinde Ŗu rivâyete yer verilmektedir:

وأخرج ابن أبي شيبة وأحمد وابن مردويه عن عائشة قالت: “كان رسول الله صلى الله عليه وسلم كثيرا ما يدعو: يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك قلت: يا رسول الله ما أكثر ما تدعو بهذا الدعاء فقال: ليس من قلب إلا وهو بين أصبعين من أصابع الرحمن إذا شاء أن يقيمه أقامه وإذا شاء أن يزيغه أزاعه أما تسمعين قوله تعالى ربنا لا تزغ قلوبنا بعد إذ هديتنا وهب لنا من لدنك رحمة إنك أنت الوهاب

Hız. ÂiŖe’den Ŗöyle dediği rivâyet edilir: Rasulullah (sav): “*Ey kalpleri evirip çeviren. Kalbimi dinin üzere sabit kıl*” duasını çokça yapıyordu. “*Ey Allah’ın Rasulü, bu duayı ne kadar çok yapıyorsun*” dedim. *Ŗöyle cevap verdi: Hiçbir kalp yoktur ki, Rahmân’ın parmaklarından iki parmağı arasında olmasın. Sebâtını istediği zaman onu sabit kılar, sapmasını istediği zaman onu saptırır. Sen Allah’ın “Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bađıŖla. Lütü en bol olan Sensin.” sözünü işitmedin mi?...*”⁶⁶⁷

5. Hız. Peygamber’in Ŗefaât Hakkının Olmayacağı Bir Zamanın Söz Konusu Olup Olmadığını Mütalâa Etmesi

Bir önceki rivâyette de geçtiği üzere Hız. Peygamber’in Peygamber olarak ayrıcalıklarının olup olmadığı konusu Hız. ÂiŖe’nin zihnini çok meŖgul etmiştir. Özellikle Hız. ÂiŖe’nin sorgulamalarında ahiret, kıyamet, haŖir, ölüm önemli yer tutmaktadır. Hız. ÂiŖe’nin bu tür soruları ve Rasulullah’tan aldığı cevaplar hem kendisi ve diğer Sahâbe için hem de daha sonraki inananlar için sağlıklı bir Peygamber anlayıŖı ve ahiret inancı için önemli katkılar sağlamıştır. İşte bu rivâyetlerden biri de Âl-i İmrân sûresi 106. âyetin tefsirinde değerlendirilen bir haberdır.

يوم تبيض وجوه وتسود وجوه

“Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün)...”⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ 3. Âl-i İmrân, 8.

⁶⁶⁷ Suyûtî, II. 155; İbn Kesîr, II. 384; Ahmed b. Hanbel, VI. 168, 173 (Taberî, bu rivâyete Hız. ÂiŖe’den değil, farklı şahıslardan gelen bir haber olarak yer vermektedir. Bkz. VI. 211); Fenîsan, s. 134.

⁶⁶⁸ 3. Âl-i İmrân, 106.

وأخرج ابن أبي حاتم بسند فيه من لا يعرف عن عائشة قالت: “سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم هل تأتي عليك ساعة لا تملك فيها لأحد شفاعاة؟ قال: نعم يوم تبيض وجوه وتسود وجوه حتى أنظر ما يفعل بي أو قال: بوجهي

“Hz Âişe şöyle dedi: Rasulullah’a “Herhangi bir kimseye şefaata etme hakkına sahip olmadığının bir zaman senin için de söz konusu mudur? (gelecek midir)” diye sordum. Şöyle cevap verdi: “Evet. Kimi yüzlerin ağaracağı, kimi yüzlerin de kararacağı gün (gelecek). Hatta (o gün) ben bana ne yapılacağına bakarım (veya) benim yüzüme (ne olacağına bakarım).”⁶⁶⁹

6. Çelişkili Gibi Görünen İki Âyet Arasındaki İlişkiyi Sorgulaması

Hz. Âişe'nin Peygamber'le yaptığı mütalâalarda bazen Kur'an'da birbiriyle çelişkili gibi görünen âyetlerin konu edildiğini görüyoruz ki hem Kur'an'ı anlama bakımından hem diğer insanların de bu husustaki sorularının sözcülüğünü yapan Hz. Âişe'nin engin Kur'an bilgisini müşahede yönünden bunlar çok önemli malzemelerdir.

İşte bu önemi haiz rivâyetlerden birisinde Hz. Âişe iki âyet arasında tenakuz gibi görünen durumu îzâha kavuşturabilmek için Hz. Peygamber'e sorular yöneltir.

İlgili âyet ve bu âyetin tefsirinde yer verilen rivâyet şöyledir:

من يعمل سوءا يجز به

“Ne sizin kuruntularınız ne ehl-i kitab'ın kuruntuları (gerçektir): Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da yardımcı da bulamaz”⁶⁷⁰

حدثنا ابن بشار قال: ثنا عثمان بن عمر و أبو داود قالوا: ثنا أبو عامر الخزاز عن ابن أبي مليكة [عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من حوسب عذب قالت: فقلت: أليس الله يقول {فسوف يحاسب حسابا يسيرا} قال: ذلك العرض يا عائشة ومن نوقش الحساب عذب

Hz. Âişe'den şöyle rivâyet edilmiştir: “Ey Allah'ın Rasulü, Kur'an'da çok şiddetli bir âyet (olduğunu) biliyorum.” dedim. “O nedir Ey Âişe?” dedi. “Kim bir kötülük yaparsa onun karşılığını görür.” (âyeti) dedim. “Ey Âişe insanın ayağının tökezlemesi dahi yaptığı kötülükten dolayı ona verilen bir ceza olabilir. Ama kim ince bir hesaba çekilirse helak olur, kim hesaba çekilirse de azaba uğrar.” dedi. “Ey

⁶⁶⁹ Suyûtî, II. 292; İbn Ebî Hâtim, II. 363; (Fenîsan bu ikisinin dışında bu rivayeti alan başka müfessire rastlamadığımı ifade ediyor s. 139.).

⁶⁷⁰ 4. Nisâ, 123.

Allah'ın Rasulü Allah "Kolay bir hesapla hesaba çekilecek"⁶⁷¹ demiyor mu? dedim. Hz. Peygamber "Ey Âişe bu arzudur. Kim inceden inceye bir hesaba çekilirse azab edilir."⁶⁷² buyurdu.

7. Hz. Âişe'nin Kıyamet Ahvâli İle İlgili Bir Kaygısına Cevap Araması

Hz. Âişe kıyamet ahvâli konusunda çok fazla kaygı duyan, merak ve endişe eden bir hanımdır. Bu konuda gelen haberleri hep birlikte değerlendirdiğimizde onun ahiret inancının ne derece kuvvetli olduğunu, havf ve recânın boyutlarını gözlemleyebiliyoruz. Hz. Âişe şunu da çok iyi biliyordu ki, bu konuda sağlıklı bilgiler alabileceği tek isim "arzusuna göre konuşmayan ve (bildirdikleri) vahyden başka bir şey olmayan"⁶⁷³ Hz. Muhammed (sav) idi.

İşte burada zikredeceğimiz rivâyette Hz. Âişe'nin En'âm sûresi 94. âyetle ilgili Hz. Peygamber'den açıklama istemesini ve kıyamete ait bir kaygısını dile getirmesini bize göstermektedir. Bu onun hem âyetin tefsirini iyi anlama çabasını hem de hayâ duygusunun boyutlarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

ولقد جنتمونا فرادى كما خلقناكم أول مرة وتركتكم ما حولناكم وراء ظهوركم

"Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız..."⁶⁷⁴

حدثني يونس قال أخبرنا ابن وهب قال قال ابن زيد قال أخبرني عمرو: أن ابن أبي هلال حدثه: أنه سمع القرظي يقول: [قرأت عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم قول الله: {ولقد جنتمونا فرادى كما خلقناكم أول مرة} فقالت: واسوأته إن الرجال والنساء يحشرون جميعا ينظر بعضهم إلى سؤة بعض! فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: {لكل امرئ منهم يومئذ شأن يغنيه} [عبس: 37] لا ينظر الرجال إلى النساء ولا النساء إلى الرجال شغل بعضهم عن بعض

Hz. Âişe'den rivâyet edilir ki, o Allah Teâlâ'nın şu sözünü okudu: "Sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz." ve "Ey Allah'ın Rasulü avret mahalleri ne olacak? Kadınlar ve erkekler birlikte haşır olunursa bazısı bazısının avret yerlerine bakar, görür." dedi. Allah Rasulü "O gün herkesin kendisine yetecek

⁶⁷¹ 84. İnşikâk, 8.

⁶⁷² Suyûtî, II. 697; İbn Kesîr, IV. 628; Fenîsan, s. 170-171; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 113; Ahmed b. Hanbel, VI. 135; Nedvî, s. 52; Zerkeşî, s. 36.

⁶⁷³ 53. Necm, 3-4.

⁶⁷⁴ 6. En'âm, 94.

derdi vardır.⁶⁷⁵ Ne erkekler kadınlara ne de kadınlar erkeklere bakarlar. Onların hepsi (diğerleriyle ilgilenemeyecek kadar kendi derterleriyle meşguldür.”⁶⁷⁶

Bu rivâyete anlamca yakın bir rivâyette de Abese 37. âyetin tefsiri yapılırken yer verilmiştir. Kehf sûresi 48. âyetin tefsirinde de bu bağlamdaki rivâyetler değerlendirilmektedir.

Bu rivâyetlerden biri anlam olarak şöyledir.

“Hz. Âişe’den rivâyet edilir ki, Hz. Âişe: “Ey Allah’ın Rasulü, kıyamet günü insanlar nasıl haşrolunur?” dedim. “Çıplak ve yalınayak” dedi. “Kadınlar da mı?” dedim. “Kadınlar da” dedi. “Ey Allah’ın Rasulü hayâ ederiz” dedim. “Ey Âişe onlar bazısının bazısına bakmaya önem vermesinden daha şiddetli bir durumdadırlar.” dedi.”⁶⁷⁷

8. Âyetle Çelişkili Gibi Gördüğü Bir Hadisle İlgili Mütalâası

Hiz. Âişe iki veya daha fazla Kur’an âyeti arasında çelişkili gibi görünen hususları Hiz. Peygamber’e arz ettiğı gibi bazen de Kur’an’la çelişiyor gibi görünen hadis rivâyetlerini sorgulamıştır. Peygamber hayâtta iken bu sorularını doğrudan ona yöneltmiş, vefatından sonra ise problemlili gördüğü o haberi önce Kur’an’a sonra Sünnete, sonra akıl ve kanaatine arz ederek cevaplar aramış, sonuçta ise ya reddetmiş veya kabul etmiş, ya da düzeltme yoluna gitmiştir.⁶⁷⁸

Bu konuyla ilgili bir rivâyete yer vererek bunu daha iyi müşahede etmiş olacağız.

هو الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

“O (Allah) müşrikler hoşlanmasa da kendi dinini bütün dinlere üstün kılmak için Rasulünü hidâyet ve hak din ile gönderendir.”⁶⁷⁹

Hiz. Âişe’nin bu âyeti delil göstererek Hiz. Peygamber’den açıklama istediğı rivâyet şöyledir:

وقد [حدثني عبد الحميد بن جعفر قال: ثنا الأسود بن العلاء عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن عائشة: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: لا يذهب الليل والنهار حتى تعبد اللات والعزى فقالت عائشة: والله

⁶⁷⁵ 80. Abese, 37.

⁶⁷⁶ Taberî, V. 272; Kurtubî, VII. 40; Suyûtî, III. 323; Müslim, IV. 2194; Hâkim, IV. 565; Fenîsan, s. 188-189.

⁶⁷⁷ el-Hıfnî, s. 979-980; Bu bağlamdaki rivayetler için bkz. İbn Kesîr, IV. 609; Suyûtî, VIII. 423; Taberî, XXX. 61; Nesâî, IV. 114; Hâkim, II. 514; Ahmed b. Hanbel, VI. 110, Fenîsan, s. 439.

⁶⁷⁸ Bu konuda daha fazla geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, s. 67-85.

⁶⁷⁹ 9. Tevbe, 33.

يا رسول الله إن كنت لأظن حين أنزل الله { هو الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله } الآية إن ذلك سيكون تاما فقال: إنه سيكون من ذلك ما شاء الله ثم يبعث الله ريحا طيبة فيتوفى من كان في قلبه مثقال حبة من خردل من خير فيبقى من لا خير فيه فيرجعون إلى دين آبائهم]

Hız. Âişe'den rivâyet edilir ki, Allah Rasulü (sav) şöyle diyordu: “*Lat ve Uzza'ya ibadet edilinceye kadar gece ve gündüz kaybolmayacak (yani kıyamet kopmayacak).*” Hız. Âişe bunun üzerine şöyle dedi: “*Ey Allah'ın Rasulü, Allah'a yemin olsun ki, ben, Allah “O dinini bütün dinlere üstün kılmak için Rasulünü hidâyet ve hak din ile gönderendir” âyetini indirinceye kadar bunun böyle olacağını sanıyordum. “Allah Rasulü: Muhakkak o, bundan sonra olacak inşallah. Sonra Allah güzel bir koku gönderecek ve kalbinde hardal tanesi ağırlığında iyilik bulunan kimseleri vefat ettirecek, (kalbinde) hiç bir iyilik bulunmayanlar ise kalacak ve babalarının dinine dönecekler” buyurdu.*”⁶⁸⁰

9. Hız. Âişe'nin Kıyamet Anında İnsanların Nerede Olacağını Sorgulaması

Hız. Âişe'nin Kur'an'ın tefsirine dair ilk başvurduğu kaynak vahyin ilk muhatabı olan Hız. Muhammed olmuştur.

Hız. Âişe Kur'an'da geçen olayları, özellikle de kıyamete ve ahirete dair olanları en ince ayrıntısına kadar sorgulamış ve bu konuda Hız. Peygamberle aralarında çok farklı konularda mütalâalar olmuştur.

Kur'an'dan bir ibare bir anlam üzerinde durulmuş bazen zâhirîn dışında bir anlamın olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu âyetlerden biri de İbrahim 48. âyettir.

يوم تبدل الأرض غير الأرض والسموات وبرزوا لله الواحد القهار

“*Yer başka bir yer, gökler de (başka gökler) haline getirildiği (insanlar) bir ve gücüne karşı durulmaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün zalimlerin cezasını verecektir)*”⁶⁸¹

Bu âyetle ilgili pek çok yorum yapılmış, yer ve göklerin başka olacağı bir çok rivâyette îzâh edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Hız. Âişe'nin kafasındaki soru ise farklı bir boyuttadır. İlgili rivâyette şöyle ifade edilmektedir:

⁶⁸⁰ Taberî, V. 272; İbn Kesîr, II. 351; Suyûtî, IV. 175 (benzer bir rivayet); Müslim, *Fiten*, IV. 2230; Fenîsan, s. 205.

⁶⁸¹ 14. İbrâhîm, 48.

حدثنا الحسن قال: حدثنا علي بن الجعد قال: أخبرني القاسم قال: سمعت الحسن قال: [قالت عائشة: يا رسول الله {يوم تبدل الأرض غير الأرض} فأين الناس يومئذ؟ قال: إن هذا الشيء ما سألتني عنه أحد قال: على الصراط يا عائشة]

“Hz. Âişe “Ey Allah’ın Rasulü yerin başka bir yerle değışeceğı gün (âyet) o gün insanlar nerededirler?” Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Bana bunu daha önce başka biri daha sormamıştır. (İnsanlar o gün) sıratın üzerinde olacaklar Ey Âişe.”⁶⁸²

Hz. Âişe’den bu âyetle ilgili başka rivâyetler de gelmiştir ama biz örnekleme yoluyla sadece birini zikretmekle yetineceğiz.⁶⁸³

Bu rivâyetler gösteriyor ki, Hz. Âişe aynı konuda Kur’an’da yer alan bazı âyetler arasındaki anlam farklılıklarını ve anlaşılmayan hususları Hz. Peygamber vasıtasıyla öğrenmekteydi.⁶⁸⁴

10. Hz. Âişe’nin Müşrik Çocuklarının Ahiretteki Durumunu Sorgulaması

Gerek Sahâbe ve gerekse daha sonraki âlimler arasında müşrik çocukların ahiretteki durumlarının ne olacağı genişçe tartışılmış ve bu konuda pek çok görüş ileri sürülmüştür. Kimi çocuk yaşta öldükleri için müşrik çocukları cennetliktir, kimi babalarının dini üzere olup cehennemliktir, kimi cennetteki hizmetkâr çocuklardır demişler, kimi de hiçbir hüküm belirtmeyip bu konuda tevakkuf etmişlerdir. Hz. Âişe ise bu hususta, “Kimse kimsenin günahını çekmez.” ve “Biz bir topluma Peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.” âyetlerini delil göstererek müşrik çocuklarının cehennemlik olmalarına pek akli ve gönlü el vermemektedir.

Bu hassasiyetini İsrâ sûresi 15. âyetle temellendirerek Hz. Peygamber’e arz eder ve ondan cevap ister.⁶⁸⁵

ولا تزر وازرة وزر أخرى

“...Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü üslenmez...”⁶⁸⁶

Bu âyetin tefsirinde şöyle bir rivâyet yer almaktadır:

⁶⁸² Taberî, VII. 479; İbn Kesîr, II. 716; Suyûtî, V. 56; Kurtubî, IX. 327; Ahmed b. Hanbel, VI. 35, 101, 116; Nedvî, s. 52.

⁶⁸³ Bu konuda başka rivayetler için bkz. Suyûtî, IV. 91; Ahmed b. Hanbel, VI. 116, 117, 135; Fenîsan, s. 225.

⁶⁸⁴ Savaş, s. 42.

⁶⁸⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Canan, IV. 25-28 ve ilgili âyetlerin tefsir.

⁶⁸⁶ 17. İsrâ, 15.

وأخرج الحكيم الترمذي في نوادر الأصول وابن عبد البر وضعفه عن عائشة رضي الله عنها قالت: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أولاد المسلمين أين هم؟ قال: ”في الجنة“ وسألته عن ولدان المشركين أين هم؟ قال: ”في النار قلت: يا رسول الله لم يدركوا الأعمال ولم تجر عليهم القلام! قال: ”ربك أعلم بما كانوا عاملين والذي نفسي بيده لئن شئت أسمعك تضاعيمهم في النار”

“Hz. Âişe’den rivâyet edilmiştir ki, Hz. Âişe, Rasulullah’a (ahirette, çocukken ölen) Müslüman çocuklarının nerede olacağını sordum. O “Cennette olacaklar”, dedi. Müşrik çocuklarının nerede olacaklarını sordum. “Ateşte (olacaklar)”, dedi. “Ey Allah’ın Rasulü onlar hiçbir amel yapmadılar ve kalem onlarla ilgili bir şey yazmadı.” dedim. “Senin Rabbin onların ne yaptıklarını en iyi bilendir. Nefsim kudretinde olan Allah’a and olsun ki, eğer istersem onların ateşteki haykırıışlarını sana işittirebilirim.”⁶⁸⁷ buyurdu demektedir.

Benzer bir rivâyet Tûr sûresi 21. âyetin tefsirinde de yer almaktadır.⁶⁸⁸

11. İnsanların Üzerinde En Çok Kimin Hakkı Olduğuna Dair Sorgulaması

Hz. Peygamber’e birçok vesileyle insanlar üzerinde en çok kimin hakkı olduğu sorulmuştur. Bilindiği gibi Hz. Peygamber de önce anneyi, sonra babayı zikretmiştir. Yine Peygamberimizin pek çok hadisinde ana-babaya itâat ve iyiliğe vurgu yapılmış; cennetin de ancak böyle kazanılacağına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber’e soru soranların başında elbette Hz. Âişe gelmektedir. Hz. Âişe’nin bu sorusu ve aldığı cevap müfessirler tarafından İsrâ 23. âyetin tefsirinde yer verilmiştir. Bu rivâyette dikkatimizi çeken husus Hz. Âişe’nin kadını ve erkeği tek tek sorması, Hz. Peygamber’in de bu bağlamdaki rivâyetlerde genelde ifade edilenin dışında cevap vermesidir.

Rivâyetin müfessirlerden sadece Suyûtî tarafından eserine alınması, Hâkim’in Müstedrek’i dışında sahih hadis kaynaklarında rastlanmaması rivâyetin sıhhati ve anlamı etrafında sorular oluşturmaktadır. İlgili âyet ve rivâyet şöyledir:

وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه وبالوالدين إحسانا

“Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti...”⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ Suyûtî, V. 56; İbn Kesîr, III. 31; Fenîsan, s. 234.

⁶⁸⁸ Bkz. Tûr, 21. Müfessirler benzer rivayeti Hz. Âişe dışında birkaç isimden nakletmektedirler. Taberî, VII. 25; Kurtubî, XVII. 66; İbn Kesîr, IV. 241; Buhârî, III. 245 (İbn Abbâs’tan); Ahmed b. Hanbel, VI. 84 (Âişe’den).

Hız. Âişe âyette geçen ana-baba hakkı konusunda Rasulullah'a birtakım sorular sormuştur. Bu husustaki rivâyetlerden biri şöyledir:

وأخرج الحاكم عن عائشة رضي الله عنها قالت: قلت يا رسول الله أي الناس أعظم حقا على المرأة قال: "زوجها قلت: فأبي الناس أعظم حقا على الرجل قال: أمه"

Hız. Âişe'den rivâyet edilir ki, "Ey Allah'ın Rasulü kadınlar üzerinde en çok hakkı olan kimdir?" diye sordum. "Kocası" dedi. "Erkekler üzerinde en çok hakkı olan hangisidir?" dedim. "Annesi" dedi.⁶⁹⁰

12. Yaptıkları İşleri Kalpleri Titreyerek Yapanların Kimler Olduğuna Dair Sorgulaması

Mü'minûn sûresi 60. âyette Allah şöyle buyuruyor:

والذين يوتون ما أتوا وقلوبهم وجلة أنهم إلى ربهم راجعون

"Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar."⁶⁹¹

Burada "kalpleri çarparak, korkarak yapanlar" ifadesinden anlaşılması gereken acaba günah işleyip veya başka bir ifadeyle Allah'ın yasak kıldıklarını yaparken Allah'a inandıklarından dolayı kalpleri çarpanlar veya korkanlar mıdır, yoksa güzel işler yaptıkları halde Allah'ın rızasına erememekten dolayı kalpleri çarpanlar veya korkanlar mıdır?

Bu ayırım Kur'an'ı Kerim'de pek çok âyetin farklı anlaşılmasına yol açabilecek bir ayırım ve oldukça ince, hassas bir meseledir.

Bu âyetle ilgili Hız. Âişe de yorum yapmış ve bunu Hız. Peygamber'e arz edince Hız. Peygamber, Hız. Âişe'nin bu yorumunu düzeltme yoluna gitmiştir. Rivâyet şöyledir:

حدثنا ابن حميد قال: ثنا الحكم بن بشير قال: ثنا عمر بن قيس عن عبد الرحمن بن سعيد بن وهب الهمداني عن أبي حازم عن أبي هريرة قال: قالت عائشة: يا رسول الله والذين يأتون ما أتوا وقلوبهم وجلة هو الذي يذنب الذنب و هو وجل منه؟ فقال: لا و لكن من يصوم و يصلی و يتصدق و هو وجل

Ebû Hureyre'den Hız. Âişe'nin şöyle dediği nakledilir: "Ey Allah'ın Rasulü "yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak" mealindeki âyette sözü edilenler, zina eden, hırsızlık yapan ve içki içenler midir?" (Rasulullah) "Hayır (Ey Ebû Bekir'in

⁶⁸⁹ 17. İsrâ, 23.

⁶⁹⁰ Suyûtî, V. 269 (Bu rivayet, sadece Suyûtî'de 17. İsrâ 72. ayetin tefsirinde yer almaktadır.); Hâkim, IV. 150.

⁶⁹¹ 23. Müminûn, 60.

kızı, hayır Ey Siddık'ın kızı) bilakis onlar oruç tutup, namaz kılıp ve zekat verip de bu hayırların kendilerinden kabul edilmemesinden korkan kimselerdir” buyurur.⁶⁹²

13. Hz. Âişe'nin Kıyamet Ahvâli İle İlgili Sorgulaması

Kur'an-ı Kerimde şöyle buyurulmuştur:

فككبوا فيها هم والغاؤون (94) وجنود إبليس أجمعون

“Artık onlar, o azgınlar ve iblis orduları, toptan oraya (cehenneme) tepe taklak atılırlar.”⁶⁹³

وأخرج أبو الشيخ وابن مردويه عن أبي امامة أن عائشة قالت: يا رسول الله يكون يوم لا يغنى عنا فيه من الله شيء قال رسول الله صلى الله عليه وسلم “نعم” في ثلاث مواطن عند الميزان وعند النور والظلمة وعند الصراط من شاء الله سلمه وأجازه ومن شاء ككببه في النار قالت: يا رسول الله وما الصراط؟ قال: طريق بين الجنة والنار يجوز الناس عليه مثل حد موسى والملائكة صافون يمينا وشمالا يخطفونهم بالكلايب مثل شوك السعدان وهم يقولون: سلم سلم وأفندتهم هواء إبراهيم الآية 43 فمن شاء الله سلمه ومن شاء ككببه في النار”

Hz. Âişe'den rivâyet edilir ki: “*Ya Rasulallah Allah'tan başkasından hiçbir faydanın dokunamayacağı bir gün var mıdır?*”, “*Evet üç yerde*” diye cevap verdi Hz. Peygamber ve devam etti. “*Biri mîzânda biri nur ve zulmetin belirleneceği günde, biri de sıratı. Allah kimi dilerse onu kurtarır ve onu sıratı geçirir ve dilediğini de ateşe sürükler.*”. “*Sırat nedir ya Rasulallah?*” diye sorar Hz. Âişe. Hz. Peygamber cennetle cehennem arasında bir yoldur, insanlar üzerinden geçerler, ustura inceliğinde keskindir yol. Sağında ve solunda melekler saf dururlar. Ondan geçenleri (düşmesinler diye) dikenin koyunun yönünü tuttuğu gibi tutuverirler ve kurtulun kurtulun derler. Onların kalpleri bomboştur ve (Allah) onlardan dilediğini kurtarır, dilediğini de tepetaklak ateşe atar buyurur.”⁶⁹⁴

14. “Şeytanın Herkese Musallat Olduğu” Haberini Sorgulaması

ومن يعيش عن ذكر الرحمن نقيض له شيطانا فهو له قرين

“*Kim Rahman'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.*”⁶⁹⁵

Bu âyetle ilişkilendirilen rivâyet şöyledir:

⁶⁹² Nedvî, s. 54; Taberî, IX. 224; Suyûtî, VI. 105; İbn Kesîr, III. 332; Ahmed b. Hanbel, VI. 159, 205; Hâkim, *Tefsîr*, II. 393; Fenîsan, s. 261.

⁶⁹³ 26. Şu'arâ, 94-95.

⁶⁹⁴ Suyûtî, VI. 309 (Bu rivayet ilk tefsir kaynaklarından sadece burada geçmektedir. Tirmizî, Enes b. Mâlik'ten rivayet etmektedir IV. 621.); Fenîsan, s. 297.

⁶⁹⁵ 43. Zuhruf, 36.

وأخرج مسلم وابن مردويه عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج من عندها ليلا قالت: فغرت عليه فجاء فرأى ما أصنع ”فقال ما لك يا عائشة أغرت؟ فقلت: وما لي لا يغار مثلي على مثلك فقال: أقد جاء شيطانك؟ قلت: يا رسول الله أمعي شيطان؟ قال: نعم ومع كل إنسان قلت: ومعك؟ قال: نعم ولكن ربي أعانني عليه حتى أسلم”

Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir ki, Allah Rasulü'nün bir gece onun yanından çıkıp gittiğini söyleyen Hz. Âişe “Onu kıskandım, geldiğinde benim ne yaptığımı gördü ve sonra “Ne oluyor Ey Âişe, yoksa beni kıskandın mı?” diye sordu ben de: “Benim gibi olan biri senin gibi birini kıskanmaz mı?” dediğimde, Allah Rasulü: “Şeytanın mı geldi?” dedi. Ben de “Şeytan benimle beraber mi?” dedim “Evet ve her insanla beraber” dedi. “Peki seninle de beraber mi?” dedim. “Evet, lakin Allah bana inâyet etti de (şeytan) teslim oldu.” dedi.⁶⁹⁶

Burada Hz. Âişe'nin kimsenin sormadığı ve soramayacağı bir soruyu Hz. Peygamber'e yönelttiğini görüyoruz: “Senin de şeytanın var mı?” Bu, Hz. Âişe'nin öğrenmedeki gayretini ve kafasına takılan her soruyu çekinmeden sorma cesaretini ifade ediyor olsa gerek.

15. “Hz. Peygamber’in Neden Çok İbadet Ettiğini” Sorgulaması:

إنا فتحنا لك فتحا مبينا (1) ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر ويتم نعمته عليك ويهديك صراطا مستقيما (2) وينصرك الله نصرا عزيزا (3)

“Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.”⁶⁹⁷

Hz. Peygamber için bir berâat olarak görülen bu âyetleri Hz. Âişe mesned kabul ederek Peygamber'in kendisini helak edercesine yaptığı ibadetlerle ilgili olarak ona sorular yöneltir. Ona göre hem işlemiş olduğu hem de işleyeceği bütün günahları affolan birinin bu kadar fazla ibadet etmesine gerek yoktur. Ama Peygamber'den aldığı cevap karşısında hiçbir şey diyemez, onun bu fiilini ve kavlini ümmetine ulaştırmaktan başka. Birçok kaynakta farklı isnad ve metinlerle geçen bu rivâyetlerden biri şöyledir.

Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: “*Nebî (sav) ayakları şişinceye kadar namaz kılıyordu. Ya Rasulullah neden böyle yapıyorsun, çünkü Allah senin geçmiş ve*

⁶⁹⁶ Suyûtî, VII. 378; Müslim, *Münâfikân*, IV. 2168; Nesâî, *İşretu'n-nisâ*, VII. 72; Ahmed b. Hanbel, VI. 115; Canan, II. 290-292; Fenîsan, s. 352-353.

⁶⁹⁷ 48. Fetih, 1-3.

gelecek günahlarını bağışladı” dediğimde “(Rabbime) şükreden bir kul olmayayım mı?” buyurdu.⁶⁹⁸

16. “Hz. Âişe İle Hz. Peygamber Arasında Gıybetin Ne Olduğu” Konusunda Bir Diyalog

يا أيها الذين آمنوا اجتنبوا كثيرا من الظن إن بعض الظن إثم ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضا
أحب أحدكم أن يأكل لحم أخيه ميتا

“Ey İman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizin arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı?...”⁶⁹⁹

Bu âyetin tefsirinde yer verilen rivâyet şöyledir:

وأخرج عبد بن حميد عن عكرمة أن امرأة دخلت على النبي صلى الله عليه وسلم ثم خرجت فقالت عائشة يا رسول الله: ما أجملها وأحسنها لولا أن بها قصرا فقال لها النبي صلى الله عليه وسلم: اغتبتبها يا عائشة فقالت يا رسول الله: إنما قلت شيئا هو بها فقال يا عائشة إذا قلت شيئا بها فهي غيبية وإذا قلت ما ليس بها فقد بهتها

İkrime’den rivâyet edilmiştir ki, Bir kadın Peygamber’in yanına girdi ve sonra çıkıp gitti. Hz. Âişe “Ey Allah’ın Rasulü, ne güzel ve ne iyi bir hanım keşke biraz kısa olmasa” dedi. Hz. Peygamber ona: “Ona gıybet ettin ey Âişe dedi. Hz. Âişe “Ey Allah’ın Rasulü ben onda olan bir şeyi söyledim” dedi. Hz. Peygamber “Onda olan bir şeyi söylediğinde gıybet olur, onda olmayan bir şey söylersen ona iftira etmiş olursun” dedi.⁷⁰⁰

17. “Ölümü Kerih Görmenin” Ne Anlama Geldiğini Sorgulaması

فلولا إن كنتم غير مدينين ترجعونها إن كنتم صادقين (87) فأما إن كان من المقربين

“Madem ki ceza görmeyecekmışsiniz. Onu (canı) geri çevirsenize, şâyet iddianızda doğru iseniz! Fakat (ölen kişi Allah’a) yakın olanlardan ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.”⁷⁰¹

Bu âyetin tefsiri niteliğinde kaynaklarda şöyle bir rivâyete yer verilir.

⁶⁹⁸ İbn Kesîr, IV. 183; Suyûtî, VI. 70 (Bu rivayet veya varyantları *Kütüb-i Sitte*’nin tamamında yer almaktadır) Bkz. Buhârî, VIII. 484; Müslim, II. 2172; el-Hıfî, s. 966.

⁶⁹⁹ 49. Hucurât, 12.

⁷⁰⁰ Kurtubî, XVI. 275; İbn Kesîr, IV. 271; Suyûtî, VII. 571, 575; Ahmed b. Hanbel, VI. 189, 206; Fenîsan, s. 372, 373 (Yer verilen rivayet İkrime’den (ra.) gelen bir haber. Bu anlamda Hz. Âişe’den rivayetler de mevcut. Ama Hz. Âişe’nin sorgulaması daha net olduğu için bu rivayeti tercih ettik.).

⁷⁰¹ 56.Vâkıa, 86-89.

وأخرج البخاري ومسلم والترمذي والنسائي عن عبادة بن الصامت قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: “من أحب لقاء الله أحب لقاءه ومن كره لقاءه كره لقاءه فقالت عائشة رضي الله عنها: إنا لنكره الموت فقال: ليس ذلك ولكن المؤمن إذا حضر الموت بشر برضوان الله وكرامته فليس شيء أحب إليه مما أمامه وأحب لقاء الله وأحب لقاءه وإن الكافر إذا حضر بشر بعذاب الله وعقوبته فليس شيء أكره إليه مما أمامه وكره لقاء الله وكره لقاءه”

Ubâde b. Sâmit'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in şöyle söylediği ifade edilir. “Kim Allah'a kavuşmayı severse Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmayı kötü görürse Allah da ona kavuşmayı kötü görür.” Hz. Âişe “Biz gerçekten ölümü kerih görüyoruz.” dedi. Hz. Peygamber “Öyle değil. Lakin ölüm geldiği zaman mü'min kimse Allah'ın rızası ve keremi ile müjdelendir, hiçbir şey onun için önünde olan (bu şeyler) den Allah'a kavuşmaktan ve Allah'ın da ona kavuşmasından daha sevimli değildir. Kâfire gelince Allah'ın azabı ve cezaları ile müjdelendiğinde hiçbir şey ona önünde olan bu şeylerden daha kötü değildir. O Allah'a kavuşmayı, Allah da ona kavuşmayı kerih görür.”⁷⁰²

Bu rivâyette de Hz. Âişe'nin en çok merak ettiği konulardan olan ölüm, kıyamet, ahiret gibi gaybe ait haberleri sorguladığını görmekteyiz. Hz. Peygamber de Hz. Âişe'ye göre müşkil olan bir hususu tavzîh ederek konuya açıklık getirmiştir.

18. Yahûdîlerin Selâm Yerine “Sam” Demeleri Sebebiyle Vaki Olan Diyalogu

وإذا جاؤوك حيوك بما لم يحيك به الله

“...Onlar sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selâmlamadığı şeklinde selâmlıyorlar...”⁷⁰³

Hz. Peygamber'le Hz. Âişe arasında bu âyetin nüzûl sebebi olacak şöyle bir diyalog geçmiştir.

قال ابن أبي حاتم: حدثنا أبو سعيد الأشج حدثنا ابن نمير عن الأعمش عن مسروق عن عائشة قالت: دخل على رسول الله صلى الله عليه وسلم يهود فقالوا السام عليك يا أبا القاسم فقالت عائشة: و عليكم السام قالت: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: [يا عائشة إن الله لا يحب الفحش ولا التفحش] قلت: ألا تسمعهم يقولون السام عليك؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم [أو ما سمعت أقول و عليكم] فأنزل الله تعالى: {وإذا جاؤوك حيوك بما لم يحيك به الله}

⁷⁰² Suyûtî, VIII. 39; İbn Kesîr, IV. 384; Tirmizî, Camî, IV. 554; Nesâî, IV. 10; Ahmed b. Hanbel, VI. 44, 55, 236; Fenîsan, s. 393.

⁷⁰³ 58.Mücadele, 8.

Hız. ÂiŖe'den rivâyet edilir ki, Hız. ÂiŖe Ŗöyle demiŖtir: “*Rasulullah (sav.) yanına bir grup Yahûdî girdi ve: “Ölüm senin üzerine olsun ey Ebû Kâsım” (anlamına gelen bir söz) söylediler. Bunun üzerine Hız. ÂiŖe, “Ve ölüm sizin de üzerinize olsun.”, dedim. Hız. Peygamber, “Ey ÂiŖe muhakkak ki Allah kötülüğü ve kötü görmeyi (kötü söylemeyi) sevmez.” buyurdu. Dedim ki, “Seni onların ölümünün üzerine olsun dediklerini iŖitmedin mi? Allah Rasulü: “Benim de ve sizin üzerinize olsun dediğimi iŖitmedin mi? Allah u Teâlâ da “Onlar sana geldiklerinde seni Allah'ın selâmlamadığı Ŗekilde selâmlıyorlar...” âyetini indirdi.*”⁷⁰⁴

Bu rivâyetle Hız. ÂiŖe'nin Yahûdîlerin tavrına karŖı takındığı tutum, Rasule olan sevgi ve muhabbetinden dolayı gösterdiği tepki, bu tepki Hız. Peygamber tarafından onaylanmayınca bunu sorgulamasını ve bu konuda inen âyetler oldukça önemli hususlardır.

19. Hız. ÂiŖe'nin “Kolay Hesabın Ne Olduğuna Dair” Sorgulaması

فأما من أوتي كتابه بيمينه فسوف يحاسب حسابا يسيرا

“*Kimin kitabı sağından verilirse kolay bir hesapla hesaba çekilecektir.*”⁷⁰⁵

Hız. ÂiŖe âyette geöen “kolay hesap” ifadesini merak etmiş Hız. Peygamber'in namazda sürekli dualarına bu ifadeyi kattığını iŖitince de sorma ihtiyacı hissetmiştir.

حدثني يعقوب قال: ثنا ابن عليّة عن محمد بن إسحاق قال: ثني عبد الواحد بن حمزة بن عبد الله بن الزبير عن عباد بن عبد الله بن الزبير [عن عائشة قالت: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول في بعض صلواته: اللهم حاسبني حسابا يسيرا فلما انصرف قلت: يا رسول الله ما الحساب اليسير؟ قال: ينظر في كتابه ويتجاوز له عنه إنه من نوقش الحاسب يومئذ يا عائشة هلك]

Hız. ÂiŖe'nin Ŗöyle dediği rivâyet edilir: “*Rasulullah (sav) in bazı namazlarında Ŗu Ŗekilde dua ettiğini iŖittim. “Ey Allah'im beni kolay bir hesapla hesaba çek.” Namazı bitirince “ Ey Allah'ın Rasulü kolay hesap nedir?” diye sordum. Ŗöyle cevap verdi: “ Kitabına bakılır ve ondan (sorumlu tutulamaz) affolunur. And olsun ki, kim inceden inceye hesaba çekilirse helak olur.*”⁷⁰⁶

Bu bağlamda farklı isnad ve metinlerle benzer rivâyetler kaynaklarda yer almaktadır.

⁷⁰⁴ Taberi XIV, 28; İbn Kesir, IV, 413; Kurtubi, VII, 246; Suyûtî, XVIII, 80; Abdurrezzak, VI,11; Tirmizi, V, 407; Hanbel, VI, 37, 116, 134, 199, 229; Fenîsan, s. 401; el-Hıfnî, s. 972 (3730.rivayet).

⁷⁰⁵ 84.İnŖikak, 7-8.

⁷⁰⁶ Taberi, XII, 507; İbn Kesir, IV, 628; Suyûtî, VIII, 45; Hanbel, VI, 48; Fenîsan, s. 443-444.

20. “Yaratılanların En Hayırlısı Kimdir” Sorusuna Cevap Vermesi

إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية

“*İman edip salih amel işleyenlere gelince halkın en hayırlısı da onlardır.*”⁷⁰⁷

وأخرج ابن مردويه عن عائشة قالت: قلت يا رسول الله: من أكرم الخلق على الله؟ قال: “يا عائشة أما

تقرئين إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية”

Hız. Âişe'den şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: “*Ey Allah'ın Rasulü Allah indinde yaratılanların en keremlisi kimdir?*” diye sordum. “*Ey Âişe “İman edip Salih amel işleyenlere gelince halkın en hayırlısı da onlardır.” âyetini okumadın mı?*” buyurdu. Hız. Peygamber, burada Hız. Âişe'nin sorusuna Kur'an'dan bir âyetle cevap vermiştir ki, bu onun Kur'an'ı tefsir yöntemlerindedir.

21. Peygamberimizin Yüz İfadelerini, Mimiklerini Anlamlandırmaya Çalışması

Ahkaf sûresi 24. âyetin tefsirinde Hız. Peygamber ile Hız. Âişe arasında geçen şöyle bir rivâyete yer verilir.

“*Nihâyet onu vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce “Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur.” dediler. Hayır o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı bir azap bulunan rüzgardır.*”⁷⁰⁸

“Hız. Âişe'den rivâyet edilir ki, Hız. Âişe, “Rasulullah'ı küçük dili görününceye kadar tamamen gülerken görmedim, o, tebessüm ederdi.” dedi ve ekledi. “Rasulullah (sav) bir bulut veya rüzgar gördüğünde bu onun yüzünden anlaşılırdı. Dedim ki: “*Ey Allah'ın Rasulü, insanlar bulut(lu hava) gördükleri zaman yağmur yağmasını ümit ederek sevinirler. Sen onu gördüğün zaman ben senin yüzünde bir hoşnutsuzluk görüyorum*”. Allah Rasulü “*Ey Âişe, onun azap getirmeyeceği konusunda emin değilim. Bir kavme rüzgarla azap edildi. Kavim azabı gördüğü zaman ‘bu bize yağmur yağdıracak! dediler.*” buyurdu.⁷⁰⁹

Burada dikkatimizi çeken önemli hususlardan biri Hız. Âişe'nin Hız. Peygamber'in söz ve fiillerine diikat ettiği kadar onun ruhî durumuna, mimiklerine, yüz ifadelerine de dikkat etmesi ve algılayamadığı veya sıra dışı bir durumda hemen Hız. Peygamber'e sorular yöneltip tatminkar cevaplar alıncaya kadar da soru üstüne

⁷⁰⁷ 98.Beyyine, 7.

⁷⁰⁸ 46. Ahkaf, 24.

⁷⁰⁹ Hıfñî, age., s.695 (3704. Rivayet). Tirmizi "K. Tefsir":5/368-369 (Ahkaf Suresi'nin tefsiri bağlamında)

soru sormasıdır. Onun bu tarzı elbetteki aşırı meraklı oluşundan değil, Allah Rasûlü'nün her anını ve hatta yüz ifadelerini kendisi ve bütün Müslümanlar için oldukça anlamlı gördüğü için olsa gerek.

22. Hz. Âişe'nin Kıskançlığının Sınır Tanımaz Boyutunu İfade Eden Diyalog

“Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan câriyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helal kıldık. Bir de Peygamber kendisi ile evlenmek istediği takdirde kendisini Peygamber'e hibe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helal kıldık)...”

Bu âyetin tefsiri sadedinde şöyle bir rivâyete yer verilir:

Hz. Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilir: “Kendilerini Nebî'ye (sav) hibe eden kadınları çok kıskanıyor ve “Bir kadın kendini hibe eder mi?” diyordum. Ne zamanki Allah Teâlâ “Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Boşadığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda senin üzerine bir günah yoktur...”⁷¹⁰ âyetini indirdi. “Görüyorum ki Rabbin seni memnun etmek için koşturuyor.” dedim.⁷¹¹

Bu rivâyette Hz. Âişe'nin kıskançlığının yüksek dozajı ile cesareti ve açık sözlülüğünün ulaştığı noktayı müşahede ediyoruz. Kadınların söz hakkının ve seçme hakkının söz konusu olmadığı bir dönemde İslamın kadına daha doğrusu insanlığa getirdiği müsamaha ve özgürlüğün kapsamını Hz. Âişe'nin bu ifadesi açıkça göstermektedir. Hz. Âişe'nin sevgisinin ve kıskançlığının belki de istemeden söylettiği bu sözlere karşı Allah Rasûlü'nün Hz. Âişe'yi uyardığına ona kızdığına veya azarladığına dair bir ifadeye kaynaklarda rastlanmaması da ancak Hz. Peygamber'in engin hoşgörüsü ve hanımlarına karşı nezaketi ile ifade edilebilir.

Rivâyetlerde Hz. Âişe'nin oldukça cesur ifadelerine rastladığımız gibi bazen de iğneleyici, şakayla karışık imalar içeren sözlerine de rastlamaktayız. Mesela Tahyîr hâdisesi bağlamında Hz. Âişe'den şöyle bir rivâyet nakledilir: *“Rasulallah bir ay süre ile hanımlarından uzak kalmaya yemin etti. Yirmi dokuz gün geçince (Hz. Peygamber Hz. Âişe'nin yanına geldiğinde) Hz. Âişe “Sen bir ay îlâ etmemiş*

⁷¹⁰ 33.Ahzap, 51

⁷¹¹ Hıfî, age, s.958; Fenîsan.age.s322-323; İbn Kesir, age., III/ 501; Suyûtî, V/208; Nesâî, 2/182; Ahmed b.Hanbel, 6/76,134.

miydin? Ben saydım yirmi dokuz gün oldu” dediğinde Hz. Peygamber, “Bu ay, yirmi dokuz gün çekmektedir.” buyurdu.⁷¹²

23. Salih Amelin Ne Olduğuna Dair Sorgulaması

“*Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O’dur.*” mealindeki Şuara sûresi 82. âyetle ilgili olarak, Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Âişe arasında geçen diyalog şöyledir:

Hz. Âişe, “Ey Allah’ın Rasulü! Abdullah b. Cüd’an misafire ikramda bulunuyor, sıla-ı rahmi gözetiyor, şöyle yapıyor böyle yapıyor. Bunlar ona fayda verir mi?” dedim. ‘Hayır! O bir gün olsun “Ey Rabbim hesap günü hatalarımı bağışla” demedi.’⁷¹³

Hz. Âişe, Allah Rasulü ile yaptığı mütalâalardan birisi olan bu konuşmada önemli bir ilke daha talim etmiş ve bunu daha sonra diğer Müslümanlara da aktarmıştır. Bu ilke, insanlar dünyada ne kadar iyi ve güzel işler denilen işler yaparlarsa yapsınlar, ahiret gününe inanmıyorlarsa (yani gerçekten iman etmemişlerse) bunlar salih amel kabul edilmezler ve ahirette sahibine hiçbir fayda sağlamazlar.

Örnelemeye çalıştığımız tüm bu rivâyetler bize gösteriyor ki Hz. Âişe ne pasif bir öğrenci ne de pasif bir öğretici olmuş, bazen kendisine sorulduğunda, bazen merak ettiğinde, bazen de duyduğu ve kendisine göre yanlış veya hatalı kabul ettiği konularda, karşısındaki peygamber dahi olsa mutmain oluncaya kadar sorgulamıştır. Hz. Peygamber (sav)’e hiç kimsenin düşünmediği veya sormaya cesaret dahi edemediği sorular yönelterek sağlıklı bir Kur’an bilgisine sahip olmaya çalışmıştır. Bunu gerçekleştirirken de sabırlı bir muallim edasıyla Hz. Âişe’ye tatminkar cevaplar vermesinin katkısı elbette göz ardı edilemez.

Hz. Âişe, Hz. Peygamber (sav)’den aldığı bu bilgileri ve değerlendirmeleri ondan kırk küsur yıl gibi uzun bir süre sonraya kadar Sahâbe ve Tâbiûndan talep edenlere aktarmaya gayret ederek ümmetin problemlerine ve sorularına cevap vermeye devam etmiştir.

⁷¹² İbn Kesir, 4/189; Buhari, 9/278; Müslim, 2/1111; Tirmizi, 5/420; Nesâi 4/137; Fenisân, 417-418; Hıfî, 926.

⁷¹³ Hıfî, age., 952.

2. HZ. ÂİŞE’NİN SAHÂBEYE YÖNELTTİĞİ ELEŞTİRİLER VE İTİRAZLAR

İslâmîyeti doğru anlamak, ancak Kur’an-ı Kerim’in, özellikle de Hz. Peygamber’in Kur’an’ın tefsiri niteliğindeki söz ve fillerinin iyi anlaşılıp doğru yorumlanmasıyla mümkün olabilir. Bunu gerçekleştirmek için daha Hz. Peygamber hayatta iken onun rehberliğinde, tüm sahâbe ellerinden gelen çabayı sarf etmiştir. Böylece asr-ı saâdette bir İslâmî tenkit ve murakabe faaliyeti her seviyeden sahâbîler tarafından sürdürülmeye çalışılmıştır.

Sahâbenin bu yolda yaptığı ilmî tenkitler İslam kültür tarihinin en parlak örnekleri sayılabilir. Sahâbe gerektiğinde birbirinin eksikliğini gidermeye, yanlışını düzeltmeye çalışmış, Kur’an ve Hz. Peygamber’in yanlış anlaşılmasının önünde set olmuştur.

Sayın Mehmed Said Hatiboğlu’nun ifadesiyle işte bu İslâmî ilim zihniyetinin pek çok mümessili arasında en müstesna yeri, en büyük İslam âlim kadını olan Hz. Âişe işgal etmektedir.⁷¹⁴

Hiz. Âişe’nin tenkit faaliyetleri, o devrin ilmî zihniyetini göstermesi bakımından da ayrıca önem taşır. Onun bu tenkitleri yerine göre çok şiddetli olmuştur. Ancak hedef doğru ve sağlam olanın ortaya çıkması, dinin en güzel bir biçimde anlaşılmasının sağlanması olduğu için daima müspet sonuçlar vermiştir.⁷¹⁵

Hiz. Âişe’nin, Hiz. Ebû Bekir gibi devrinin en bilgili zatının evinde büyümesi, daha sonra zihninin en parlak ve duru döneminde vahyin kaynağının yanına geçmesi onun başkalarına nasip olmayan bilgilere sahip olmasına vesile olmuştu. Yüksek zeka ve ilmiyle Peygamber’den sonra da yarım asır Sünnete kaynaklık yapması binlerce hadisin kendisinden rivâyet edilmesini mümkün kılmıştır.

Hiz. Âişe’nin İslam ilmine yaptığı hizmetlerin belki de en büyüğü onun pek çok rivâyete yaptığı tenkitlerdir.⁷¹⁶ Kendisine ulaşan rivâyetleri râvîsi her kim olursa olsun değerlendirmeye tabi tutmuş, yanlış ve eksik bulduklarını düzeltme yoluna gitmiş, zaman zaman Kur’an’a ve Resulullah’ın hayâtına ters düştüğünü gördüğü rivâyetleri reddetme cesaretini de göstermiştir.

Hiz. Âişe böylece ilmî tenkit zihniyetinin temsilcisi olmuş ve bu alanda

---

⁷¹⁴ Hatiboğlu, s. 60.

⁷¹⁵ Aşık, Nevzat, *Hiz. Âişe’nin Hadisçiliği*, İzmir 1987, s. 69.

⁷¹⁶ Aşık, s. 61.

çalışan araştırmacılara ve tüm Müslümanlara metin tenkidinin birçok güzel misalini vermiştir.

Hz. Âişe'nin yaptığı bu eleştiriler, tenkitler ıstılahta istidrakler olarak ifade edilmiş olup İslam âlimleri bunları müstakil kitaplarda toplamaya gayret sarf etmişlerdir.

Bunlardan başlıcalarını zikretmek istersek, bu sahada bilinen ilk eser Ebû Mansur Abdulmuhsin eş-Şihî el-Bağdâdî'nin (ö: 489/1096) *Reddu'l-Ukûli't-Tâişe bi-Zikri Ma'stedrekethu Âişe* adlı 25 hadisin değerlendirildiği eserdir.⁷¹⁷

İkinci önemli ve en geniş eseri ise Mısırlı âlim Bedruddîn ez-Zerkeşî'ye (ö: 794/1392) ait olan *el-İcâbe li-İradi Ma'stedrekethu Âişe ale's-Sahâbe* adlı eserdir.⁷¹⁸

Bu sahadaki bir diğer çalışma Suyûtî'nin (ö: 911/1505) yukarıda zikredilen eserin özeti sayılabilecek bir eser olan *Aynu'l-İsâbe fi'stidrâki Âişe ale's-Sahâbe* dir.⁷¹⁹

Bu konuda Sayın Hatiboğlu ve Sayın Erul'un zikrettiğimiz makaleleri ile Nevzat Aşık'ın *Hz. Âişe'nin Hadisçiliği* adlı küçük eseri bu alandaki ihtiyacı gidermeye yönelik önemli çalışmalarındandır.

Biz çalışmamızın bu bölümünde Hz. Âişe'nin tüm istidraklerini değerlendirmeyeceğiz. Çünkü bu tezimizin sınırlarını aşmaktadır. Konumuz itibariyle Hz. Âişe'nin tefsirle ilgili ve Kur'an'a dayalı tenkitleri derlemeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

Hz. Âişe'nin Sahâbeye yaptığı eleştirilerde kullandığı şu ifadeler onun bu konudaki dirâyetini bütün yönleriyle ortaya koymaktadır:

- O yalan söylememiş ama ya hata etmiş ya da unutmuş.
- Kulak yanılabilir.
- O hadisi muhafaza edememiş, Peygamber aslında şöyle dedi.
- O yanılmış, Peygamberi benden daha mı iyi biliyor.
- O hadisin sonunu işitmiş fakat evvelini duymamış.

---

⁷¹⁷ Bünyamin Erul eserin ismine kendi özel çabaları ve çalışmaları sonucu ulaşmış olduğunu ifade etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Bünyamin Erul, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe", *İslâmiyât*, c.III, sayı: 2, Ankara 2000, s. 111-112.

⁷¹⁸ Bu eser, Bünyamin Erul tarafından tahrir, tahkik ve tertip edilerek çevrilmiş ve Kitâbiyât yayımları arasında yayımlanmıştır. Yine Erul, bu eseri Arapça aslından tahkik ve tahrir ederek hazırlamış ve bu çalışma yayımlanmıştır. Mektebetü'r-Risâle, Beyrut 2004.

⁷¹⁹ Hatiboğlu, s. 62.

- Peygamberin kastı (o değil) şu idi.
- Allah ona rahmet etsin, size hadisin sonunu nakletmiş fakat baş tarafını aktarmamış.
- İbn Ömer hata etmiş.
- Kuşkusuz sizler ne yalan söyleyen ne de yalanlanan iki zattan rivâyet ediyorsunuz fakat kulak yanılır.

Bu ifadeler son derece hassas ve maksadı açıklamada oldukça vecîz îfâdelerdir.⁷²⁰

Hiz. ÂiŖe, özellikle iŖittiđi rivâyet ve fetvâları Kur'an'a arz etmesiyle meŖhurdur. Sık sık baŖvurduđu bu yöntem sayesinde o, birçok rivâyetdeki râvî yanılığlarını tespit etmiş, Kur'an âyetleri ile karŖılaŖtırarak gördüğu eksiklikleri gidermeye çalıŖmıştır.⁷²¹

Ŗimdi Hiz. ÂiŖe'nin tefsire ve Kur'an'a dayalı istidraklerini zikretmeye çalıŖalım.

1. Bakara 187. Âyete Dayalı İstidraki

حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر ثم أتموا الصيام إلى الليل

"...sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akŖama kadar orucu tamamlayın..."

- حدثنا جعفر بن مهران حدثنا عبد الوارث عن يزيد الرشك عن معاذ : عن عائشة أن امرأة سألت عائشة عن وصال صيام رسول الله فقالت : أتعلمين كعمله فإنه قد غفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر وكان عمله نافلة ؟ ثم قالت عائشة : أما أنا فوالله ما صمت ليلا قط إن الله قال : (وأتموا الصيام إلى الليل)

Hiz. ÂiŖe'den rivâyet edilmiştir ki, bir kadın Hiz. ÂiŖe'ye Resulullah'ın visâl orucu ile ilgili bir soru sordu. Hiz. ÂiŖe: "Onun yaptığı gibi mi yapmak istiyorsun? And olsun ki, onun geçmiş ve gelecek tüm günahları affedilmişti. Onun bu yaptığı nafile (bir ibadet) idi." diyerek Hiz. ÂiŖe Ŗöyle devam etti: Allah'a yemin olsun ki, ben geceleri katıyken oruç tutmam. Allah Teâlâ, "Orucu geceye kadar tamamlayınız buyurdu."⁷²²

Hiz. ÂiŖe, burada Hiz. Peygamber'i örnek alarak onun gibi oruç tutmak isteyen bir hanıma itiraz etmiş ve itirazını da âyetle temellendirmiştir. Burada dikkatimizi

⁷²⁰ ÖzafŖar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay, Ankara 2000, s. 213-214.

⁷²¹ Erul, "Hadiste EleŖtirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hiz. ÂiŖe", *İslâmiyât*, c.III, sayı:2, s.113.

⁷²² EbûYâ'lâ, *Müsned*, cüz: 8, s. 58; ayrıca İbn Kesîr, buna yakın anlamda bir rivayete tefsirinde yer verir, I. 223; Buhârî, *Kitabu's-savm*, II. 242; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI. 89, 93, 126, 258.

çeken husus, Hz. Peygamber'e has bazı uygulamaların olduğunu ve bunları herkesin yapmak zorunda olmadığını işaret etmesidir. Bunu yaparken de kendi uygulamasını âyetle temellendirerek ifade etmektedir.⁷²³

2. En'âm 164. Âyete Dayalı İstidraki

ولا تزر وازرة وزر أخرى

“...Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez...”

وأخرج ابن أبي حاتم عن ابن أبي مليكة قال: توفيت أم عمر وبنت أبان بن عثمان فحضرت الجنابة فسمع ابن عمر بكاء فقال: ألا تنهى هؤلاء عن البكاء فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ”إن الميت يعذب ببكاء الحي عليه“ فأنتيت عائشة فذكرت ذلك لها فقالت: والله إنك لتخبرني عن غير كاذب ولا متهم ولكن السمع يخطيء وفي القرآن ما يكفيكم ولا تزر وازرة وزر أخرى

İbn Ebî Müleyke'den rivâyetle dedi ki, Osman b. Affan'ın kızı Ümmü Ömer vefat etmişti. Cenaze getirildi. İbn Ömer bir ağlama işitti ve şöyle dedi: “İnsanlara ağlamayı yasaklamayacak mısın? Çünkü Rasulullah, ölü, hayâtta olanların ağlaması sebebiyle azap görür, buyurmuştur.” Hz. Âişe'ye gittim ve bunu ona anlattım. Hz. Âişe şöyle dedi: “Siz yalan söylemeyen ve yalanla da itham edilmemiş zatlardan rivâyet ediyorsunuz. Fakat kulak hata yapabilir, size bu hususta Kur'an'ın –kimse kimsenin günahını çekmez– sözü yetmiyor mu?”⁷²⁴

Hadis ve tefsir kaynaklarında bu konuyla ilgili anlamca birbirine yakın birçok rivâyet yer almaktadır. Biz bunlardan sadece biriyle yetinmek durumundayız.

Hz. Âişe'nin bu rivâyeti Kitap ve sünnetin delaletiyle sahih görünmektedir. Hz. Âişe'nin delil getirdiği diğer âyetlerde de aynı ibare yer almaktadır.⁷²⁵

Hz. Âişe burada kendi görüşünü hem Kur'an'dan hem de Sünnetten delil getirerek desteklemektedir. Rivâyeti tamamen reddetmeyip doğru anlaşılması için tashih etmektedir.

Bir başka kaynakta Hz. Âişe'den zikrettiğimiz rivâyetin devamında şöyle der: “Hz. Peygamber bir Yahûdînin mezarı yanından geçmişti. Yakınları baş tarafına oturmuş ağlaşıyorlardı. Bunun üzerine, bunlar ağlayıp duruyor, halbuki o kabrinde azap çekmekte. Size bu hususta Kur'an'ın rehberliği yeter, kimse kimsenin günahını

⁷²³ Hz. Âişe'nin bu konuyla ilgili diğer rivayetleri için bkz. Taberî, II. 534,537; Suyûtî, I. 200; İbn Ebî Şeybe, III. 83; İbn Kesîr, I. 223; Buhârî, *Kitâbu's-savm*, II. 242; Müslim, *Siyâm*, II. 774.

⁷²⁴ Suyûtî, III. 411; Buhârî, *Cenâ'iz*, 33, 11, 80-1; Müslim, *Cenâ'iz*, 23-1, 642-2; Zerkeşi, s. 72-75.

⁷²⁵ Diğer âyetler için bkz. 17. İsrâ, 15; 35. Fâtır, 18; 39. Zümer, 7; 53. Necm, 38.

çekmez”.⁷²⁶ buyurmuşlardır.

3. Yusuf Sûresi 110. Âyetle İlgili İtirazı

حتى إذا استيأس الرسل وظنوا أنهم قد كذبوا

“Nihâyet Peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir...”

حدثنا حجاج عن ابن جريج قال أخبرني ابن أبي مليكة: أن ابن عباس قرأ: {وظنوا أنهم قد كذبوا} خفيفة قال عبد الله: ثم قال لي ابن عباس: كانوا بشرا وتلا ابن عباس: (حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب) قال ابن جريج: قال ابن أبي مليكة: يذهب بها إلى أنهم ضعفوا فظنوا أنهم أخلفوا قال ابن جريج: قال ابن أبي مليكة: وأخبرني عروة عن عائشة أنها خالفت ذلك وأبته وقالت: ما وعد الله محمدا صلى الله عليه وسلم من شيء إلا وقد علم أنه سيكون حتى مات ولكنه لم يزل البلاء بالرسول حتى ظنوا أن من معهم من المؤمنين قد كذبوهم قال ابن أبي مليكة في حديث عروة: كانت عائشة تقرأها: وظنوا أنهم قد كذبوا مثقلة للتكذيب

İbn Ebî Muleyke'den; İbn Abbâs, “Rasûller va'ad ettikleri ilâhî yardım hususunda muhakkak yalana uğradıklarını zannettiler.” âyetini okudu. Ve “küzzibû” kelimesini de şeddesiz okudu. Abdullah sonra İbn Abbas'ın kendisine, “Onlar beşerdiler.” Deyip, “Nihâyet Peygamber ve beraberinde iman edenler, Allah'ın yardımı ne zaman gelecek, diyorlardı (Bakara 114).” İbn Ebî Muleyke diyor ki: Bunun anlamı muhakkak ki, onlar zayıflardı ve onlar kendilerine karşı geleceklerini sanıyorlardı. Urve bu konuda Hz. Âişe'nin bu yoruma muhalefet ettiğini ve şöyle dediğini bana haber verdi:

Hz. Âişe, “küzzibû” kelimesinin (şeddesiz okunmasını reddederek) “maazallah. Allah, Rasulüne ne va'ad etti ise ölmeden o mutlaka gerçekleşmiştir. Ne var ki, Peygamberlerin üzerinde bela o kadar sürekli olmuştur ki, nihâyet kavimlerinden beraberinde olanların da kendilerini yalanlamalarından korkar hale gelmişlerdir.” Hz. Âişe “küzzibû” şeklinde şeddeli okudu.⁷²⁷

Hz. Âişe'nin burada İbn Abbâs'ın âyetteki bir kelimeyi okuyuş tarzına ve böylece âyeti farklı yorumlamasına itiraz ettiğini görüyoruz. İlk bakışta çok büyük bir fark gibi görünmese de bu bize, sahâbenin Kur'an'ı hatta bir kelimesini dahi anlama konusundaki gayret ve hassasiyetlerini göstermektedir. Bugün elimizde olan

⁷²⁶ Buhârî, Cenâ'iz, 33-11, 80-1; Müslim, Cenâ'iz, 23-1, 642-2.

⁷²⁷ Buhârî, Tefsîr, II. 38; V. 159-160; VIII. 188, 367; Taberî, VII. 316, Suyûtî, IV. 596; Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 160.

Kur'an metinlerinde ise Hz. Âişe'nin değil, İbn Abbâs'ın yorumu tercih edilmiş olup ilgili kelime şeddesiz okunmaktadır.

4. İsrâ Sûresi 1. Âyetle İlgili İtirazı:

سبحان الذي أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى

“... (Muhammed) kulunu Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götürerek Allah noksan sıfatlardan münezzehtir...”

حدثنا ابن حميد قال: ثنا سلمة عرج محمد قال: ثني بعض ال أبي بكر أن عائشة كانت تقول: ما فقد

جسد رسول الله ولكن الله أسرى بروحه

Hiz. Âişe şöyle dedi: “*Rasulullah'ın bedeni (İsrâ gecesi) kaybolmadı. Allah onu ruhu ile yolculuk yaptırdı (O miraca ruhen çıktı.)*”⁷²⁸

Sahâbe arasında Mîrâc'ın cismânî mi rûhânî mi olduğu konusunda görüş ayrılığı vardı. Birçok sahâbî Mîrâc'ın hem cismânî hem de rûhânî olduğunu savunurken başta Hiz. Âişe olmak üzere bu görüşe karşı çıkılmış ve Mîrâc olayının rûhânî olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bu tartışma daha sonra, müfessir, muhaddis, fakih, mütekellim birçok İslam âlimi tarafından da tartışılmış ve bu tartışmalar İslam külliyyatının sahifeleri arasında yerini almıştır. Bu konu günümüz İslam araştırmacılarının da ittîfâk ettikleri bir konu değildir.⁷²⁹

Burada bizi ilgilendiren konu Hiz. Âişe'nin yorumu olup, şu ana kadar onunla ilgili yaptığımız araştırmalarda gördüğümüz Hiz. Âişe'nin bu tür ihtilafli konularda daha akılcı bir yaklaşım sergilemesi ve hem akla hem nakle dayalı eleştiriler getirmiş olmasıdır.⁷³⁰

Ancak Hiz. Âişe'nin Mîrâc ile ilgili rivâyetleri tıpkı İbn Abbâs'ın rivâyetleri gibi hep tartışma konusu olmuştur. Hiz. Âişe'nin bi'setten 4-5 yıl sonra doğduğunu ve 7-8 yaşlarında Hiz. Peygamberle evlendiğini iddia edenlerin bu rivâyetleri nasıl değerlendirdiği merak konusudur.

5. Neml Sûresi 65. Âyete Dayalı Olarak Yaptığı İtiraz

قل لا يعلم من في السماوات والأرض الغيب إلا الله وما يشعرون أيان يبعثون

“De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ve onlar ne

⁷²⁸ Taberî, VIII. 12; Suyûtî, V. 227; Kurtubî, X. 180; İbn Kesîr, III. 33.

⁷²⁹ Bkz. Hamidullah, Muhammed *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İmaj Basım, Ankara 2003, I. Cilt. s. 133-134.

⁷³⁰ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Nedvî, s. 222; Doğrul, *Asr-ı Saadet*, s. 202 ve ilgili ayetin tefsirleri.

zaman diriltileceklerini de bilmezler.”

ففي صحيح مسلم [عن مسروق قال كنت متكئا عند عائشة فقالت: يا أبا عائشة ثلاث من تكلم بواحدة منهن فقد أعظم على الله الفرية قلت: ما هن؟ قالت: من زعم أن محمدا رأى ربه فقد أعظم الله الفرية قال: وكنت متكئا فجلست فقلت: يا أم المؤمنين أنظريني ولا تعجليني ألم يقل الله عز وجل: {ولقد رآه بالأفق المبين} [التكوير:32] {ولقد رآه نزلة أخرى؟} [النجم: 13] فقالت: أنا أول هذه الأمة سأل عن ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: إنما هو جبريل لم أره على صورته التي خلق عليها غير هاتين المرتين: رأيتُه منهبطا من السماء سادا عظم خلقه ما بين السماء والأرض فقالت: أو لم تسمع أن الله عز وجل يقول: {لا تدركه الأبصار وهو يدرك الأبصار وهو اللطيف الخبير؟} أو لم تسمع أن الله عز وجل يقول: {وما كان لبشر أن يكلمه الله إلا وحيا أو من وراء حجاب أو يرسل رسولا} -إلى قوله- {علي حكيم؟} [الشورى:51] قالت: ومن زعم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كتم شيئا من كتاب الله فقد أعظم على الله الفرية والله تعالى يقول: {يا أيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك وإن لم تفعل فما بلغت رسالته} [المائدة:67] قالت: ومن زعم أنه يخبر بما يكون في غد فقد أعظم على الله الفرية والله تعالى يقول: {قل لا يعلم من في السماوات والأرض الغيب إلا الله}

Mesrûk der ki: Ben Hz. Âişe'nin yanına dayanmış duruyordum. Bana: -Ey Âişe'nin babası! Üç söz vardır, kim onlardan birini söylerse, Allah'a en büyük iftirayı atmış olur dedi. "Onlar nedir?" dedim. Şöyle dedi: -Kim Muhammed'in Rabbini gördüğünü iddia ederse Allah'a en büyük iftirayı yapmış olur. Mesrûk, ayaktaydım ve oturup şöyle dedim: "Ey Mü'minlerin annesi! Bana mühlet tanı, beni fazla sıkıştırma." Allah Teâlâ hazretleri " Yemin olsun ki, Peygamber onu apaçık ufukta gördü." (Tekvir 23) " Yemin olsun ki, onu başka bir inişte de gördü." (Necm 13) buyurmadı mı? dedi. Hz. Âişe de şöyle cevap verdi: "- Bu ümmetten o meseleyi Rasulullah'a ilk soran ben oldum. O, andolsun ki, o Cibrildir. Ben onu bu iki defadan başka asıl sûretiyle görmedim. Onu semadan inerken vücudunun büyüklüğü arz ile sema arasını kaplamış olarak gördüm." buyurdular. Hz. Âişe: "Allah Teâlâ'nın -Gözler onu idrak edemez, o ise gözleri idrak eder.(En'âm 103) dediğini işitmedin mi?" yine Allah Teâlâ'nın - "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder...- (Şûra 51)" dediğini işitmedin mi? der ve şöyle devam eder: "Her kim Allah Rasulü'nün Allah'ın kitabından bir şey gizlediğini iddia ederse Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuştur. Allah'a yemin olsun ki, o "Ey Rasul, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun..." (Maide 67)" buyurmuştur. Hz. Âişe: "Kim Hz. Peygamber'in yarın ne olacağını bildiğini haber verirse, Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuştur. Allah Teâlâ

şöyle buyurur: “Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilemez.” (Neml 65)”⁷³¹

Metnini ve anlamını verdiğimiz bu rivâyet Hz. Âişe’nin diğer sahâbî ve tabiilerden işittiği bazı haberleri Kur’an’a arz yöntemiyle tenkit etmesini gösteren güzel ve oldukça önemli bir örnektir. Hz. Âişe’nin burada ne kadar duyarlı ve tutarlı olduğu gözlenmektedir.⁷³²

Bu rivâyet bize aynı zamanda söz konusu üç iddianın daha onun zamanında ortaya çıktığını ve bu meselelerin münakaşa edilmeye başladığını göstermektedir.⁷³³ Bu meseleler sahâbe devrinin ihtilafı kelimelerinden olup bunlardan birisi Hz. Peygamber’in mîrâc’ta Rabbini görüp görmediği hususudur. Hz. Âişe ve İbn Mes’ûd menfî kanaatte olup, İbn Abbâs, Urve, Kâ’bu’l-Ahbâr, Hasan, Zuhri... gibi âlimler rivâyete müspet bakmaktadırlar. Bunlar da kendi aralarında ihtilafa düşmüş, kimi bizzat gözleriyle gördü derken, kimi kalp gözüyle gördüğünü ileri sürmüşlerdir. Ru’yeti kabul edenler Hz. Âişe’nin nefyinin merfû bir hâdise dayanmadığını ileri sürerek muhalefet etmişlerdir.⁷³⁴

O dönemden bu güne kadar da bu konu tartışılmaya devam edilmiş ve bundan sonra da ilâhîyatçı çevreleri meşgul etmeye devam edecektir.

Burada vurgulamak istediğimiz nokta ise Hz. Âişe’nin çoğunluğunun muhalefetine rağmen kendi iddiasındaki kararlılığı, iddiasını Kur’an’dan âyetlerle ve Hz. Peygamber’den rivâyetlerle temellendirmesi ve bu konudaki hassasiyetidir.

Ömer Rıza Doğrul, Hz. Âişe’nin bu konulardaki bakış açısının kelam ilminin önemli bir çok meselesini aydınlatan ve bu ilmin temellerini atmaya yardım eden bir bakış açısı olduğunu ifade eder. Yine onun tespitine göre Hz. Âişe ve muasırları arasında bir çok meselede ihtilaf hâsıl olmuş ve bu meselelerde Hz. Âişe’nin içtihadı üstün gelmiştir.⁷³⁵

Ru’yet konusunda Hz. Âişe ve İbn Abbâs karşıt iki görüşün temsilcisi konumundadırlar. “Âişe, İbn Abbâs’tan daha âlim değildir.” denildiği kaynaklarda

⁷³¹ Taberî, V. 20; Suyûtî, VI. 373; Kurtubî, VII. 50 (Kurtubî bu ayeti 6. En’âm 103. ayetin tefsirinde zikretmektedir.); Tirmizî, V. 262, 364; Ahmed b. Hanbel, VI. 236,241; Buhârî, VI. 50; Müslim, 159.

⁷³² Erul, “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü”, s. 114.

⁷³³ Canan, XIV. 476-477.

⁷³⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hatiboğlu, s. 69-71.

⁷³⁵ Bkz. Doğrul, *Asr-ı Saadet*, s. 202.

yer almaktadır. Bünyamin Erul, bu hususta önemli bir noktanın altını çizer. İbn Abbâs'ın Sahâbe içerisindeki yüksek mevki malum olmakla birlikte, Hz. Âişe Kur'an ve Sünnet bilgisini bizzat Hz. Peygamber'den alırken, İbn Abbâs ondan sadece birkaç hadis duyabilmiştir. Dolayısıyla İbn Abbâs'a nispetle Hz. Âişe'nin, ilmi doğrudan kaynağından alması gibi oldukça önemli bir imtiyazı ve üstünlüğü vardır.⁷³⁶

6. Necm Sûresi 5-8. Âyetlere Dayandırdığı İtirazı

علمه شديد القوى (5) ذو مرة فاستوى (6) وهو بالأفق الأعلى (7) ثم دنا فتدلى (8)

“Onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra (Muhammed'e) yaklaştıkça yaklaştı.”

Bu âyetlere dayandırdığı rivâyet metnini (bir önceki rivâyet ve onun farklı varyantları olduğu için) zikretmeyip sadece yorumu üzerinde durmak istiyoruz.⁷³⁷

Hiz. Âişe ru'yet meselesini tamamen nefyederek burada görülen varlığın Cebrail olduğunu ifade ve tefsir etmekte ve bunun da Hiz. Peygamber'in hayâtında sadece 2 kez vukû bulunduğunu söylemektedir. Buradaki görme Cebrailin asıl sûretiyle ru'yeti olmayıp farklı sûretlerde Cebrail (as.) Hiz. Peygamber'e vahiy müddetince sürekli gelmekte olduğu kabul edilen bir gerçektir.

Burada önemli bir hususta Hiz. Âişe'nin bunu duyduğunda kullandığı ifadedir. “Söylediğin şeyden saçlarım diken diken oldu. Bunu kim söylemişse yalan söylemiştir.” ifadesi Hiz. Âişe'nin hiddetini, kararlılığını ve kızgınlığını göstermeye yeten bir ifade tarzıdır.

Hiz. Âişe birinci âyetin zâhirinden anlaşılan ru'yetullahı kabul etmemekte, ikinci âyetteki tafsille bunu reddetmektedir. Sonuç olarak Hiz. Âişe Rasulullah'ın dünya gözüyle Allah Teâlâ'yı gördüğünü ifade eden rivâyetleri kabul etmemektedir.⁷³⁸

7. Necm Sûresi 43-44. Âyetlere Dayalı Eleştirisi

وأنه هو أضحك وأبكى (43) وأنه هو أمات وأحيا (44)

“Doğrusu güldüren de ağlatan da O'dur. Öldüren de dirilten de O'dur.”

⁷³⁶ Erul, s. 69. “Hz. Âişe'nin sahabeye yönelttiği eleştiriler” (20. dipnottaki açıklamalar)

⁷³⁷ Bu konudaki rivayetler için bkz. Taberî, VIII. 12; İbn Kesîr, IV. 316; Ahmed b. Hanbel, VI. 49,50 vd.

⁷³⁸ Medkûr, s. 75-84.

وفي صحيح مسلم [عن عائشة: رضي الله عنها قالت: لا والله ما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قط وإن الميت يعذب ببكاء أهله أحد ولكنه قال: إن الكافر يزيد الله بكاء أهله عذابا وإن الله لهو أضحك وأبكى وما تزر وازرة وزر أخرى]

Hız. ÂiŖe Ŗöyle dedi: “Hayır, Vallahi Rasulullah Allah’ın bir ölüye birisini ağlaması sebebiyle azap edeceğini haber vermedi. Lakin o Ŗöyle buyurdu: “Allah ailesinin ağlaması sebebiyle kâfirin azabını artırır. Güldüren de ağlatan da Allah’tır. Kimse kimsenin günahını yüklenmez.”⁷³⁹

Bu rivâyette görüldüğü gibi Hız. ÂiŖe’nin en çok riâyete ettiğı esas hadis rivâyetlerinin Kur’an’a muhalif olmamasıdır. Hız. ÂiŖe huzurunda îrad olunan “Ölü akrabasının ağlamasıyla azaba uğrar.” Rivâyetini kabul etmeyerek bunu âyetle temellendirip îzâh etme yoluna gitmiştir.⁷⁴⁰

Müctehit imamlardan İmam Şafî, İmam Mâlik ve İmam Âzam Ebû Hanife bu konuda Hız. ÂiŖe ile mutâbık kalıp ittîfâk etmişlerdir.⁷⁴¹

Sahâbe bazen Hız. Peygamber’in söylediklerini değıl, söylediklerinden çıkarttıkları bir anlamı, hem de bir hüküm cümlesi olarak kendisinden nakledebilmiştir.⁷⁴² Hız. ÂiŖe’nin de itirazı bu rivâyeti tashih şeklinde olmuştur.

Bu açıklamalar göstermektedir ki; Hız. ÂiŖe, lafızların manalarını söyleyip sebep ve münasebetlerini derinliğine incelemekte bir karine bulması dışında nassların zâhirî manalarıyla yetinmemektedir.⁷⁴³

8. Hadîd Sûresi 22. Âyetle Temellendirerek Yaptığı İtirazı

(ما أصاب من مصيبة في الأرض ولا في أنفسكم إلا في كتاب من قبل أن نبرأها)

“Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”

وأخرج أحمد والحاكم وصححه عن أبي حسان أن رجلين دخلا على عائشة فقالا: إن أبا هريرة يحدث أن نبي الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: إنما الطيرة في الدابة والمرأة والدار فقالت: والذي أنزل القرآن على أبي القاسم ما هكذا كان يقول: ولكن كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: “كان أهل الجاهلية يقولون: إنما

⁷³⁹ Müslim, II. 642; Kurtubî, XVII. 103.

⁷⁴⁰ Doğrul, “ÂiŖe”, *İslâm Tarihi Ansiklopedisi*, s. 201.

⁷⁴¹ Doğrul, “ÂiŖe”, *İslâm Tarihi Ansiklopedisi*, s. 201.

⁷⁴² Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, s. 175; Savaş, s. 42-44.

⁷⁴³ Medkûr, s. 75-84.

الطيرة في المرأة والدابة والدار ثم قرأت ما أصاب من مصيبة في الأرض ولا في أنفسكم إلا في كتاب من قبل أن نبرأها إن ذلك على الله يسير”

Ebû Hasan'dan rivâyet edilmiştir ki, iki adam Hz. Âişe'nin yanına girip şöyle dediler: “*Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in atta, kadında ve evde uğursuzluk vardır dediğini rivâyet ediyor.*” Hz. Âişe şöyle dedi: “*Ebû Kâsım'a indirilen Kur'an'a yemin olsun ki, bu onun dediği gibi değildir. Lakin Rasulullah (sav) şöyle demiştir: Câhiliye toplumu şöyle derdi: Uğursuzluk kadında, evde ve attadır.*” Sonra (Hz. Âişe) şu âyeti okudu. “*Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır.*”⁷⁴⁴

Duyduğu zaman Hz. Âişe'yi, “*Söylediğinden dolayı aklım başımdan gitti ve yarısı göğe, yarısı da yere uçtu.*” derirtecek kadar hiddetlendiren rivâyetlerden birisi de uğursuzlukla ilgili bu rivâyettir. Hz. Âişe burada hem Ebû Hureyre'nin rivâyetine eksik işittiği için karşı çıkmış hem de İslam'da uğursuzluğun olmadığını vurgulamış ve aynı zamanda rivâyeti düzeltme yoluna giderken de bunu Kur'an'la temellendirmiştir.

Gerek birçok sahâbînin ve gerekse daha sonraki İslam âlimlerinin isnadı sahih olduğu için bu rivâyeti reddetmeyip te'vile çalıştıkları görülmektedir. Meseleye Kur'an'ı temel alarak bakanlar ise Hz. Âişe'nin görüşüne katılmaktadırlar. İlk dönemden bugüne kadar bu rivâyet ve içeriği pek çok ilmî platformda da tartışılmış, hadis ve tefsir eserlerinde ve İslâmî meselelerin tartışıldığı pek çok kaynakta bu konu genişçe yer almıştır. Hz. Âişe'yi konu edinen hemen hemen bütün çalışmalarda Hz. Âişe'nin bu konudaki itirazına yer verilmiştir. Hz. Âişe'nin buradaki itirazının dozajının yüksek olması bir hanım olmasının yanında İslâmî öğretileri Câhiliye ve diğer dinlerin inanış ve yargılarından ayrıştırma gayretinden olsa gerektir. Mesela Hz. Âişe'nin aynı türden bir inanış olan Şevvâl ayında evlenmenin uğursuzluk getireceği inancını devam ettirenlere, Peygamberlerin uygulamasını ve kendi evliliğini misal göstererek karşı çıkması da oldukça önemlidir.⁷⁴⁵

İslam geleneğindeki kadın karşıtı söylemler üzerine yapılan son araştırmalara

⁷⁴⁴ Suyûtî, VIII. 62 (Müfessirlerden sadece Suyûtî, Hz. Âişe'den gelen bu rivayet eserinde yer vermiştir.); Ahmed b. Hanbel, VI. 246;

⁷⁴⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Zerkeşî, s. 75-78; Hatiboğlu, agm, s. 62-65; Erul, agm., s. 118-123.

göre kadın konusundaki olumsuz söylem etkisini sürdürmeye devam etmiştir, hem de bu rivâyetlere Hz. Âişe'nin itirazları ve pek çok fiilî uygulamalarına rağmen.⁷⁴⁶

Rıza Savaş da bu konuda Hz. Âişe'nin bilhassa kadınların aleyhine yorumlanan âyet ve hadislerin doğru anlaşılması hususunda önemi ve katkısının oldukça büyük olduğu şeklinde değerlendirme yapar ve şöyle der: “Eğer bu rivâyetlerdeki yanlışlıklar düzeltilmeseydi bunlara yenilerinin eklenmesi kaçınılmaz olacaktı.”⁷⁴⁷

Hız. Peygamber, İslam düşüncesinde uğursuzluk gibi bir kavramın yeri olmadığını müteaddit hadislerde belirtmesine rağmen ve Hz. Âişe haklı eleştirileriyle üç sahâbînin rivâyet ettiği bir hadisi tashih ettiği halde, hadis tekniği bakımından eksik ve yanlış olan bu haber sırf isnadından dolayı sahih, haberi tashih eden Hz. Âişe rivâyeti ise zayıf kabul edilmiştir. Hattâbî gibi bazı yorumcular te'vil yoluyla iki rivâyeti uzlaştırma cihetine gitmiştir. Buna göre “Çocuğu olmayan kısır kadın, cihada gitmeyen at ve kötü komşusu olan ev uğursuzdur.”. Oysa bu rivâyet diğerini kurtarmazken Allah'ın verdiği bir arıza olan kısırlık kadın için bir uğursuzluk sebebi kabul edilerek özür kabahatten büyük olmuştur.”⁷⁴⁸

9. Kalem Sûresi 10. Âyetle Temellendirdiği İtirazı

ولا تطع كل حلاف مهين

“Alabildiğine yemin eden, aşağılık kimselerden hiçbirine sakın boyun eğme.”

أخرج ابن مردويه عن أبي عثمان النهدي قال: قال مروان بن الحكم لما بايع الناس ليزيد سنة أبي بكر عمر فقال عبد الرحمن بن أبي بكر: إنها ليست بسنة أبي بكر وعمر ولكنها سنة هرقل فقال مروان: هذا الذي أنزلت فيه والذي لوالديه أف لكما قال: فسمعت ذلك عائشة فقالت: إنها لم تنزل في عبد الرحمن ولكن نزلت في أبيك ولا تطع كل حلاف مهين همار مشاء بنميم

Mervan b. Hakem, Ebû Bekir ve Ömer'in sünneti olduğu üzere insanların Yezid'e biat ettiklerini söyleyince Abdurrahmân b. Ebû Bekir; bu Ömer ve Ebû Bekir'in takip ettiği yol değil ancak Heraklius'un yoludur dedi. Mervan Sen anasına babasına of size...(Ahkâf 17) âyeti kendisi hakkında inen kimse değil misin?” dedi. Bunu Hz. Âişe işitince “And olsun ki, Abdurrahmân hakkında bir şey inmemiştir.

⁷⁴⁶ Bkz. Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitâbiyat, Ankara 2000, s. 193-204. (Hidayet Şefkatli, kitabında “Kadına Uğursuzlu Atfedilen Rivayetler” başlığında bu konuyu genişçe irdeleyip tartışmıştır.)

⁷⁴⁷ Savaş, s. 42-44.

⁷⁴⁸ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, s. 174-175.

*Fakat senin baban hakkında “Alabildiğine yemin eden, aşağılık kimselerden, çekiştiren ve laf taşıyan kimselerden hiçbirine sakın boyun eğme” âyeti indirilmiştir dedi.”*⁷⁴⁹

Müfessirler ve muhaddislerin bir kısmı bu rivâyeti Ahkâf sûresi 17. âyetin tefsirinde zikretmektedirler. Rivâyetin başka bir varyantı şöyledir: “Mervan b. Hakem, Muaviye tarafından Hicaz bölgesine vali tayin edilmişti. Bir gün mescitte hutbede: Yezid b. Muaviye’nin babasından sonra halîfe olması için ona biat edilmesini istedi. Abdurrahmân, “And olsun ki, hilafeti krallık haline getirdiniz.” dedi. Mervan: “Sen anasına babasına of size...” âyeti hakkında inen kimse değil misin? dedi. Bu Hz. Âişe’ye ulaştınca “ Mervan yalan söylemiştir. Zira âyette söz konusu edilen kişi o değildir... Allah’a yemin ederim ki, Allah Ebû Bekir ailesi hakkında benim masum olduğumu bildiren âyetlerden başka hiçbir şey indirmemiştir.” dedi.⁷⁵⁰

Hz. Âişe’nin bu ve bu bağlamdaki âyetlerin sebab-i nüzûlünü tashih ettiğini ve kendisi ve ailesi hakkında inen âyetlerle ilgili bilgi verdiğini müşahede ediyoruz. Aynı zamanda Mervan b. Hakem’i eleştirdiğini ve Ahkâf 17. âyete getirdiği yoruma tepki gösterdiğini görmekteyiz.⁷⁵¹

10. Beled Sûresi 11-13. Âyete Dayandırdığı Eleştirisi

فلا اقتحم العقبة (11) وما أدراك ما العقبة (12) فك رقبة (13)

“Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin? Bir köle azat etmektir.”

وأخرج ابن مردويه عن عائشة رضي الله عنها أنه بلغها قول أبي هريرة رضي الله عنه “:علاقة سوط في سبيل الله أعظم أجرا من عتق ولد زنية فقالت عائشة رضي الله عنها :يرحم الله أبا هريرة إنما كان هذا أن الله لما أنزل فلا اقتحم العقبة وما أدراك ما العقبة فك رقبة قال :بعض المسلمين يا رسول الله :إنه ليس لنا رقبة نعتقها وإنما يكون لبعضنا الخوادم التي لا بد منها فنأمرهن ببيعن فإذا بغيبن فولدن أعتقنا أولادهن

Hz. Âişe’ye Ebû Hureyre’nin, “Allah yolunda kırbaçla dövülmem benim için bir veled-i zina azat etmekten daha ecirli bir iştir.” sözü ulaştığı zaman şöyle dedi: Allah Ebû Hureyre’ye rahmet eylesin. Bu böyle değildir. “Fakat o sarp yokuşu geçemedi. Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir.” Âyeti inince bazı Müslümanlar Hz. Peygamber’e şöyle dedi:

⁷⁴⁹ Suyûtî, VIII. 246; Serinsu, s. 251-252.

⁷⁵⁰ Serinsu, s. 251-252; Nesâî, VI. 458-459.

⁷⁵¹ Daha fazla bilgi için bkz. Zerkeşî, s. 155-157.

“Ey Allah’ın Rasulü bizim azat edebileceğimiz kölelerimiz yok. Bizden birinin sadece kendisine hizmet eden câriyeleri var. Onlara emretsek de zina etseler ve çocuk doğursalar, biz de onları azat etsek ne dersiniz?” diye sorulduğunda Rasulullah “Onlara bu kötü işi emretmeyin Allah yolunda kırbaçla dövülmem benim için bir veled-i zina azat etmekten daha sevimlidir”⁷⁵² buyurdu.

Hiz. Âişe bu rivâyette Ebû Hureyre’nin rivâyeti anlayış tarzına itiraz etmiş ve olayın nasıl geliştiğini haber vererek rivâyeti düzeltme yoluna gitmiştir. İlgili âyetin tefsirinin de yanlış anlaşılan bir rivâyetle yorumlanmasına karşı çıkmıştır.

Hiz. Âişe’nin Kur’an’a dayalı olarak Sahâbeye itirazları bunlardan ibaret değildir. Ama bu bölümü daha fazla uzatmadan Hiz. Âişe’nin önemli birkaç istidrakine kısaca değinmek istiyoruz.

11. Mü’minun Sûresi 5-6. Âyetlere İstinaden Yaptığı İtiraz

Mut’a nikahı, Câhiliyede ve İslam’ın ilk yıllarında uygulanan bir mevzu idi. Hayberin fethi esnasında bu uygulamaya son verildi.

Bundan sonraki süreçte bazı sahâbîler mut’anın caiz olduğunu söylerken çoğunluk bunu reddetmiştir. Hiz. Âişe’de mut’ayı reddedenler safında olup karşı görüşe itiraz etmiş, itirazını da, “Onlar ki, iffetlerini korurlar, ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (câriyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerinden dolayı) kınanmış değillerdir. (Mü’minun 5-6)” âyetiyle temellendirerek kendi görüşünü savunmuştur.⁷⁵³

Bir başka habere göre ise Hiz. Âişe’ye mut’a nikahı sorulunca “Sizinle benim aramda Allah’ın Kitabı esastır.” demiş ve yukarıdaki âyeti okumuştur. Sonra da “Artık her kim Allah’ın kendisine verdiği eş veya câriyeden başkasına giderse haddi aşmış olur.” demiştir.⁷⁵⁴

12. Bakara 275. Âyete İstinaden Yaptığı İtiraz

Hiz. Âişe bir hanımın İyne tarzı satışını⁷⁵⁵ duyunca bunun caiz olmadığını ve bu satışın çok kötü olduğunu hatta cihad ibadetini dahi ifsad edeceğini ifade etmiş tövbe tavsiye ederek şu âyeti okumuştur:

⁷⁵² Suyûti, VIII. 524; Zerkeşî, s. 79-80

⁷⁵³ Nedvî, s. 207.

⁷⁵⁴ Hâkim, II. 305; Zerkeşî, s. 85.

⁷⁵⁵ İyne tarzı satış, malını vadeli satan bir kimsenin aynı malı sattığı kişiden peşin parayla daha ucuza almasıdır.

“Kime Rabbinden bir öğüt gelir de vazgeçerse geçmişte aldığı kendisininindir.” (Bakara 275)⁷⁵⁶

13. Fatır 22. Âyete İstinaden Yaptığı İtiraz

Abdullah b. Ömer’in mezardaki ölülerin işiteceğine dair rivâyetini duyunca Hz. Âişe, “*Sen kabirdekilere işittirebilecek değilsin.*” (Fâtır, 22) âyetini delil göstererek karşı çıkmış ve Hz. Peygamber ancak şöyle demiştir: “*Onlar şimdi benim söylediklerimin hak olduğunu bilmekteler.*” diyerek rivâyeti tashih yoluna gitmiştir.⁷⁵⁷

14. Hz. Âişe yine Ebû Hureyre’nin, “*Veled-i zina, üç kişinin en şerlisidir.*” rivâyetine “*Hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez.*”⁷⁵⁸ âyetiyle karşı çıkmış ve bu konuda Hz. Âişe’den iki farklı îzâh gelmiştir.

Bu rivâyette Hz. Peygamber’in bu sözü sadece münâfiklardan Rasulullah’a eziyet eden bir adam hakkındadır, genel bir hüküm ifade etmemektedir.” demiştir.⁷⁵⁹ Diğer rivâyette ise, “*Ana-babasının yaptığı işi yaparsa veled-i zina, bu üç kişinin en şerlisidir.*”⁷⁶⁰ diyerek burada bir yorum yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü farklı isnatlarla kaynaklarda yer alan bu rivâyetin diğer varyantlarında da râvîlerin kendi yorumlarını ilave ettikleri anlaşılmaktadır.⁷⁶¹

15. Hz. Âişe’nin bazen Kur’an-ı Kerim’in umûmî bir hükmünü hâdisе dayanarak husûsî kabul ettiğini görüyoruz. Mesela âyetlere dayanarak Hz. Peygamber’in vefatından sonra ondan miras almak isteyen eşlerine “*Biz peygamberler miras bırakmayız. Bıraktıklarımız sadakadır.*”⁷⁶² hadisini hatırlatarak itiraz etmiştir.⁷⁶³

16. Bazen de Hz. Âişe’nin şer’î nasların mefhûm-ı muhaliflerini (zıt anlamlarını) aldığı görülür. O’na göre seferî olarak namazı kısaltmak korku ve güvensizlik hallerindedir. Çünkü Kur’an’da, “*Yeryüzünde sefere çıktığınızda eğer*

⁷⁵⁶ Zerkeşî, s. 82.

⁷⁵⁷ Zerkeşî, s. 81; Buhârî, *Cenâ’iz*, 87; Savaş, s. 43.

⁷⁵⁸ 53. Necm, 38; 6. En’âm, 164; 17. İsrâ, 15; 35. Fâtır, 18; 39. Zümer, 7.

⁷⁵⁹ Hâkim, II. 215.

⁷⁶⁰ Beyhakî, X. 58.

⁷⁶¹ Erul, agm., s. 122-123; Fenâsan, s. 192-193; Ayrıca bkz. Kırbaçoğlu, s. 91; Yıldırım, *Kur’an Tefsîri*, s. 95.

⁷⁶² Buhârî, *Ferâ’iz*, 3, VIII. 5; Müslim, *Cihâd*, 51, XI. 1379.

⁷⁶³ Medkur, s. 75-84.

kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."⁷⁶⁴ buyrulmaktadır.

Hiz. Âişe'ye Hiz. Peygamber'in yolculukta namazı iki rekat kıldığı söylendiğinde: *"O savaş hali ve güvensizlik sebebiyle öyle yapmıştır. Siz de korku içinde misiniz?"* dediği rivâyet edilir. Taberî Tefsirinde Hiz. Âişe'nin yolculukta bütün namazlarını tam kıldığını ifade etmektedir.⁷⁶⁵

Bu konu ile ilgili başka bir rivâyette ise Hiz. Âişe namazın savaşta iki rekat kılınmasını şöyle îzâh eder: *"Namaz önce iki rekat olarak farz kılınmıştır. Rasulu Ekrem'in hicretinden sonra dört rekat farz kılındı. Fakat seferde birinci farz ifâ edilir."*⁷⁶⁶

17. Hiz. Âişe'nin sahâbeden farklı düşündüğü bir başka konu da Safâ-Merve arasını sa'y meselesidir. Bu hususta gelen ve daha önce de yer verdiğimiz haber şöyledir: *"Urve b. Zübeyr der ki: "Ben Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyen kişiye bir şey gerekmez kanaatindeyim. O ikisi arasında sa'y etmesen de olur." dedim. Bunun üzerine Hiz. Âişe şöyle dedi: "Ey kız kardeşimin oğlu! Ne kötü söyledin. Safâ ile Merve arasını hem Rasulullah hem de Müslümanlar tavaf etti ve böylece Sünnet oldu. Önceleri Muşelle'deki tâğût ve menât için hac yapan Câhiliye müşrikleri Safâ ve Merve arasını sa'y etmezlerdi. İslam gelince bu hususu Hiz. Peygamber'e sorduk. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: "Şüphesiz Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur..." Eğer senin dediğin gibi olsaydı âyet "O ikisini sa'y etmemesinde bir günah yoktur" şeklinde olurdu."*⁷⁶⁷

Burada Hiz. Âişe'nin ilgili âyeti yorumlayarak meseleyi çözme yoluna gittiği görülmektedir. Câhiliyedeki bir uygulamanın Kur'an'la tashihini ifade ederek bu konuda farklı düşünen insanlara itiraz etmektedir.

18. Hiz. Âişe ile sahâbenin farklı düştüğü bir diğer konu da süt kardeşliğidir. Bu mesele tartışma götüren bir konu olup pek çok İslam bilginini meşgul etmiştir.

---

⁷⁶⁴ 4. Nisâ, 101.

⁷⁶⁵ Taberî, IX. 129; İbn Kesîr, I. 546; Suyûtî, II. 210; Fenîsan, s. 166.

⁷⁶⁶ Taberî, IX.129; İbn Kesîr, I. 545; Suyûtî, II. 210; Fenîsan, s. 166, Doğrul, Hiz. Âişe, s. 203.

⁷⁶⁷ Serinsu, s. 276-277; Fenîsan, s. 51; Taberî, III. 236; Suyûtî, I. 160; Ahmed b. Hanbel, VI. 144, 162; Zerkeşi, İcâbe, 161-162.

Günümüzde de araştırmacıların son noktayı koyamadıkları mevzulardan biri olmuştur.

şöyleki; evlatlığı kaldıran âyetler nâzil olunca ⁷⁶⁸ yanında evlatlığı olan Sehle b. Suheyl'e evlatlığını emzirmesi Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmişti. Sehle de bu tavsiyeyi yerine getirerek evlatlığı Salim'i emzirip onu süt çocuğu addetmiş, böylece süt ile haramlık oluşturmuştur. Çeşitli rivâyetlerde benzer şekilde geçen bu rivâyetten yola çıkarak Hz. Âişe'nin yanına rahat girmesini istediği kimseleri emzirdiği ve bunu diğer hanımlara da tavsiye ettiği pek çok kaynakta yer almaktadır. Araştırmamız neticesinde Hz. Âişe'nin bu uygulamayı gerçekteştirdiği kanaati bizde de oluşmamıştır.

Bu konuda yapılan son değerlendirmelere göre; "Kur'an'a ve Sünnete vakıf olan Hz. Âişe'nin süt kardeşliğini doğuracak emme döneminden habersiz olduğu düşünülemez."⁷⁶⁹

Hz. Âişe'nin emzirilmesini tavsiye ettiği çocukların yetişkin değil, süt emme dönemlerinde olduğunu gösteren rivâyetler de mevcuttur. Yaygın olan uygulama çocukların süt emme döneminde emzirilmesidir.Hz. Âişe'nin yukarıda geçtiği anlamda bir görüş benimseyip fetvâ vermesi onun anlayış ve ince kavrayışına, birikimine, hassasiyetine ters bir durum gibi gözükmetedir.

Hz. Âişe bazen de râvîsine güvenin tam olmamasından dolayı veya Kur'an'ın ruhuna uymayan haberleri kabul etmemiştir. Bu konudaki rivâyet şöyledir: "Fatma b. Kays kocası boşayınca nafaka talep etmiş, alamayınca Rasulullah'a şikâyet etmiştir. Allah Rasulü ise "Nafaka hakkın yoktur." diyerek, eşinin evinden ayrılıp iddetini başka bir yerde tamamlamasını istemiştir. Hz. Âişe, bu haberi "boşanmış, iddeti dolmamış kadınları kendi oturduğunuz yerde oturtun."⁷⁷⁰ "*Onları evlerinden çıkarmayın.*"⁷⁷¹ mealindeki âyetlerle çeliştiğini söyleyerek kabul etmemiştir.⁷⁷²

Bu konudaki bir diğer rivâyette ise Hz. Âişe, bu haberi ayıplamış ve "*O, (etrafında kimsenin bulunmadığı) ıssız bir evde idi. Böyle bir çevreden korkulduğu için Rasulullah ona bu konuda ruhsat verdi.*" diyerek Fatma b. Kays'ın durumuna

---

⁷⁶⁸ 33. Ahzâb, 4-6.

⁷⁶⁹ Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, s. 369-370.

⁷⁷⁰ 65.Talâk, 6.

⁷⁷¹ 65.Talâk, 1.

⁷⁷² Medkûr, s. 79.

açıklama getirmiştir. ⁷⁷³ Hz. Âişe rivâyeti bir kadından geldiği için değil, Kur'an'ın ruhuna aykırı olduğu ve râvînin kendi özel durumunu genelleştirdiği için reddetmiştir. Oysa Hz. Ömer bu haberi duyunca, “*Biz dinimiz hakkında bir kadının şahadetini onaylayamayız.*” demiştir. ⁷⁷⁴

Buraya kadar Hz. Âişe'nin kaynaklarda yer alan belli başlı istidraklerine yer vermeye çalıştık. Hz. Âişe'nin bu eleştirileri ve tashihleri ile birtakım rivâyetlerin asılsız olduğu ortaya çıkarılmış, bir kısmındaki bazı haberlerin de Kur'an'ın ruhuna uymadığı gerekçe gösterilerek bir kıyaslamaya gidilmiştir.

Hz. Âişe, içtihadî pek çok meselede Sahâbeden farklı düşünmüş ve bu sebeple münferit kalmıştır. ⁷⁷⁵

O sadece Kur'an ve sünnetin yanlış anlaşılmasını önlemek, doğruları ortaya koymak ve Müslümanları yanlışlıklara düşmekten korumak için bu haklı tenkitleri yöneltmiştir. Bunu yaparken de yanlış kim yaparsa yapsın korkmadan ve çekinmeden yapmıştır. ⁷⁷⁶

Hz. Âişe tenkit ve tashihlerini Kur'an ve Sünneti baz alarak yapmıştır. Bu iki kaynaktan aldığı İslam kültürüne kendi müşahede ve düşüncelerini de katarak, pek çok meselede Müslüman toplumları aydınlatan bir iklim ve fazilet meş'alesi olmuştur. ⁷⁷⁷

Hz. Âişe, rivâyetlere ve fetvâlara yönelik düzeltmeler yaparken Kur'an ve Sünnetin yanında hadis, akıl, kanaat, tarih ve Arap dili gibi kriterlerden birine veya aynı anda bir kaçına arz etmiş ve tespit ettiği yanlışlıkları ve eksiklikleri düzeltme yoluna gitmiştir. ⁷⁷⁸

Tüm bunlar göstermektedir ki eleştirel zihniyet daha sahâbe döneminde gâyet canlı ve dinamik olarak başlamış ve özellikle Hz. Âişe ile bunun temelleri atılmıştır. Hz. Âişe'nin rivâyetlere yönelttiği eleştirilerinin bir kısmında Hz. Peygamberin söz ve fiiline bizzat şahit olmadığı halde onu yakından tanıyan birisi olarak “Hz. Peygamber böyle dememiştir. Dese dese şöyle demiştir.” tarzındaki düzeltmeleri çok

---

⁷⁷³ Zerkeşî, s. 149-150.

⁷⁷⁴ Zerkeşî, s. 84; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI. 415; Müslim, *Talak*, 52-54 Buhârî, *Talak*, 41-42; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 48-49

⁷⁷⁵ Aldullatîf, *Abdulvehhâb*, s. 108.

⁷⁷⁶ Savaş, s. 44.

⁷⁷⁷ Hatiboğlu, s. 72

⁷⁷⁸ Erul, *agm.*, s. 129.

önemlidir. Bu kriterler günümüz metin tenkidi çalışmalarında da vazgeçilmez ölçüler oluşturmuş bu konuda yeni çığırklar açmıştır.⁷⁷⁹

Hz. Âişe, Peygamberimizden sonra kırk küsur yıl gibi uzun bir süre daha ilmî faaliyetlerine devam etmiş ve ümmetin problemlerine çözüm olmaya gayret etmiştir.

---

⁷⁷⁹ Zerkeşî, s. 205.

B. HZ. ÂİŞE RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ

1. KUR'AN-IN ANLAŞILMASI VE YORUMLANMASINDA HZ. ÂİŞE'DEN GELEN TEFSİR RİVÂYETLERİNİN KATKISI

Hz. Âişe'den gelen iki bin iki yüz on (veya iki bin dört yüz civarı) rivâyet arasında tefsirle ilişkili olanların önemli bir yer tuttuğunu buraya kadar ki araştırmalarımızda tespit ve ifade etmiş bulunuyoruz. Konumuz itibariyle bu rivâyetlerin Kur'an'ı anlama ve yorumlama açısından ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ifade etmek istiyoruz. Bunun için de Hz. Âişe'den gelen tefsir rivâyetlerini iki başlık altında açıklamak ve değerlendirmek istiyoruz: 1.Rivâyet bilgisi bakımından 2.Anlama ve yorumlama yöntemi bakımından.

a. Rivâyet Bilgisi Bakımından

Öncelikle şunu bir kez daha ifade etmek gerekir ki Kur'an'ın nüzûlüne şahit olan insanların bizlere sundukları bilgi vazgeçilmezdir ve önemi tartışılmazdır.

Bunlar arasında bizatihi vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamberle aynı ortamı paylaşan, hayâtının her alanında onun yakınında olan Hz. Âişe'nin yeri ve önemi oldukça mühimdir.

Mücadele, savaş ve zorluklarla geçen Medine ortamında Hz. Peygamber'in bu kadar bilgiyi eşiyile paylaşmış olması bir tesadüf değildir.Aynı zamanda Hz. Âişe'nin de bir talebe olarak bu kadar istekli ve gayretli olması nübüvvet sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Hz. Âişe'nin bıraktığı malzemeyi tefsir bakımından incelediğimizde bize pek çok rivâyet ve bilgi sunduğunu görmekteyiz. Daha sonraları Kur'an ilimleri çerçevesinde değerlendirilen, vahyin geliş şekilleri, mahiyeti, nüzûl sebepleri, nâsîh ve mensûh, İslam'dan önceki bir uygulamanın nasıl değiştiğiyle ve faziletlerle ilgili konularda oldukça zengin bir rivâyet malzemesi bıraktığını müşahede etmekteyiz. Araştırmamız esnasında başlıklar halinde incelemeye çalıştığımız bu hususlarda Hz. Âişe'nin rivâyet bilgisi bakımından katkısı oldukça fazladır.

Hz. Âişe'nin özelliklerinden en önemlisi interaktif bir bilgi sunmasıdır. Hz. Âişe hiçbir zaman ve hiçbir konuda pasif bir dinleyici, pasif bir talebe ve eğitici olarak kalmamıştır. Karşısındaki her kim olursa olsun Hz. Âişe onunla interaktif bir iletişim içerisinde olmuştur, Hz. Peygamberle yaptığı mütalalar, bıkıp usanmadan Hz. Peygambere sorduğu sorular, mutmain oluncaya kadar ısrarla cevap aramalar

bunun en güzel örneğidir. Hz. Âişe nasları anlama naslar arasındaki anlam bütünlüğünü kavrama esnasında çelişkili gibi gözüken durumlarda bizzat Hz. Peygamber'e sormuş, sorgulamış, onunla mütalâa ederek çözüm yoluna gitmiştir.

Hatta bazı konularda Rasulullah'a ilk defa soru soran kimse olduğunu yine kendisi ifade etmiştir. Bu sorgulamalar ve mütalâalar sonucunda diğer Sahâbenin vakıf olmadığı bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Hz. Peygamber'in aile hayâtı, vahyin nüzûlu esnasındaki ahvâli, ibadet hayâtının özellikle gece ibadeti bölümü Hz. Âişe'den gelen pek çok haberle aydınlanmıştır. Bu hususlarda Hz. Peygamber'in diğer aile fertlerinin ve yakınındaki insanların da katkısı takdir edilmekle birlikte Hz. Âişe'nin gözlem, gözlemlerini değerlendirme, Kur'an ışığında yorumlama ve aktarma bakımından apayrı bir konumu olmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse Hz. Âişe'den gelen merfû tefsir rivâyetleri hem Müslümanlar için hem de araştırmacılar için çok önemli bir malzemedir.⁷⁸⁰ Hz. Âişe'den gelen rivâyetlerin bilgisel olarak bir diğer önemi de zaman zaman Hz. Âişe'nin vahyin doğrudan muhatabı olması, bir diğer ifadeyle nüzûlune sebep (veya vesile) olmasıdır. Kimi zaman büyük bir övünç kaynağı, bazen bir uyarı, kimi zaman da hikmet-i teşriyyenin anlaşılmasına vesile olan bu durum ve ilgili haberler vahiy sürecinin önemli kilometre taşları gibidir.⁷⁸¹

Rivâyet bilgisi bakımından önemli bir diğer husus da sahâbeyle yaptığı istişâreler ve ilmî tartışmalardır. Hz. Âişe'nin istidrakleri olarak literatüre geçen ve birçok çalışmaya konu olan bu eleştiri ve tartışmalar İslam dünyasında istidrak fikrinin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Hz. Âişe kendisine sorulmasa dahi yapılan yanlışlıklara müdahale ederek pek çok hususun yanlış anlaşılıp, yanlış aktarılmasını önlemiştir.⁷⁸²

Hz. Âişe İslam ülkelerine yayılan ve ilmin kaynağı olan Sahâbe âlimlerinin en önde gelenlerinden biri olarak rey ekolünün asıllarından kabul edilmiştir. Bununla beraber Medine ekolü olarak bilinen hadis ekolü üzerinde de kuvvetli tesirleri vardır.

Hz. Âişe sadece güvenilir bulunduğu rivâyetleri kabul etmekle kalmamış, kendi bildiğini fırsat buldukça asıl rivâyet edenlerinki ile karşılaştırma yoluna gitmiştir. Bu sebeple Hz. Âişe sîka bir râvîdir.

⁷⁸⁰ Bu konuyu müstakil bir başlık olarak değerlendirdiğimiz için burada yeniden örneklendirme yoluna gitmedik. Bkz. "Hz. Âişe'den Gelen Tefsir Rivayetleri" bölümü.

⁷⁸¹ Bkz. "Hz. Âişe'nin Nüzûlune Sebep Olduğu Ayetlerle İlgili Rivayetler" bölümü.

⁷⁸² Savaş, agm, s. 76.

Hız. ÂiŖe'nin sika bir râvî olduğunun delilleri pek çok kaynakta yer almaktadır. Bunları toparlayacak olursak Ŗu hususlar özellikle vurgulanmaktadır:

- BaŖkalarının Peygamber'den ŖiŖtip gördükleri Ŗeyi aynen baŖkalarına anlattıkları halde, Hız. ÂiŖe gördüğü veya ŖiŖittiĐi her meseleyi iyice anlayıncaya kadar Hız. Peygamber'e sorar ve öğrenmeye alıŖırdı.

- BaŖkalarından ŖiŖittiĐi rivâyetler hakkında ihtiyatlı davranır, senedini araŖtırır, metni inceler sonra rivâyet ederdi.

- Bir rivâyeti araŖtırmak isteyen olursa onu asıl râvîye gönderirdi.

- aĐdaŖlarının rivâyetlerine dikkat eder, yanlıŖ anlaŖılan her Ŗeyi dzeltirdi.

- Rivâyetlerin Kur'an'a muhalif olmamasına çok dikkat eder, hemen itirazını yapar ve bunu âyetlerle temellendirirdi.

Rivâyet bilgisi bakımından önemli bir husus da Hız. ÂiŖe'nin Medine ile sınırlı bir bilgi dünyasının olmamasıdır. Hız. ÂiŖe yalnızca Ŗifâhî sorularla değil, aynı zamanda muhtelif Ŗehir ve bölgelerde yaŖayan Müslümanların mektupla sordukları sorulara da cevaplar vermiŖtir. Böylece mektupla öğretimin ilk temsilcilerinden kabul edilmiŖtir. Kadınların eğitim ve öğretimleri ile çok yakından ilgilenmiŖ, çevresinde ondan ders alan ve hadis nakleden bir çok hanım yer almıŖtır.

Böylece hem kendisi hem de yetiŖtirdiĐi öğrencileri ile İslam dünyasında kadınların ilimle meŖgul olmaları gerektiğini tereddüte mahal bırakmadan gstermiŖtir.⁷⁸³

Hız. ÂiŖe'nin fetvâları da rivâyet bilgisi içerisinde çok önemli bir alanı teŖkil eder. Fukaha için büyük bir hazine olan bu fetvâlar Medine fikhının temelini oluŖturacak kadar etkili olmuŖtur. Bu grŖlerin çoğu İmam Malik'in "Muvatta" adlı eserinde yer almaktadır.⁷⁸⁴

Hız. Ömer devrinde Hız. ÂiŖe'den baŖkasına fetvâ izni verilmemesi, Hız. Ömer'in Hız. ÂiŖe'nin ilmine duyduğu saygıyı göstermektedir. Dönemin halifesi Muaviye dahi bir problemle karŖılaŖtıĐında Medine'ye elçiler göndererek Hız. ÂiŖe'nin grŖ ve fikirlerine müracaat etmiŖtir.⁷⁸⁵

b. Anlama ve Yorumlama Yöntemi Bakımından

Bir anlama faaliyetinin beŖ aŖamada gerekleŖtiĐi syleNebîdir. Bunlar;

⁷⁸³ Fayda, "Hız. ÂiŖe", s. 204.

⁷⁸⁴ Nedvî, s. 217.

⁷⁸⁵ Nedvî, Hız. ÂiŖe, s. 217.

- 1- Anlatan
- 2- Anlatılan (ifade-amaç)
- 3- Bağlam (tabii ve sosyal)
- 4- Anlaşılan
- 5- Anlayan⁷⁸⁶

Bu aşamaları tefsir ilmi çerçevesinde düşündüğümüzde anlatan, Allah, anlayan, insan; anlatılan, ilahî mesaj yani Kur'an'dır;⁷⁸⁷ anlama ise herhangi bir söz bir yazı bir kitap veya bir mesajla yüz yüze gelen insanın şuurunda oluşan sonuç olarak kabul edilir.

Anlamanın gerçekleşebilmesi için sözün söylendiği yer, zaman, muhatapların zihnî, ahlâkî, dinî, siyasî, kültürel ve psikolojik durumlarının bilinmesi gerekir.

Allah, toplumun ihtiyaçlara, hâdiselere ve gelişmelere göre muayyen maksatları gerçekleştirmek için de âyetlerini indirmiştir.⁷⁸⁸

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında Hz. Âişe'den gelen rivâyetlerin anlama ve yorumlama yöntemi bakımından Müslümanlar ve özellikle bu alanda çalışma yapan araştırmacılar için önemli bakış açıları oluşturduğu bir gerçektir.

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, Hz. Âişe veya herhangi bir Sahâbe, hatta Tâbiûndan bize intikal eden bilgilerden hareketle, sonradan ortaya çıkmış bir usûlü veya modern zamanlarda tartışılan herhangi bir yöntem veya metodu bu şahsiyetlere izafe etmek yaygın ve genel bir hatadır. Ancak onlardan bize intikal eden bilgilerden, rivâyet malzemelerinden hareketle söz konusu usûl ve anlama yöntemlerine sahih malzemeler ve bilgiler sundukları söyleNebîdir.

Şimdi bu tespitler bağlamında Hz. Âişe'nin Kur'an'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında nasıl bir metot ve ne tür ilkeler takip ettiğini görmeye çalışalım:

1. Hz. Âişe'nin gerek Kur'an'ı gerekse hadisleri anlama ve yorumlama da eleştirel bir yöntem kullandığı görülmektedir.

İslam geleneğinde özellikle dinî metinlerin anlaşılması söz konusu olduğunda anlatılana kuşkusuz iman edilmiş, anlaşılandan da hep kuşku duyulmuştur. Bir yanlışlık görüldüğünde bu hiçbir zaman anlatımda ve nakledilen yazılı metinlerde

---

⁷⁸⁶ Görmez, *Metedoloji Sorunu*, s. 200.

⁷⁸⁷ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 123.

⁷⁸⁸ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 123-126.

değil, anlayanın zihninde ve birikiminde aranmıştır.⁷⁸⁹ Sahâbenin genelinde bu teslimiyetçi bakış açısı var olduğu halde, Hz. Âişe'nin yapısı ve Peygamber'e yakınlığının verdiği avantajla eleştirel bir bakış açısına sahip olduğu gözlenmektedir. Mehmed Said Hatiboğlu'nun da ifade ettiği gibi "Hz. Âişe'nin eleştirel bakış açısının hareket noktası Kitap ve sünnettir. Bu iki kaynaktan aldığı İslâmî kültürüne, kendi müşahede ve düşüncelerini de katarak pek çok meselede İslam cemiyetini aydınlatan bir ilim ve fazilet meşalesi olmuştur."⁷⁹⁰

2. Hz. Âişe'yi, rivâyet malzemesini Kur'an âyetleri doğrultusunda yorumlamanın ilk temsilcisi olarak görüyoruz. Duyduğu ve kendisine ulaşan pek çok rivâyete âyetlere dayanarak eleştiri getirdiğine şahit oluyoruz.

Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği birçok hadiste Kur'an'dan bir âyeti şahit getirmesinin misalleri çok fazladır. Hz. Âişe o sözüyle, okuduğu âyetin tefsirini anlatmak istiyor olabilir ya da kendisini töhmetten kurtarıp Kur'an'la desteklemek istemiş olabilir veya muhatabında bir tereddüt eseri oluşmaması, oluşmuşsa da bunu izale etmek için bu yolu seçmiş olabilir.

Hz. Âişe sık sık başvurduğu bu yöntem sayesinde birçok rivâyetteki râvî yanlışlarını tespit etmiş, bu rivâyetleri âyetlerle karşılaştırmak sûretiyle eksiklikleri düzeltme yoluna gitmiştir⁷⁹¹

Hz. Âişe'nin diğer sahâbî ve tâbiûndan işittiği birtakım rivâyetleri Kur'an ışığında eleştirmesine dair misallerden pek çoğu Zerkeşî'nin *el-İcâbe* adlı eserinde bir araya getirilmiştir.⁷⁹²

Daha önceki bölümlerde zikrettiğimiz ru'yetullah ile ilgili rivâyetleri, Hz. Peygamber'in gayb bilgisi ile ilgili haberleri başta olmak üzere Kur'an âyetleri doğrultusunda değerlendirdiğini görüyoruz.⁷⁹³

3. Hz. Âişe'den gelen rivâyetleri göz önünde bulundurduğumuzda onun bilgiyi, Kur'an'dan aldığı temel ilke ve prensipler doğrultusunda değerlendirdiğine şahit oluyoruz.

⁷⁸⁹ Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 37

⁷⁹⁰ Hatiboğlu, s. 72

⁷⁹¹ Keleş, Ahmet *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 29-30.

⁷⁹² Bkz. Zerkeşî, age.

⁷⁹³ Bu konuda daha geniş bilgi "Hz. Âişe'nin İstidrakleri" bölümünde yer almaktadır.

Hiz. ÂiŒe, “Ailesinin ağlamasıyla ölinün azap çekeceği” rivâyeti ile “*Veled-i zina üç kiŒinin en Œerlisidir.*” rivâyeti kendisine ulaŒtıđında “*Kimse kimsenin günahını çekmez.*”⁷⁹⁴ âyetini okuyarak suçun Œahsîliđi ilkesi doğrultusunda hareket etmiŒtir.

Yine Ebû Hureyre’nin “*Uğursuzluk üç Œeydedir...*” rivâyetine “*Yeryüzünde vukû bulan ve sizin baŒınıza gelen herhangi bir musubet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmıŒ olmasın.*”⁷⁹⁵ âyetinden yola çıkarak bu rivâyeti “*İslam’da uğursuzluk yoktur*” ilkesinden hareketle deđerlendirmiŒtir. Bu olay, aynı zamanda Hiz. ÂiŒe’nin Câhiliye dönemine has uygulama ve özelliklerin İslam’a karıŒtırılmaması hususunda sergilediği titizlik ve hassasiyeti çok güzel ifade etmektedir.

4. Anlama ve yorumlamada akıl-nakil (veya akıl-vahiy) dengesine çok önem verdiğine Œahit oluyoruz. Hiz. ÂiŒe, çoğu zaman akli öne çıkararak bilginin makuliyetini tartıŒıyor, aynı zamanda rivâyet ve dirâyet dengesini çok iyi koruyor. İŒittiđi haberleri, verdiği fetvâları akıl ölçüsüne vurduğuna Œahit oluyoruz. Bazen Hiz. ÂiŒe ve Hiz. İbn Abbâs’ın makul olmayan haberler karŒısında istihzai ve iğneleyici bir usul dahi kullandıklarını görüyoruz.⁷⁹⁶ Ömer Rıza Doğrul “Hikmet ve Kelam erbabı iki kısıma ayrılır: Biri Œer’i ahkâm’ın cüz’i maslahatlarını kendi akıl ve idrakine göre tetkik eder. Diğeri cüz’i maslahatlarla alakadar olmaz. Hiz. ÂiŒe birinci mesleğe mensuptur.” demektedir.⁷⁹⁷ Bunlardan anlaŒılmaktadır ki Hiz. ÂiŒe ve onun izinden gidenler problemlerin çözümlünde İslamın külli kaidelerine, asıllarına çok önem vermiŒlerdir. Hiz. Peygamber’in aŒhabından itibaren ise lafız-mana ve Œekil-ruh bütünlüğu ile rivâyet-dirâyet dengesini kurmak zor olmuŒtur. Hiz. ÂiŒe ile Ebû Hûreyre, Hiz. Ömer ile oğlu Abdullâh, İbn Abbâs ile Abdullâh b. Âmr b. As gibi birçok sahabî arasındaki ihtilaf da bu zorluktan neŒ’et etmiŒtir. Dirâyetsiz bir rivâyet, harfi ve lafzî bir mânâ ve yorum çoğu zaman problemlili ve tehlikeli olmuŒtur.⁷⁹⁸

5. Hiz. ÂiŒe’nin çoğu zaman rey ve ictihada baŒvurmaktan çekinmediğini görmekteyiz.

⁷⁹⁴ 53.Necm 38; 6. En’âm, 164; 17. İsrâ, 15.

⁷⁹⁵ 57. Hadîd, 22.

⁷⁹⁶ Erul, “Hadiste EleŒtirel YaklaŒımın Öncüsü Olarak Hiz. ÂiŒe”, s. 124-125

⁷⁹⁷ Doğrul, *Asr-ı saadet*, s. 119.

⁷⁹⁸ Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 3.

Hız. ÂiŖe, dönemin fakihlerinden farklı ictihad ve yorumlarda bulunduğu gibi bazı konularda da münferit kalmıŖtır.

GrŖlerini teyit amacıyla genellikle sözlerinin akabinde âyetleri zikretme yolunu izlemiŖ, Kur'an ve sünnette hüküm bulamadığı durumlarda insanların yararına olan ve onlara kolaylık sağlayan çözümleri tercih eden bir metot takip etmiŖtir.⁷⁹⁹

Hız. ÂiŖe bazen Kur'an-ı Kerim'in umûmî bir hükümünü hâdise dayanarak husûsî kabul etmiŖtir.

Kur'an-ı Kerim âyetlerine dayanarak Peygamber'den sonra ondan miras almak isteyen diğer eŖlerine “*Biz Peygamberler miras burakmayız...*” hadisini hatırlatarak Kur'an hükümünü husûsî kabul etmiŖtir.

6. Bazen de Hız. ÂiŖe'nin Ŗeri nasların mefhûm-ı muhaliflerini (zıt anlamlarını) aldığı görülür. Ona göre seferi olarak namazı kısaltmak korku ve güvensizlik hallerindedir. Rasulullah da öyle zamanlarda iki rekat kılmıŖtır. Aksi taktirde namazları tam kılmak gerekir.⁸⁰⁰

7. Hız. ÂiŖe'nin ictihadının önemli bir yönü de eleŖtiri getirdiği birçok hususta iddialarını Hız. Peygamber'e izafe etmekten ekinmemesidir. “Eğer bu sözü Peygamber sylemiŖse ancak Ŗyle demiŖ olabilir.” tarzında pek çok ifadesine rastlamak mümkündür. Bunda elbette Hız. Peygamber'in kabul ettiği ilke ve prensiplere vakıf olmanın avantajını kullanmasının rolü oldukça fazladır.

Yine Hız. ÂiŖe'nin Kur'an'a vukfiyetinin yanı sıra fakih oluŖu kendisine Hız. Peygamber'in Sünnetini ve Kur'an âyetlerini daha doğru kavrama imkânı vermiŖtir.

8. Tedrciliği dikkate alması

Hız. ÂiŖe naslardaki hükümlerin tedriciliğini göz önünde bulundurup fetvâ ve grŖlerini bu prensibi dikkate alarak belirlemeye dikkat etmiŖtir.⁸⁰¹ Hız. ÂiŖe'ye göre, eğer Allah Teâlâ ilk olarak içki ve zina gibi kötü adetlerin bırakılmasını emreden âyetleri ilk önce gönderseydi, hayatı bunlarla gemiŖ olup da henüz yeni Müslüman olan bu insanlar bunlara uymakta zorlanabilirdi. Böylece kimse bu yasaklara kulak asmaz ve bu hükümler de boŖa giderdi. Bu sebeple İslam, nce

⁷⁹⁹ Aynacı, s. 72.

⁸⁰⁰ Medkûr, c. 16, sayı. 2, s. 83.

⁸⁰¹ Aynacı, s. 66.

zemini hazırlamış, temelleri atmış daha sonra bu temel üzerine hükümleri bina etmiştir.⁸⁰²

9. Hz. Âişe rivâyetleri tashîh ederken veya naasları yorumlarken dil ve mantık kuralları doğrultusunda hareket etmeye çalışmıştır. “Safâ ve Merve arasını sa’y etme” meselesindeki tutumu bunu açıkça göstermektedir.

Yine diyebiliriz ki Hz. Âişe âyetleri yorumlarken iki önemli yol takip etmiştir. Biri; Kur’an’da yer alan bazı ifadelerin mecâzî olarak kullanıldığına hükmetmesi. Diğeri ise; herhangi bir yoruma gitmeden zahire uymayı tercih etmesidir. Ru’yetullah ile ilgili değerlendirmeleri ve isrâ-mîrâc olayına bakış tarzı bu hususa örnek teşkil etmektedir.⁸⁰³

Ayrıca iyi bir eğitimci ve öğretmen olan Hz. Âişe çocukların eğitim ve öğretiminde şiirin önemine dikkat çekmiştir. Onlara şiir öğretmenin konuşmalarına güzellik katacağını ifade ederek dilin önemine vurgu yapmıştır. Kendisi de şair Lebid’e ait bin beyiti ezbere bilmekte ve zaman zaman bu kabiliyetini okuduğu beyitlerle dile getirmektedir.⁸⁰⁴

10. Kolaylık prensibini dikkate alması

Hz. Âişe, kendisine yöneltilen sorulara bu prensibi dikkate alarak cevap verir, Allah ve Rasulünün muradının da bu olduğunu ifade ederdi. Mesela Sa’d b. Hişâm Hz. Âişe’ye Hz. Peygamber’in gece namazı hakkında soru yönelttiğinde, Hz. Âişe, “*Müzzemmil sûresini okudun mu?*” sorusuna “*Evet, okudum.*”cevabını alınca “*Allah sûrenin başında gece namazını farz kıldı. Hz. Peygamber ve ashabı ayakları şişinceye kadar bu namaza devam ettiler. Allah daha sonra kolaylık olsun diye sûrenin sonunda bu namazı nafileye dönüştürdü.*” diyerek Allah Teâlâ’nın da kulları için kolaylık prensibini gözettiğine dikkat çekmişti.⁸⁰⁵

Yine kendisine Hz. Peygamber’in visâl orucunu soranlara verdiği cevap da bu konuya îzâh getirmektedir.

Kısaca Hz. Âişe, bütün bir ömrünü, öğrenen ve öğreten bir âlime olarak geçirmiş bir şahsiyettir. Bu süreç içerisinde eleştirel bir yaklaşım, rivâyetleri âyetler

⁸⁰² Doğrul, “Âişe”, s. 203

⁸⁰³ Bu hususlar çalışmamızın “Hz. Âişe’nin Görüş ve Fetvalarına Mesned Teşkil Eden Ayetlerle İlgili Rivayetler” bölümünde genişçe yer almaktadır.

⁸⁰⁴ Fayda, “Âişe”, *DİA*, II. 203; İsfehânî, s. 216

⁸⁰⁵ Aynacı, s. 64.

doğrultusunda yorumlama, bilgileri Kur'an temelli ilke ve prensipler doğrultusunda değerlendirme, rivâyet ve dirâyet dengesi, bir başka ifadeyle akıl-nakil dengesini çok iyi koruma, cesurca ictihadda bulunma dil ve mantığı dikkate alma ve tüm bunların yanında bıkmadan ve usanmadan bilemediklerini, anlayamadıklarını, eksik ve yanlışlarını Hz. Peygamber'e sorma onun anlama ve yorumlama çabalarını ve bu konudaki yöntemini ifade etmektedir. Tüm temel İslâmî alanlarda onun görüş ve fetvâlarına ulaşmak oldukça kolaydır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tefsir ilmi bakımından tefsir literatürünü ve Kur'an metnine yaklaşımları ortaya koyan tarihî arka plân çok önemlidir. Kur'an vahyine tanıklık edenlerin, yani onun doğrudan muhataplarının ve onları takip edenlerin Kur'an anlayışları hem tefsir ilmi ile meşgul olanlar, hem de Kur'an'ı anlamaya çalışan herkes için oldukça önem arz etmektedir.

İşte bu noktada önümüze çıkan şahsiyetlerin başında Mü'minlerin annesi Hz. Âişe gelmektedir. O, vahyin yirmi üç yıllık nüzûl sürecinin büyük bir kısmını Hz. Peygamberle birlikte yaşamış, pek çok âyetin nüzûlüne şahit olmuş, bir kısmının da inmesine sebep olmuş genç bir hanımefendidir. Bu sebeplerle onun tefsire dair rivâyetlerinin tahlili, Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak isteyen herkes için oldukça önemli kabul edilmiş ve günümüzde de bu şekilde kabul edilmektedir. Özellikle bazı âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında Hz. Peygamber ve Sahâbe ile yaptığı mütalâalar, tefsir tarihinde ufuk açıcı olmuştur.

Hz. Âişe, fıkhi, dirâyeti, basireti, Kur'an'a vukûfiyeti ve Resûlullah'la birlikteliği sayesinde ibadet, ahlâk, ahiret, savaş hukuku ve muamelat mevzularında Kur'an'dan birçok âyeti tefsir ve te'vil etmiştir. Kaynaklarda geçtiği üzere kendisinden nakledilen iki bin iki yüz on veya iki bin dört yüz rivâyetin neredeyse yarıya yakınının tefsirle alakalı olması, Hz. Âişe'nin tefsirdeki yerini ve ehemmiyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Hz. Âişe, birçok âyeti bizzat tefsir etmiş ve yorumlamıştır. Aynı zamanda Allah Resûlünden çok sayıda tefsir rivâyeti nakletmiştir. Gerek bizatihi tefsir ettiği, gerekse Allah Resûlünden naklettiği rivâyetler arasında bir konu bütünlüğü, sistematik bir tefsir etme yöntemi veya sadece belli konularla sınırlama şeklinde bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Muhatabın ihtiyacına ve sorusuna göre, Sahâbenin kavrayamadığı veya yanlış yorumladığı bir âyet, bir cümle, hatta bazen tek bir kelime Hz. Âişe tarafından tefsir ve te'vil edilmiştir.

Hz. Âişe kaynaklı merfû rivâyetlerle diğer Sahâbe kaynaklı rivâyetler arasında içerik ve mahiyet bakımından pek bir fark görülmemektedir. Hatta Hz. Âişe'nin Hz. Peygamberin, "Bunu senden önce hiç kimse sormamıştı" ifadesinde olduğu gibi çok farklı sorular sorduğu ve Kur'an âyetlerine çok daha geniş bir pencereden baktığı müşahade edilmektedir. O, sadece hanımların özel durumları, aile

hayâtı ve aile hukuku ile ilgili âyetlerin yorumunu değil, tüm dünya ahvâli ve en çok da ahiret ahvâli ile ilgili yorumları Hz. Peygamberden bize nakletmiştir.

Hiz. Âişe, Hz. Peygamber'le olan birlikteliği süresince birçok âyetin nüzûlüne şahit olmuştur. Hz. Peygamber'in de ifadesiyle vahiy, Hz. Peygambere "en fazla Hz. Âişe ile beraberken" nâzil olmuştur. Bu esnada Hz. Peygamber'in yaşadığı fiziksel ve ruhsal değişiklikleri çoğu kez Hz. Âişe bizzat gözlemlemiştir.

Hiz. Âişe, baba evindeyken Hz. Ebû Bekir'in yanında Kur'an talimine başlamış, Hz. Peygamber'le evlenince de onun evinde nâzil olan Kur'an ile daha yakından alakadar olmuştur. Kur'an âyetlerinin her birinin kırâat tarzına, her âyetin manevî işaretlerine, nüzûl sebeplerine tamamıyla âşinâ olmuştur. Birçok vesile ile de bunları Sahâbeye ve diğer Müslümanlara aktarmıştır.

Hiz. Âişe'nin rivâyetlerinde yer alan bir diğer konu nâsih-mensûh kavramlarıdır. Hiz. Âişe, neshi kabul edip önemseyenler arasında ilk akla gelen isimlerdendir. Ulûmu'l-Kur'an'la ilgili birçok rivâyette bulunan Hiz. Âişe, Kur'an'dan bazı hükümlerin nesh edildiğini hatta metinden sonradan çıkarılan ibareler dahi olduğunu ifade etmektedir.

Hiz. Âişe, gerek Arap tarihi ile ilgili geniş malumatlara sahip Hz. Ebû Bekir vesilesiyle, gerek ilahî vahyin ilk muhatabının yanında zihninin en parlak ve duru evrelerini geçirmiş olması sebebiyle önceki uygulamalar ve bunların Kur'an'la nasıl değiştiği konusunda da Müslümanlara sağlıklı bilgiler veren bir merci olmuştur.

Hiz. Âişe'den gelen tefsir rivâyetlerinin önemli bir bölümünü de fezâile dair haberler teşkil etmektedir. Hiz. Peygamber'in hasâisini anlatan ilimler arasında da Hiz. Âişe'nin yeri çok özeldir. Pek çok ayrıcalıkların sağladığı avantajlarla Hiz. Peygamberin her halini gözlemlemiş, anlayamadıklarını sorgulamış ve bunları diğer insanlarla paylaşmıştır. Hiz. Âişe, fikhî, basireti ve Resûlullah'la birlikteliği sayesinde Hz. Peygamber'in birçok hususta yeryüzünü değiştirip yepyeni bir medeniyet tesis eden "Canlı Bir Kur'an" olduğunu anladığı için kendisinde sorulduğunda gâyet açık ve net bir şekilde "Onun ahlâkı Kur'an'dı." demiştir.

Hiz. Âişe'nin Kur'an temelli fetvâları da ondan gelen tefsir rivâyetleri bağlamında değerlendirilmiştir. Hiz. Âişe'nin bilhassa hanımlar aleyhine yorumlanan âyet ve hadislerin doğru anlaşılması hususundaki görüş ve fetvâlarının önemi ve katkısı çok büyüktür. Bu konulardaki yanlışlıklar düzeltilmemiş olsaydı bunlara

yenilerinin eklenmesi de kaçınılmaz olacaktı. Hz. Âişe, Hz. Peygamberin rahle-i tedrisinde yetişmenin, kıvrak bir aklın ve keskin bir muhakeme gücünün getirdiği artı değerlerle devrinin fetvâ mercileri arasında hak ettiği yeri almıştır.

Kur'an'ın nüzûl ortamının havasını teneffüs eden Hz. Âişe, pek çok âyetin nüzûlüne şahit ve nüzûl sebeplerine muttali olmuştur. Bununla da kalmayarak Allah Resûlünün en yakınlarından olma, Müslüman hanımlar içerisinde özel bir mevkîde bulunma ve daha da önemlisi âyetlere muhatap olanlar arasında yer alması sebebiyle zaman zaman âyetlerin nüzûlüne sebep de olmuştur. Kimi zaman kendisi için büyük bir övünç kaynağı, kimi zaman bir uyarı ve ikaz, kimi zaman hikmet-i teşriyyeye vesile olan bu âyetler, kıyamete kadar Kur'an'da tilâvet edilmeye devam edecektir.

Hz. Âişe, pek çok meselede hiç kimsenin aklına gelmeyen sorular yönelterek Hz. Peygamber'le mütalâalar yapmıştır. Anlayamadığı ve sebep-i hikmetini kavrayamadığı, Kur'an'la ve tefsirle ilgili hususları bıkip usanmadan Hz. Peygamber'e sormuş, tatmin edici cevaplar alıncaya kadar da sormaktan vazgeçmemiştir. Hz. Peygamber de onun sorularını çok önemsemiş, büyük bir sabırla açıklamaya çalışmıştır.

Hz. Âişe'nin İslâmî ilimlere yaptığı hizmetlerin belki de en büyüğü, onun pek çok rivâyete yaptığı tenkitleridir. Kendisine ulaşan rivâyetleri, râvisi her kim olursa olsun değerlendirmeye tabi tutmuş, yanlış ve eksik bulduklarını düzeltme yoluna gitmiştir. Zaman zaman Kur'an'a ve Rasûlullah'ın hayâtına ters düştüğüne inandığı rivâyetleri reddetme cesaretini de göstermiştir. Böylece ilmî tenkit zihniyetinin temsilcisi olmuş ve bu alanda çalışan araştırmacılara metin tenkidinin birçok güzel misalini vermiştir.

Hz. Âişe, bazen Kur'an'ın umûmî bir hükmünü hâdise dayanarak husûsî kabul etmiştir. Bazen de şer'î nassların mefhum-i muhâliflerini almıştır. Hz. Âişe'nin Kur'an temelli bu eleştiri ve tashihleri ile bir takım rivâyetlerin asılsız olduğu ortaya çıkarılmıştır. Hz. Âişe, pek çok meselede Sahâbeden farklı düşünmüş ve bu sebeple kimi zaman münferit kalmıştır. Bu haklı tenkitleri Kur'an ve sünnetin yanlış anlaşılmasını önlemek adına yapmıştır.

Hz. Âişe, rivâyet ve fetvâlara yönelik düzeltmeler yaparken, onları Kur'an ve sünnetin yanında hadis, akıl, kanaat, tarih ve Arap dili gibi kriterlerden birine veya aynı anda birkaçına arz etmiş ve tespit ettiği yanlışlıkları ve eksiklikleri düzeltme

yoluna gitmiştir. Hz. Âişe'nin tefsir rivâyetleri arasında bu konu oldukça geniş yer almaktadır.

Tefsir ilminin ilk başta rivâyet tefsiri olarak ortaya çıktığı bir gerçektir. Rivâyet tefsirinin malzemesi ise Kur'an'la ve âyetlerle ilişkilendirilen hadis rivâyetleridir. Tefsir kaynaklarına bakıldığında bir takım farklı değerlendirmeler görülmektedir.

Müfessirler, bazen rivâyetlerin arasını uzlaştıramamışlar ve nüzûlün taaddüt ettiği tezini öne sürmüşlerdir. Böylece nüzûl birçok farklı âyetin sebebi olarak kullanılmıştır.

Tefsir kaynaklarının birinde bir âyetin yorumunda kullanılan bir rivâyete, diğer bir kaynakta farklı bir âyetin tefsirinde yer verilmiştir.

Müfessirler, gerek Hz. Peygamber ve gerekse ashabın az sayıdaki âyeti tefsir ettiğini araştırmaları sayesinde gördükleri halde, tefsir gayesi gözetmeyen açıklamalarını da bir şekilde âyetlerle irtibatlandırarak eserlerine almışlardır. Belki de böylece tefsire daha fazla itibar kazandırmayı hedeflemişlerdir.

Ulaşabildiğimiz tefsir kaynaklarında görülen bir diğer husus da ilk dönem kaynaklarında yer almayan birçok rivâyetin daha sonraki dönemlere ait kaynaklarda yer almış olmasıdır. Bu durum net bir şekilde Taberî'nin tefsiri ile Suyûtî'nin tefsirindeki rivâyetler karşılaştırıldığında görülmektedir.

Bir başka husus da farklı kaynaklarda yer alan rivâyetlerin bir kaynakta daha uzun olarak nakledilmesidir. Tefsir rivâyetleri olarak değerlendirilen haberlerin çokluğu, müfessirlerin bu rivâyetleri tasnif etmeden ve çoğu zaman senetlerini zikretmeden nakletmeleri bir takım farklı algılayış ve çıkarımlara sebep olmuştur. Bu hususlar eleştirilebileceği gibi, Kur'an'ın anlaşılması çabalarında yorum ve görüş açılarının çokluğu olarak olumlu bir katkı şeklinde de değerlendirilmesi mümkündür. Tek bir bakış açısından hareket edilmiş olsaydı Kur'an ilimleri ve Kur'an tefsiri alanında araştırmalar bu kadar ilerleyemezdi.⁸⁰⁶

Araştırmamız esnasında Suyûtî'nin diğer tefsirlere göre daha fazla Hz. Âişe kaynaklı rivâyete yer verdiğini müşahede etmiş bulunmaktayız. Suyûtî ile diğer kaynaklardan Taberî ve İbn Kesîr'i karşılaştırdığımızda hata payını göz önünde bulundurmak koşulu ile şu sonuca ulaşabiliyoruz:

---

⁸⁰⁶ Serinsu, s. 204; Daha fazla bilgi için bkz: s. 172-285.

Taberî ve İbn Kesîr'de bulunmayan pek çok Hz. Âişe kaynaklı habere Suyûtî yer vermiştir. Yine Suyûtî'nin âyetle ilişkilendirerek yer verdiği bir çok rivâyete, Taberî ve İbn Kesîr'deki aynı âyetin tefsirinde rastlanmamaktadır. Bu iki hususta sadece Suyûtî'de yer alan rivâyet sayısı yüz dört civarındadır. Bir başka ifade ile bu yüz dört adet Hz. Âişe kaynaklı rivâyete diğer tefsirler ya hiç yer vermemişler, veyahut da farklı âyetlerin tefsiri bağlamında işaret etmişlerdir.

Rivâyetlerin tarih boyunca karşı karşıya kaldığı en büyük tehlikelerden biri, şüphesiz hadis uydurma hareketi olmuştur. Pek çok sebepleri içinde barındıran bu hareketin temelinde ise bir takım kişilerin kendi görüş ve düşüncelerini Hz. Peygamber'e dayandırma arzu ve düşüncesi yer almaktadır.

Hiz. Peygamber, hayâtta iken başlayan bu hareket, ondan sonra Sahâbenin ileri gelenlerini de içine alarak devam etmiş ve ciddi bir boyut kazanmıştır.

İnsanlar, kendi görüş ve düşüncelerini Hz. Peygamber'in yanı sıra Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Abdullah b. Abbas, Hz. Âişe gibi ahabın ileri gelenlerine de isnad etmeye başlamışlardır.

Neticede bu tehlikeden Hz. Âişe'nin rivâyetleri de nasibini almış, ahabın ileri gelenlerinden olması, Hz. Peygamber'in yakınlarından olması, güvenilir bir İslâm şahsiyeti olması sebebiyle kendisine bir çok uydurma ve zayıf haber isnad edilmiştir.

Hadislerle ilgili bu tehlike rivâyetlerin önem ve değerinden bir şey kaybettirmemekle birlikte bu konuda daha dikkatli, hassas ve metodik çalışmalar gerektirmektedir. Özellikle tefsir kaynaklarında yer alan rivâyetlerin sıhhat durumu oldukça düşündürücüdür.

Dünya kurulduğundan bugüne yaşanan dönem, coğrafya ve kültür ne kadar farklı olursa olsun toplumlarda ve dolayısıyla insanlarda kadına karşı farklı anlayış ve yargılar söz konusu olagelmiştir. Geleneklerin bu kabulleri içinde yaşadıkları din mensuplarını da etkilemiş, bunun sonucu olarak da kadın anlayışlarını kutsal metinlerle ve peygamberlerle ilişkilendirip dinlerin genel kabulleri gibi yansıtmak istemişlerdir. Bu konuya İslâm ve Müslümanlar açısından baktığımızda Cahiliyye'de hakim olan ve yerleşen kadın telakkîsi bazen kasıtlı olarak, bazen İsrailî haberler vasıtasıyla, kimi zaman da ataerkil anlayışın tezahürü olarak İslâm literatürünü de

etkilemiştir. Konumuz itibariyle Hz. Âişe'ye isnad edilen bazı merfû rivâyetlerde bunu müşahede etmek mümkündür.

Kendi eşlerine yazı öğretmek için ücretli öğretmenler tutan, vefatına kadar Hz. Âişe'ye ilim öğretmek için uğraşan, vahye ilk muhatap olduğu zaman bunu, önce Hz. Hatice ile paylaşan ve “beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi” tavsiye eden Allah Resulüne vefatının üzerinden yüzyıl bile geçmeden:

عن عائشة مرفوعا “ لا تنزلوهن الغرف ولا تعلموهن الكتابة يعني النساء وعلموهن الغزل وسورة

النور“

“Kadınları evlerinden çıkarmayın, onlara yazı yazmayı öğretmeyin, onlara sadece yün eğirmeyi ve Nûr sûresini öğretin.”⁸⁰⁷ şeklinde haber isnad edilmesi ve bunun da Hz. Âişe vasıtasıyla söylettirilmesi oldukça düşündürücüdür.

Özellikle Hz. Âişe'nin bize ulaşan kaynakların ekserisinde çizdiği zihnî ve ilmî profilin bazı rivâyetlerine yansımadağı veya onlarla açıkça çeliştiğı araştırmamız esnasında gözlemlediğimiz bir husustur.

Kur'anın nüzûlüne şahit olan insanların bizlere sundukları bilgiler vazgeçilmez ve önemi tartışılmazdır. Bunlar arasında bizzat vahyin ilk muhatabı olan, Hz. Peygamberle aynı ortamı paylaşan, bir çok âyetin nüzûluna şahit olan, bir kısmının da inmesine vesile olan Hz. Âişe'nin yeri çok önemlidir.

Hz. Âişe, pek çok konuda oldukça zengin bir rivâyet malzemesi bırakmıştır. Ulûmu'l-Kur'an çerçevesinde değerlendirilen; vahiy, vahyin geliş şekilleri, mahiyeti, nüzûl sebepleri, nâsîh-mensûh ve faziletlerle ilgili rivâyetler, Hz. Âişe'nin bizzat tefsir ettiği âyetler ile ilgili rivâyetler, Hz. Peygamber'den naklettiğı tefsir rivâyetleri, Sahâbeyle aralarında geçen ilmî tartışma ve mütalâalar, bu geniş rivâyet malzemesi içerisinde yer alan başlıca konulardır.

Hz. Peygamber'in aile hayâtı, vahyin nüzûlü esnasındaki ahvâli, ibadet hayâtı, Hz. Âişe'den gelen pek çok haberle aydınlanmıştır.

Sahâbeyle yaptığı ilmî tartışmalar ve istişâreler “Hz. Âişe'nin İstidrakleri” olarak literatüre geçmiş ve İslâm dünyasında istidrak fikrinin gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Hz. Âişe'nin dünyası sadece Medine ile sınırlı olmayıp, o, uzak beldelere mektupla öğretimin ilk temsilcisi olmuştur. Yine Hz. Âişe, rivâyet malzemesini Kur'an âyetleri doğrultusunda yorumlamanın da ilk mümessilidir.

⁸⁰⁷ Suyûtî, I, 6; Hakim-Müstedrek, II, 396; Fenisan, s. 264.

O, bilgiyi Kur'an'dan aldığı temel ilke ve prensipler doğrultusunda değerlendirmiştir.

Anlama ve yorumlamada akıl-nakil dengesine çok önem vermiş, çoğu zaman akli öne çıkararak bilginin makûliyetini tartışmıştır.

Hz.Âişe, rey ve ictihada başvurmaktan çekinmeyen bir isimdir. Bunu yaparken iddialarını Hz.Peygamber'den yaptığı rivâyetlerle destekleme yoluna gitmiş ve aynı zamanda bunları Hz. Peygamber'e izâfe etmekten de kaçınmamıştır.

Hz.Âişe, fetvâ ve görüşlerinde hükümlerin tedriciliği ve kolaylık ilkesini göz önünde bulundurmuştur.

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında Hz.Âişe'den gelen tefsir rivâyetleri, anlama ve yorumlama yöntemi bakımından, Müslümanlar ve özellikle bu alanda çalışma yapan araştırmacılar için önemli bakış açıları oluşturmuştur.

Sonuç olarak Hz.Âişe, Kitap ve sünnetten aldığı İslâmî kültürüne kendi yorum ve düşüncelerini de katarak bir çok meselede İslâm toplumunu aydınlatan bir ilim ve fazilet meşalesi olmuştur.

KAYNAKÇA

Abbott, Nabia, *H. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, Yurt Kitap Yay., çev. Tuba Asrak Hasdemir, Ankara 1999.

Abdullatîf, Abdulvehhâb, *el-Muhtasar fî 'ilmi ricâli'l-eser*, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîsiyye, Kâhire 1966.

Abdurrahmân, Âişe Abdurrahman b. Şâtî', *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1991.

Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs: ammâ iştehere mine'l-ehâdis*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1932.

Âdil, Nuveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâdiri*, Muessesetu Nuveyhizi's-Sekafî, Beyrut 1406/1986.

Ahatlı, Erdinç, "Hasâ'isu'n-Nebî", *DİA*, I-XXX, TDV Yay., İstanbul 1997.

Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay, İstanbul 1998.

....., *Tefsir Usûlü*, Şule Yay., İstanbul 1998.

Aşık, Nevzat, *H. Âişe'nin Hadisçiliği*, İzmir 1987.

....., *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, İzmir 1981.

Aynacı, Mediha, *H. Âişe'nin İctihadında Takip Ettiği Usûl*, basılmamış yüksek lisans tezi, MÜİF, İstanbul 2001.

Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, MÜİF Yay., İstanbul 1998.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammd b. İsmail, *et-Târîhu'l-kebîr*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarabad 1943.

....., *Sahîh-i Buhârî*, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ty.

Canan, İbrahim, *Hadis Külliyyâtı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay. Ankara 1995.

Carullah, Musa, *Hatun*, yay.haz. Mehmet Görmez, Kitâbiyât, Ankara 2001.

....., *İslam Şeriatının Esasları*, yay.haz. Hatice Görmez, Kitâbiyât, Ankara 2002.

....., *Kitabü's-sunne*, çev. Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, DİB Yay., Ankara 1988.

....., *Tefsir Usûlü*, AÜİF Yay., Ankara 1976.

Ceylan, Canan, *Entellektüel ve Siyasî Bir Kişilik Olarak Hz. Âişe*, Ahsen Yay., İstanbul 2000.

Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, *el-’İlmü ve’l-ulemâ*, Dâru’l-Kütübi’s-Selefiyye, Kâhire, ty.

Cezerî, Mecdu’d Din Ebî es-Sâadet el-Mübârek b.Muhammed b.Esîr, *en-Nihâye fî ğaribi’l-hadis*, Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut 1963.

Dârekutnî, Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, thk. Abdullah Hâşim Yemânî Medenî, Dâru’l-Mehâsin li’t-Tıbâa, ty.

Demirci, Muhsin, “Esbâb-ı Nûzul”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995.

Demirel, Harun Reşit, “Hz. Âişe ve Siyaset”, *YYÜİFD*, (2000) sayı 3.

Deylemî, Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye, *Müsnedü Firdevs*, Dâru Kitabi’l-Arabi, Beyrut, ty.

Deyr’akûlî, Abdülkerîm b. Heysem, *Hadisü’l-ifk (İzâhu’l-meknûn)*,

Dımeşkî, Muhammed Ârif b. Ahmed, *ÂİŞE es-Sıddîka bi’ttifâkı ehli’s-sünne ve’ş-şî’a*,

Doğrul, Ömer Rıza, “Âişe”, *İslam Tarihi Ansiklopedisi*,

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *Kitâbu’s-sünen*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru’l-Kable li’s-Sekâfeti İslâmiyye, Cidde 1419/1998.

Ebû Yâ’lâ, Ahmed b. Ali, *Müsned*, Dâru’l-Memur, Beyrut 1410/1989.

el-Cemâilî, Abdulġanî *Hadisü’l-ifk*, Riyad 1405.

Erdem, Sargon, “*Bâbil*”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991.

Erul, Bünyamin “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe”, *İslâmiyât*, c.III, sayı: 2, Ankara 2000.

....., “N. Abbott’un Aisbah Adlı Kitabı ve Hz.Muhammed’in Sevgili Eşi Ayşe İsimli Çevirisi Üzerine”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 61, Ankara 2000.

....., *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2000.

Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay, İstanbul 1999.

Fârisî, el-Emir Alâddin Alî b.Belbânî, *el-Ihsân fî sahîh-i Ibn Hibban*, er-Risâle, Beyrut, 1988.

Fayda, Mustafa, “Âişe”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1989.

....., “İfk Hâdisesi”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2000.

Fenîsan, Su'ûd b. Abdillâh, *Merviyyâtü ümmi'l-mü'minîn Âişe fi't-tefsîr*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1992.

Fevzi, Cihan Rıfat, *es-Seyyidetü Âişe ve tevsîguha li's-sünne*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 2001.

Garaudy, Roger, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, Pınar Yay, İstanbul 1990.

Görmez, Mehmet *İslam Dininin Temel Kaynakları –Sünnet Bölümü–*, AÖF Yay., Eskişehir 2002.

....., *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 1997.

Hâkim Nisâbûrî, İmam el-Hafız Ebi Abdillâh el-Hakim, *el-Müstedrek*, Dâru'l-Mârife Beyrut, ty., I, 344.

Hamidullah, Muhammed *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İmaj Basım, Ankara 2003.

Hatiboğlu, Mehmed Said, "Hz. Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği", *AÜİFD*, XIX (1973).

Hıfni, Abdu'l-mun'im, *Mevsuâtu ümmi'l-mü'minîn Âişe binti Ebî Bekr*, Mektebetü'l-Medbûlî, Kâhire 2003.

İbn Abdilvehhâb, Şihâbuddîn Ahmed, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, Dârûl-Kutub.Kahire ty.

İbn Ebî Dâvûd, *Müsnedü Âişe*, Mektebetu Dâru'l Aksa, Kuveyt, ty.

İbn Ebî Hadîd, *Şerhu nehci'l-belâğâ*, tahk. M. Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1967.

İbn Ebî Hâtîm, *et-Tefsîr*, Mektebetu'd-Dâr, Beyrut, ty.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Musannef*, Dâru'l-İlmiyye, Hindistan, ty.

İbn Haleveyh, Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ahmed b. Haleveyh, *Muhtasar fi şevâzzi'l-kur'an: mine'l-kitâbi'l-bedi'*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut ty.

İbn Hanbel, İmam Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Mektebü'l İslâmî, Beyrut, ty.

İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed, *Sahih-i İbn Hibban*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-kur'ani'l-azim*, Dâru'l-Halebi, Kâhire, ty.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b.Yezid el-Kazvîni, *Sünen-i ibn-i Mâce*, Dâru'l-Hadîs, ty.

İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim b. Manzur el-İfrikî el-Misrî, *Lisânü'l-arab*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire ty.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, Darü'ş-Şam Li't-Türas, Beyrut 1988/1408.

İsfehânî, Ebû'l-Ferec, *Ahbâru'n-nisâ fî kitâbi'l-eğânî*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut 1988.

Kandemir, M. Yaşar "Fezâil", *DİA.*, TDV Yay., İstanbul 1995.

Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmü'n-nisâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût ,(t.y).

Keleş, Ahmet *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Kettânî, Muhammed Abdulhay, *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyyeti el-müsemmâ et-terâtibu'l-idâriyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut ty.

Kırbaşoğlu, Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.

Koç, Mehmet Akif, *Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Kitâbiyât, Ankara 2003.

Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, Medine 1992.

Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, ty.

Kutub, Seyyid, *Hadîsü'l-ifk*, Kahire 1984.

Mâlik, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes, *Muvatta*, Dâru'l-İhya, Kâhire, ty.

Medkur, Muhammed Selâm, *Hz. Âişe'nin Fıkhı ve İctihad Usûlü*, çev. Mücteba Uğur, Diyanet Dergisi, Ankara 1977.

Muslim, İmam Ebû Huseyin Müslim b.Haccac el-Kuşeyri en-Nisâburi, *Sahih-i muslim*, Dâru'l-İhyâ, Kâhire 1918.

Mutevellî, Sabri, *Devru'l-Kur'an fî nakdi mutuni's-sünne inde ümmi'l-mu'minîn Âişe*, Mecelletu Külliyyeti'l-Adâb, Kahire 1999.

Nedvî, Seyyid Süleyman, *H. Âişe*, çev. Ahmet Karataş, Timaş Yay., İstanbul 2004.

....., *İslâm Tarihi, Asr-ı Saadet*, çev. Ö.R. Doğrul, İstanbul 1928.

Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *Sünen-i Nesâî*, Mektebetü'n-Nahda, Beyrut 1996.

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadis ve Kültür Yazıları*, Kitâbiyât, Ankara 2005.

....., *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay, Ankara 2000.

Rudâni, Muhammed b. Muhammed Süleymân, *Büyük Hadis Külliyyatı*, çev. Naim Erdoğan, İz Yay. İstanbul 1996.

Saffet, Ahmed Zekî, *Cemheretu resâil'il- arab*, Mektebetü'l-İlmiyye, Kahire, ty.

San'ânî, Abdurrezak b. Hemmâm, Ebû Bekr *el-Musannef*, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, ty.

Savaş, Rıza "İlimde Zirve İsim Hz. Âişe", *Diyanet Avrupa Dergisi*, DİB Yay., Ankara 2005.

Seligsohn, M., "Âişe", *İA.*, Millî Eğitim Basımevi, Devlet Kitapları, Eskişehir 1997.

Serinsu, Ahmet Nedim *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, Şule Yay, İstanbul 1994.

Sezgin, Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyât, Ankara 2000.

Sicistânî, Ebû Bekr Abdullâh b. Ebî Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as, *Kitâbu'l-mesâhif*, Mısır 1936.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

....., *Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l me'sûr*, Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut, ty.

Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, *Derru's-sahâbe fî menâkibi'l-karâbeti ve's-sahâbe*, tah. Hüseyin b. Abdillâh, Dimeşk 1984.

Tabatabâi, M. Hüseyin, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Kum 1973.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Dâru'l Maârif. Mısır.

Tabresî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Tahran 1372.

Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Carud el-Farisi, *Müsned*, Mektebetu Maârif, Beyrut, ty.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Tuksal, Hidâyet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Gelenegindeki İzdüşümleri*, Kitâbiyat, Ankara 2000.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat İstanbul 1979.

Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1983.

....., *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, Kayıhan Yay., İstanbul 1983.

Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Matbaatü's-Saâde, Kahire 1961.

Zerkeşî, *el-İcâbe*, (Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler), çev. Bünyamin Erul, Kitâbiyât, Ankara 2000.

ÖZET

Görmez, Hatice, “Hz. Âişe’nin Tefsir Rivâyetleri”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Ankara 2006.

Bu tezin konusu, Hz.Âişe’den gelen tefsir rivâyetleridir. Amacı, Hz.Âişe’den gelen tefsire dair rivâyetleri irdeleyip tahlil etmek ve bu tahlillerden hareketle benzer tarihi rivâyetlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında nasıl bir yöntemle hareket etmek gerektiği konusunda bir bakış açısı oluşturabilmektir.

Araştırma, Hz.Âişe’nin rivâyetlerine yer veren ilk dönem tefsir ve hadis kaynakları ile Hz.Âişe’yi konu edinen bir çok kaynağın incelenmesini ve değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Elde edilen rivâyetler ve bilgiler günümüz metodolojisi ile ilgili gelişmeler ışığında değerlendirilmiştir.

Tez, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. “Giriş”te gerekli teknik bilgiler, Hz.Âişe’nin şahsîyeti ve ilmî kişiliği ile ilgili özet bilgiler ve tefsirde rivâyetlerin önemine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır.

“Birinci Bölüm”de asıl konumuz olan Hz.Âişe kaynaklı tefsir rivâyetleri, derlenerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Rivâyetler, kaynakları, içeriği ve mahiyeti itibariyle üç ana grupta ele alınmıştır.

Hz.Âişe’nin bizzat tefsir ettiği âyetlerle ilgili rivâyetler ve Hz.Peygamber’den naklettiği tefsir rivâyetleri “Kaynakları İtibariyle” başlığında ele alınmıştır. Hz.Âişe, rivâyet malzemesini eleştirel bir yöntemle Kur’an âyetleri doğrultusunda yorumlamanın ilk temsilcisi sayılabilir. O, bilgiyi Kur’an’dan aldığı temel ilke ve prensipler doğrultusunda değerlendirmiştir.

“Ulûmu’l Kur’an” çerçevesinde vahyin geliş şekilleri, mahiyeti, nûzul sebepleri, nâsih-mensûh ve faziletlerle ilgili rivâyetler içerik açısından değerlendirilmiştir. Hz.Peygamber’in aile hayâtı, vahyin inişi esnasındaki ahvâli, ibadet tarzı gibi bir çok önemli husus, Hz.Âişe’den gelen haberlerle aydınlanmıştır. Bu hususlar aynı zamanda pek çok Kur’an âyetinin tefsiri mahiyetindedir.

Hz.Âişe’nin Kur’an temelli fetvâ ve görüşleri, nüzûlüne sebep ve şahit olduğu âyetlerle ilgili rivâyetler, mahiyeti itibariyle değerlendirilmiştir.

“İkinci Bölüm”de Hz.Âişe’nin Hz.Peygamber ve Sahâbeyle yaptığı mütalâalar, Sahâbeye yönelttiği eleştiriler ele alınmıştır. Bunlar, Hz.Âişe’nin

isridrakleri olarak literatüre geçmiş ve İslam dünyasında istidrak fikrinin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır.

“Hz.Âişe Rivâyetlerinin Değeri” başlığında Kur’an’ı anlamada Hz.Âişe’den gelen haberlerin katkısı tartışılmıştır.

Hz.Âişe’den gelen rivâyetler, Müslümanlar ve özellikle alan araştırmacıları için önemli bakış açıları oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Görmez, Hatice, “The Hearsay Interpretations of Aisha”, Master Degree Thesis, Ankara University, Social Science Institute, Main Branch of Basic İslâmic Sciences (Tafseer).

The subject of this thesis is the incoming hearsay interpretations form Aisha. Its aim is to explicate and analyze the incoming hearsay interpretations form Aisha, and constitute a point of view about the methodology of the way of understanding and annotating similar historical hearsays.

The research required the examination and evaluation of lots of Hadeeth and Tafseer sources which dealt with the hearsays of Aisha during the early stages as well as the sources which studied Aisha in detail. The derived hearsays and knowledge were evaluated in the light of the developments of the current methodology.

The thesis is made up of one introduction and two main chapters. The introduction chapter includes brief information about the required technical information, the personality of Aisha, her scientific character as well as the evaluations relating to the importance of hearsays in tafseer.

In the **First Chapter** the tafseer hearsays which were derived from Aisha, our main subject, were compiled and evaluated. The hearsays, their sources as well as their contents and true nature were handled in three main groups.

The hearsays related to the verses which were interpreted by Aisha personally and the tafseer hearsays which were quoted from the Prophet were discussed under the topic “According to their Sources”. Aisha can be considered the first representative of interpreting her hearsay material in accordance with the Quran verses with critical method.

The hearsays concerned with the descending manners of the Revelation, His attributes, the causes of His descending, the abrogation-abrogated and their virtues were evaluated form the perspective of their content within the framework of “Quran Sciences”.

A lot of matters like the Prophet’s family life, his situations during the descending of the Revelation, his worship fashion were enlightened with the

information obtained from Aisha. These matters can be considered, at the same time, as the interpretation of many Quranic verses.

The views and the fetvâs of Aisha which were based on the Quran, the hearsays related to the verses which she witnessed the cause of their descending were evaluated according to their true nature.

The deliberations of Aisha with the Prophet and his companions and the criticisms directed to them were discussed in the **Second Chapter**. These deliberations were not only registered by literature as Aisha's rectifications but played a big role in the process of developing the rectification concept in the Islâmic world.

Under the topic "The Value of Aisha's Hearsays" the factious information attributed to her, the subtractions of the interpreters and the contribution of the information given by Aisha in understanding the Quran were discussed in detail.

The hearsays provided by Aisha, constitute a significant perspective for Muslims in general and field researchers in particular.